

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ - ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
Μ.Π.Σ.: ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΣΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Χωρικοί Μετασχηματισμοί και Αλλαγές στον Ύπαιθρο Χώρο

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΟΡΕΙΝΗΣ ΖΩΝΗΣ ΒΟΡΑ-ΒΕΓΟΡΙΤΙΔΑΣ ΤΟΥ Ν.ΠΕΛΛΑΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΑΛΑΚΗΣ
ΧΩΡΟΤΑΚΤΗΣ-ΠΟΛΕΟΔΟΜΟΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ

ΜΥΡΩΝ ΜΥΡΙΔΗΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2008

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Χωρικοί Μετασχηματισμοί και Αλλαγές στον Ύπαιθρο Χώρο

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΟΡΕΙΝΗΣ ΖΩΝΗΣ ΒΟΡΑ-ΒΕΓΟΡΙΤΙΔΑΣ ΤΟΥ Ν.ΠΕΛΛΑΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΑΛΑΚΗΣ
ΧΩΡΟΤΑΚΤΗΣ-ΠΟΛΕΟΔΟΜΟΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ

ΜΥΡΩΝ ΜΥΡΙΔΗΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ - ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ & ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
Μ.Π.Σ.: ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΣΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 2008

Δεκέμβριος, 2008

Χωρικοί Μετασχηματισμοί και Αλλαγές στον Ύπαιθρο Χώρο

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΟΡΕΙΝΗΣ ΖΩΝΗΣ ΒΟΡΑ-ΒΕΓΟΡΙΤΙΔΑΣ ΤΟΥ Ν. ΠΕΛΛΑΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΑΛΑΚΗΣ
ΧΩΡΟΤΑΚΤΗΣ-ΠΟΛΕΟΔΟΜΟΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ

ΜΥΡΩΝ ΜΥΡΙΔΗΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Μακέτα εξωφύλλου: Νικόλαος Δαλάκης
Φωτογραφία εξώφυλλου: Λευτέρης Ζοπίδης
Χάρτες οπισθόφυλλου: Νικόλαος Δαλάκης
Επεξεργασία κειμένου-Σελιδοποίηση: Θεόδωρος Μπαράς
Εκτύπωση – Βιβλιοδεσία: Galonis Print Shops

...Στους δικούς μου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	VII
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	VIII
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΣΤΟΧΟΙ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	4
ΠΗΓΕΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ	4
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	5
Οργάνωση των δεδομένων και στατιστική ανάλυση	5
Παραγωγή θεματικών χαρτών	5
ΔΟΜΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΧΩΡΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΟΝ ΎΠΑΙΘΡΟ ΧΩΡΟ	7
1.1. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ.....	7
1.1.1. Από τη «γεωργοποίηση» στην αγροτική ανάπτυξη	7
1.1.2. Γεωγραφικές διαφοροποιήσεις του πληθυσμού και των συστημάτων αγροτικής παραγωγής σε επίπεδο πεδινών-ημιορεινών-ορεινών ζωνών	10
1.2. ΝΕΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ, ΧΩΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΣΥΝΘΕΣΕΙΣ	11
1.2.2. Από το γεωργικό στον πολυλειτουργικό ύπαιθρο χώρο	11
1.2.2. Χωρικές και κοινωνικές ανασυνθέσεις: μια πρώτη τυπολόγηση του υπαίθρου χώρου	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΟΡΕΙΝΗΣ ΖΩΝΗΣ ΒΟΡΑ-ΒΕΓΟΡΙΤΙΔΑΣ Ν.ΠΕΛΛΑΣ	20
2.1. ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ-ΧΩΡΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ	20
2.1.1. Φυσικά-γεωγραφικά κριτήρια	22
2.1.2. Λειτουργικά κριτήρια.....	22
2.1.3. Προγραμματικά κριτήρια	24
2.2. ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	24
2.2.1. Τα χαρακτηριστικά της περιοχής	24
2.2.1.1. Παρουσίαση κυριότερων χαρακτηριστικών	24
2.2.1.2. Τα κυριότερα προβλήματα της περιοχής	25
2.2.1.3. Υπάρχοντα και δυνητικά συγκριτικά πλεονεκτήματα	25
2.2.1.4 Κοινωνικό-οικονομική εξέλιξη της περιοχής	26
2.3. ΦΥΣΙΚΟ-ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	26
2.3.1. Ανάγλυφο της περιοχής	26
2.3.2 Εδαφολογικά στοιχεία	28
2.3.3. Κλιματολογικά στοιχεία	29
2.3.4. Γεωλογικά χαρακτηριστικά.....	30
2.3.5. Σεισμολογικά χαρακτηριστικά.....	30
2.3.6. Υδρογραφία	31
2.3.7. Ιαματικές πηγές - Γεωθερμία	31
2.3.8. Σπήλαια	32
2.4. ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΟΡΕΙΝΗΣ ΖΩΝΗΣ ΒΟΡΑ-ΒΕΓΟΡΙΤΙΔΑΣ	32
2.4.1. Η Οικιστική διάρθρωση της χωρικής ενότητας	32
2.4.2 Θέση της χωρικής ενότητας σε σχέση με τις κυριότερες αγορές και τους συγκοινωνιακούς κόμβους της ευρύτερης περιοχής	34
2.4.3. Αποστάσεις των οικονομικών και διοικητικών κέντρων, παρουσία τοπικών διοικητικών δικτύων.....	34
2.5. ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	35
2.5.1. Δημογραφικές τάσεις	35
2.5.1.1. Αριθμός κατοίκων και εξέλιξη πληθυσμού ανά Δ.Δ./Δήμο και συνολικά (1961-1971-1981-1991-2001).....	35
2.5.1.2. Πληθυσμιακή πυκνότητα και εξέλιξη της (1971-1981-1991-2001).....	36
2.5.1.3. Ηλικιακή διάρθρωση πληθυσμού	37
2.5.1.4. Επίπεδο εκπαίδευσης	37

2.5.1.5. Συμπεράσματα – μελλοντικές προοπτικές (πρόβλεψη συνολικού πληθυσμού, κ.ά.)	38
2.5.2. Οι οικονομικές επιδόσεις της περιοχής	38
2.5.2.1. Ενδεικτικά στοιχεία ΑΕΠ Νομού Πέλλης	38
2.5.2.2. Ενδείξεις για το επίπεδο και την κατανομή του ΑΕΠ στην περιοχή μελέτης.	46
2.5.2.3. Οικονομικά ενεργός πληθυσμός	46
2.5.2.4. Απασχόληση (συνολική και κατά κλάδο)	46
2.5.2.5. Συμπεράσματα-μελλοντικές προοπτικές	48
2.5.3. Πρωτογενής τομέας	48
2.5.3.1. Βασικά χαρακτηριστικά	48
2.5.3.2. Προβλήματα	49
2.5.3.3. Προοπτικές	50
2.5.4. Ο δευτερογενής τομέας	51
2.5.4.1. Βασικά χαρακτηριστικά	51
2.5.4.2. Κλάδοι σε κρίση -αναδυόμενοι κλάδοι.....	52
2.5.4.3. Συμπεράσματα – μελλοντικές προοπτικές.....	52
2.5.5. Ο τριτογενής τομέας	53
2.5.5.1. Σημερινή κατάσταση των υπηρεσιών του δημοσίου	53
2.5.5.2. Τουριστική – αγροτουριστική δραστηριότητα στην περιοχή.....	53
2.5.6. Οικιστικό δίκτυο – τεχνική υποδομή της περιοχής.....	54
2.5.6.1. Διάρθρωση οικιστικού δικτύου της περιοχής	54
2.5.6.2. Τεχνική υποδομή	55
2.6. ΦΥΣΙΚΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	57
2.6.1. Φυσικό περιβάλλον	57
2.6.1.1. Χλωρίδα & πανίδα	57
2.6.1.2. Προστατευόμενες περιοχές βάσει συνθηκών και καταγραφή και συνοπτική παρουσίαση των Ειδικών Περιβαλλοντικών Μελετών και των Διαχειριστικών Σχεδίων (όπου υπάρχουν) για τις περιοχές αυτές	58
2.6.1.3. Υδατικοί πόροι	60
2.6.1.4. Υπαρκτές και εν δυνάμει απειλές για το περιβάλλον	63
2.6.2. Πολιτιστικό περιβάλλον	64
2.6.2.1. Πολιτισμικό περιβάλλον και παραδοσιακοί οικισμοί (διαχείριση τοπίου και κληρονομιάς)	64
2.6.2.2. Πολιτιστικοί πόροι.....	65
2.6.2.3. Τοπικές παραδοσιακές εκδηλώσεις και παραδοσιακά προϊόντα	67
2.7. ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	69
2.7.1 Εισαγωγή.....	69
2.7.2 Τουριστική – Αγροτουριστική Υποδομή του Ν.Πέλλας.....	70
2.7.3 Καταγραφή της υπάρχουσας και εκτίμηση της εν δυνάμει τουριστικής κίνησης στην περιοχή.....	74
2.7.4. Δυνατότητες της περιοχής στους κύριους τομείς της τουριστικής δραστηριότητας.....	79
2.7.5. Συμπεράσματα – μελλοντικές προοπτικές.....	81

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΧΩΡΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΖΩΝΗ ΒΟΡΑ-ΒΕΓΟΡΙΤΙΔΑΣ Ν.ΠΕΛΛΑΣ

3.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΓΙΑ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΚΑΙ ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ	83
3.1.1. Το πρόβλημα των τυπολογιών.....	84
3.1.2 Αναζήτηση ενός πολυκριτηριακού ορισμού	86
3.2. ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΚΑΙ ΤΥΠΟΛΟΓΙΕΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ	86
3.2.1. Βασικοί τύποι τυπολογιών και χρησιμότητά τους.....	87
3.2.1.1. Περιγραφική Τυπολογία των «αγροτικών χώρων»	87
3.2.1.2.Ταξινόμηση με βάση το βαθμό ενσωμάτωσης στον κοινωνικό σχηματισμό	88
3.2.2. Πρόβλημα πηγών και μεθόδων για την Ελλάδα.....	89
3.2.3 Η συμβολή της Τοπικής Έρευνας	90
3.3.ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΑΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΧΩΡΙΚΩΝ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΩΝ ΣΤΗΝ ΥΠΑΙΘΡΟ.....	91
3.4.ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΧΩΡΙΚΩΝ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΛΛΑΓΩΝ ΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΖΩΝΗ ΒΟΡΑ-ΒΕΓΟΡΙΤΙΔΑΣ	92
3.4.1. Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά	92
3.4.2. Ποιότητα ανθρώπινου δυναμικού και απασχόληση	99
3.4.3. Κτιριακή υποδομή και χρήσεις κτιρίων.....	106
3.4.4. Γεωργία και κτηνοτροφία	111

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΧΩΡΙΚΟ ΠΡΟΦΙΛ ΚΑΙ ΤΥΠΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΥΠΑΙΘΡΟΥ ΧΩΡΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ.....	119
4.1. ΧΩΡΙΚΟ ΠΡΟΦΙΛ ΚΑΙ ΤΥΠΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΟΡΕΙΝΗΣ ΖΩΝΗΣ ΒΟΡΑ-ΒΕΓΟΡΙΤΙΔΑΣ.....	119
4.2. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ: ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΟΝ ΥΠΑΙΘΡΟ ΧΩΡΟ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΜΙΚΡΗΣ ΠΟΛΗΣ	121
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	123

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 2.3.1: Κατάταξη των Δ.Δ. σε σχέση με το ανάγλυφο	28
Πίνακας 2.3.2: Τοπικοί βροχομετρικοί και μετεωρολογικοί σταθμοί.....	29
Πίνακας 2.3.3: Μέσο μηνιαίο και ετήσιο ύψος βροχόπτωσης (σε mm)	29
Πίνακας 2.5.1: Πληθυσμιακή μεταβολή την περίοδο 1961-2001	35
Πίνακας 2.5.2: Πληθυσμιακή πυκνότητα 1961-2001	37
Πίνακας 2.5.3: Επίπεδο εκπαίδευσης 2001	38
Πίνακας 2.5.4: Δείκτες ευημερίας Νομού Πέλλας.....	39
Πίνακας 2.5.5: Οικονομικά ενεργός και μη πληθυσμός της περιοχής μελέτης.....	46
Πίνακας 2.5.6: Ποσοστιαία κατανομή (%) της απασχόλησης ανά τομέα παραγωγής.....	47
Πίνακας 2.5.7: Οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας	47
Πίνακας 2.5.8: Οικιστικό δίκτυο περιοχής μελέτης	55
Πίνακας 2.6.1: Περιοχές ενταγμένες στο δίκτυο «Φύση 2000»	59
Πίνακας 2.6.2: Αξιόλογα μοναστήρια και εκκλησίες της περιοχής	67
Πίνακας 2.6.3: Ημερολόγιο και περιγραφή των τοπικών παραδοσιακών εκδηλώσεων	68
Πίνακας 2.7.1: Ξενοδοχειακή υποδομή Ν.Πέλλας (2007)	70
Πίνακας 2.7.2: Ξενοδοχειακό δυναμικό κατά τάξη το έτος 2003.....	73
Πίνακας 2.7.3: Εξέλιξη ξενοδοχειακού δυναμικού κατά κατηγορία τα έτη 2004 έως 2006 (αστέρια)	73
Πίνακας 2.7.4: Αφίξεις στα συλλογικά τουριστικά καταλύματα Ν. Πέλλας, Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, Χώρας για την περίοδο 2003-2006.....	74
Πίνακας 2.7.5: Διανυκτερεύσεις στα συλλογικά τουριστικά καταλύματα Ν. Πέλλας, Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, Χώρας για την περίοδο 2003-2006.....	75
Πίνακας 2.7.6: Αριθμός των τουριστών και η προέλευση αυτών κατά τα έτη 1997-2006.....	75
Πίνακας 2.7.7: Αριθμός τουριστικών λεωφορείων για το έτος 2005.....	76
Πίνακας 2.7.8: Κίνηση επισκεπτών στα Λουτρά Αριδαίας και στην ευρύτερη περιοχή	77
Πίνακας 2.7.9: Εισιτήρια Σπηλαίου ανά μήνα για τα έτη 2004, 2005, 2006	77
Πίνακας 2.7.10: Τουριστική κίνηση περιόδου 1994-2007 στο Χιονοδρομικό Κέντρο Βόρα	77
Πίνακας 2.7.11: τουριστικών καταλυμάτων για το έτος 2000, κατά μήνα & περιοχή.....	79
Πίνακας 3.4.1: Η εξέλιξη των δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας ανά Δημοτικό Διαμέρισμα την περίοδο 1991-2001	93
Πίνακας 3.4.2: Η εξέλιξη των χαρακτηριστικών της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού και της απασχόλησης στην ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας ανά Δημοτικό Διαμέρισμα την περίοδο 1991-2001	99
Πίνακας 3.4.3: Η εξέλιξη των χαρακτηριστικών της κτιριακής υποδομής και των χρήσεων της στην ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας ανά Δημοτικό Διαμέρισμα την περίοδο 1991-2001	107
Πίνακας 3.4.4: Η εξέλιξη των χαρακτηριστικών της γεωργίας και της κτηνοτροφίας στην ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας ανά Δημοτικό Διαμέρισμα την περίοδο 1991-2001.....	112
Πίνακας 4.1: Δείκτες διαφοροποίησης και επιπέδου ανάπτυξης	119

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 2.5.1: Πληθυσμιακή Πυραμίδα ηλικιών της περιοχής μελέτης, 2001	37
Διάγραμμα 2.5.2: Διαχρονική εξέλιξη ΑΕΠ Ν. Πέλλας.....	40
Διάγραμμα 2.5.3: Διαχρονική εξέλιξη της συνεισφοράς του ΑΕΠ Ν. Πέλλας στο ΑΕΠ της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας και στο σύνολο της Χώρας.....	40
Διάγραμμα 2.5.4: Διαχρονική εξέλιξη ΑΠΑ κατά τομέα παραγωγής Ν. Πέλλα.....	41
Διάγραμμα 2.5.5: Διαχρονική εξέλιξη της συνεισφοράς ΑΠΑ κατά κλάδο του Ν. Πέλλα στη συνολική ΑΠΑ της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας.....	42
Διάγραμμα 2.5.6: Διαχρονική εξέλιξη της συνεισφοράς ΑΠΑ κατά κλάδο του Ν. Πέλλα στη συνολική ΑΠΑ της Χώρας	42
Διάγραμμα 2.5.7: Διαχρονική εξέλιξη ΑΕΠ σε ΜΑΔ ανά κάτοικο στο Ν. Πέλλας.....	43
Διάγραμμα 2.5.8: Διαχρονική εξέλιξη ΑΕΠ σε ΜΑΔ ανά κάτοικο στο Ν. Πέλλας, στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας και στη Χώρα	43
Διάγραμμα 2.5.9: Διαχρονική εξέλιξη της αξίας των εξαγωγών Νομού Πέλλας	44
Διάγραμμα 2.5.10: Διαχρονική εξέλιξη της αξίας των εξαγωγών Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας και Χώρας	44
Διάγραμμα 2.5.11: Διαχρονική εξέλιξη της ποσοστιαίας συμβολής του Ν. Πέλλας στη συνολική αξία των εξαγωγών της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας και της χώρας.....	45
Διάγραμμα 2.7.1: Ποσοστιαία κατανομή της τουριστικής υποδομής ανά Δήμο στο Ν. Πέλλας (2007).....	71
Διάγραμμα 2.7.2: Εξέλιξη της τουριστικής υποδομής στο Ν. Πέλλας (1991-2007).....	71
Διάγραμμα 3.4.1: Η κατανομή δεικτών των δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας	94
Διάγραμμα 3.4.2: Η κατανομή δεικτών των χαρακτηριστικών της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού και της απασχόλησης στην ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας.....	100
Διάγραμμα 3.4.3: Η κατανομή δεικτών των χαρακτηριστικών της κτιριακής υποδομής και των χρήσεων στην ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας	108
Διάγραμμα 3.4.4: Η κατανομή δεικτών των χαρακτηριστικών της γεωργίας και της κτηνοτροφίας στην ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας	113

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΧΑΡΤΩΝ

Χάρτης 1.1: Τυπολογία των νομών της Ελλάδας σύμφωνα με το βαθμό αγροτικότητας	16
Χάρτης 2.1: Οριοθέτηση της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας στην Περιφέρεια Κεντρ.Μακεδονίας	21
Χάρτης 2.2: Οικιστικό και οδικό δίκτυο ορεινής ζώνης Βόρα- Βεγορίτιδας Ν.Πέλλας	25
Χάρτης 2.3: Φυσικογεωγραφικά χαρακτηριστικά ορεινής ζώνης Βόρα- Βεγορίτιδας Ν.Πέλλας	27
Χάρτης 3.1.1: Μόνιμος πληθυσμός 1991	95
Χάρτης 3.1.2: Μόνιμος πληθυσμός 2001	95
Χάρτης 3.1.3: Ρυθμός μεταβολής μόνιμου πληθυσμού 1991-2001	96
Χάρτης 3.1.4: Ρυθμός μεταβολής Πυκνότητας πληθυσμού ανά τ.χλμ. 1991-2001	96
Χάρτης 3.1.5: Ρυθμός μεταβολής μόνιμου πληθυσμού. αλλοδαπών 1991-2001	96
Χάρτης 3.1.6: Ρυθμός μεταβολής Δείκτη νεανικότητας 1991-2001	96
Χάρτης 3.1.7: Ρυθμός μεταβολής Δείκτη γήρανσης 1991-2001	97
Χάρτης 3.1.8: Ρυθμός μεταβολής πληθυσμού παραγωγικών ηλικιών 1991-2001	97
Χάρτης 3.1.9: Ρυθμός μεταβολής Δείκτη εξάρτησης 1991-2001	97
Χάρτης 3.1.10: Ρυθμός μεταβολής Δείκτη αντικατάστασης 1991-2001	97
Χάρτης 3.1.11: Ρυθμός μεταβολής Αριθμού Νοικοκυριών 1991-2001	98
Χάρτης 3.1.12: Ρυθμός μεταβολής Ποσοστού Νοικοκυριών με 5 και άνω μέλη 1991-2001	98
Χάρτης 3.1.13: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού έγγαμων 1991-2001	98
Χάρτης 3.1.14: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού διαζευγμένων 1991-2001	98
Χάρτης 3.2.1: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού υψηλού μορφωτικού επιπέδου 1991-2001	101
Χάρτης 3.2.2: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού χαμηλού μορφωτικού επιπέδου 1991-2001	101
Χάρτης 3.2.3: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού οικονομικώς ενεργών ατόμων 1991-2001	102
Χάρτης 3.2.4: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού οικονομικώς μη ενεργών ατόμων 1991-2001	102
Χάρτης 3.2.5: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχολούμενων ατόμων 1991-2001	103
Χάρτης 3.2.6: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχολούμενων γυναικών 1991-2001	103
Χάρτης 3.2.7: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού άνεργων ατόμων 1991-2001	103
Χάρτης 3.2.8: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού νέων ανέργων ατόμων 1991-2001	103
Χάρτης 3.2.9: Ρυθμός μεταβολής Ποσοστού απασχολούμενων στον Πρωτογενή τομέα 1991-2001	104
Χάρτης 3.2.10: Ρυθμός μεταβολής Ποσοστού απασχολούμενων στον Δευτερογενή τομέα 1991-2001	104
Χάρτης 3.2.11: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχ/μενων στον Τριτογενή τομέα 1991-2001	105
Χάρτης 3.2.12: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχ/μενων στις Μεταπ/κές βιομηχανίες 91-01	105
Χάρτης 3.2.13: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχολούμενων στις Κατασκευές 1991-2001	105
Χάρτης 3.2.14: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχ/νων στο Εμπόριο και στις επισκευές 91-01	105
Χάρτης 3.2.15: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχολούμενων στα Ξενοδοχεία και εστιατόρια 91-01	106
Χάρτης 3.3.1: Σύνολο κτιρίων 1990	109
Χάρτης 3.3.2: Σύνολο κτιρίων 2000	109
Χάρτης 3.3.3: Ρυθμός μεταβολής συνόλου κτιρίων 1990-2000	109
Χάρτης 3.3.4: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού κατοικιών 1990-2000	109
Χάρτης 3.3.5: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού κανονικών κατοικιών 1990-2000	109
Χάρτης 3.3.6: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού εργοστασίων-εργαστηρίων 1990-2000	109
Χάρτης 3.3.7: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού σχολικών κτιρίων 1990-2000	110
Χάρτης 3.3.8: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού καταστημάτων-γραφείων 1990-2000	110
Χάρτης 3.3.9: Λόγος παλαιών προς νέων κτιρίων (1960 και πριν/1986 και μετά)	110
Χάρτης 3.3.10: Δείκτης νέων κτιρίων (1996 και μετά)	110
Χάρτης 3.4.1: Εκμεταλλεύσεις με Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Έκταση 1990	114
Χάρτης 3.4.2: Εκμεταλλεύσεις με Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Έκταση 2000	114
Χάρτης 3.4.3: Ρυθμός μεταβολής Εκμεταλλεύσεων με καλλιεργούμενες εκτάσεις 1990-2000	114
Χάρτης 3.4.4: Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Έκταση 1990	114
Χάρτης 3.4.5: Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Έκταση 2000	115
Χάρτης 3.4.6: Ρυθμός μεταβολής Χ.Γ.Ε. 1990-2000	115
Χάρτης 3.4.7: Ρυθμός μεταβολής Μέσης νοικιασμένης έκτασης ανά εκμετ. 1990-2000	115
Χάρτης 3.4.8: Ρυθμός μεταβολής αρδευόμενων εκτάσεων 1990-2000	115
Χάρτης 3.4.9: Ρυθμός μεταβολής Μέσης έκτασης ανά εκμετ. ετήσιων καλλιεργειών 1990-2000	116
Χάρτης 3.4.10: Ρυθμός μεταβολής Μέσης έκτασης ανά εκμετ. δενδρωδών καλ/γείων 90-00	116
Χάρτης 3.4.11: Ρυθμός μεταβολής εκμεταλλεύσεων βοοειδών 1990-2000	116
Χάρτης 3.4.12: Ρυθμός μεταβολής κεφαλών βοοειδών 1990-2000	116
Χάρτης 3.4.13: Ρυθμός μεταβολής Μέσου αριθμού κεφαλών βοοειδών ανά εκμετ. 1990-2000	117
Χάρτης 3.4.14: Ρυθμός μεταβολής εκμεταλλεύσεων προβατοειδών 1990-2000	117
Χάρτης 3.4.15: Ρυθμός μεταβολής κεφαλών προβατοειδών 1990-2000	117
Χάρτης 3.4.16: Ρυθμός μεταβολής Μέσου αριθμού κεφαλών προβατοειδών ανά εκμετ. 90-00	117
Χάρτης 4.1: Χωρικό προφίλ της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας	120

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία με θέμα «Χωρικοί μετασχηματισμοί και αλλαγές στον Ύπαιθρο Χώρο. Η περίπτωση της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας του Ν.Πέλλας» εκπονήθηκε από τον μεταπτυχιακό φοιτητή Νικόλαο Δαλάκη, στα πλαίσια της μεταπτυχιακής διατριβής του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών του Τμήματος Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Τ.Α.Τ.Μ.-Α.Π.Θ.) ειδίκευσης στις «Τεχνικές και Μέθοδοι στην Ανάλυση, Σχεδίαση και Διαχείριση του Χώρου» με κατεύθυνση την «Οργάνωση και Διαχείριση Πόρων και Έργων Ανάπτυξης», κατά το ακαδημαϊκό έτος 2007-2008. Επιβλέπων της διπλωματικής ήταν ο κ. Μύρων Μυρίδης, Καθηγητής Τ.Α.Τ.Μ.-Α.Π.Θ..

Τις τελευταίες δεκαετίες γίνεται ορατό όλο και περισσότερο το φαινόμενο της συρρίκνωσης του αγροτικού χώρου που συνοδεύεται από βαθιές και κατά τα φαινόμενα αναπότρεπτες αλλαγές. Οι αλλαγές αυτές αφορούν σε όλο το φάσμα της κοινωνίας, της οικονομίας και του πολιτισμού του χώρου. Κοινωνικές και οικονομικές δομές αιώνων, πληθυσμιακές συνθέσεις και χαρακτηριστικά της απασχόλησης, παραδεδομένες συλλογικότητες και αυτονόητες αξίες, συμπεριφορές, νοοτροπίες και πρότυπα, ανατρέπονται και δίνουν τη θέση τους ή αναδιαμορφώνονται σε νέα μορφώματα που συνθέτουν ή προοικονομίζουν μια νέα πραγματικότητα.

Η έννοια του αγροτικού χώρου άλλαξε, και δεν είναι πλέον μια ενότητα κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική όπου κυριαρχεί η γεωργία και η κτηνοτροφία και ο τρόπος «αγροτικός» τρόπος ζωής. «Ο ύπαιθρος χώρος» με την σύγχρονη πλέον έννοια, ο οποίος χωρίς να είναι αποκλειστικά γεωργικός, εμφανίζεται προικισμένος με διακριτές από τον αστικό χώρο ιδιότητες (πυκνότητα, επιχειρήσεις μικρού μεγέθους, μονοκατοίκηση και σημαντικότητα του φυσικού και γεωργικού τοπίου).

Ο παραπάνω προβληματισμός αποτέλεσε το βασικό ερέθισμα για τον συγγραφέα, ώστε να αναζητηθούν οι χωρικοί μετασχηματισμοί και οι αλλαγές που έχουν επέλθει στον αγροτικό χώρο. Η παρούσα έρευνα, ως πεδίο εφαρμογής πραγματεύεται την ορεινή ζώνη Βόρα - Βεγορίτιδας του Ν.Πέλλας και η χρονική περίοδος που εξετάζεται είναι η δεκαετία 1991 - 2001. Ο λόγος που οδήγησε στην επιλογή του συγκεκριμένου χώρου αναφοράς, ήταν ότι η περιοχή αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα λειτουργικής χωρικής ενότητας της ελληνικής ορεινής υπαίθρου, όπου παρατηρούνται αλλαγές καθώς την τελευταία δεκαπενταετία διαπιστώνεται στην περιοχή, μια «στροφή» από τον αγροτικό στον αστικό τρόπο ζωής.

Πεποίθηση του συγγραφέα, είναι αυτό το σύγγραμμα από τη μία πλευρά να αποτελέσει πηγή ενημέρωσης και πληροφόρησης για τους φοιτητές και γενικότερα για την πανεπιστημιακή κοινότητα, προωθώντας την επιστημονική σκέψη και από την άλλη να ξεπεράσει τα στενά όρια εκείνων που παρακολούθησαν και έλαβαν μέρος στην εργασία και να απλωθεί σ' έναν κόσμο ευρύτερα προβληματισμένο από τις προκλήσεις των ημερών μας, τις αντιφάσεις, και συχνά τη ρευστότητα, έτσι ώστε να συζητήσει νέες σκέψεις και προοπτικές, καινούργιες προτάσεις και πρακτικές, για τον ύπαιθρο χώρο.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας υπήρξε σημαντική η συμβολή αρκετών ανθρώπων, τους οποίους θα ήθελα να ευχαριστήσω.

Αρχικά, ευχαριστώ θερμά τον επιστημονικό υπεύθυνο της παρούσας μεταπτυχιακής διατριβής κ. Μύρωνα Μυρίδη, Καθηγητή του Τ.Α.Τ.Μ.-Α.Π.Θ., για τις καθοδηγητικές του κατευθύνσεις, τις πολύτιμες υποδείξεις του και τη συνεργασία που είχαμε καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου που ασχολήθηκα με τη συγκεκριμένη εργασία. Επίσης, πολύ σημαντική ήταν η βοήθεια της επίκουρης καθηγήτριας του Τ.Α.Τ.Μ.-Α.Π.Θ. κας Πέρυ Λαφαζάνη με τις χρήσιμες συμβουλές της, σχετικά με την οργάνωση και την στατιστική ανάλυση της βάσης δεδομένων και του Δρ. Αγρονόμου Τοπογράφου Μηχανικού και Νικόλαου Καρανικόλα όσον αναφορά την χαρτογραφική σύνθεση.

Πολλές ευχαριστίες στον κ. Νικόλαο Τριανταφυλλόπουλο, Δρ. Γεωγραφίας-Πολεοδομίας, που μου έδωσε την ευκαιρία να γνωρίσω την ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας και έμμεσα την έμπνευση να ασχοληθώ με τους χωρικούς μετασχηματισμούς που λαμβάνουν χώρα σε αυτόν τον τόπο.

Η έμπνευση αυτή και το ενδιαφέρον μου για χωρικούς μετασχηματισμούς και τις κοινωνικοοικονομικές ανασυνθέσεις του υπαίθρου χώρου πηγάζουν από τις προπτυχιακές μου σπουδές στο Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης Π.Θ. και ιδιαίτερα από την συνεργασία μου με τον κ. Δημήτριο Γούσιο, Καθηγητή Χωροταξίας Αγροτικού Χώρου και Δ/ντη Εργαστηρίου Αγροτικού Χώρου (ΕΑΧ), την κα. Μαρί Νοέλ Ντυκέν, Επίκουρη Καθηγήτρια Στατιστικών και Οικονομικών Μεθόδων Χωρικής Ανάλυσης και τον κ. Βύρωνα Κοτζαμάνη, Καθηγητή Δημογραφίας και Δ/ντη Εργαστηρίου Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων (ΕΔΚΑ), οι οποίοι συνέδραμαν σημαντικά και στην παρούσα εργασία με την καθοδήγηση τους και με τη χορήγηση στατιστικών στοιχείων, τους ευχαριστώ θερμά για ακόμη μια φορά.

Επίσης οφείλω να ευχαριστήσω κ. Γεώργιο Μίντση καθηγητή του Τ.Α.Τ.Μ.-Α.Π.Θ., και τα στελέχη της Αναπτυξιακής Πέλλας (ΑΝΠΕ) κ. Γιάννη Μπάρκα, κ. Γιάννη Καλτσίδα και κα. Μαρία Κλημεντίδου για την χορήγηση του Ολοκληρωμένου προγράμματος ανάπτυξης ορεινού όγκου Βόρα-Βεγορίτιδας (Α Φάση) και του Στρατηγικού και Επιχειρησιακού Σχεδίου Ν. Πέλλας (Α Φάση).

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στα στελέχη της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδος (ΕΣΥΕ) και ιδιαίτερα στην κα. Μαρία Θηραίου για την επεξεργασία και χορήγηση υπέρογκης και εξειδικευμένης στατιστικής πληροφορίας των εθνικών απογραφών 1991 και 2001.

Πολλές ευχαριστίες για την πολύ σημαντική και καταλυτική βοήθεια των φίλων και συμφοιτητών μου, του Δημήτρη Κουρκουρίδη πάνω σε θέματα της στατιστικής ανάλυσης, του Θοδωρή Μπαρά σχετικά με την τεχνική επιμέλεια του κειμένου και της Αναστασίας Χριστοδούλου και Εύης Στεφανίδου όσον αφορά τεχνικές συμβουλές για την παραγωγή του χαρτογραφικού υλικού.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές που γνώρισα στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών για την ευκαιρία μου έδωσαν να παρακολουθήσω το συγκεκριμένο πρόγραμμα και παράλληλα να διευρύνω το πεδίο των γνώσεών μου.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου Θωμά και Ζωή και τις αδερφές μου Τάνια και Άννα, καθώς και όλους τους φίλους μου, που με έχουν στηρίξει σε όλα τα χρόνια των σπουδών μου και ενθάρρυναν τις προσπάθειές μου.

Νικόλαος Δαλάκης

Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 2008

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες γινόμαστε μάρτυρες ριζικών κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών τόσο στο επίπεδο των εθνικών κρατών όσο και παγκόσμια. Με φορέα τη ραγδαία αναπτυσσόμενη, σε όλα τα επίπεδα, τεχνολογία, ο στόχος και οι ακολουθούμενες διαδικασίες για κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη αναδεικνύουν νέους όρους και διαύλους, ανατρέποντας παραδοχές και πρακτικές πολλών χρόνων για τη μέχρι τώρα διαδικασία συγκρότησης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής στο επίπεδο του παραδοσιακού εθνικού κράτους. Είτε υπό τους νέους όρους των υπερεθνικών σχηματισμών της παγκοσμιοποίησης ή διεύρυνσης της διεθνοποίησης, όπως κι αν την ονομάσει κανείς, είτε υπό τους νέους όρους της μεταβιομηχανικής περιόδου, είναι γεγονός ότι τόσο στο κοινωνικό επίπεδο όσο και στο πεδίο της επιστημονικής αναζήτησης, τα νέα ερωτήματα που ανακύπτουν σχετικά, μεταξύ άλλων, με τις οικονομικές ανισότητες και περιφερειακές ανισορροπίες, τις ραγδαίες κοινωνικές ανακατατάξεις, τη φύση της εργασίας και τη ριζική απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων, τις τομεακές και κλαδικές αλλά και γενικότερες δομικές αποδιαρθρώσεις και ανασυνθέσεις, είναι πολλά και σύνθετα (Ψυχογιός, 1985).

Ένας προνομιακός αλλά και κρίσιμος κοινωνικός, οικονομικός και πολιτισμικός χώρος για την παρατήρηση και μελέτη ανάλογων αλλαγών αποτελεί ο αγροτικός. Η κρισιμότητα του αγροτικού χώρου έγκειται στην καθοριστική σημασία του, όχι μόνο για την από αιώνες λειτουργία των κοινωνιών και το ρόλο που έπαιξε στη γέννηση και ανάπτυξη του καπιταλισμού, αλλά και γιατί η ραγδαία συρρίκνωση του, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, αναδεικνύει πολλά και πολύμορφα ζητήματα που αναφέρονται σε ένα μεγάλο φάσμα προβλημάτων λειτουργίας των σύγχρονων κοινωνιών (Χατζημιχάλης, 2005).

Από την άλλη πλευρά, είναι χαρακτηριστική η αντιφατικότητα των εξελίξεων, καθώς, παράλληλα με τη διαπιστούμενη και συνήθως επιδιωκόμενη, οικονομική και πληθυσμιακή συρρίκνωση του αγροτικού χώρου, συνεχίζει να έχει η αγροτική παραγωγή, και ιδιαίτερα τα προϊόντα διατροφής, μεγάλη σημασία. Η σημαντικότητα αυτή των αγροτικών προϊόντων εκφράζεται και από το εντεινόμενο διεθνές παιχνίδι των αγροδιατροφικών συμπλεγμάτων μέσω της ενίσχυσης των μονοπωλιακών μηχανισμών και του ελέγχου των πεδίων παραγωγής και μεταποίησης καθώς και των δικτύων διακίνησης των αγροτικών προϊόντων (Παπαδόπουλος, 1998).

Μια άλλη κεντρική αντίφαση που διαπιστώνεται είναι ότι, παρ' όλη την αναπόφευκτη αυτή συρρίκνωση του αγροτικού κοινωνικού και οικονομικού χώρου και ιδιαίτερα την πληθυσμιακή, αναδύεται όλο και πιο έντονα ένας διάλογος γύρω από τις δυνατότητες της συνεισφοράς του χώρου αυτού σήμερα, ή τουλάχιστον, γύρω από τις αρνητικές επιπτώσεις της ανεξέλεγκτης αυτής συρρίκνωσης τόσο για αυτή την ίδια την ύπαιθρο (χωρικές ανισορροπίες, περιβαλλοντική υποβάθμιση, οικονομική απαξίωση) όσο και για την πόλη (επιδείνωση της κρίσης του αστικού τομέα).

Ταυτόχρονα, παρατηρείται ένα ανανεωμένο ενδιαφέρον των κατοίκων των πόλεων για τον αγροτικό χώρο, μια κίνηση «επιστροφής στη φύση» ή αναζήτησης «υγιεινών-ποιοτικών προϊόντων», η οποία εκφράζει τις νέες αντιλήψεις, τις καταναλωτικές τάσεις και τον τρόπο ζωής των αστών. Σ' αυτό το πλαίσιο, εγγράφονται η ανάπτυξη διαφόρων μορφών τουρισμού και δραστηριοτήτων αναψυχής στην ύπαιθρο, η παραγωγή τοπικών διατροφικών και άλλων βιοτεχνικών προϊόντων, οι πρόσφατες τάσεις εγκατάστασης της παραθεριστικής ή και της πρώτης κατοικίας σε αγροτικές περιφέρειες, καθώς και το αυξανόμενο κοινωνικό αίτημα για την προστασία του περιβάλλοντος και της αγροτικής κληρονομιάς. Ο αγροτικός χώρος αναδεικνύεται, μέσα από τη σύγχρονη αστική ιδεολογία, ως χώρος διατήρησης και αναγέννησης του φυσικού περιβάλλοντος, των πολιτισμικών αξιών και της ποιότητας ζωής, ένας χώρος που χρήζει προσοχής και δημόσιας επιτήρησης όσον αφορά στην περιβαλλοντική και χωρική

ισορροπία, διαστάσεις που απουσίαζαν κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες εδραίωσης του εντατικού μοντέλου παραγωγής. Το μοντέλο αυτό φάνηκε ότι άγγιξε προ πολλού τα όρια του. Νέες εξωαγροτικές δραστηριότητες αναπτύσσονται στον αγροτικό χώρο αναδεικνύοντας και άλλες, πλην της αμιγώς αγροτο-παραγωγικές, λειτουργίες (Τομάρας & Λαγός, 2005).

Έτσι, από το πεδίο της κλασικής τομεακής ανάλυσης για τη θέση και το ρόλο του αγροτικού τομέα στην εθνική οικονομία, οι πλέον σύγχρονοι προβληματισμοί ανακαλύπτουν και προβάλλουν την έννοια της πολυλειτουργικότητας της γεωργίας και του αγροτικού χώρου (Παπαδόπουλος & Πατρώνης, 2003). Αναγνωρίζουν τη συμβολή της γεωργίας και τις δυνατότητες πολλαπλής συνεισφοράς της στο τοπικό παραγωγικό και κοινωνικό σύστημα, στην περιβαλλοντική εξισορρόπηση, ή αλλιώς, στην τοπική ανάπτυξη. Παράλληλα, οι νέες αυτές κοινωνικές και παραγωγικές σχέσεις αμβλύνουν την πρότερη κυρίαρχη έννοια της εντατικής αγροτικής εκμετάλλευσης πλήρους απασχόλησης αναδεικνύοντας το πρότυπο «του οικονομικά βιώσιμου πολυδραστήριου αγροτικού νοικοκυριού»¹. Μπροστά, λοιπόν, στο φόβο μιας ακραίας περιθωριοποίησης του αγροτικού χώρου και της αδυναμίας επιβίωσης της οικογενειακής γεωργίας, εξαιτίας της απόλυτης κυριαρχίας των όρων της αγοράς στο πλαίσιο της διεθνοποιημένης οικονομίας, προβάλλονται τα υλικά και άυλα εκείνα αγαθά και οι υπηρεσίες που μπορεί να προσφέρει ο ύπαιθρος χώρος μέσω της οικογενειακής- πολυδραστήριας εκμετάλλευσης για την αντιμετώπιση της πολύχρονης και βαθιάς κρίσης των τελευταίων 30 περίπου χρόνων.

Σε γεωγραφικό επίπεδο, το σημείο αιχμής που επιβεβαίωσε τις εγγενείς αδυναμίες του μεταπολεμικού παραγωγιστικού μοντέλου αγροτικής ανάπτυξης, εντοπίζεται στις έντονες περιφερειακές κοινωνικοοικονομικές ανισότητες και τις χωρικές ανισορροπίες. Συγκεκριμένα, από τη μια μεριά βρίσκουμε τις αναπτυσσόμενες αγροτικές ζώνες, αυτές, δηλαδή, που ήταν πρόσφορες στην εντατικοποίηση της γεωργίας και την κάθετη ενσωμάτωση του προϊόντος στα αγροδιατροφικά δίκτυα (πεδινές αρδευόμενες, γεινιάζουσες με δυναμικά αγροτο-αστικά κέντρα ή με τον εθνικό οδικό άξονα). Από την άλλη, αντιπαραβάλλονται οι μειονεκτικές ζώνες που, λόγω των φυσικών αδυναμιών τους, δεν μπόρεσαν να ανταποκριθούν στο πρόσταγμα της εντατικοποίησης (ορεινές-ημιορεινές, νησιωτικές, παραμεθόριες) γνωρίζοντας την εγκατάλειψη και την οικονομική δυσπραγία. Ωστόσο, η παρατηρούμενη στροφή της αστικής ζήτησης για τοπικά προϊόντα όπως, επίσης, και τα νέα πρότυπα κατοίκησης και αναψυχής στην ύπαιθρο οδηγούν στην «ανακάλυψη νέων χώρων» της αγροτικής ενδοχώρας. Ορεινές ή απομονωμένες περιοχές μιας ξεχασμένης και υποτιμημένης αγροτικής ενδοχώρας, που μέχρι τώρα δεν προσέλκυαν το ενδιαφέρον της κρατικής πολιτικής και των ιδιωτικών επενδύσεων, φαίνεται να προκαλούν το ενδιαφέρον επενδυτών και καταναλωτών διανοίγοντας νέες αναπτυξιακές προοπτικές μέσα από το αίτημα και τη στρατηγική για ποιότητα των παρεχόμενων αγαθών και υπηρεσιών (Χατζημιχάλης, 2005, Καμαριανάκης & Κοντός, 2004).

Οι αντιφάσεις αυτές και τα αποτελέσματα τους δε θα μπορούσαν παρά να αποτυπώνονται και στην εκάστοτε σχεδιαζόμενη και εφαρμοζόμενη πολιτική της κεντρικής εξουσίας, όπως χαρακτηριστικά παρατηρείται στην ιστορική διαδρομή των αποφάσεων της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η διαδρομή αυτή ξεκινάει, στα τέλη της δεκαετίας του 1950, από το στόχο της επίτευξης αυτάρκειας σε βασικά προϊόντα διατροφής², μέσω της εντατικοποίησης της παραγωγής και της γρήγορης αύξησης της παραγωγικότητας και οδηγείται σε μια υπερπαραγωγή χωρίς να λύνει βασικές κοινωνικές ανισότητες. Σε συνδυασμό δε, με τον κορεσμό και την κρίση του αστικού τομέα της οικονομίας, αναζητούνται λύσεις για την υπέρβαση του πολυσύνθετου προβλήματος και τη διαμόρφωση ενός νέου πλαισίου για τη λειτουργία του αγροτικού χώρου. Η κοινωνικό-διαρθρωτική πολιτική (1972) υπέρ των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών δε φάνηκε να αμβλύνει το πρόβλημα των

¹ Επιτροπή για την εξέταση της μακροπρόθεσμης οικονομικής πολιτικής, *Ανταγωνιστική Γεωργία και Αγροτική Ανάπτυξη. Καίρια διαρθρωτικά προβλήματα και αντιμετώπισή τους*. εκδ.ΕΤΕ, Αθήνα, 1998, σ.111.

² Fennel R., Η κοινή Αγροτική Πολιτική, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999.

χωρικών ανισοτήτων, ενώ οι επανειλημμένες προσπάθειες αναμόρφωσης της ΚΑΠ, κατά τα τελευταία 20 περίπου χρόνια, παλινδρομούν μεταξύ, κυρίως, δύο σημαντικών αλλά παράλληλα και αντιφατικών επιδιώξεων. Από τη μια πλευρά, αποβλέπουν στην επίτευξη διεθνούς ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής γεωργίας στη βάση επαγγελματιών και ορθολογικά δρώντων αγροτών και από την άλλη, στη διατήρηση του οικογενειακού χαρακτήρα της αγροτικής εκμετάλλευσης και της παραγωγής. Με την αναθεώρηση της ΚΑΠ (1992), ο στόχος της ανταγωνιστικότητας σε όρους παραγωγικών και οικονομικών επιδόσεων παραμένει, αντιπαρτιθέται όμως με τη νέα αντίληψη της αειφόρου ανάπτυξης και των φιλικών προς το περιβάλλον μεθόδων παραγωγής. Έτσι, υπό την επίδραση των αντιφάσεων και των αντιπαραθέσεων αυτών, δεν είναι καθόλου περίεργο ότι πολλά από τα μέτρα που λαμβάνονται αλληλοαναιρούνται³, ενώ σε μια προσπάθεια υπέρβασης των αδιεξόδων υιοθετούνται από την ευρωπαϊκή πολιτική οι προσεγγίσεις της ολοκληρωμένης αγροτικής ή/και της τοπικής ανάπτυξης (Λουλούδης, 1991).

Θεωρείται ότι προσέγγιση «του τοπικού» απαντά στη συγκεντρωτική «από τα πάνω» κρατική ρύθμιση που φέρεται ως υπεύθυνη για την αναποτελεσματικότητα των τομεακών και περιφερειακών πολιτικών και την έλλειψη προσαρμοστικότητας στις μεταβαλλόμενες διεθνώς κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες⁴. Διευκρινίζοντας, σημειώνεται ότι ο όρος τοπική ανάπτυξη αναφέρεται στην κινητοποίηση και την ενεργό συμμετοχή του ανθρώπινου δυναμικού στα τοπικά δρώμενα και την αξιοποίηση των φυσικών πόρων σε επίπεδο χωρο-εδαφικών ενοτήτων⁵, βασιζόμενη στη δυναμική των τοπικών συνεργιών μεταξύ των επιμέρους οικονομικών τομέων (γεωργία, μεταποίηση, τουρισμός και υπηρεσίες) και των κοινωνικοοικονομικών δικτύων (θεσμοθετημένων ή/και άτυπων). Στην ίδια λογική, η στρατηγική της ολοκληρωμένης αγροτικής ανάπτυξης, που αποτελεί κεντρικό άξονα της αναθεωρημένης ΚΑΠ, υποστηρίζει τη διαφοροποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων, τις ολοκληρωμένες δράσεις και υποδομές μικρής κλίμακας, την προστασία του οικοσυστήματος και του αγροτικού τοπίου σε επίπεδο χωρικής ενότητας. Παρατηρούμε, με άλλα λόγια, ότι το κέντρο βάρους της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, με τη συνδρομή και της περιφερειακής πολιτικής, μετατοπίζεται από την αγροτική παραγωγή και τις επιδόσεις της εκμετάλλευσης στις «πολιτικές του τόπου», στην ενίσχυση, δηλαδή, της οριζόντιας γεωγραφικής, σε αντιδιαστολή από την κάθετη και τομεακή προσέγγιση στο πλαίσιο του πρότερου παραγωγιστικού μοντέλου παραγωγής (Λουλούδης, 2003).

Έτσι, όμως, ή αλλιώς, ο αγροτικός χώρος και αυτή η ίδια «η αγροτικότητα», τόσο σε όρους σύνθεσης της απασχόλησης και του Ακαθάριστου Αγροτικού Προϊόντος όσο και του τρόπου ζωής και των καταναλωτικών προτύπων, συρρικνώνονται και στον ελλαδικό χώρο εξαιτίας της αναστροφής των παραδοσιακών σχέσεων πόλης-υπαιθρου, της συγκέντρωσης των δραστηριοτήτων στα μεγάλα αστικά κέντρα καθώς και του αυξανόμενου εξαστισμού των αγροτικών κοινωνιών. Χάνει ακόμα και στον, κατεξοχήν δικό του γεωγραφικό χώρο, τις αγροτικές ζώνες, την πολλαπλή πρωτοκαθεδρία (οικονομική, πληθυσμιακή, πολιτισμική), μετατρέπόμενος σταδιακά σε μικρό μέρος ενός νέου αναδυόμενου χώρου, του υπαιθρου χώρου, όπως διαπιστώνεται και από την ποσοτική ανάλυση και οπτικοποίηση-χαρτογράφηση των στοιχείων των εθνικών απογραφών της ΕΣΥΕ, της μελέτης περίπτωσης.

³ Οδηγίες της 159/1972, 161/1972, 268/1972. Κανονισμοί 797/1985, 2328/1991, 950/1997.

⁴ Βλ. επίσης, Χατζιμηχάλης Κ. (επιμ.) *Περιφερειακή ανάπτυξη και πολιτική. Κείμενα από τη διεθνή εμπειρία*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα, 1992, σσ. 16-24

- Γούσιος Δ., «Υπαιθρος, αγροτικός χώρος και μικρή πόλη: από τη γεωργοποίηση στην τοπική ανάπτυξη», στο ΟΙΚΟΝΟΜΟΥΔ., Πετράκος Γ. (επιμ.), *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg, Βόλος, 1999, σσ. 157-207

- Καρανικόλας Π., «Ομοιογένεια και ετερογένεια στον αγροτικό χώρο», στο Λ.Λουλούδης – Ν. Μπεόπουλος (επιμ.), *Κριτικές προσεγγίσεις της ανάπτυξης και της προστασίας του περιβάλλοντος της υπαιθρου*, εκδ. Στοχαστής – Vasquez Barquero A., Τοπική ανάπτυξη. Μία στρατηγική για τη δημιουργία απασχόλησης, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1991.

⁵ Γούσιος, 1999 (ο.π., 195).

Στόχοι εργασίας

Η παρούσα εργασία εστιάζει την μελέτη της στην γεωγραφική ενότητα της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας του Ν.Πέλλας, που αποτελεί παράδειγμα του ύπαιθρου χώρου, με στόχο να διερευνήσει τη σύνθετη εικόνα του σύγχρονου ελληνικού αγροτικού χώρου, τις δυναμικά αναπτυσσόμενες σχέσεις του με την πόλη και τελικά το πέρασμα από ένα γεωργικό μονοδραστήριο χώρο παραγωγής σ' έναν πολύμορφο και πολυλειτουργικό ύπαιθρο χώρο καταγράφοντας και ερμηνεύοντας τις αναφερόμενες τάσεις χωροκοινωνικής ανασύνθεσης. Η διπλωματική εργασία καλείται να εξετάσει και να διερευνήσει τους χωρικούς μετασχηματισμούς που έλαβαν χώρα στον αγροτικό χώρο και τον μετάλλαξαν στον χώρο που καλείται σήμερα ως ύπαιθρος. Επίσης τίθεται το ερώτημα, πως επέδρασαν αυτές οι αλλαγές, στο χώρο, στον άνθρωπο και στην οικονομία και ποιες ήταν οι συνέπειες.

Έτσι η κεντρική υπόθεση εργασίας, είναι μια «τυπολόγηση» του ύπαιθρου χώρου, μέσω της μελέτης περίπτωσης της χωρικής ενότητας, της ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας και των χωρικών και κοινωνικών ανασυνθέσεων, που διαδραματίστηκαν σε αυτή, την δεκαετία 1991-2001. Έτσι προκύπτει, μια νέα ταξινόμηση ενός μεταβαλλόμενου και υπό διαμόρφωση υπαίθρου χώρου που φέρει, βέβαια, τις δυναμικές του παρελθόντος αλλά ξεφεύγει από τη λογική του γεωγραφικού ντετερμινισμού λαμβάνοντας υπόψη το βαθμό ενσωμάτωσης νέων λειτουργιών και οικονομικών δραστηριοτήτων.

Είναι εύλογο ότι τέτοια μεγάλα ζητήματα και ερωτήματα δεν είναι δυνατόν στο πλαίσιο μιας διπλωματικής εργασίας να διερευνηθούν, πόσο μάλλον να απαντηθούν διεξοδικά. Ούτως ή άλλως ο χρόνος εκπόνησης είναι κατ' ανάγκην περιορισμένος ώστε αναπόφευκτα να μένουν πτυχές και θέματα που χρειάζονται περαιτέρω επεξεργασία.

Πηγές στοιχείων

Η ανεύρεση των απαραίτητων στοιχείων και δεδομένων για την διεκπεραίωση της παρούσας εργασίας, ήταν μια χρονοβόρα και με αρκετές δυσκολίες διαδικασία, η οποία παραμένει αθέατη ή παραμελείται μπροστά στην μεθοδολογία επεξεργασίας των στοιχείων και διεξαγωγής των τελικών πορισμάτων.

Η βιβλιογραφία στην οποία βασίστηκε το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας (1^ο κεφ.) συλλέχθηκε από το Σύστημα Βιβλιοθηκών του Α.Π.Θ. και κυρίως από τη περιφερειακή βιβλιοθήκη του Τμήματος Αρχιτεκτόνων, από τη Βιβλιοθήκη & Κέντρο Πληροφόρησης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, από τη βιβλιοθήκη του Μ.Π.Σ. του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης καθώς και από την προσωπική συλλογή του συγγραφέα.

Η περιγραφή της υφιστάμενης κατάστασης της περιοχής μελέτης (2^ο κεφ.) στηρίχτηκε κατά κύριο λόγο σε δύο μελέτες που έχουν εκπονηθεί από την Αναπτυξιακή Πέλλας και συγκεκριμένα από το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Ανάπτυξης ορεινού όγκου Βόρα-Βεγορίτιδας (Α Φάση) και το Στρατηγικό και Επιχειρησιακό Σχέδιο Ν. Πέλλας (Α Φάση) καθώς επίσης και από επεξεργασία στοιχείων της ΕΣΥΕ και από επιτόπια έρευνα.

Τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση των χωρικών μετασχηματισμών και αλλαγών στην ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας (3^ο κεφ), προέρχονται από τις δύο τελευταίες απογραφές της ΕΣΥΕ (πληθυσμού και απασχόλησης 1991-2001, οικοδομών-κτιρίων και γεωργίας-κτηνοτροφίας 1990-2000) και τη βάση πληθυσμιακών και λοιπών δεδομένων που έχει στην κατοχή του το Εργαστήριο Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων (ΕΔΚΑ) του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Τα ψηφιακά χαρτογραφικά υπόβαθρα που χρησιμοποιήθηκαν για την οπτικοποίηση των αποτελεσμάτων της στατιστικής ανάλυσης πηγάζει από τον Οργανισμό Κτηματολογίου και Χαρτογραφίσεων Ελλάδας (Ο.Κ.Χ.Ε.).

Τα παραπάνω πληθυσμιακά δεδομένα αφορούν αποκλειστικά τον μόνιμο και όχι τον πραγματικό πληθυσμό και στις δύο απογραφές. Η διαφορά μεταξύ πραγματικού και μόνιμου πληθυσμού αναδεικνύει τη μετακίνηση από το δηλωθέντα τόπο μόνιμης κατοικίας του πληθυσμού, συνήθως στον τόπο καταγωγής του την ημέρα της απογραφής. Κατά συνέπεια, η επιλογή του τύπου του πληθυσμού (πραγματικός ή μόνιμος) στον οποίο θα βασιστεί ένας ερευνητής για να εξάγει συμπεράσματα σχετικά με τον πληθυσμό μιας χωρικής ενότητας έχει εξαιρετική σημασία και αξία, στο βαθμό που τα τελικά συμπεράσματα της έρευνας, ενδέχεται να διαφοροποιούνται σημαντικά αν βασίζονται στο πραγματικό πληθυσμό, ο οποίος είναι πλασματικός (λόγω των μετακινήσεων) και καθιστά προβληματική κάθε ανάλυση, ή αν βασίζονται στον πληθυσμό ο οποίος κατοικεί μόνιμα στην κάθε διοικητική ενότητα.

Μεθοδολογία

Οργάνωση των δεδομένων και στατιστική ανάλυση

Με στόχο την καλύτερη και βέλτιστη οργάνωση των δεδομένων, κρίθηκε απαραίτητη η δημιουργία μιας βάσης δεδομένων. Ως βάση δεδομένων, ορίζουμε «μια δομημένη συλλογή δεδομένων τα οποία υπακούνε σε σαφώς ορισμένους κανόνες. Η διαχείριση μιας βάσης δεδομένων σε ηλεκτρονικό υπολογιστή πραγματοποιείται με το κατάλληλο λογισμικό». Το λογισμικό το οποίο χρησιμοποιήθηκε για τη δημιουργία και τη διαχείριση των δεδομένων μας είναι η Microsoft Access. Αρχικά, στη βάση δεδομένων εισήχθησαν όλα τα δεδομένα (πληθυσμιακά και μη) ανά απογραφικό έτος.

Για την αποτύπωση και την ανάλυση των μετασχηματισμών και των εξελίξεων μεταξύ των δύο τελευταίων απογραφικών ετών (1991, 2001), δημιουργήθηκε μια «γέφυρα» μεταξύ των δύο απογραφικών ετών, η οποία θα επέτρεπε την αναγωγή των πληθυσμιακών και μη δεδομένων στις ίδιες χωρικές ενότητες. Η δημιουργία της επέτρεψε να υπερκεραστεί το πρόβλημα της αλλαγής των κωδικών (με βάση την ΕΣΥΕ) και των ονομάτων των ΟΤΑ στην ίδια περίοδο.

Αφότου δημιουργήθηκε η βάση δεδομένων, η ανάλυση επικεντρώθηκε στη μελέτη των χωρικών μετασχηματισμών και αλλαγών που έλαβαν χώρα στα Δ.Δ. της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας την περίοδο 1991-2000. Έτσι οι δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν ήταν κατά κόρον ρυθμοί μεταβολής (91'-01') και είχαν δυναμικό χαρακτήρα (για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την μεθοδολογία και την χρήση των δεικτών που χρησιμοποιήθηκαν βλέπε παρακάτω στα 3.3 και 3.4).

Παραγωγή θεματικών χαρτών

Για την καλύτερη αποτύπωση και ανάλυση των χωρικών μετασχηματισμών στην περιοχή μελέτης, κρίθηκε αναγκαία η χρήση της τεχνολογίας των Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών (ΓΣΠ). Μέσω των ΓΣΠ προέκυψαν θεματικοί χάρτες οι οποίοι αναδεικνύουν το χωρικό προφίλ της ορεινής ζώνης. Οι θεματικοί χάρτες δημιουργήθηκαν με το πρόγραμμα Arc Map 9.3 της εταιρίας ESRI και αποτέλεσαν τη βάση στην οποία στηρίχτηκε η συναγωγή των τελικών συμπερασμάτων μας. Οι θεματικοί χάρτες που δημιουργήθηκαν στα πλαίσια της εργασίας παρουσιάζονται αναλυτικά στην ενότητα 3.4.

Εικονοποιώντας τις στατιστικές διαδικασίες, δόθηκε μεγάλη σημασία στις βασικές χαρτογραφικές επιλογές και στη συνολική σύνθεση του Χάρτη. Το βασικό υπόβαθρο, ο χάρτης βάσης, όπως αναφέραμε και προηγουμένως, έχει κατασκευασθεί από τον Ο.Κ.Χ.Ε. και ενημερώθηκε με τη βάση δεδομένων που δημιουργήθηκε για τις ανάγκες της εργασίας. Βασικά του γεωμετρικά χαρακτηριστικά είναι η χαρτογραφική προβολή, η κλίμακα, η εσωτερική και εξωτερική αναγνώριση.

Οι θεματικές επιλογές στηρίχθηκαν στους βασικούς κανόνες της οπτικής αντιληψιμότητας και της επικοινωνίας, δηλαδή στην επιθυμία για κατασκευή ευανάγνωστων και όσο το δυνατόν εύχρηστων χαρτών. Το μεγάλο πλήθος δεδομένων παρουσιάζει σημαντικές δυσκολίες και στη χαρτογραφική τους απόδοση. Γι' αυτό και οι επιλογές που έγιναν, προσπάθησαν να προτείνουν μια σύμβαση ως προς τα χαρακτηριστικά του ενιαία και αποδεκτή(Μυρίδης κ.α., 2000).

Συνοψίζοντας αυτή την προσπάθεια, σε σχέση τόσο με το περιέχον όσο και με το περιεχόμενο, δηλαδή με τη χαρτογράφηση του θέματος, όσο και με το ίδιο το θέμα, η χαρτογραφική αλήθεια υφίσταται από τη στιγμή που συμφωνείται η ύπαρξη αλήθειας στο ίδιο το θέμα που χαρτογραφείται. Με άλλα λόγια οι χάρτες που προέκυψαν είναι βέβαια μία σύμβαση, που εμπεριέχει τις δικές της παραδοχές, αυτό όμως δεν μπορεί να απενοχοποιήσει τις πιθανές «αναλήθειες» που κρύβουν τα ίδια τα δεδομένα και το ίδιο το θέμα.

Οι θεματικοί χάρτες ιδιαίτερα, μπορούν να θεωρηθούν από τους πλέον αμφισβητήσιμους σ' αυτό το πεδίο, γιατί άμεσα συνδεδεμένοι με τη γεωμετρία του χώρου στον οποίο αναφέρονται, παραμορφώνουν ακόμα περισσότερο τα δεδομένα, όπως συμβαίνει σε όλους τους χωροπληθικούς χάρτες. Επιπλέον η "αυθαίρετη" επιλογή του βήματος στην ταξινόμηση των δεδομένων, αυξάνει το περιθώριο "λαθεμένης" εκτίμησης των αποτελεσμάτων(Μυρίδης κ.α., 2000).

Ο παραπάνω προβληματισμός δεν αίρει όμως σε κανένα βαθμό την αξία αυτών των χαρτών που αποτελούν τα βασικά εργαλεία τα παρούσας εργασίας με σκοπό τη δημιουργία του χωρικού προφίλ της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας και παράλληλα την τυπολόγηση του υπαιθρου χώρου.

Δομή εργασίας

Η παρούσα εργασία απαρτίζεται από τέσσερα κεφάλαια τα οποία αναλύονται σε αδρές γραμμές παρακάτω:

Στο πρώτο κεφάλαιο της διπλωματικής εργασίας «Χωρικοί μετασχηματισμοί και αλλαγές στον Ύπαιθρο χώρο» παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο, το οποίο πραγματεύεται την εξέλιξη του αγροτικού χώρου και τις χωρικές και κοινωνικές ανασυνθέσεις που επιτελούνται μέσα σ' αυτόν και τη 'μετάλλαξη' του σε αυτό που καλούμε σήμερα ύπαιθρο χώρο. Τέλος παρουσιάζεται μια πρώτη τυπολόγηση του υπαιθρου χώρου με κριτήριο το βαθμό αγροτικότητας του.

Έπειτα, στο δεύτερο κεφάλαιο «Υφιστάμενη κατάσταση της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας Ν. Πέλλας» παρουσιάζεται το ολοκληρωμένο προφίλ της περιοχής μελέτης που αποτελείται από επτά υποκεφάλαια, στα οποία αναλύονται η φυσιογνωμία της περιοχής, τα φυσικό-γεωγραφικά της στοιχεία, η χωροταξική οργάνωση, το κοινωνικό-οικονομικό προφίλ, το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον και η δυναμική του τουρισμού.

Στη συνέχεια, στο τρίτο κεφάλαιο «Χωρικοί μετασχηματισμοί και αλλαγές στην ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας», γίνεται μια εισαγωγή για την τυπολογία του αγροτικού χώρου και παρουσιάζονται οι διάφορες προσπάθειες τυπολόγησης του που έχουν υλοποιηθεί στο παρελθόν. Έπειτα περιγράφεται η μεθοδολογία της γεωγραφικής-χαρτογραφικής ανάλυσης που υλοποιήθηκε για να παρουσιαστούν τα χαρακτηριστικά των χωρικών μετασχηματισμών και αλλαγών γύρω από τον πληθυσμό, την ποιότητα ανθρώπινου δυναμικού και απασχόληση, την κτιριακή υποδομή και τη γεωργία-κτηνοτροφία, μέσα από πίνακες, γραφήματα και μια πλήρη σειρά θεματικών χαρτών.

Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο παρατίθενται το χωρικό προφίλ της περιοχής μελέτης, στο οποίο εντοπίζεται μια τυπολογία του υπαιθρου χώρου το οποίο οδηγεί στην εξαγωγή των γενικών συμπερασμάτων της διπλωματικής εργασίας.

Χωρικοί Μετασχηματισμοί και Αλλαγές στον Ύπαιθρο Χώρο

1.1. Αγροτικές πολιτικές και χωρικές επιπτώσεις στη μεταπολεμική Ελλάδα

1.1.1. Από τη «γεωργοποίηση» στην αγροτική ανάπτυξη

Βασικό στοιχείο της αγροτικής πολιτικής μεταπολεμικά στην Ελλάδα, και την Ευρώπη γενικότερα, ήταν η αύξηση της παραγωγικότητας της γεωργίας και ο εκσυγχρονισμός των γεωργικών δομών με στόχο τη διατροφική αυτάρκεια και την άνοδο του βιοτικού επιπέδου στην ύπαιθρο. Αυτό το ίδιο μοντέλο αγροτικού εκσυγχρονισμού αναδείκνυε, από την άλλη πλευρά, την κυρίαρχη αντίληψη για το ρόλο του αγροτικού τομέα στην οικονομική και περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας ως πηγή άντλησης φθηνών πρώτων υλών και εργατικής δύναμης στους μη αγροτικούς τομείς της οικονομίας (Γούσιος, 1999/2004).

Τα αποτελέσματα της προσπάθειας αυτής σε εθνικό επίπεδο ήταν πράγματι εντυπωσιακά, όχι μόνο σε όρους βελτίωσης της παραγωγικότητας εργασίας στη γεωργία και υπερπλήρωσης κατ' επέκταση των ποσοτικών στόχων της αυτάρκειας, αλλά και σε όρους βελτίωσης των γεωργικών εισοδημάτων και του επιπέδου ζωής στην ύπαιθρο (Γούσιος, 2003). Η κατασκευή των μεγάλων εγχειοβελτιωτικών έργων στις πεδινές ζώνες, από τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, δημιούργησε ένα πλέγμα βασικών υποδομών και τεχνικού εξοπλισμού που σε συνδυασμό με την πολιτική εξορθολογισμού της έγγειας συγκέντρωσης μέσω του αναδασμού επέτρεψε, σε σημαντικό βαθμό, τον εκσυγχρονισμό της γεωργικής εκμετάλλευσης παρά τις σοβαρές έγγειο-διαρθρωτικές ανεπάρκειες της⁶.

Όμως, η μονοδιάστατη αυτή τομεακή πολιτική που οργανώθηκε και σχεδιάστηκε σε επίπεδο κεντρικής εξουσίας χωρίς την ύπαρξη παράλληλα μιας πολιτικής (ή μιας οπτικής) χωρικής και κοινωνικής εξισορρόπησης που θα λάμβανε υπόψη τις γεωγραφικές διαφορετικότητες και ιδιαιτερότητες (φυσικές συνθήκες παραγωγής, ιστορικά διαμορφωμένες έγγειες δομές, δυναμικές των τοπικών κοινωνιών)

⁶ Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι παρά τις μικρο-αγροτικές δομές της οικογενειακής εκμετάλλευσης στην Ελλάδα (μικρό μέγεθος, πολυτεμαχισμός), ιδιαίτερα συγκρινόμενη με τα μέσα μεγέθη των χωρών της Β.Δ.Ευρώπης, ο βαθμός εκσυγχρονισμού και οι παραγωγικές επιδόσεις της -εκεί όπου το φυσικό περιβάλλον το επέτρεψε- ήταν θεαματικές γιατί, αφενός (i) επωφελήθηκε των δημόσιων υποδομών, ιδιαίτερα στον τομέα της άρδευσης και των μικρών εγχειοβελτιωτικών έργων, καθώς και της αγροτικής πίστης, και αφετέρου, (α) ανέπτυξε ενδογενείς μηχανισμούς αυτορρύθμισης των προβλημάτων που δημιουργούν οι ανεπάρκειες της έγγειο-διαρθρωτικής της δομής: ενοίκιαση γεωργικής γης και συλλογική χρήση γεωργικών μηχανών με ευνοϊκούς όρους μέσω συγγενικών και άλλων άτυπων δικτύων κοινωνικής αλληλεγγύης, εντατικοποίηση της εργασίας στη βάση της διαγενεακής αλληλεγγύης (π.χ. ανάληψη μέρους των εργασιών από τους ηλικιωμένους γονείς), αργότερα δε πολυαπασχόληση σε επίπεδο αγροτικού νοικοκυριού που επιτρέπει τη βελτίωση του εισοδήματος με εισροή χρηματικών πόρων από τον εξω-γεωργικό τομέα (Goussios, 1996, Goussios & Tsioukas, 1993, Μωυσίδης, 1993, Ντισιάκος, 1993).

προσδιόρισε τη σημερινή άνιση δομή και εικόνα του υπαίθρου χώρου στην Ελλάδα. Και αυτό γιατί, μόνο οι προνομιούχες -κατά κύριο λόγο πεδινές και αρδεύσιμες- αγροτικές ζώνες μπόρεσαν να ανταποκριθούν στο κυρίαρχο μοντέλο εντατικοποίησης της γεωργίας και μαζικής παραγωγής υιοθετώντας τις εκάστοτε νέες τεχνολογίες (εκμηχανισμός, χημικές εισροές κ.λπ). Αντίθετα οι ορεινές και οι φτωχές σε φυσικούς πόρους ημιορεινές ζώνες παρέμειναν στο περιθώριο της κρατικής πολιτικής και των επενδυτικών προγραμμάτων ως μη ανταγωνιστικές σε όρους οικονομικής αποδοτικότητας στο πλαίσιο της λειτουργίας της αγοράς. Το «παραγωγιστικό» και «α-χωρικό» αυτό μοντέλο αγροτικής ανάπτυξης δημιούργησε τις συνθήκες μιας άνισης χωροοικονομικής ανάπτυξης (Le Coz, 1990, MEDEF, 1992, Ανθοπούλου & Ντυκέν, 1994, Ανθοπούλου, 2000, Καρανικόλας & Μαρτίνος, 1999).

Παράλληλα, αυτή η ίδια γεωργοκεντρική τομεακή πολιτική οδήγησε σε μια κοινωνική και οικονομική «γεωργοποίηση» της υπαίθρου με την έννοια ότι παρατηρήθηκε για μεγάλη χρονική περίοδο - τουλάχιστον μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980- μικρή μόνο διαφοροποίηση της παραγωγικής βάσης με περιορισμένες διεξόδους της απασχόλησης σε εξω-γεωργικούς τομείς της οικονομίας, και συνακόλουθα, χαμηλή κινητικότητα και μεγάλη πρόσδεση του πληθυσμού στη γεωργική εκμετάλλευση. Από την άλλη, δημιούργησε περιφερειακές παραγωγικές εξειδικεύσεις που φθάνει συχνά στα όρια των εκτεταμένων μονοκαλλιεργειών στη λογική του «γεωγραφικού συγκριτικού πλεονεκτήματος» που εγκλωβίζεται σε μια ντετερμινιστική αντίληψη για την αποδοτικότητα των συστημάτων αγροτικής παραγωγής (Μωυσίδης, 2001).

Η εφαρμογή της ΚΑΠ με την ένταξη της χώρας μας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα (1981) προσηλωμένη και αυτή στην αύξηση των γεωργικών αποδόσεων μέσω της άκρατης εντατικοποίησης της παραγωγής (χρήση μιας διαρκώς ανανεούμενης τεχνολογίας και βελτιωμένων εισροών) επέτεινε τις προϋπάρχουσες χωρικές και οικονομικές ανισότητες. Το σύστημα των εγγυημένων τιμών που προέτρεπε τους παραγωγούς -μέχρι την αναμόρφωση της το 1992- σε «απεριόριστη παραγωγή»⁷ ευνόησε τις πεδινές και τις πρόσφορες στην εντατικοποίηση της γεωργικής παραγωγής ημιορεινές περιοχές. Έτσι, τις παραμονές της αναμόρφωσης παρατηρήθηκε ότι 80% της κοινοτικής δαπάνης διεισθετο στο 20% μόνο των εκμεταλλεύσεων. Η ΚΑΠ είχε καταλήξει να μην προσφέρει πλέον καμιά ουσιαστική υποστήριξη στους ευρωπαϊούς γεωργούς των λιγότερο ευνοημένων περιοχών, όπως οι ορεινές και μειονεκτικές (σύμφωνα με την Οδηγία 75/268), παρά το ειδικό πλαίσιο στήριξης της γεωργίας των ζωνών αυτών στα πλαίσια της διαρθρωτικής πολιτικής (Μωυσίδης, 2001).

Πράγματι, δεν θα πρέπει να υποτιμηθεί η σημασία της κοινωνικο-διαρθρωτικής πολιτικής της ΚΑΠ (1972) που αποβλέπει στη βελτίωση των γεωργικών διαρθρώσεων και της αποτελεσματικότητας της γεωργικής εκμετάλλευσης με τη θέσπιση ειδικού καθεστώτος ενίσχυσης των ορεινών και μειονεκτικών ζωνών. Η Κοινότητα εφαρμόζει για πρώτη φορά, στο πλαίσιο της Οδηγίας 75/268 «περί της ορεινής γεωργίας και της γεωργίας σε ορισμένες μειονεκτικές περιοχές», μια εξειδικευμένη κατά αγροτικές ζώνες πολιτική που αποσκοπεί στη μείωση των εισοδηματικών ανισοτήτων μεταξύ των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών, από τη μία, και των «φυσιολογικών» ή αλλιώς των δυναμικών ζωνών, από την άλλη. Είναι χαρακτηριστικό ότι η εξισωτική αποζημίωση για τα μόνιμα φυσικά μειονεκτήματα θεσπίστηκε ως «αναπόσπαστο τμήμα του εισοδήματος» των κατόχων των εκμεταλλεύσεων των προβληματικών περιοχών προκειμένου «να εξασφαλίζεται η συνέχιση της γεωργικής δραστηριότητας και με αυτό τον τρόπο η διατήρηση ενός ελαχίστου ορίου πυκνότητας του πληθυσμού ή η συντήρηση της υπαίθρου σε ορισμένες μειονεκτικές περιοχές»⁸. Στην Ελλάδα, όπου οι ορεινές και μειονεκτικές ζώνες καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος της επικράτειας (60% και 21% των εδαφών αντίστοιχα), οι χρηματοοικονομικές μεταβιβάσεις από το γεωργικό ταμείο αποτελούν όντως αναπόσπαστο τμήμα των εισοδημάτων των

⁷ Όπως χαρακτηριστικά διαπιστώνει και η ίδια η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, «οι γεωργοί λάμβαναν μια ελάχιστη τιμή για τα προϊόντα τους ακόμα και αν τα πουλούσαν ως πλεονάσματα με σκοπό την αποθήκευσή τους από τις κοινοτικές αρχές παρέμβασης για μεταγενέστερη μεταπώληση με επιδοτημένες τιμές στη διεθνή αγορά» (ΕΕΚ, 1993, σ.12).

⁸ Βλ. Οδηγία 75/268/ΕΟΚ, Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Αριθμ. Ν 128/1.

περιοχών αυτών που μπορεί να υπερβεί και το 60% του καθαρού γεωργικού εισοδήματος της εκμετάλλευσης (π.χ. αιγοπροβατοτροφία).

Όμως, τόσο τα στοιχεία αξιολόγησης του Υπ. Γεωργίας σχετικά με την εφαρμογή της διαρθρωτικής πολιτικής στη χώρα μας όσο και οι σχετικές μελέτες δείχνουν ότι το μεγαλύτερο μέρος των πόρων απορροφάται από τις εξισωτικές αποζημιώσεις (και δη της κτηνοτροφίας) ως άμεση εισοδηματική ενίσχυση των παραγωγών και πολύ λιγότερο για διαρθρωτικούς σκοπούς (Λουλούδης, 1991, CEC, 1993, Χάρβεϋ, 1995). Σε χωρικό επίπεδο, η καταβολή της εξισωτικής αποζημίωσης στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές ανά κεφαλή ζώου ή ανά στρέμμα γεωργικής γης είχε ως αποτέλεσμα την εκτατικοποίηση των συστημάτων γεωργικής παραγωγής, που μεταφράζεται σε αύξηση του ζωικού κεφαλαίου ή επέκταση της καλλιεργούμενης γης προς τις οριακές και χαμηλής γονιμότητας εκτάσεις - ιδιαίτερα με την εκχέρσωση ημιορεινών και ορεινών εκτάσεων και την καλλιέργεια γαιών που βρίσκονταν μόνιμα σε αγρανάπαυση και που παραδοσιακά χρησιμοποιούνταν ως βοσκήσιμες εκτάσεις (Γούσιος κ.ά., 1989).

Με άλλα λόγια, η εφαρμογή της διαρθρωτικής πολιτικής στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές είχε ως αποτέλεσμα την άμεση βελτίωση του γεωργικού εισοδήματος μέσω των οικονομικών ενισχύσεων και συνακόλουθα τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας (μικρο-επενδύσεις σε εγκαταστάσεις και εξοπλισμό) και κατοικίας (επισκευές) και πολύ λιγότερο τη βελτίωση των ίδιων των διαρθρώσεων των εκμεταλλεύσεων και των παραγωγικών συστημάτων, που θα επέτρεπε μακροπρόθεσμα στις προβληματικές περιοχές να εξισορροπηθούν -ως ένα βαθμό τουλάχιστον- τις φυσικές μειονεξίες τους (Μωυσίδης, 1995).

Με τη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ (1992) και των Διαρθρωτικών Ταμείων νωρίτερα (1988) υιοθετείται και γενικεύεται η στρατηγική της αγροτικής ανάπτυξης, που αποτελεί τον κεντρικό άξονα της αναπτυξιακής πολιτικής της Ένωσης για τις αγροτικές ζώνες: διαφοροποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων, αποσύνδεση των οικονομικών ενισχύσεων από τον όγκο παραγωγής, αγροτο-περιβαλλοντικά μέτρα, βελτίωση των υποδομών των αγροτικών περιοχών⁹. Πρόκειται για ένα συνδυασμό ολοκληρωμένων δράσεων στο εσωτερικό μιας γεωγραφικής (χωρικής) ενότητας που διαπιστώνει και λαμβάνει υπόψη την ετερογένεια των δραστηριοτήτων και των αγροτικών χώρων με την προοδευτική υποκατάσταση της παραγωγικής χρήσης του αγροτικού χώρου από την καταναλωτική (οικιστική, τουριστική, ψυχαγωγική, οικολογική) και τις μεταβαλλόμενες σχέσεις και αλληλεξαρτήσεις αστικού-αγροτικού χώρου. Η αντίληψη της αγροτικής πολιτικής δεν ταυτίζεται, πλέον, με τη γεωργική ανάπτυξη (αύξηση της παραγωγικότητας της γεωργίας) αλλά με μια βιώσιμη ανάπτυξη του αγροτικού χώρου, οι στόχοι, οι μηχανισμοί και τα μέσα της οποίας διαφοροποιούνται κατά τύπους περιοχών (δυναμικές και ενσωματωμένες, μειονεκτικές ή φτωχές σε φυσικούς πόρους, ορεινές ή απομονωμένες κ.ο.κ.)¹⁰.

Συνοψίζοντας, παρατηρούμε ότι το μεταπολεμικό μοντέλο εντατικοποίησης της γεωργίας που οδήγησε σ' ένα μονοδραστήριο «γεωργοποιημένο» χώρο υποχωρεί αναδεικνύοντας το ενδιαφέρον για μια ανανεωμένη προσέγγιση της ολοκληρωμένης αγροτικής ή/και τοπικής ανάπτυξης. Η λογική αυτού του τύπου ανάπτυξης συνδέεται με την ενεργοποίηση των διαθέσιμων πόρων (ανθρώπινων, φυσικών, πολιτισμικών) και των δεξιοτήτων σε μικρο(μεσο)-χωρικό επίπεδο, στην προοπτική απεγκλωβισμού από

⁹ Χαρακτηριστική Κοινοτική πρωτοβουλία υπέρ μιας ολοκληρωμένης αγροτικής ανάπτυξης σε επίπεδο χωρο-τοπικής ενότητας είναι τα προγράμματα LEADER που στοχεύουν στην αξιοποίηση των τοπικών πόρων, τη δημιουργία ευκαιριών απασχόλησης και τη συγκράτηση του πληθυσμού σε οικονομικά καθυστερημένες ή σε απομακρυσμένες αγροτικές περιφέρειες της Ε.Ε. με την ενθάρρυνση υποδειγματικών και καινοτόμων δράσεων. Εμπειρικές μελέτες έδειξαν ότι συχνά οι ιστορικές καταβολές, η πολιτισμική ταυτότητα και η αίσθηση του ανήκειν σ'ένα τόπο αποτέλεσαν σημαντικούς παράγοντες διαφοροποίησης και εμπύκωσης της ανάπτυξης (Ray, 1997, σσ. 350-353).

¹⁰ Στο πλαίσιο αυτό, η αγροτικότητα ως μια συγκεκριμένη γεω-κοινωνική πραγματικότητα δε χάνει τη διακριτή της θέση στην ευρωπαϊκή αγροτική πολιτική. Αναμορφώνεται και «επανακαλύπτεται» διαρκώς σαν ένας διακριτός τύπος χώρου(ων) και ταυτόχρονα μια εικόνα αναφέροντας ενδεικτικά τον προσδιορισμό των «μειονεκτικών περιοχών» ή «περιοχών-στόχων» της ανάπτυξης σύμφωνα με τους σχετικούς Κοινοτικούς Κανονισμούς (Gray J., 2000, σ.31).

τη διχοτομία της ανάπτυξης-υπανάπτυξης που επέβαλε η μέχρι τότε κυρίαρχη μακροοικονομική και τομεακή προσέγγιση της γεωργικής ανάπτυξης (EEK, 1995, ΥΠΕΧΩΔΕ, 1998, Ray, 1997, Gray, 2000).

1.1.2. Γεωγραφικές διαφοροποιήσεις του πληθυσμού και των συστημάτων αγροτικής παραγωγής σε επίπεδο πεδινών-ημιορεινών-ορεινών ζωνών

Η ανάλυση των στατιστικών στοιχείων σχετικά με την εξέλιξη και τη διαφοροποίηση των συστημάτων γεωργικής παραγωγής και του πληθυσμού στη βάση της κλασικής ταξινόμησης της ΕΣΥΕ κατά πεδινές-ημιορεινές και ορεινές κοινότητες¹¹ επιβεβαιώνει τις αρχικές παρατηρήσεις σχετικά με τις χωρικές επιπτώσεις των αγροτικών πολιτικών. Ότι δηλαδή, η προσήλωση των πολιτικών σε μια ανταγωνιστική, σε όρους παραγωγικών αποδόσεων, γεωργία είχε ως αποτέλεσμα, από τη μια πλευρά, την εντατικοποίηση των συστημάτων παραγωγής, την επέκταση των δυναμικών μονοκαλλιεργειών και τη συγκέντρωση πληθυσμού και υποδομών στα πεδινά, και από την άλλη, την εγκατάλειψη των γεωργικών εκτάσεων, την απαξίωση των υποδομών και του κοινωνικού εξοπλισμού και, τέλος, την πληθυσμιακή αποψίλωση στα ορεινά. Παράλληλα, συνέβαλε στη δημιουργία μιας ενδιάμεσης ζώνης μειονεκτουσών-ημιορεινών περιοχών που, παρά την αγροτική έξοδο και τη σχετική ανεπάρκεια των φυσικών πόρων, μπόρεσαν να διατηρήσουν ένα ζωτικό μέγεθος πληθυσμού και παραγωγικών δραστηριοτήτων χάρη στην ενσωμάτωσή τους σε οικονομίες γειννίας με τα αστικά κέντρα ή τις δυναμικές πεδινές ζώνες.

Οι χωρικές επιπτώσεις της ΚΑΠ, η οποία ενθάρρυνε την περαιτέρω ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα, είναι εμφανείς τόσο στα συστήματα παραγωγής, τις χρήσεις γης και γενικότερα το αγροτικό τοπίο, όσο και στη δυναμική του πληθυσμού στις επιμέρους αγροτικές περιοχές (Χατζημιχάλης, 2005). Αν χρησιμοποιήσουμε τη γεωμορφολογική ταξινόμηση της ΕΣΥΕ, παρατηρούμε, πιο συγκεκριμένα, τα εξής:

- Ο κατεξοχήν χώρος που γνώρισε τις μεγαλύτερες αλλαγές στα συστήματα παραγωγής είναι ο ημιορεινός, που μέχρι τότε και καθ' όλη τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου παρέμεινε ένας χώρος αναπτυξιακά στάσιμος, ένας χώρος «αναμονής»¹², με την έννοια ότι το βάρος της αγροτικής πολιτικής επικεντρώθηκε, ως επί το πλείστον, στον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη των πεδινών. Τα ημιορεινά χαρακτηρίζονταν την περίοδο αυτή από χαμηλή κινητικότητα όσον αφορά την εξέλιξη του αγροτικού τομέα, παραμένοντας στα εκτατικά συστήματα παραγωγής μιας μικτής, ως επί το πλείστον, γεωργοκτηνοτροφικής εκμετάλλευσης (ξηρικές καλλιέργειες σιτηρών, παραδοσιακών καπνών κ.ά., ποιμενική αιγοπροβατοτροφία).

Κατά την πρώτη μετενταξιακή περίοδο, τα ημιορεινά επέκτειναν την καλλιεργούμενη γη τους, ενεργοποιώντας προφανώς τις υποαπασχολούμενες εκτάσεις αγραναπαύσεων και εκχερσώνοντας εδάφη χαμηλής γονιμότητας που κατά παράδοση χρησιμοποιούνταν από την κτηνοτροφία, δημιουργώντας, όχι σπάνια, συγκρούσεις μεταξύ γεωργικής και κτηνοτροφικής χρήσης γης (Γούσιος κ.ά., 1989). Ο ημιορεινός χώρος εντατικοποίησε τα συστήματα γεωργικής παραγωγής στη βάση, πλέον, μιας αμιγούς γεωργικής εκμετάλλευσης με την αύξηση των αρδευόμενων εκτάσεων, την εισαγωγή δυναμικών και προσοδοφόρων καλλιεργειών, όπως το βαμβάκι, το καλαμπόκι και το σκληρό

¹¹ Η ταξινόμηση αυτή, αν και ανεπαρκής και προβληματική ως προς τους χρησιμοποιούμενους γεωγραφικούς όρους, επιτρέπει τη διαχρονική σύγκριση δημογραφικών και γεωργο-κτηνοτροφικών στοιχείων στη βάση των διαθέσιμων από την ΕΣΥΕ στατιστικών στοιχείων.

¹² Ο F. Pingaud σε μια μαρξιστική προσέγγιση διακρίνει τρεις τύπους αγροτικών χώρων ανάλογα με το βαθμό ενσωμάτωσής τους στον κοινωνικό σχηματισμό: α) τους «ενσωματωμένους χώρους», με τις πιο προχωρημένες οικονομικές δραστηριότητες παραγωγής (γεωργία, βιομηχανία) και αναπαραγωγής (κατοικία, τουρισμός) και των οποίων η κοινωνική δομή δεν απέχει ιδιαίτερα από τις αστικές περιοχές, β) «τους χώρους αναμονής», οι οποίοι δεν αποτέλεσαν αντικείμενο εκσυγχρονισμού ή σημαντικού μετασχηματισμού στο πλαίσιο αξιοποίησης τους, όμως διατηρούν μια κάποια παραδοσιακή δραστηριότητα και, κυρίως, ανθρώπινο δυναμικό: θα ήταν η περίπτωση ενός μεγάλου μέρους των μέσων -σε σχέση με το υψόμετρο τους- βουνών, γ) τους «χώρους σε επιτήρηση», που είναι υποβαθμισμένοι υλικά και κοινωνικά, δεν είναι όμως στην πραγματικότητα εγκαταλειμμένοι, με την έννοια ότι επιτηρούνται από το σύνολο της κοινωνίας (στο: Kayser, 1990, σ. 33).

σιτάρι, και την εγκατάλειψη της συμπληρωματικής στην εκμετάλλευση αιγοπροβατοτροφίας. Αντίθετα, οι εξειδικευμένες κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις αύξησαν, το ζωικό τους κεφάλαιο λόγω των εξισωτικών αποζημιώσεων και άλλων επιδοτήσεων.

Μπορούμε να πούμε ότι στις ημιορεινές περιοχές παρατηρήθηκε μια σχετική ανθεκτικότητα στην εγκατάλειψη πριν την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ και θεαματικές εξελίξεις μετά την υιοθέτηση της ΚΑΠ σε σχέση με τα συστήματα παραγωγής αλλά και την πληθυσμιακή συγκέντρωση γύρω, κυρίως, από μικρά και μεσαία αγροτο-αστικά κέντρα. Τόσο στις ορεινές όσο και τις ημιορεινές περιοχές η πολυαπασχόληση του γεωργικού νοικοκυριού -μέχρι τουλάχιστον τα τέλη της δεκαετίας του 1980- περιορίζεται στο εσωτερικό του αγροτικού τομέα, όπως π.χ. εποχική απασχόληση στη συγκομιδή κηπευτικών, βαμβακιού, φρούτων της πεδιάδας προκειμένου να συμπληρώσουν το εισόδημα τους. Άλλωστε, οι δυνατότητες απασχόλησης στον εξω-γεωργικό τομέα είναι ακόμα ελάχιστες.

Γενικά, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι οι ημιορεινές περιοχές, αλλά και οι όμορες ορεινές που μπόρεσαν να εντατικοποιήσουν τα συστήματα παραγωγής τους (ύπαρξη αρδευτικών πόρων, μικρές κλίσεις εδαφών κ.λπ.) ή να επωφεληθούν από τις οικονομίες γεινίασης με αστικά ή αγροτικά κέντρα ενσωματώθηκαν στο ευρύτερο κοινωνικο-οικονομικό δίκτυο της χώρας. Οι υπόλοιπες περιθωριοποιήθηκαν ακολουθώντας τη φθίνουσα πορεία των ορεινών και απομονωμένων περιοχών.

- Οι πεδινές περιοχές κράτησαν σχεδόν σταθερό το σύνολο των καλλιεργούμενων εκτάσεων, ενώ εντατικοποίησαν τα συστήματα γεωργικής παραγωγής με την αύξηση κατά το ήμισυ των αρδευόμενων εκτάσεων, τη μείωση των εκτατικών σιτηρών και, βέβαια, τη μαζική επέκταση του βαμβακιού, του καλαμποκιού, των σπωρικών και άλλων δυναμικών καλλιεργειών.

Ο εκσυγχρονισμός των αγροτικών δομών βασίστηκε σε μια μονοδραστήρια γεωργική εκμετάλλευση. Η μείωση του εργατικού δυναμικού λόγω της αγροτικής εξόδου υπερκεράσθηκε από τον εκμηχανισμό και τη βελτίωση της παραγωγικότητας εργασίας.

- Στα ορεινά, η γεωργική γη μειώθηκε με την αποχώρηση προφανώς από την παραγωγική διαδικασία των οριακών εκμεταλλεύσεων, που στο πλαίσιο του εντεινόμενου ανταγωνισμού της αγοράς δεν μπόρεσαν να εντατικοποιήσουν/εκσυγχρονίσουν τις δομές τους. Οι καλλιέργειες που αναπτύχθηκαν στα ορεινά, εκεί όπου οι γεωκλιματικές συνθήκες το επέτρεψαν ήταν η ελαιοκαλλιέργεια που αξιοποιεί τα οριακά εδάφη, ενώ ευνοείται από το σύστημα εγγυημένων τιμών και ενισχύσεων, όπως και το σκληρό σιτάρι ακόμα και το βαμβάκι (στις περιορισμένες πεδινές εκτάσεις των ορεινών κοινοτήτων) που απολαμβάνουν ψηλών ενισχύσεων. Επίσης, διατηρήθηκαν και επεκτάθηκαν τα κτηνοτροφικά φυτά που εξυπηρετούν τις διατροφικές ανάγκες του ζωικού κεφαλαίου των ορεινών.

Τέλος, στις ορεινές περιοχές, η έντονη πληθυσμιακή έξοδος και η εγκατάλειψη των παραγωγικών δραστηριοτήτων οδήγησαν, κατά κανόνα, στην αποδιοργάνωση του παραγωγικού και κοινωνικού ιστού και τη γήρανση του πληθυσμού.

1.2. Νέες λειτουργίες του αγροτικού χώρου, χωρικές και κοινωνικές ανασυνθέσεις

1.2.2. Από το γεωργικό στον πολυλειτουργικό ύπαιθρο χώρο

Τα τελευταία χρόνια ο αγροτικός χώρος μεταβάλλεται γοργά τόσο υπό το βάρος των εξελίξεων των διεθνών αγορών (συμφωνία GATT, διαπραγματεύσεις ΠΟΕ) και τη μείωση του ευρωπαϊκού προστατευτισμού για τη γεωργία (ΚΑΠ 1992, Agenda 2000) όσο επίσης και των αλλαγών των σχέσεων

πόλης-υπαιθρου με τον αυξανόμενο εξαστισμό των τοπικών κοινωνιών και οικονομιών (Μαραβέγιας κ.α.,1999).

Οι εξελίξεις αυτές μοιάζει να δημιουργούν αμφίρροπες τάσεις στο εσωτερικό του αγροτικού χώρου και μια αντιφατική εικόνα σχετικά με το μέλλον των αγροτικών περιφερειών. Η γεωργία, που άλλοτε βρισκόταν στον πυρήνα της αγροτικής ανάπτυξης, χάνει το ειδικό της βάρος και αναδιπλώνεται αμυνόμενη στον εντεινόμενο ανταγωνισμό από τη σταδιακή φιλελευθεροποίηση της αγοράς και τη διευρυνόμενη σε παγκόσμια κλίμακα γεωγραφική βάση των συναλλαγών. Από την άλλη, αυτός ο ίδιος ο αγροτικός χώρος ανακτά το ενδιαφέρον ως χώρος κατανάλωσης και παρέμβασης, ως το «φυσικό υπόβαθρο» νέων λειτουργιών που προοιωνίζονται μια καινούργια δυναμική προοπτική για τον αγροτικό κόσμο (Καρανικόλας Π.,2001).

Ωστόσο, οι εξελίξεις στην αγορά γεωργικών προϊόντων και οι αλλαγές της αστικής ζήτησης για αγροτικά προϊόντα και υπηρεσίες επιδρούν διαφορετικά στις επιμέρους αγροτικές ζώνες. Οι δυναμικές ζώνες εντατικής γεωργίας είναι αυτές που θίγονται άμεσα από τη διαρθρωτική κρίση των αγορών και τη σταδιακή μείωση του ευρωπαϊκού προστατευτισμού στο πλαίσιο της φιλελευθεροποίησης του διεθνούς εμπορίου (Θεοδωρωπούλου & Αποστολόπουλος,2003). Οι γεωργικές εκμεταλλεύσεις θα πρέπει και πάλι να επενδύσουν για τη διατήρηση/βελτίωση της ανταγωνιστικής τους θέσης, αν δεν είναι ήδη υπερχρεωμένες από την προηγούμενη φάση εντατικοποίησης και εκσυγχρονισμού της υποδομής τους, όμως, σ' ένα αγροτο-περιβαλλοντικό και οικονομικό περιβάλλον πολύ πιο περιοριστικό αυτή τη φορά (εξάντληση φυσικών πόρων, αγροτο-περιβαλλοντικά μέτρα, πλεονάσματα αγορών, ανελαστική ζήτηση).

Παράλληλα, νέοι τύποι διαπραγμάτευσης και κάθετης ενσωμάτωσης της γεωργικής παραγωγής αναπτύσσονται βασιζόμενοι σε συμβόλαια των παραγωγών ή των ομάδων τους με τις επιχειρήσεις μεταποίησης και εμπορίας της αγροτο-βιομηχανικής υπερδομής. Επιχειρήσεις που παρέχουν ένα διευρυμένο φάσμα υπηρεσιών και γεωργικών εφοδίων στην εκμετάλλευση σε αντάλλαγμα μιας γεωργικής πρώτης ύλης χαμηλού κόστους και τυποποιημένης σταθερής ποιότητας (Δαουτόπουλος,1995).

Οι φτωχές σε παραγωγικούς πόρους ζώνες, αυτές των εκτατικών συστημάτων γεωργο-δασοκτηνοτροφικής παραγωγής, εκτίθενται λιγότερο στον άμεσο ανταγωνισμό των διεθνών αγορών. Μπροστά δε στην κρίση του περιβάλλοντος και τους διατροφικούς κινδύνους που προέρχονται από την εντατική γεωργία και τις ανεξέλεγκτες, συχνά, πρακτικές βιομηχανικής επεξεργασίας, οι εκτατικές ζώνες παραγωγής κερδίζουν το ενδιαφέρον των αγορών και των αγροτικών πολιτικών χάρη, ακριβώς, στις εκτατικές ή/και βιοτεχνικές μεθόδους παραγωγής και μεταποίησης(Δαουτόπουλος,1995).

Γενικότερα, οι ορεινές και μειονεκτικές περιοχές (Οδ. 75/268/ΕΟΚ) απολαμβάνουν των ειδικών μέτρων των ευρωπαϊκών πολιτικών για τη στήριξη του κοινωνικού και παραγωγικού τους ιστού καθώς και για τη χωρική επανεξισορρόπηση στο εσωτερικό των αγροτικών ζωνών. Είναι, εξάλλου, παραδεκτό ότι το μέλλον των περιοχών που υποφέρουν από την εγκατάλειψη του πληθυσμού και των παραγωγικών δραστηριοτήτων εξαρτάται άμεσα από τις πολιτικές στήριξης των τοπικών πρωτοβουλιών, την ύπαρξη συνεκτικών οργανωτικών δομών σε κοινοτικό επίπεδο και τη διαρκή υλοποίηση έργων συλλογικού ενδιαφέροντος προκειμένου οι περιοχές αυτές να αποφύγουν τον κίνδυνο μιας ολοκληρωτικής απερήμωσης (Kaysen, 1993).

Εν πάση περιπτώσει, τόσο στις δυναμικές εντατικής γεωργίας ζώνες όσο και στις φτωχότερες εκτατικών συστημάτων παραγωγής παρατηρούμε ότι οι αγρότες δεν αντλούν πλέον τη δυναμική τους από τη γεωργική παραγωγή αλλά από μια νέα διασύνδεση τους με την κοινωνία που βασίζεται σε συμβόλαια και αγορές με νέους εταίρους και νέους πελάτες (Brun, 1993).

Αν σε παραγωγικό επίπεδο η σχέση του γεωργού με το χώρο διευρύνεται και αλλάζει, από την άλλη πλευρά, και αυτή η ίδια η αντίληψη των κατοίκων της πόλης για τα αγαθά και τις υπηρεσίες της γεωργίας και γενικότερα για την όλη λειτουργία του αγροτικού χώρου διευρύνεται και αλλάζει. Τα εντεινόμενα κοινωνικά προβλήματα και η υποβάθμιση της ποιότητας ζωής στις πόλεις οδηγούν σε μια αναθεώρηση της ταυτότητας και των αξιών της υπαίθρου: η ανακάλυψη της φύσης, της «αγροτικότητας» και του «τοπικού» ως στοιχεία αυθεντικότητας των αξιών ή ποιότητας ζωής σηματοδοτούν νέες συμβιωτικές και αλληλοτροφοδοτούμενες σχέσεις πόλης-υπαίθρου. Εξάλλου, η παραδοσιακή διχοτομική σχέση της πόλης με τον αγροτικό χώρο έχει ήδη αρχίσει να εξασθενεί από τη στιγμή που η αύξηση της γεωγραφικής κινητικότητας του πληθυσμού (αγροτικού και αστικού), χάρη στη διαρκή βελτίωση των μέσων μεταφοράς και επικοινωνίας, οδηγεί σε μια συνεχή χωρική και κοινωνική αφομοίωση του αγροτικού χώρου από τον αστικό μέσω της διάχυσης των προϊόντων, του πολιτισμού και των πρακτικών του αστικού περιβάλλοντος. Μέσα από την όσμωση αστικού και υπαίθρου χώρου, ο αστισμός ως τρόπος ζωής δεν αποτελεί πλέον ίδιον γνώρισμα της πόλης ούτε η ύπαιθρος αντικατοπτρίζει πλέον το παραδοσιακό, και ενίοτε οπισθοδρομικό, πρότυπο κοινωνικών αξιών (Mathieu, 1990, Kayser et al., 1994, Renard, 1998, Ανθοπούλου, 2000).

Αυτό που χαρακτηρίζει στο εξής τις σχέσεις πόλης-υπαίθρου είναι η αναγνώριση των διακριτών χαρακτηριστικών της δεύτερης που σχετίζονται με τα στοιχεία της φύσης, της αγροτικότητας και της ποιότητας ζωής, όχι όμως μέσα από μια άνιση ανταγωνιστικότητα υπέρ της κυρίαρχης πόλης, αλλά μέσα από μια σχέση ζωτικής αλληλο-συμπληρωματικότητας των δύο χώρων και κόσμων (Καυκαλάς, 2002). Στις νέες αυτές σχέσεις, έτσι όπως αναπτύσσονται από την πλευρά του αστικού, μπορούν να καταγραφούν οι εξής τάσεις:

i) μια αντίστροφη κίνηση από την πόλη προς την ύπαιθρο με την «έξοδο» του αστικού πληθυσμού: εγκατάσταση πρώτης κατοικίας σε περιαστικές αγροτικές ζώνες ή αγροτικές κωμοπόλεις με τη διεύρυνση της καθημερινής ακτίνας μετακίνησης στον τόπο εργασίας, διαφοροποίηση της τοπικής οικονομίας και της σύνθεσης των επαγγελμάτων, και κατ' επέκταση, αλλαγή της κοινωνικής δομής¹³. Οι αγροτικές ζώνες που καταρχήν κερδίζουν και δείχνουν τα σημάδια της «αγροτικής αναγέννησης» είναι οι περιαστικές, οι παραθαλάσσιες τουριστικές καθώς και οι πεδινές περιοχές που βρίσκονται κοντά σε πόλεις ή εξυπηρετούνται από τα δίκτυα μεταφοράς. Οι περιοχές αυτές χαρακτηρίζονται από τη σχετική αύξηση του πληθυσμού¹⁴ και την επέκταση της οικιστικής ζώνης, την εγκατάσταση τουριστικών, εμπορικών ή άλλων μικρομεσαίων επιχειρήσεων, την πλήρη ενσωμάτωση της γεωργικής παραγωγής στο αγροτοβιομηχανικό πλέγμα ή απλά στην αγορά του τοπικού αστικού κέντρου. Η κοινωνική ανασύνθεση, έτσι όπως εμφανίζεται στη σύγκριση των κοινωνικο-επαγγελματικών δομών, συνιστά μια βασική δομική αλλαγή του αγροτικού κόσμου (Μωυσίδης κ.α., 1996, Bortrou, 1993)

ii) ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον του αστικού πληθυσμού για αγαθά και υπηρεσίες που συνδέονται με την ποιότητα του περιβάλλοντος και τις αγροτικές παραδόσεις: αγροτοδια-τροφικά προϊόντα και γαστρονομία που ενσωματώνουν την πρώτη ύλη, τις πρακτικές μεταποίησης και την «εικόνα του τόπου» (π.χ. τυριά, κρασιά και άλλα προϊόντα προστατευόμενης γεωγραφικής ένδειξης, γεωργικά προϊόντα βιολογικής παραγωγής), παραδοσιακή χειροτεχνία και οικοτεχνία (αγγειοπλαστική, επιπλοποιία κ.λπ.), υπηρεσίες τουρισμού και αναψυχής που επιτρέπουν στον επισκέπτη να ανακαλύψει

¹³ O Jean Renard (1998) θεωρεί την κατοίκηση ως την κατεξοχήν λειτουργία που μεταβάλλει τις ισορροπίες των τοπικών κοινωνιών σε μια διαδικασία ανασύνθεσης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, η αποσύνδεση μεταξύ τόπου εργασίας και τόπου κατοικίας, που σίγουρα επιταχύνθηκε με την κρίση των πόλεων, οδηγεί σε νέους σχηματισμούς των χώρων ζωής. Παράλληλα, η μεγέθυνση του ελεύθερου χρόνου και η βελτίωση των χρόνων μετακίνησης θέτουν ένα ζήτημα επαναπροσδιορισμού και αυτής της ίδιας της έννοιας της κατοίκησης (Μωυσίδης κ.α., 1996).

¹⁴ Η αύξηση των κατοίκων της υπαίθρου μπορεί να συνοδεύεται -τουλάχιστον σε μια πρώτη φάση- από μια σχετική επιβάρυνση της πληθυσμιακής πυραμίδας λόγω της παλιννόστησης συνταξιούχων στον τόπο καταγωγής τους χωρίς, από την άλλη, να υποτιμάται η συνεισφορά τους στην ενίσχυση της τοπικής οικονομίας (επισκευή κατοικίας, κατανάλωση κλπ.). (Bortrou J.-C., 1993, σ.34).

τις ιδιαιτερότητες του τόπου, τη φύση, την αγροτική κληρονομιά ή να συμμετάσχει στην αγροτική καθημερινότητα (π.χ. αγροτουρισμός, οικοτουρισμός, αθλητικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες), υπηρεσίες που σχετίζονται με τη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς, την προστασία των βιοτόπων και των ευαίσθητων περιβαλλοντικών περιοχών (φυσικά πάρκα, εθνικοί δρυμοί, παραδοσιακοί οικισμοί κ.λπ.). Οι κατεξοχήν αγροτικές ζώνες που κερδίζουν από τις νέες καταναλωτικές αντιλήψεις και στάσεις είναι οι ορεινές και γενικά οι περιοχές της αγροτικής ενδοχώρας που παρουσιάζουν αξιόλογα στοιχεία οικολογικού, ιστορικού ή πολιτισμικού πλούτου (Ιακωβίδου, 1991, Κασίμης & Παπαδόπουλος, 1996, Λαμπριανίδης, 2003).

Τα νέα αυτά πρότυπα κατανάλωσης οδηγούν σε μια γενικευμένη τάση εμπορευματοποίησης λειτουργιών και αξιών (οικολογικές, πολιτισμικές, κοινωνικές), με άλλα λόγια, σε μια εμφανή «πριτογενοποίηση» του αγροτικού χώρου, όπως επίσης και σε νέους κοινωνικούς συσχετισμούς και συγκρούσεις όσον αφορά τις χρήσεις γης και τη διαχείριση των φυσικών πόρων. Παράλληλα, ο αγρότης μετατρέπεται σταδιακά από παραγωγό γεωργικών προϊόντων σε διαχειριστή μιας πολυδραστήριας εκμετάλλευσης παροχής αγαθών και υπηρεσιών ενός πολυλειτουργικού αγροτικού χώρου (Δαμιανός κ.α., 1994, Ζακοπούλου, 1999, Καφέ-Γιδαράκου, 1999, Μακρυγιάννη, 1998-2001)

Οι νέες δραστηριότητες που αναπτύσσονται στη λογική της ανάπτυξης μικρών επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών και νέων προϊόντων -τουλάχιστον ως προς τη διαφοροποίηση της εικόνας που ενσωματώνουν, τις πολιτικές επικοινωνίας με τον πελάτη και τις στρατηγικές προώθησης του προϊόντος στην αγορά- θέτουν μια σειρά από ερωτήματα, ορισμένα από τα οποία είναι:

- Στο επίπεδο των αγροτών, που είναι οι άμεσοι χρήστες του γεωργικού χώρου είτε ως παραγωγοί είτε ως «κηπουροί της φύσης» ενός εύθραυστου περιβάλλοντος, το ερώτημα που τίθεται είναι, κατά πόσο μπορούν να ανταποκριθούν στο «αίτημα» για παροχή νέων ή διαφοροποιημένων υπηρεσιών και προϊόντων στη βάση τεχνικών ή οργανωτικών καινοτομιών που, πρακτικά, τους οδηγεί σχεδόν σε ρήξη με την κυρίαρχη γεωργική επαγγελματική τους ταυτότητα (Δαουτόπουλος, 1995). Πώς, δηλαδή, θα περάσουν από μια γεωργία της παραγωγής και το χειρισμό γεωργικών τεχνικών μεθόδων σε μια γεωργία των υπηρεσιών στη βάση της οργάνωσης μιας πολυδραστήριας και καινοτόμου μικρής επιχείρησης (π.χ. αγροτουριστική μονάδα ή μονάδα οικιακής μεταποίησης και άμεσης πώλησης στον καταναλωτή των «προϊόντων αγροκτήματος»); Και, βέβαια, η επαγγελματική αυτή «υπέρβαση» και η ικανότητα τεχνικής προσαρμογής είναι πολύ περισσότερο δύσκολες και αβέβαιες στις απομονωμένες ορεινές και μειονεκτικές ζώνες που αποτελούν και τις περιοχές-στόχους σε προτεραιότητα επιβίωσης, προστασίας και ανάπτυξης.

- Σε επίπεδο χωρικής ενότητας ολοκληρωμένης παρέμβασης, το ερώτημα που τίθεται αφορά τον σχεδιασμό, την οργάνωση και διαχείριση των νέων δραστηριοτήτων στο πνεύμα της αξιοποίησης των τοπικών πόρων αλλά και της λειτουργικής διασύνδεσης της τοπικής ανάπτυξης με την ευρύτερη γεωγραφική ζώνη (με την έννοια της συμπληρωματικότητας των φυσικών πόρων) και την περιφερειακή ζώνη (με τη διοικητική-οικονομική διάσταση της αξιοποίησης των υποδομών, των υπηρεσιών και του κοινωνικού εξοπλισμού). Σε ποιο επίπεδο χωρικής και διοικητικής ενότητας (από την κεντρική εξουσία έως την τοπική αυτοδιοίκηση) και ποιος θεσμός-φορέας (τοπικές αναπτυξιακές εταιρείες, δημοτικοί ή διαδημοτικοί οργανισμοί, συνεταιρισμοί, άλλες μη κυβερνητικές οργανώσεις) θα αναλάβει την οργάνωση των νέων σχέσεων και τη διαχείριση του χώρου μπροστά στις διαφαινόμενες παραγωγικές τάσεις, συγκρούσεις στις χρήσεις γης και χωρικές ανασυνθέσεις που δημιουργούν οι νέες λειτουργίες; (Γούσιος, 2003).

Είναι γεγονός ότι η καινούργια δυναμική που προοιωνίζεται για τον αγροτικό χώρο, που δε συνδέεται πλέον με τη διαδικασία της γεωργικής παραγωγής αλλά με την ποιότητα και την ικανότητα «διαφοροποίησης», δίνει νέες δυνατότητες εξωτερικής ολοκλήρωσης περιοχών, ιδιαίτερα των ορεινών

και μειονεκτικών που μέχρι πρότινος ήταν καταδικασμένες από την οικονομία της αγοράς ως μη ανταγωνιστικές. Όμως, το πέρασμα από έναν χώρο γεωργικό, μονοδραστήριο και ιδιωτικό (γεωργική παραγωγή που απευθύνεται στην αγορά) σ' ένα χώρο πολυλειτουργικό, συγκρουσιακό και δημόσιας διεκδίκησης (περιβαλλοντικές και πολιτισμικές αξίες) προϋποθέτει την ανάληψη πρωτοβουλιών και την οργάνωση δράσεων σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο (Γούσιος,2003).

1.2.2. Χωρικές και κοινωνικές ανασυνθέσεις: μια πρώτη τυπολόγηση του υπαίθρου χώρου

Ο αγροτικός χώρος, μέχρι σήμερα πολωμένος στη βάση των γεωργικών επιδόσεων και των γεωγραφικών περιορισμών μεταξύ δυναμικών και φτωχών σε γεωργικούς πόρους περιοχών, αλλά και «ακίνητοποιημένος» σ' ένα σταθερότυπο γεωργικής παραγωγής ανάλογα με την περιοχή, μετασχηματίζεται γοργά υπό την επήρεια της κινητικότητας τόσο των ανθρώπων όσο και των δραστηριοτήτων, των λειτουργιών και των τοπίων. Κινητικότητα που προβάλλει έντονα τα τελευταία χρόνια και ερμηνεύει τους νέους σχηματισμούς και κοινωνικούς συσχετισμούς στο χώρο. Η ύπαιθρος περνά, πλέον, σε φάση ανασυγκρότησης και χωρο-κοινωνικής ανασύνθεσης δεδομένων των διευρυμένων λειτουργιών και της καινούριας αντίληψης για το χώρο και τις ιδιότητες του (Παπαδόπουλος & Πατρώνης,2003)

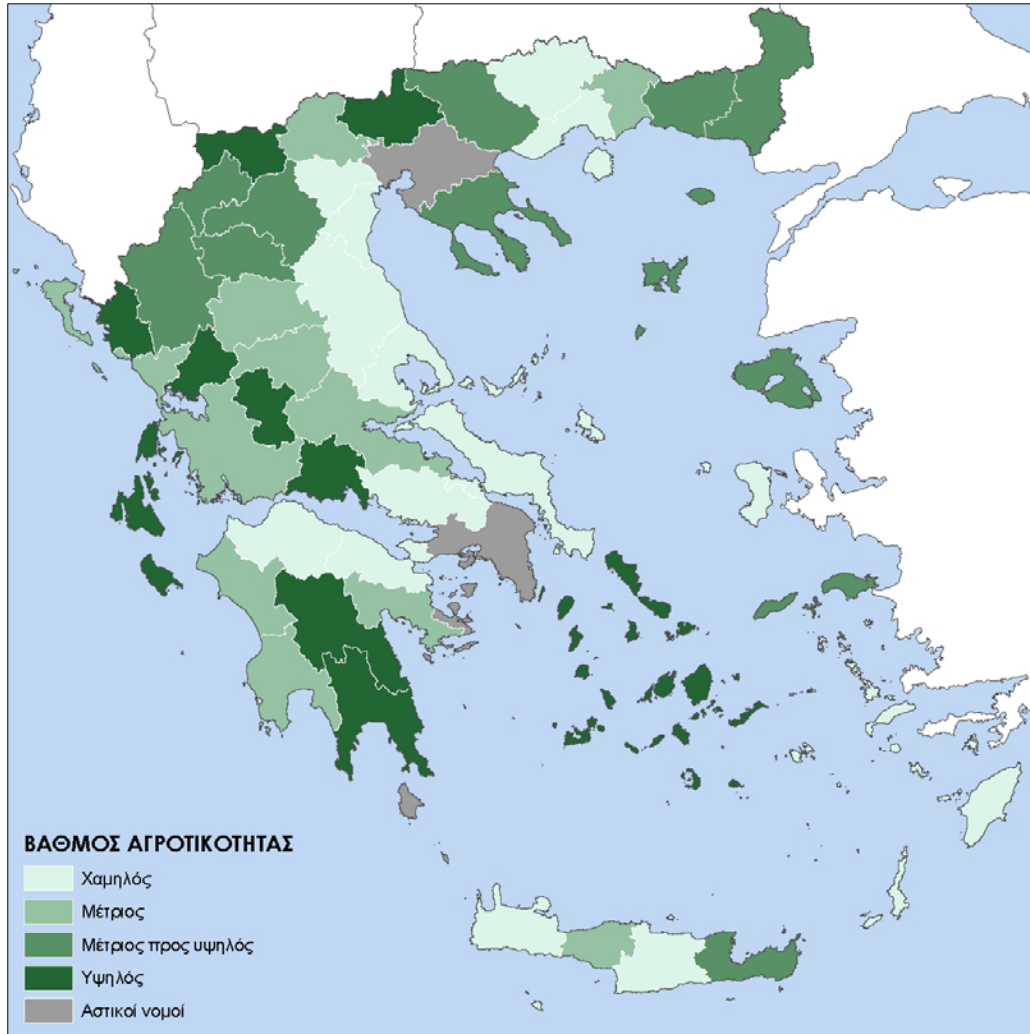
Μια νέα ταξινόμηση ενός μεταβαλλόμενου και υπό διαμόρφωση υπαίθρου χώρου που φέρει, βέβαια, τις δυναμικές του παρελθόντος αλλά ξεφεύγει από τη λογική του γεωγραφικού ντετερμινισμού λαμβάνοντας υπόψη το βαθμό ενσωμάτωσης νέων λειτουργιών και οικονομικών δραστηριοτήτων αναλύεται παρακάτω (Μπίθας κ.α., 2005).

- **Περιοχές ενσωματωμένες** στο ευρύτερο παραγωγικό και κοινωνικό σύστημα: πεδινές περιοχές εντατικής γεωργίας, περιαιστικές, τουριστικά αναπτυσσόμενες. Περιοχές οικονομικά εύρωστες χάρη τόσο στις ευνοϊκές γεωγραφικές και γεωμορφολογικές συνθήκες όσο και τις εθνικές και ευρωπαϊκές πολιτικές ανάπτυξης: μεταπολεμική έμφαση των δημόσιων υποδομών και επιχορηγήσεων στον εκσυγχρονισμό της πεδινής γεωργίας, στην ανάπτυξη των πόλεων και των περιφερειών τους, στις τουριστικές επενδύσεις, ιδιαίτερα στις παραθαλάσσιες ζώνες της ηπειρωτικής και νησιωτικής χώρας. Εντοπίζονται, κυρίως, γύρω από τον αποκαλούμενο αναπτυξιακό άξονα S που ταυτίζεται με το εθνικό οδικό δίκτυο Πάτρας-Αθήνας-Θεσσαλονίκης-Καβάλας, επωφελούμενες από τις οικονομίες γεινίασης με τα μεγάλα αστικά και αγροτο-βιομηχανικά κέντρα. Χαρακτηρίζονται από μια διαφοροποιημένη-πολυτομεακή παραγωγική και οικονομική βάση με προεξέχοντα τον τριτογενή τομέα όπου, ωστόσο, και ο πρωτογενής κατέχει σημαντική θέση τόσο σε επίπεδο απασχόλησης όσο και συμμετοχής στο ΑΕΠ¹⁵ (βλ. Χάρτη 1.1).

Ο πρωτογενής τομέας στηρίζεται σε εντατικά συστήματα αγροτικής παραγωγής των οποίων το προϊόν και οι αγροτο-βιομηχανικοί κλάδοι είναι ενσωματωμένοι στις εθνικές και διεθνείς αγορές:

- αρδευόμενες βιομηχανικές καλλιέργειες, συμβολαιακού συνήθως τύπου (βαμβάκι, βιομηχανική ντομάτα, ζαχαρότευτλα κ.λπ.) καθώς και ισχυρά επιδοτούμενα δημητριακά (σκληρό σιτάρι, καλαμπόκι) στις πεδινές ζώνες (Θεσσαλία, Βοιωτία, Σέρρες),
- εντατικές δενδροκαλλιέργειες (εσπεριδοειδή, οπωροφόρα στη Β. Πελοπόννησο, Πιερία, Ημαθία),

¹⁵ Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της διαμεσογειακής μελέτης RAFAC, στις ζώνες χαμηλού βαθμού αγροτικότητας, που χωροθετούνται γύρω από τον αναπτυξιακό άξονα S και τις οποίες θα μπορούσαμε να αντιστοιχίσουμε με τις ενσωματωμένες ζώνες της ανάλυσης, το ποσοστό απασχόλησης στη γεωργία ανέρχεται στο 25,8% της συνολικής τους απασχόλησης έναντι 38,2% στις ζώνες μέσης αγροτικότητας, 36,5% στις ζώνες υψηλής αγροτικότητας (ορεινές, νησιωτικές και παραμεθόριες περιοχές) και 19,6% σε επίπεδο χώρας. Το ποσοστό συμμετοχής της γεωργίας στο ΑΕΠ ανέρχεται στο 21,1% του συνολικού τους ΑΕΠ στις ζώνες χαμηλού βαθμού αγροτικότητας έναντι 31,1% στις ζώνες μέσης αγροτικότητας, 26,9% στις ζώνες υψηλής αγροτικότητας και 16,9% σε επίπεδο χώρας (Ανθόπουλου Τ. et al., 2000, pp. 274-285).

Χάρτης 1.1: Τυπολογία των νομών της Ελλάδας σύμφωνα με το βαθμό αγροτικότητας

Πηγή: Μελέτη RAFAC, *Agricultures familiales et development rural en Mediterranee, Ιδία επεξεργασία*

- θερμοκηπιακές καλλιέργειες και εντατικής μορφής κτηνοτροφία (γαλακτοπαραγωγός αγελαδοτροφία, χοιροτροφία και πτηνοτροφία) στις περιαστικές ζώνες,
- κηπευτικά θερμοκηπίου ή ανοικτού αγρού σε παραθαλάσσιες και νησιωτικές ζώνες

Ωστόσο, η εντατική γεωργία, συχνά στα όρια της μονοκαλλιέργειας, οδηγεί αφενός σε ευθραυστότητα των τοπικών οικονομιών και εξάρτηση των αγροτών από τις αγορές και τις επιδοτήσεις, και αφετέρου, στην υποβάθμιση των φυσικών πόρων λόγω της υπέρμετρης χρήσης χημικών εισροών, υπεράντλησης των υπόγειων υδάτων, κατάργησης της αμειψισποράς κ.λπ. (Κασίμης & Παπαδόπουλος, 1996).

Οι ενσωματωμένες και οικονομικά αναπτυγμένες περιοχές αποτελούν, τα τελευταία 15-20 χρόνια, πόλο έλξης για τον πληθυσμό έχοντας, κατά συνέπεια, σταθεροποιήσει ή/και βελτιώσει τη δομή της πληθυσμιακής τους πυραμίδας μετά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες έντονης αγροτικής εξόδου: συγκράτηση νέων στον τόπο τους, παλιννόστηση (κυρίως συνταξιούχων σε μια πρώτη φάση), τάση «περιαστικοποίησης» με τη μετακίνηση των κατοίκων της πόλης προς τις εξω-αστικές περιοχές (Ανθορούλου et al., op.c.)¹⁶. Η ελκτικότητα των περιοχών αυτών οφείλεται στο γεγονός ότι

¹⁶ Σύμφωνα με την ίδια μελέτη, στις ζώνες «χαμηλής αγροτικότητας» η πληθυσμιακή ομάδα των ηλικιωμένων (65+ ετών) αντιπροσωπεύει 13,4% του συνόλου, έναντι 15,2% στις «μεσαίας αγροτικότητας» ζώνες, 17,9% στις «υψηλής αγροτικότητας» και 13,7% σε επίπεδο χώρας. Παράλληλα, η δυναμική ομάδα των 15-64 ετών αντιπροσωπεύει 66% στις «ζώνες χαμηλής αγροτικότητας» έναντι 65,3% στις «μεσαίας αγροτικότητας» ζώνες, 63,9% στις «υψηλής αγροτικότητας» και 67,1% σε επίπεδο χώρας. Και τέλος, η ομάδα των νέων 0-14 ετών αντιπροσωπεύει 20,6% στις «ζώνες χαμηλής αγροτικότητας» έναντι 19,5% στις

συνδυάζουν την ποιότητα ζωής της υπαίθρου (μονοκατοίκηση, κυριαρχία αγροτικού τοπίου, ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων) με την εξυπηρέτηση σε αστικές λειτουργίες και κοινωνικό εξοπλισμό των γειτονικών πόλεων και κωμοπόλεων (εκπαίδευση, υγεία, δημόσιες υπηρεσίες, εμπορικά κέντρα) και την προσφορά εναλλακτικών θέσεων εργασίας στον εξω-γεωργικό τομέα (εμπορικές, τουριστικές και άλλες επιχειρήσεις εστίασης και διασκέδασης, βιοτεχνίες, οικοδομικός-κατασκευαστικός τομέας, διοικητικές υπηρεσίες).

Είναι φανερό ότι οι ενσωματωμένες περιοχές αποτελούν τα τελευταία χρόνια κατεξοχήν πεδίο χωρικής και κοινωνικοοικονομικής ανασύνθεσης στο εσωτερικό της υπαίθρου: αυξανόμενος εξαστισμός της αγροτικής κοινωνίας, διαφοροποίηση της οικονομικής βάσης με την εισαγωγή νέων δραστηριοτήτων και επαγγελμάτων και την ανάπτυξη της πολυδραστηριότητας στο πλαίσιο του αγροτικού νοικοκυριού, γεωγραφική κινητικότητα του πληθυσμού με διεύρυνση της καθημερινής ακτίνας μετακίνησης από τον τόπο κατοικίας στον τόπο εργασίας, ανάπτυξη νέων αστικών συγκεντρώσεων-πόλων έλξης με την αναδίπλωση του κοινωνικού εξοπλισμού και υπηρεσιών σε «κεντρικούς τόπους» ή την τουριστική ανάπτυξη και την προσέλκυση του πληθυσμού της αγροτικής ενδοχώρας στους πόλους αυτούς. Οι παρατηρούμενες κοινωνικές αλλαγές μετασχηματίζουν, αντίστοιχα, το χώρο δημιουργώντας νέους συσχετισμούς οικονομικών συμφερόντων και συγκρούσεις όσον αφορά τις χρήσεις γης και την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων: οικιστική επέκταση της πόλης στις περιφερειακές ζώνες, εγκατάσταση βιοτεχνικών και τουριστικών μονάδων σε αγροτικές περιοχές, εγκατάσταση παραθεριστικής ή πρώτης κατοικίας κ.λπ. Η αστική οικειοποίηση του χώρου, νόμιμη ή αυθαίρετη, πέρα από το ότι υποβαθμίζει τους φυσικούς πόρους και το αγροτικό τοπίο δημιουργεί έντονη ανταγωνιστικότητα στις χρήσεις γης εις βάρος της γεωργίας εξαιτίας της οικοπεδοποίησης αγροτικών γαιών και της ανατίμησης της αγοραίας αξίας τους (Αραχωβίτη & Λουλούδης, 1995).

Παρά τον εντεινόμενο εξαστισμό ως προς τα πρότυπα κατανάλωσης και την αντίληψη οργάνωσης και αξιοποίησης του χώρου, οι περιοχές αυτές εξακολουθούν να φέρουν διακριτά στοιχεία του αγροτικού χώρου και κόσμου και ως εκ τούτου, η αγροτοπεριβαλλοντική ισορροπία και η προστασία της αγροτικής τους κληρονομιάς θα πρέπει να αποτελούν βασική συνιστώσα της όποιας τοπικής αναπτυξιακής ή μικρο-χωροταξικής πολιτικής.

- **Περιοχές περιθωριοποιημένες:** ορεινές και απομονωμένες περιοχές, νησιωτικές και απομακρυσμένες από αστικά κέντρα, φτωχές σε φυσικούς και οικονομικούς πόρους. Οι περιοχές αυτές δύσκολα θα μπορούσαν να ενσωματωθούν στις νέες πολιτικές για την ανάπτυξη της υπαίθρου και τη διαφοροποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων εξαιτίας του αποδιοργανωμένου και χωρίς προοπτική ανάκαμψης κοινωνικού και παραγωγικού τους ιστού:

- απουσία δυναμικών στελεχών του πληθυσμού λόγω της αγροτικής εξόδου και της προχωρημένης γήρανσης (Καρανικόλας Ν. κ.α., 2003),

- ασαφή ιδιοκτησιακά καθεστάτα της αγροτικής γης που εμποδίζουν την επαναξιοποίησή της (αστική ιδιοκτησία, εξ αδιαιρέτου συνιδιοκτησίες με απόντες κληρονόμους, κοινοτικές και δημόσιες διακατεχόμενες κτηνοτροφικές εκτάσεις κ.ά.),

- μικρές και διάσπαρτες εκμεταλλεύσεις, αποκομμένες από τα δίκτυα συλλογής, μεταποίησης και εμπορίας αγροτικών προϊόντων, όπου ο ανεπαρκής όγκος παραγωγής δεν ευνοεί την επιτόπια μεταποίηση και αξιοποίηση μέσω της «στρατηγικής της ποιότητας»,

- απαξίωση συλλογικών υποδομών και κοινωνικού εξοπλισμού,

«μεσαίας αγροτικότητας» ζώνες, 18,2% στις «υψηλής αγροτικότητας» και 19,2% σε επίπεδο χώρας (Anthopoulos T. et al., 2000, op.c.).

- απουσία μικρών ορεινών ή ημιορεινών αστικών κέντρων-πόλων που θα εξασφάλιζαν υπηρεσίες και μηχανισμούς πλαισίωσης τοπικών πρωτοβουλιών ανάπτυξης κ.λπ. Ακόμα και οι όποιες ιδιωτικές επενδυτικές πρωτοβουλίες που δραστηριοποιούνται, κυρίως, στον τομέα του τουρισμού στα πλαίσια των ευρωπαϊκών προγραμμάτων και επιχορηγήσεων, παραμένουν, συνήθως, αποσπασματικές και σημειακές χωρίς να ενεργοποιούν τους τοπικούς πόρους σε μια ευρύτερη χωρο-τοπική διαδικασία ανάπτυξης.

Ωστόσο, βρισκόμενες σε φάση προχωρημένης εγκατάλειψης από τον πληθυσμό και τις παραγωγικές δραστηριότητες, οι ορεινές και περιθωριοποιημένες περιοχές χρήζουν της άμεσης και διαρκούς υποστήριξης των δημόσιων πολιτικών τόσο για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών κινδύνων (διαβρώσεις εδαφών, πυρκαγιές, υπερβόσκηση των κοντινών στους οικισμούς βοσκοτόπων από τα εναπομείναντα κοπάδια κ.λπ.) όσο και για την προστασία του αγροτικού τοπίου και του δομημένου περιβάλλοντος (κατάρρευση αναβαθμίδων, κλείσιμο μονοπατιών και βοσκοτόπων από την επέκταση θαμνωδών εκτάσεων, αλλοίωση τοπικής αρχιτεκτονικής από παραθεριστικά και τουριστικά καταλύματα, αυθαίρετη δόμηση σε αγροτικές ή δασικές εκτάσεις κ.λπ.).

Ποιο τελικά το μέλλον των φθινουσών αυτών περιοχών, ποιες οι πολιτικές για την επιβίωση τους; Αγροτική ανάπτυξη μέσω της αξιοποίησης των τοπικών πόρων και της διαφοροποίησης της οικονομικής βάσης, επιχείρηση σχεδόν ακατόρθωτη αφού πρόκειται για υπό εγκατάλειψη περιοχές, ή περιβαλλοντική διαχείριση ως προστατευόμενες ζώνες οι οποίες δε διαθέτουν πλέον το απαραίτητο ενεργό δυναμικό για την ανάκαμψη της τοπικής οικονομίας; Εν πάση περιπτώσει, οι περιοχές αυτές είτε ως χώροι υψηλής οικολογικής και πολιτισμικής αξίας είτε ως ζωτικοί συνεκτικοί χώροι της ευρύτερης εθνικής επικράτειας, δε μπορεί παρά να βρίσκονται στο επίκεντρο του συλλογικού ενδιαφέροντος και, ως εκ τούτου, να δικαιολογούν τη συλλογική προσπάθεια και χρηματοδοτικούς πόρους για την υποστήριξη και επιβίωση τους.

Οι περιθωριοποιημένες και φθίνουσες περιοχές αφορούν το μεγαλύτερο μέρος της δυτικής ενδοχώρας της Ελλάδας που διατρέχεται από την οροσειρά της Πίνδου από τη Β.Δ. Μακεδονία και Ήπειρο έως την προέκταση της στον Ταΰγετο στην κεντρική και νότια Πελοπόννησο. Αφορούν, επίσης, τις ορεινές παραμεθόριες περιοχές της ανατολικής Μακεδονίας (οροσειρά της Ροδόπης), όπως και μια πλειάδα μικρών και μεσαίων νησιών, απομονωμένων και φτωχών σε φυσικούς πόρους.

«ενδιάμεσες περιοχές» μιας ζωντανής και ποικιλόμορφης αγροτικής ενδοχώρας όπου κυριαρχεί η γεωργία:

- εκτατικά καλλιεργητικά συστήματα στις μη αρδευόμενες πεδιάδες και τα ημιορεινά (σιτηρά, κτηνοτροφικά φυτά, ελαιοκομία),
- δυναμικά πολυπαραγωγικά καλλιεργητικά συστήματα στις περιορισμένου μεγέθους αρδευόμενες πεδιάδες (βιομηχανική ντομάτα, πατάτες, φρούτα και λαχανικά, καπνός),
- εκτατικά συστήματα κτηνοτροφικής παραγωγής (ποιμενική αιγοπροβατοτροφία) στα ημιορεινά και ορεινά.

Παρά τη σημαντική αγροτική έξοδο των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών, οι περιοχές αυτές διαθέτουν την κρίσιμη πληθυσμιακή μάζα και ένα συνεκτικό παραγωγικό και κοινωνικό ιστό που τους επιτρέπει να εκδηλώσουν και να προωθήσουν πρωτοβουλίες ανάπτυξης. Όπως, επίσης, και ένα αξιόλογο δίκτυο υποδομών, κοινωνικού εξοπλισμού και πρωτοβάθμιων υπηρεσιών, χάρη στην ύπαρξη γειτονικών μικρών και μεσαίων αστικών κέντρων, που θα μπορούσαν να στηρίξουν αυτές τις πρωτοβουλίες.

Πρόκειται για χώρους που έχουν «ξανα-ανακαλυφθεί» από τους αστούς καταναλωτές είτε για τα ισχυρά τουριστικά τους θέλγητρα (φυσικό περιβάλλον, μνημεία και παραδόσεις ενός αγροτικού πολιτισμού) είτε για τα τοπικά προϊόντα ποιότητας που προβάλλουν. Από την άλλη, πρόκειται για τις

κατεξοχήν περιοχές στις οποίες απευθύνονται οι νέες πολιτικές διαφοροποίησης και τοπικής ανάπτυξης που αποβλέπουν στην ενθάρρυνση εξω-γεωργικών δραστηριοτήτων με την ενεργοποίηση και αξιοποίηση των υποαπασχολούμενων ανθρώπων, φυσικών και πολιτισμικών πόρων. Ιδιαίτερα, δε, στις ζώνες όπου κυριαρχούν οι εκτατικές μονοκαλλιέργειες (όπως σιτηρά στα μη αρδευόμενα πεδινά και ημιορεινά) ή ο γεωργικός κλήρος είναι ανεπαρκής, οπότε η χαμηλή ανταγωνιστικότητα των εκμεταλλεύσεων απειλεί τη βιωσιμότητα και την αναπαραγωγή των αγροτικών νοικοκυριών.

Αφορούν ορεινές, παραλίμνιες και παραποτάμιες περιοχές που δραστηριοποιούνται τα τελευταία χρόνια στον οικοτουρισμό και τα χειμερινά σπορ, περιοχές της αγροτικής ενδοχώρας που αναπτύσσουν αγροτουριστικές και οικοτεχνικές δραστηριότητες, βιολογικές καλλιέργειες και γεωργικά προϊόντα προστατευόμενης ονομασίας, προέλευσης ή γεωγραφικής ένδειξης (ορεινή Φωκίδα, λίμνη Πλαστήρα, Πρέσπες, Ζαγοροχώρια, Καρπενήσι κ.ά.). Οι περιοχές αυτές, για χρόνια στο περιθώριο των δημόσιων επενδύσεων, ως μη ανταποδοτικές οικονομικά, καθώς και του τουριστικού ενδιαφέροντος, επανέρχονται στο προσκήνιο μέσα από τις φυσικές, πολιτισμικές και ανθρωπογεωγραφικές τους ιδιαιτερότητες ως χώροι «απόδρασης», ως κοιτίδες αγροτικού πολιτισμού ή ως φυσικά προστατευόμενα πάρκα.

Πρόκειται για «υπό ανασύνθεση» περιοχές με την έννοια ότι οι νέες λειτουργίες και δραστηριότητες προσελκύουν εξω-γεωργικές επιχειρήσεις και επαγγελματίες, δημιουργούν καινούργιες αντιλήψεις για τη διαχείριση και την εκμετάλλευση των τοπικών πόρων και κατ' επέκταση ανταγωνισμούς και συγκρούσεις ως προς την οικειοποίηση του χώρου που τείνουν να μετασχηματίσουν τον παραγωγικό και κοινωνικό ιστό.

Ωστόσο, οι νέες ιδιότητες και λειτουργίες που τα τελευταία χρόνια αναπτύσσονται στην αγροτική ενδοχώρα είναι, κυρίως ή προς το παρόν, το αποτέλεσμα εξωγενών παραγόντων και παρεμβάσεων (αστική ζήτηση, ευρωπαϊκή πολιτική) και όχι μιας ενδογενούς απάντησης αυτού του ίδιου του αγροτικού χώρου στη διαρθρωτική κρίση των αγορών και τη μείωση του προστατευτισμού που οδηγεί σε συρρίκνωση των αγροτικών εισοδημάτων.

Δεδομένου, δε, ότι δεν γνωρίζουμε ακόμα την εξέλιξη τους στο προτεινόμενο «εκ των άνω» (ευρωπαϊκές πολιτικές) ή «εκ των έξω» (αστική ζήτηση) νέο πρότυπο ανάπτυξης με νέους ρόλους και λειτουργίες του αγροτικού χώρου, θα μπορούσαμε να τις χαρακτηρίσουμε ως τις νέες «περιοχές σε αναμονή». Ο βαθμός ενσωμάτωσης τους εξαρτάται σημαντικά από τη «διαπραγμάτευση» σε τοπικό επίπεδο, από τη συγκρότηση των τοπικών φορέων και από τα δίκτυα (τυπικά και άτυπα) που θα επιτρέψουν την εξωτερική ολοκλήρωση των περιοχών. Το ζητούμενο είναι να μην υπάρξουν, τελικά, σημειακές στο χώρο αναπτύξεις αλλά ολοκληρωμένες και βιώσιμες στο ευρύτερο χωρικό, παραγωγικό και κοινωνικό σύστημα.

Υφιστάμενη Κατάσταση της Ορεινής Ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας Ν.Πέλλας

2.1. Καθορισμός και αναγνώριση της λειτουργικής-χωρικής ενότητας

Στα πλαίσια της έρευνας των χωρικών μετασχηματισμών και αλλαγών στον ύπαιθρο χώρο, κρίθηκε αναγκαίο για την τεκμηρίωση του θεωρητικού πλαισίου και τα συμπεράσματα της εργασίας, να μελετηθούν οι αλλαγές που έχουν επέλθει σε μια ορεινή αγροτική ζώνη του Ελλαδικού χώρου, τη δεκαετία 1991-2001.

Έτσι επιλέχθηκε η ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας του Ν.Πέλλας, η οποία πληροί όλα τα χαρακτηριστικά του ύπαιθρου χώρου, καθώς η περιοχή την τελευταία δεκαπενταετία μετεξελίσσεται από μια καθαρά αγροτικού χαρακτήρα περιοχή σε μια πολυλειτουργική ενότητα ύπαιθρου χαρακτήρα, εξαιτίας της ανάπτυξης των δύο κύριων τουριστικών πόλων της περιοχής λόγω του χειμερινού και του ιαματικού τουρισμού (Χιονοδρομικό Κέντρο Καϊμάκτσαλαν, Λουτρά Αριδαίας «Πόζαρ»). Επίσης ένας ακόμη σημαντικός παράγοντας της «πριτογενοποίησης» της ορεινής αγροτικής ζώνης είναι η πολυδραστηριότητα που έχουν αναπτύξει τα τελευταία χρόνια οι γεωργοί και οι κτηνοτρόφοι της περιοχής καθώς έχουν πραγματοποιηθεί σημαντικές επενδύσεις στην μεταποίηση τυποποίηση των αγροτικών-παραδοσιακών προϊόντων τους και στην οργάνωση-δικτύωση τους με την αγορά.

Τέλος, η συγκεκριμένη ορεινή ζώνη, έχει οριοθετηθεί και επιλεγεί και από την Αναπτυξιακή Πέλλας (ΑΝ.ΠΕ.) στο παρελθόν, καθώς μελέτησε την περιοχή στα πλαίσια του ολοκληρωμένου προγράμματος ανάπτυξης ορεινού όγκου Βόρα-Βεγορίτιδας το 2001, γεγονός που επαληθεύει και την οριοθέτηση που πραγματοποιήθηκε και από τον συγγραφέα.

Η εν λόγω χωρική-λειτουργική ενότητα εντοπίζεται στην ΠΚΜ, στη ΝΑ Πέλλας, σε δύο Δήμους (Αριδαίας και Βεγορίτιδας) και σε 5 Δημοτικά Διαμερίσματα (Σωτήρα, Καρυδιά, Νησί, Βρυτά και Άγρα) του Δήμου Έδεσσας(βλ. Χάρτη 2.1). Η γεωγραφική ενότητα των προαναφερθέντων ΟΤΑ συγκροτούν την ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας του Ν.Πέλλας, της οποίας η υφιστάμενη κατάσταση, θα αποτελέσει το αντικείμενο ανάλυσης του 2^{ου} κεφαλαίου της εργασίας.

Η παραπάνω ορισμένη γεωγραφική ενότητα δεν έχει διοικητική υπόσταση- αποτελεί όμως το χώρο εκείνο, του οποίου το κοινωνικό και οικονομικό δυναμικό παράγει και ταυτόχρονα επιδέχεται τους κοινωνικούς και οικονομικούς μετασχηματισμούς.

Εκτός από το κριτήριο της μεταλλαγής από αγροτικού χαρακτήρα σε ύπαιθρου χαρακτήρα περιοχή, για την οριοθέτηση της ζώνης εφαρμόστηκαν και τα ακόλουθα ειδικά κριτήρια: ορεινότητας, δημογραφικά, ρόλου της αγροτικής παραγωγής, δυνατότητας ανάδειξης νέων μορφών οικονομικής

Χάρτης 2.1: Οριοθέτηση της ορεινής ζώνης Βόρα- Βεγορίτιδας στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας δραστηριότητας, απομάκρυνσης της περιοχής από τα κυριότερα τοπικά κέντρα οικονομικής δραστηριότητας και ελλείψεων στις τεχνικές και κοινωνικές υποδομές.

Κριτήρια επιλογής της χωρικής ενότητας

Η συστηματοποίηση των κριτηρίων που εφαρμόστηκαν για την οριοθέτηση της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας του Ν.Πέλλας, ξεκινήσε από φυσικά-γεωγραφικά κριτήρια (π.χ. ορεινών χώρων), προσεγγίστηκε με λειτουργικά κριτήρια (π.χ. μετακινήσεις από / προς αστικά κέντρα) και κατέληξε με προγραμματικά κριτήρια (π.χ. δραστηριότητες, παρεμβάσεις και φορείς).

Πρόκειται για την οριοθέτηση μιας περιοχής, με την εφαρμογή όλων των παρακάτω κριτηρίων μαζί.

A. Τα φυσικά γεωγραφικά κριτήρια συγκλίνουν στην οριοθέτηση μιας ενιαίας περιοχής, όπως αυτή έχει επιλεγεί. Η διερεύνηση των πεδινών περιοχών έδειξε ότι αυτές διαφοροποιούνται σε μικρό βαθμό. Βέβαια μια διερεύνηση σε μεγαλύτερο βάθος, πιθανό να τεκμηριώνει μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις.

B. Τα λειτουργικά κριτήρια συγκλίνουν επίσης στην οριοθέτηση μιας λειτουργικής περιοχής, όπως αυτή έχει επιλεγεί. Οι νέες δραστηριότητες έχουν ήδη διαμορφωμένες χωροταξικές τάσεις και επόμενα η περιοχή δεν παρουσιάζεται ενιαία (από αυτή τη σκοπιά). Το αστικό κέντρο που ολοκληρώνει λειτουργικά (με τις εξαρτήσεις) την περιοχή είναι η Αριδαία και κατά δεύτερο βαθμό η Άρνισσα. Ένα ακόμη οικιστικό κέντρο που θα μπορούσε να παίξει ένα τέτοιο ρόλο δεν εντοπίστηκε στην παρούσα φάση (με τα μέχρι σήμερα δεδομένα).

Γ. Τα προγραμματικά κριτήρια δείχνουν μια σειρά από ενιαίες ανάγκες έργων, σχεδόν παρόμοιες για όλα τα ΔΔ της περιοχής. Σ' αυτό το σημείο όμως διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν τέσσερις (ίσως και πέντε) διακρίσεις προγραμματικών παρεμβάσεων στην περιοχή. Η πρώτη αφορά στην περιοχή που έχει σχέση με το χιονοδρομικό κέντρο, η δεύτερη στα λουτρά Λουτρακίου, η τρίτη στις παραλίμνιες περιοχές

(όπου πάλι διαφοροποιείται η Βεγορίτιδα από τη λίμνη Άγρα) και η τέταρτη στις ορεινές εγκαταλειμμένες περιοχές. Στα οικιστικά κέντρα εντοπίζονται ακόμη δυο διακρίσεις: της Αριδαίας και της Άρνισσας, γεγονός που θέτει προτεραιότητα σε ενισχύσεις στην Άρνισσα.

2.1.1. Φυσικά-γεωγραφικά κριτήρια

Η ορεινότητα και η μειονεκτικότητα της περιοχής είναι δεδομένη σύμφωνα με την Οδηγία 268/75 της ΕΟΚ.

Τα 10 Πεδινά ΔΔ (1. Αριδαίας, 2. Αλώρου, 3. Δωροθέας, 4. Μεγαπλάτανου, 5. Ξιφιανής, 6. Πιπεριών, 7. Πολυκαρπίου, 8. Σωσάνδρας και 9. Τσάκων. Πεδινό είναι και το ΔΔ των Βρυτών του Δήμου Έδεσσας), παρουσιάζουν διακυμάνσεις ως προς την έκτασή τους (η μικρότερη έκταση-8.000 στρ.- βρίσκεται στο ΔΔ Ξιφιανής και η μεγαλύτερη-19.000- στα Βρυτά). Διαφοροποιήσεις παρουσιάζονται και ως προς τις καλλιεργούμενες εκτάσεις (οι οποίες δεν κατέχουν τα μεγάλα ποσοστά, όπως στα άλλα πεδινά ΔΔ), τους βοσκότοπους και τα δάση στα ΔΔ: Αλώρου, Μεγαπλάτανου και Σωσάνδρας, Πολυκαρπίου, Τσάκων, ενώ τα Βρυτά παρουσιάζουν 30% βοσκότοπους, 30% δάση, 15% νερά και 13% καλλιεργούμενες εκτάσεις. Από τα παραπάνω παρατηρούμε ότι τα πεδινά ΔΔ παρουσιάζουν αρκετές διαφοροποιήσεις σε χαρακτηριστικά, τα οποία χαρακτηρίζονται ως μειονεκτικά, εφόσον αναφέρονται στα μικρά μεγέθη των εκτάσεων (σε ορισμένα ΔΔ) και στο μικρό μέγεθος των καλλιεργούμενων εκτάσεων (σε άλλα). Χαρακτηριστικό παράδειγμα τα Βρυτά που βρίσκονται στον ενιαίο χώρο της λίμνης Άγρα.

Τέλος προστατευόμενες περιοχές με υψηλή οικολογική αξία θεωρούνται οι υγροβιότοποι Βεγορίτιδας και Άγρα και το Όρος Βόρα.

Συμπερασματικά:

Α. Πρόκειται για την πλέον απομακρυσμένη περιοχή της Περιφέρειας (διοικητικά όρια με την Περιφέρεια ΔΜ, Νομός Φλώρινας και Κοζάνης) με τα στοιχεία μιας συνοριακής περιοχής με την ΠΓΔΜ. Το στοιχείο της απόστασης ενισχύεται και από το ορεινό του εδάφους (όρος Βόρα), όπου βρίσκονται και τα περισσότερα ΔΔ.

Β. Τα πεδινά ΔΔ παρουσιάζουν και αυτά χαρακτηριστικά μειονεκτικότητας (μικρά μεγέθη εκτάσεων και καλλιεργειών).

Γ. Η περιοχή διακρίνεται φυσικο-γεωγραφικά από τους δυο υγροβιότοπους (Βεγορίτιδας και Άγρα) και από τον ορεινό όγκο του Βόρα. Η διάκριση αυτή αφορά επίσης μορφές φυσικών χώρων -χιονοδρομία, παραλίμνια- που βρίσκονται υπό ανάπτυξη (σε διαφορετική ένταση). Ενδιάμεσα υπάρχουν πεδινές εκτάσεις στους Δήμους Αριδαίας και Έδεσσας, οι οποίες μπορούν να διαφοροποιηθούν.

2.1.2. Λειτουργικά κριτήρια

Α. Πληθυσμιακά

Η αστικοποίηση στην περιοχή μελέτης επιβεβαιώνεται μόνο στον οικισμό της Αριδαίας. Τα πληθυσμιακά μεγέθη που θα δικαιολογούσαν μικρότερα αστικά κέντρα αφορούν στην Άρνισσα και στον Προμάχωνα.

Σημειώνουμε ότι εκτός του οικισμού του Αγ. Αθανασίου, κανένας οικισμός δεν παρουσιάζει αυξητικές πληθυσμιακές μεταβολές στην τελευταία δεκαετία. Τις μεγαλύτερες πληθυσμιακές μειώσεις παρουσιάζουν στην τελευταία δεκαετία οι οικισμοί: Νησίου, Γραμματικού, Αλώρου, Περαιάς, Άγρα και Σωτήρος, ενώ οι υπόλοιποι παρουσιάζουν μειώσεις κάτω από 10%.

Σημαντικό θεωρούμε τη συσχέτιση της αύξησης του πληθυσμού σε οικισμούς που είναι πεδινοί (Δωροθέας, Σωσάνδρας), ενώ παρουσιάζονται και μειώσεις πληθυσμού στους πεδινούς οικισμούς: Μεγαπλάτανου, Ξιφιανής, Πιπεριών, Πολυκαρπίου, Τσάκων και Βρυτών.

Τη μεγαλύτερη γήρανση του πληθυσμού παρουσιάζουν οι οικισμοί Δωροθέας, Μεγαπλάτανου και Περαίας, ενώ οι παρακάτω οικισμοί παρουσιάζουν μικρότερα ποσοστά γήρανσης: Γραμματικό, Άρνισσα, Αγ. Αθανάσιος, Παναγίτσα, Νησί, Σωτήρα, Άψαλος, Άλωρος, Ξιφιανή, Πολυκάρπιο, Λυκόστομο και Βορεινό.

Η πληθυσμιακή πυκνότητα παρουσιάζεται στα ΔΔ της περιοχής ως εξής: α. πολύ χαμηλή: Περαία, Γραμματικό, Αγ. Αθανάσιος, Παναγίτσα, Καρυδιά, Σωτήρα, Σαρακηνοί, Όρμα και Βορεινό, β. χαμηλή: Άρνισσα, Βρυτά, Νησί, Άγρας, Άψαλος, Άλωρος, Μεγαπλάτανος, Λουτράκι, Λυκόστομο, Προμάχοι και Γαρέφι, γ. μέση: Πολυκάρπιο, Τσάκοι, Πιπεριές και Δωροθέα, δ. υψηλή: Σωσάνδρα, Ξιφιανή και ε. πολύ υψηλή: Αριδαία.

Στα πληθυσμιακά κριτήρια θα προσθέταμε και την κατάσταση των μαθητών στα σχολεία. Ικανοποιητικούς δείκτες πλήρωσης παρουσιάζει μόνο η Αριδαία. Στα υπόλοιπα ΔΔ παρουσιάζεται μικρός αριθμός μαθητών / 1000 κατοίκους καθώς και μικρός αριθμός ανά σχολείο και τάξη, γεγονός που επιβεβαιώνει τη μειονεκτική θέση της περιοχής.

Β. Η Αριδαία είναι ο μόνος οικισμός που παρουσιάζει σημαντική **απασχόληση** στους κλάδους των κατασκευών, του εμπορίου, της μεταποίησης και των λοιπών υπηρεσιών. Στον οικιστικό αυτό κέντρο παρουσιάζεται και ο μεγαλύτερος αριθμός νέων άνεργων. Η Άρνισσα παρουσιάζει επίσης απασχόληση σ' αυτούς τους κλάδους, αλλά σε πολύ μικρότερα μεγέθη. Το κυρίαρχο χαρακτηριστικό όλων των οικισμών είναι η απασχόληση στη γεωργία, κτηνοτροφία κλπ. Ορισμένοι οικισμοί παρουσιάζουν μεγάλη απασχόληση (σε απόλυτους αριθμούς) στη μεταποίηση (Προμάχων και Άρνισσας) και μερικοί σε σχετικούς αριθμούς (Γραμματικό, Άγρας). Τα τελευταία χρόνια οι οικισμοί του παλαιού Αγ. Αθανασίου, της Παναγίτσας και του Λουτρακίου, ένα μεγάλο ποσοστό του ενεργού πληθυσμού, απασχολείται στο κλάδο του τουρισμού.

Γ. Το **εισόδημα** από τη φυτική παραγωγή/στρ. και ανά κάτοικο, διαφοροποιείται στα ΔΔ της περιοχής μελέτης ως εξής: υψηλότερο παρουσιάζεται στην Καρυδιά και στους Σαρακηνούς και χαμηλότερο στην Αριδαία και στο Γραμματικό. Τα υπόλοιπα ΔΔ καταλαμβάνουν ενιαία μια ενδιάμεση θέση. Το εισόδημα από τη ζωική παραγωγή/κάτοικο παρουσιάζεται υψηλότερο στα ΔΔ Γραμματικού, Βορεινού, Σωτήρος, Γαρέφειου και Αγ. Αθανασίου. Το χαμηλότερο παρουσιάζεται στο Πολυκάρπιο, στην Αριδαία και στην Όρμα.

Δ. **Νέες μορφές οικονομικής δραστηριότητας** θα παρουσιάσουν (στη βάση των σημερινών τάσεων με το χιονοδρομικό κέντρο και τα λουτρά Λουτρακίου) οικισμοί: παραδοσιακοί (Αγ. Αθανάσιος) με αξιόλογα αρχιτεκτονικά στοιχεία (Άνω Γραμματικό, Καρυδιά, Κερασιά, Όρμα, Βορεινό, Ξιφιανή), με χαρακτηρισμένους αρχαιολογικούς χώρους (Αλώρου και Μαργαρίτας και Χρυσή), καθώς και οι εγκαταλελειμμένοι (Παλαιά Ξανθόγεια, Παλιό Λουτράκι, Πευκωτό και Πάτημα), και αυτοί που συγκεντρώνουν ήδη μεγάλο αριθμό επισκεπτών (Λουτράκι, Παναγίτσα, Αγ. Αθανάσιος).

Στα παραπάνω πρέπει να προστεθούν δραστηριότητες αγροτουρισμού και ήπιες μορφές ορεινού τουρισμού. Επισημαίνουμε εδώ τη μικρή δραστηριότητα που παρουσιάζεται με τα τοπικά προϊόντα, που όμως έχουν δυνατότητες ανάπτυξης. Τέλος σημειώνουμε την πληθώρα μικρών βιοτεχνιών, ιδιαίτερα στην περιοχή Αριδαίας.

Ε. **Τοπικά κέντρα οικονομικής δραστηριότητας-εξάρτηση.** Η Άρνισσα και η Αριδαία (στην ευρύτερη περιοχή η Έδεσσα) προσφέρουν εκείνες τις αστικές εξυπηρετήσεις που είναι αναγκαίες για τους

κατοίκους και τους επισκέπτες της περιοχής. Από την άποψη αυτή (και στο βαθμό αυτό) λειτουργικά η περιοχή ολοκληρώνεται με τους δυο οικισμούς.

Ως τοπικά οικονομικά κέντρα με την ευρύτερη σημασία της τουριστικής δραστηριότητας θεωρούνται οι οικισμοί παλαιού Αγ. Αθανασίου, Παναγίτσας και Λουτρακίου. Οι ιδιαιτερότητες των μορφών του τουρισμού που παρουσιάζουν αυτοί οι οικισμοί (χιονοδρομικός, θερμαλιστικός) δεν αποκλείουν άλλες μορφές ορεινού τουρισμού, οι οποίες θα παρουσιάζουν πιο έντονες δραστηριότητες στο μέλλον.

2.1.3. Προγραμματικά κριτήρια

Οι ανάγκες σε δρόμους είναι σημαντικές. Απαιτούνται βελτιώσεις στο εθνικό δίκτυο (Ε.Ο.2), στο επαρχιακό δίκτυο, ιδιαίτερα στο πεδινό οδικό δίκτυο (επικοινωνία και συνδέσεις μεταξύ οικισμών), καθώς και στο αγροτικό και δασικό. Σημαντική θεωρείται η σύνδεση των αστικών κέντρων Αριδαίας-Άρνισσας (45 χλμ. σε μια ώρα). Η κατάσταση των δικτύων της ύδρευσης είναι σχετικά καλή, αλλά απαιτούνται συγκεκριμένες βελτιώσεις. Η κατάσταση των δικτύων της αποχέτευσης είναι σχετικά κακή και απαιτούνται συγκεκριμένες βελτιώσεις, όπως εγκαταστάσεις βιολογικού καθαρισμού. Οι υποδομές περιβάλλοντος διατηρούνται σε καλά επίπεδα καθώς κατασκευάστηκε και λειτουργεί πρόσφατα ο ΧΥΤΑ Αλμωπίας στο γειτονικό Δ. Εξαπλατάνου. Οι ανάγκες στην κοινωνική υποδομή εντοπίζονται κυρίως στις συμπληρωματικές εξυπηρετήσεις της Άρνισσας ως οικιστικού κέντρου της περιοχής. Οι ανάγκες της βιώσιμης ανάπτυξης και της αειφορίας εντοπίζονται κυρίως στις περιοχές μεγάλης οικολογικής αξίας των δυο λιμνών και του όρους Βόρα.

2.2. Φυσιογνωμία της περιοχής

2.2.1. Τα χαρακτηριστικά της περιοχής

2.2.1.1. Παρουσίαση κυριότερων χαρακτηριστικών

Η γεωγραφική θέση της περιοχής, βρίσκεται στα σύνορα της Ελλάδας με την ΠΓΔΜ και οριοθετείται από το μεγάλο ορεινό όγκο του Βόρα και από τις λίμνες Βεγορίτιδα και Άγρα.

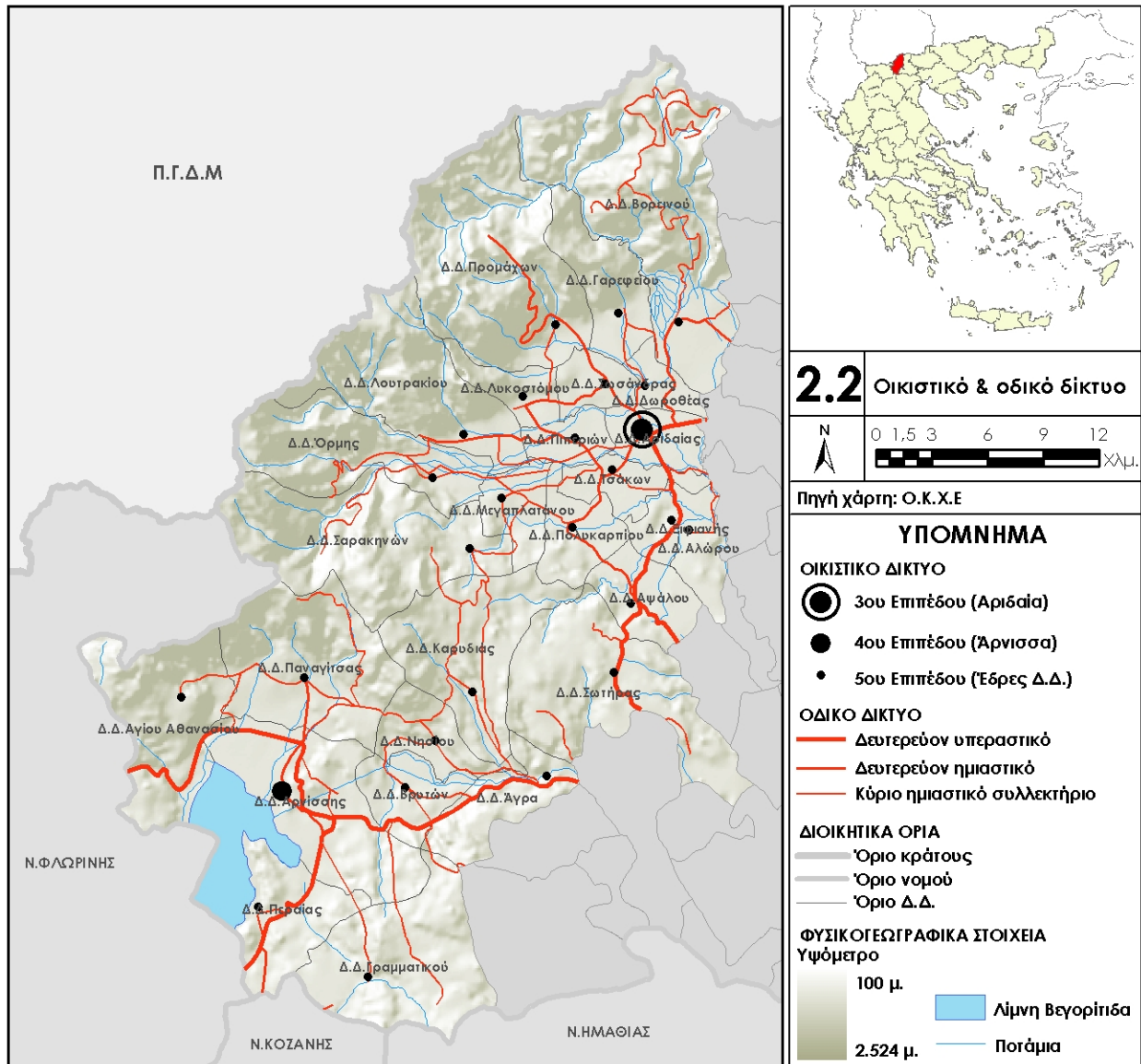
Η Διοικητική οργάνωση της εν λόγω λειτουργικής ενότητας εντοπίζεται στην ΠΚΜ, στη ΝΑ Πέλλας, σε δύο Δήμους (Αριδαίας και Βεγορίτιδας) και σε 5 Δημοτικά Διαμερίσματα (Σωτήρα, Καρυδιά, Νησί, Βρυτά και Άγρα) του Δήμου Έδεσσας (βλ. Χάρτη 2.2).

Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, η περιοχή είχε πληθυσμό 27.645 κατοίκων και μία πυκνότητα περίπου 27 κατοίκων ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο.

Το οικιστικό δίκτυο διαρθρώνεται, με έναν (1) οικισμό 6.000 κατοίκων (Αριδαία το 2001) και δυο (2) με πληθυσμό λίγο μικρότερο των 2.000 κατοίκων (Άρνισσα και Προμάχων). Οι υπόλοιποι οικισμοί παρουσιάζουν πληθυσμιακό μέγεθος πολύ μικρότερο των 2000 κατοίκων.

Τα σημαντικότερα πληθυσμιακά κέντρα που περιβάλουν την περιοχή μελέτης είναι:

- Πληθυσμιακά κέντρα τοπικού χαρακτήρα: Αριδαία και Έδεσσα.
- Πληθυσμιακά κέντρα υπερ-τοπικού χαρακτήρα: Φλώρινα, Πτολεμαΐδα, Κοζάνη, Κιλκίς και Βέροια.
- Πληθυσμιακά κέντρα περιφερειακού χαρακτήρα: Θεσσαλονίκη

Χάρτης 2.2: Οικιστικό και οδικό δίκτυο ορεινής ζώνης Βόρα- Βεγορίτιδας Ν.Πέλλας

2.2.1.2. Τα κυριότερα προβλήματα της περιοχής

- Πληθυσμιακή αποδυνάμωση: ο πληθυσμός της περιοχής έχει ελαττωθεί σημαντικά λόγω της μετανάστευσης στη δεκαετία του 60 ενώ τις τελευταίες δεκαετίες παρουσιάζει στασιμότητα.
- Απομόνωση: παρουσιάζεται λόγω της γεωγραφικής θέσης και των ιστορικών στοιχείων (είτε με την πρώην Γιουγκοσλαβία, είτε λόγω του σλαβομακεδονικού προβλήματος).
- Χαμηλό επίπεδο ευημερίας: τεκμηριώνεται με τις συνθήκες ζωής των κατοίκων (βλ. απογραφές πληθυσμού).
- Χαμηλά εισοδήματα: τεκμηριώνεται με τα στοιχεία του ΑΕΠ και των εισοδημάτων στη φυτική και ζωική παραγωγή.
- Αρνητική ηλικιακή διάρθρωση πληθυσμού: τεκμηριώνεται από τους δείκτες γήρανσης.

2.2.1.3. Υπάρχοντα και δυνητικά συγκριτικά πλεονεκτήματα

- Ο ορεινός όγκος του Βόρα με τους αναξιοποίητους δασικούς και υδάτινους πόρους.
- Η γεινίαση με τον υδροβιότοπο Βεγορίτιδας και Άγρα, χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί την περιοχή από άλλες περιοχές.

- Η ύπαρξη αξιόλογων περιοχών φυσικού κάλλους καθώς και ορεινών και παραλίμιων οικισμών που παρουσιάζουν τουριστικό ενδιαφέρον.
- Η ανάπτυξη μορφών τουρισμού, όπως η χιονοδρομία και τα λουτρά.
- Οι παραγωγικές δυνατότητες στη γεωργία, στην κτηνοτροφία και στη δασοπονία.
- Η γεωγραφική θέση και περιοχή με τα υφιστάμενα παράλληλα συγκοινωνιακά δίκτυα (οδικό και σιδηροδρομικό) που τη διασχίζουν.

2.2.1.4 Κοινωνικό-οικονομική εξέλιξη της περιοχής

Ιστορικά η περιοχή χαρακτηρίζεται από την απομόνωση στα μεταπολεμικά χρόνια (υπενθυμίζουμε το σλαβομακεδονικό πρόβλημα και το πρόσφατο των πολέμων στη Γιουγκοσλαβία), είτε λόγω του εμφυλίου, είτε λόγω της μετανάστευσης (εσωτερικής προς τα αστικά κέντρα και εξωτερικής κυρίως προς Γερμανία).

Εκτός από τις ιστορικές και πολιτικές αιτίες της απομόνωσης, οι πρωταρχικές κοινωνικές και οικονομικές αιτίες της μετανάστευσης θα πρέπει να αναζητηθούν στο ανεπαρκές αγροτικό εισόδημα και στο μικρό κλήρο (χαρακτηριστικό της περιοχής). Σε δεύτερη φάση η απασχόληση στον τριτογενή τομέα στις πόλεις καθώς και η προσφορά εργασίας στις βιομηχανίες της Γερμανίας, σε συνδυασμό με τη διαφορά επιπέδου ζωής (κοινωνικό περιβάλλον, μόρφωση, διασκέδαση, κοινωνικό γόητρο) οδήγησε στην έλξη των κατοίκων στις μεγάλες πόλεις. Σε τρίτη φάση υπάρχουν τάσεις εγκατάλειψης της υπαίθρου λόγω της γενικότερης ερήμωσής της και κατάρρευσης του «πλαισίου ζωής».

Η παραπάνω κοινωνική διαδικασία της «απομόνωσης-ερήμωσης» των μεταπολεμικών χρόνων εντάθηκε την περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας (1967-74). Χαρακτηριστικό παράδειγμα η έντονη παρουσία του στρατού στην περιοχή.

Η δραματική μείωση του πληθυσμού μέσα στη δεκαετία του 60 με τη μαζική μετανάστευση των νέων έχει αλλάξει αρνητικά το ηλικιακό προφίλ της περιοχής. Η γήρανση του πληθυσμού σε συνδυασμό με την κατεξοχήν αγροτική οικονομία αναμένεται ότι θα έχει σημαντικές επιπτώσεις μέσα στα επόμενα χρόνια: αποχώρηση των ηλικιωμένων αγροτών από την ενεργή οικονομική δραστηριότητα και ταυτόχρονη εγκατάλειψη των εκμεταλλεύσεων, μείωση των εισοδημάτων και περαιτέρω τάσεις επιδείνωσης των κοινωνικό-οικονομικών συνθηκών.

Οι διαρθρωτικές παρεμβάσεις της τελευταίας δεκαεπταετίας έδωσαν, με τις κοινοτικές συγχρηματοδοτήσεις (οι οποίες στράφηκαν κυρίως στις υποδομές), μια μικρή ώθηση στις νέες μορφές τουρισμού (αγροτικός τουρισμός). Πρόκειται κυρίως για καταλύματα, ξενώνες και ξενοδοχειακές μονάδες στο Λουτράκι, στην Παναγίτσα, στον Παλιό Άγιο Αθανάσιο, στο Νέο Άγιο Αθανάσιο, στην Όρμα και στα Ξανθόγεια κλπ. Ακόμη ενισχύθηκε ο θεραπευτικός τουρισμός στο Λουτράκι, το χιονοδρομικό κέντρο στο Καϊμάκτσαλαν, ο αεραθλητισμός στην Παναγίτσα και ο παραλίμιος τουρισμός στη Βεγορίτιδα. Σημαντικό έργο επίσης θεωρείται το Μουσείο του αγροτικού χώρου σε διατηρητέο κτίριο της Αριδαίας. Τέλος μικρότερες επενδύσεις έγιναν στα αντικείμενα του ορεινού τουρισμού (μονοπάτια κλπ), καθώς και βιοτεχνικών δραστηριοτήτων.

2.3. Φυσικογεωγραφικά στοιχεία

2.3.1. Ανάγλυφο της περιοχής

Η ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας του Ν.Πέλλας, προσδιορίζεται από τα διοικητικά όρια των Δήμων Αριδαίας & Βεγορίτιδας και των Δημοτικών Διαμερισμάτων Άγρα, Νησίου, Βρυττών, Καρυδιάς & Σωτήρας του Δήμου Έδεσσας, το ορεινό ανάγλυφο κυριαρχεί ως αποτέλεσμα της παρουσίας του

ορεινού όγκου Βόρα (2524 μ.), ο οποίος αποτελεί φυσικό σύνορο με το Ν. Φλώρινας και με τη γειτονική ΠΓΔΜ, καθώς και τμήματος του όρους Βέρμιου (2.027 μ.) το οποίο οριοθετεί το νότιο τμήμα αυτής (βλ. Χάρτη 2.3).

Στην περιοχή αναφοράς η οποία χαρακτηρίζεται από μεγάλο υψομετρικό εύρος, παρατηρείται ποικιλία κλίσεων με εδάφη με ήπιες κλίσεις έως απόκρημνα. Ειδικότερα στο Βόρα, ο οποίος με ψηλότερη κορφή του το Καϊμάκτσαλαν (2524 μ.) αποτελεί τον τρίτο ψηλότερο ορεινό όγκο στη χώρα, παρατηρούνται κατά θέσεις έντονες κλίσεις, οι οποίες σε συνδυασμό με τις κλιματεδαφικές συνθήκες που επικρατούν στην περιοχή, ευνοούν τη δημιουργία και εμφάνιση φαινομένων διάβρωσης.

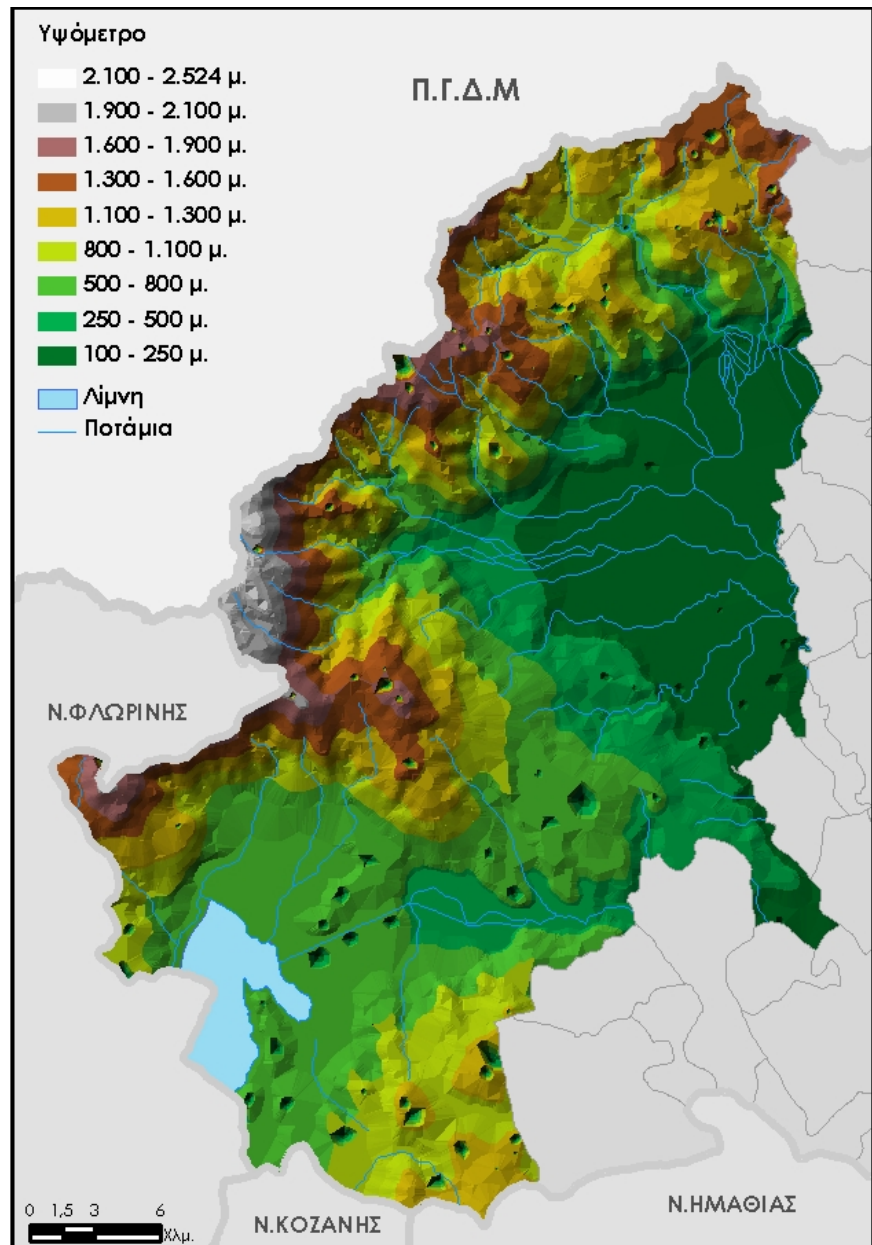
Λαμβάνοντας υπ' όψιν τα στοιχεία της ΕΣΥΕ για την κατάταξη των Δημοτικών

Διαμερισμάτων (Δ.Δ.) που εντάσσονται στην περιοχή μελέτης σε σχέση με το

ανάγλυφο, 17 Δ.Δ. χαρακτηρίζονται ως ορεινές & ημιορεινές περιοχές και καλύπτουν έκταση 901 χιλ. στρ. η οποία αντιστοιχεί στο 87% της συνολικής έκτασης της περιοχής μελέτης και στο 61 % των αντίστοιχων εκτάσεων του Ν. Πέλλας.

Αντίθετα τα 10 Δ.Δ. τα οποία χαρακτηρίζονται ως πεδινά με βάση την παραπάνω κατάταξη, καλύπτουν μόλις το 13% της έκτασης της περιοχής μελέτης, καθώς και το ίδιο ποσοστό των πεδινών εκτάσεων του νομού.

Η κατάταξη της περιοχής σύμφωνα με την Οδηγία 75/286 δικαιολογεί απόλυτα την οριοθέτησή της, δεδομένου ότι το σύνολο των Δ.Δ. που την αποτελούν, χαρακτηρίζονται ως ορεινές ή μειονεκτικές περιοχές.

Χάρτης 2.3: Φυσιογεωγραφικά χαρακτηριστικά ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας Ν.Πέλλας

Πίνακας 2.3.1: Κατάταξη των Δ.Δ. σε σχέση με το ανάγλυφο¹⁷

Δήμοι	Κατάταξη σύμφωνα με την Οδηγία 75/286						Κατάταξη σύμφωνα με την ΕΣΥΕ					
	ΠΕΔΙΝΗ		ΜΕΙΟΝΕΚΤΙΚΗ		ΟΡΕΙΝΗ		ΠΕΔΙΝΗ		ΗΜΙΟΡΕΙΝΗ		ΟΡΕΙΝΗ	
	Αριθμός Δ.Δ.	Έκταση σε χιλ. στρ.	Αριθμός Δ.Δ.	Έκταση σε χιλ. στρ.	Αριθμός Δ.Δ.	Έκταση σε χιλ. στρ.	Αριθμός Δ.Δ.	Έκταση σε χιλ. στρ.	Αριθμός Δ.Δ.	Έκταση σε χιλ. στρ.	Αριθμός Δ.Δ.	Έκταση σε χιλ. στρ.
Δήμος Αριδαίας	0	0	10	145	7	418	9	117	3	67	5	379
Δήμος Βεγορίτιδας	0	0	2	109	3	181	0	0	3	172	2	118
Δήμος Έδεσσας	0	0	1	19	4	165	1	19	0	0	4	165
Περιοχή Μελέτης	0	0	13	273	14	764	10	136	6	239	11	662
Συνολο Νομού	26	588	35	673	22	1.245	52	1.037	10	332	21	1.136
Ποσοστό	0%	0%	37%	41%	64%	61%	19%	13%	60%	72%	52%	58%

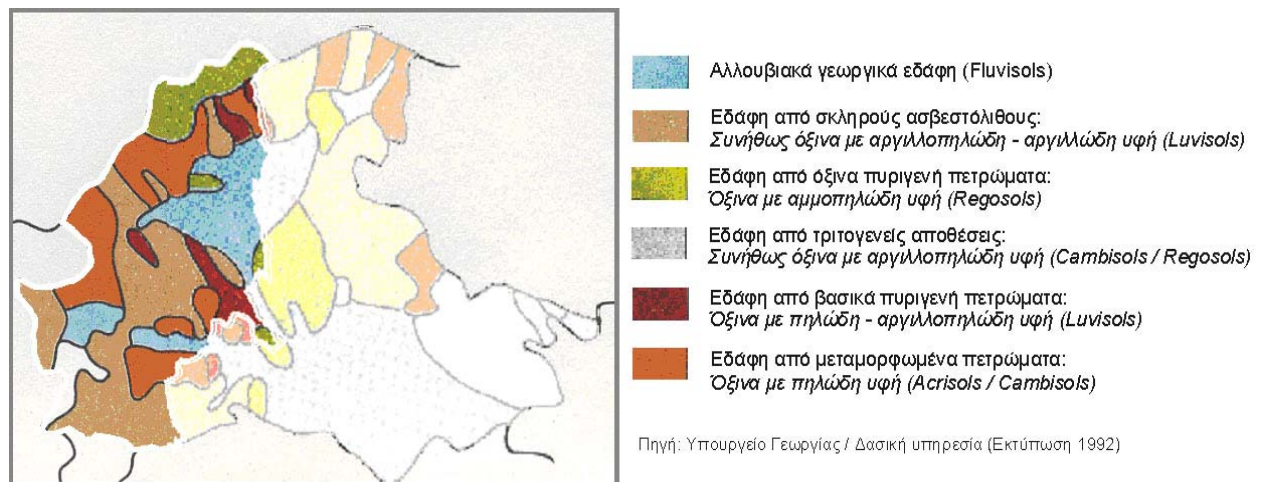
Πηγή: ΕΣΥΕ 1991 & Επίσημη Εφημερίδα Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

2.3.2 Εδαφολογικά στοιχεία

Η έλλειψη ταξινόμησης και ακριβούς χαρτογράφησης των εδαφών της χώρας, έχει ως συνέπεια την απουσία αναλυτικών εδαφολογικών δεδομένων για το σύνολο της περιοχής μελέτης.

Μόνη πηγή αποτελεί ο γενικός εδαφολογικός χάρτης που ακολουθεί και αποτελεί απόσπασμα από το δασικό χάρτη του Νομού Πέλλας (Υπ. Γεωργίας – Δασική Υπηρεσία).

Οι εδαφικές κλίσεις παρουσιάζουν μεγάλη κλίμακα τιμών, δεδομένου ότι απαντώνται στην περιοχή εδάφη με ήπιες κλίσεις έως απόκρημνες βραχώδεις εξάρσεις. Σε σχέση με το βάθος και τη γονιμότητα του εδάφους, ισχύουν οι γενικότεροι κανόνες σύμφωνα με τους οποίους η παρουσία βλάστησης αποτελεί βελτιωτικό παράγοντα για το έδαφος συντελώντας στη δημιουργία βαθύτερων εδαφών με καλύτερες συνθήκες αερισμού καθώς και στην αύξηση της γονιμότητας του εδάφους, στη συγκράτηση του επιφανειακού στρώματος κλπ.

Σχήμα 2.3.1: Εδαφολογικός χάρτης περιοχής μελέτης

¹⁷ • Ως πεδινοί χαρακτηρίζονται οι ΟΤΑ εκείνοι των οποίων η εδαφική περιοχή βρίσκεται στο σύνολό της ή κατά το μεγαλύτερο μέρος της, σε οριζόντιο ή ελαφρώς κεκλιμένο έδαφος (από 0 έως 300 μ. υψόμετρο περίπου).

• Ως ημιορεινοί χαρακτηρίζονται οι ΟΤΑ των οποίων η εδαφική περιοχή βρίσκεται στις υπώρειες των ορέων ή η έκτασή τους διαμοιράζεται η μισή περίπου στην πεδιάδα και η άλλη μισή στο βουνό, αλλά πάντοτε μέχρι υψόμετρο 800 μ. για το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής.

2.3.3. Κλιματολογικά στοιχεία

Στην περιοχή επικρατούν άνεμοι μικρής συνήθως έντασης, μεταξύ των οποίων διακρίνεται ο Καρατζοβίτης ο οποίος δρα κυρίως τοπικά στην Αλμωπία και είναι αποτέλεσμα της μεγάλης διαφοράς θερμοκρασίας που υπάρχει μεταξύ του όρους Τζένα και της πεδιάδας Αριδαίας.

Η έλλειψη μετεωρολογικών σταθμών στις πιο χαρακτηριστικές ως προς το κλίμα περιοχές καθώς και η έλλειψη στις περισσότερες περιπτώσεις συστηματικών παρατηρήσεων, επιβάλλουν την χρησιμοποίηση με επιφύλαξη των διαθέσιμων μετεωρολογικών δεδομένων τα οποία δίνουν μια γενική μόνο εικόνα του κλίματος και των κλιματικών συνθηκών που επικρατούν στην περιοχή.

Για τον προσδιορισμό του κλίματος χρησιμοποιούνται δεδομένα των ακόλουθων τοπικών βροχομετρικών και μετεωρολογικών σταθμών σύμφωνα με τα οποία, η μέση ετήσια βροχόπτωση κυμαίνεται από 618,76 mm για τον σταθμό της Σκύδρας έως 845,6 mm για τον σταθμό των Προμάχων και με βροχερότερους μήνες τον Οκτώβριο και το Νοέμβριο.

Πίνακας 2.3.2: Τοπικοί βροχομετρικοί και μετεωρολογικοί σταθμοί

Σταθμοί	Υψόμετρο(m)	Υψηρσία	Χρονική περίοδος δεδομένων	Είδος σταθμού
Άγρα	480	ΔΕΗ	1969-1992	Μετεωρολογικός
Σκύδρας	30	Ινστιτούτο φυλλοβόλων πλατύφυλλων Νάουσας	1969-1992	Μετεωρολογικός
Εξαπλατάνου	133	ΥΕΒ	1975-1992	Μετεωρολογικός
Προμάχων	250	ΥΕΒ	1975-1992	Βροχομετρικός
Αριδαίας	130	ΥΕΒ	1955-1967, 1970-1974	Βροχομετρικός

Πίνακας 2.3.3: Μέσο μηνιαίο και ετήσιο ύψος βροχόπτωσης (σε mm)

	Σταθμός Άγρα	Σταθμός Σκύδρας	Σταθμός Εξαπλατάνου	Σταθμός Προμάχων	Σταθμός Αριδαίας
Ιανουάριος	55,52	42,35	31	42,5	66,5
Φεβρουάριος	73,23	63,33	57,4	74	57,9
Μάρτιος	78,33	65,92	49,8	81,3	86,4
Απρίλιος	80,57	61,79	58,3	84,3	73,4
Μάιος	66,73	61,4	68,1	91,3	61
Ιούνιος	37,89	30,46	55,1	57,2	36,9
Ιούλιος	31,58	24,15	24	32,3	24,7
Αύγουστος	35,2	30,96	39,3	41,3	33,9
Σεπτέμβριος	46,17	33,19	18,6	27,4	55,2
Οκτώβριος	86,77	70,24	67,4	108,4	77,4
Νοέμβριος	85,47	74,73	95	130,2	91,8
Δεκέμβριος	78,76	60,25	59,4	75,4	74,9
Μέση ετήσια βροχόπτωση	756,21	618,76	618,9	845,6	746,2

Πηγή: ΔΕΗ, ΥΕΒ, Ινστιτούτο φυλλοβόλων πλατύφυλλων Νάουσας, Ειδικό Διαχειριστικό Σχέδιο Βόρας (EKBY), Βάση Δεδομένων ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε.

Οι πραγματικές συνθήκες υγρασίας που επικρατούν στο μεγαλύτερο τμήμα της περιοχής μελέτης είναι ακόμη πιο ευνοϊκές για τη βλάστηση, δεδομένου ότι σε μεγαλύτερα υψόμετρα αυξάνεται σημαντικά το ύψος βροχόπτωσης, το οποίο σύμφωνα με τον εμπειρικό τύπο του Mathias για τον Βόρα υπολογίσθηκε σε 1200 mm περίπου, ενώ η μεγάλη διάρκεια χιονοκάλυψης που καταγράφεται κυρίως στον ίδιο ορεινό όγκο, συμβάλλει θετικά στην υδατική οικονομία και περιορίζει σημαντικά την οικολογικά ξηρή περίοδο.

Η μέση ετήσια θερμοκρασία αέρα ανέρχεται σύμφωνα με τα διαθέσιμα μετεωρολογικά στοιχεία για την ευρύτερη περιοχή σε 14,1 °C στον σταθμό του Εξαπλατάνου και σε 15,95 °C στον σταθμό της Σκύδρας, καταγράφοντας, όπως είναι αναμενόμενο, μικρή αύξηση της θερμοκρασίας στις νοτιότερες και χαμηλότερες υψομετρικά περιοχές.

Γενικά μπορεί να ειπωθεί ότι το κλίμα της περιοχής είναι ευνοϊκό καθώς οι δυτικοί και βόρειοι άνεμοι φέρνουν άφθονα κατακρημνίσματα ιδίως κατά τη θερινή περίοδο και καθιστούν το καλοκαίρι ιδιαίτερα δροσερό.

2.3.4. Γεωλογικά χαρακτηριστικά

Το σύνολο σχεδόν της περιοχής μελέτης ανήκει γεωλογικά στην Πελαγονική ζώνη η οποία έχει διεύθυνση ΒΒΔ-ΝΝΑ εκτείνεται από την Γιουκოსλαβία προς τους Ελληνικούς ορεινούς όγκους του Βόρα (2.524m), του Βέρνου (2.128m), του Βερμίου, των Πιερίων, του Ολύμπου, του Πηλίου, και της Βόρειας Εύβοιας, στην συνέχεια κάμπτεται προς της Σποράδες.

Κύριο δομικό στοιχείο της Πελαγονικής ζώνης είναι τα κρυσταλλοσχιστώδη πετρώματα του υποβάθρου, τα οποία δεν είναι ομοιογενή αλλά αποτελούνται από πολλές ενότητες πετρωμάτων που συνιστούν αλληπάλληλα τεκτονικά λέπια. Μέσα στα κρυσταλλοσχιστώδη πετρώματα του υποβάθρου σε όλη την έκταση της Πελαγονικής παρατηρούνται μεγάλοι γρανιτικοί όγκοι. Πάνω στο κρυσταλλοσχιστώδες υπόβαθρο και τους γρανιτικούς όγκους αποτέθηκε μια κλαστική ιζηματογενής σειρά πάχους περίπου 200 m μέσα στην οποία παρεμβάλλονται ορισμένα ηφαιστειακά υλικά. Η κύρια αλπική ιζηματογένεση της Πελαγονικής ζώνης είναι νηρητική, ανθρακική στη διάρκεια Τριαδικού – Ιουρασικού και τα πετρώματα της καλύπτουν μεγάλες εκτάσεις της ζώνης. Νεότερες έρευνες έδειξαν ότι πρόκειται για δύο χωριστά ανθρακικά καλύμματα που αποτέθηκαν στα δύο περιθώρια , ανατολικό και δυτικό της Πελαγονικής ζώνης στην διάρκεια Τριαδικού – Ιουρασικού. Το δυτικό κάλυμμα είναι αυτόχθονο και αποτελείται από ανακρυσταλλωμένους ασβεστόλιθους, λευκούς, τεφρούς, μαύρους. Το δυτικό ανθρακικό κάλυμμα παρουσιάζει μια βαθμιαία μεταβολή προς Δυτικά από καθαρά νηρητικές σε βαθύτερες ιζηματολογικές φάσεις που δείχνει την παλαιογεωγραφική ανάπτυξη στα δυτικά της Πελαγονικής ενός βαθύτερου χώρου ιζηματογένεσης που ήταν ο χώρος της Υποπελαγονικής. Το ανατολικό ανθρακικό κάλυμμα είναι παρα- αυτόχθονο , αποτέθηκε δηλαδή στο ανατολικό περιθώριο της Πελαγονικής προς την ζώνη Αλμωπίας και στην συνέχεια επωθήθηκε προς δυτικά πάνω στο κρυσταλλοσχιστώδες υπόβαθρο της Πελαγονικής, στο οποίο βρίσκεται σήμερα χωρίς την μεσολάβηση των κλαστικών ιζημάτων.

Οι οφειόλιθοι της Πελαγονικής είναι αλλόχθονοι και προέρχονται από τις δυο ωκεάνιες περιοχές των ζωνών Αλμωπίας και Υποπελαγονικής που βρίσκονται εκατέρωθεν αυτής. Μετά την ανάδυση των εσωτερικών ζωνών στην Άνωιουρασική – Κατωκρητιδική ορογένεση και την χέρσευση που ακολούθησε είχαμε την επίκλυση της θάλασσας. Τα ιζήματα της επίκλυσης τοποθετούνται με ασυμφωνία πάνω στα προϋπάρχοντα ανθρακικά πετρώματα των Τριαδικοιουρασικών καλυμμάτων, που εν τω μεταξύ είχαν πτυχωθεί στην ορογενετική περίοδο, είτε ακόμα τοποθετούνται με ασυμφωνία πάνω στους οφειόλιθους και τα συνοδά τους πελαγικά ιζήματα.

2.3.5. Σεισμολογικά χαρακτηριστικά

Στον σχηματισμό των λεπίων της Αλμωπίας συνέλαβε και ένας μεγάλος αριθμός ανάστροφων επιμηκών ρηγμάτων διεύθυνσης ΒΔ- ΝΑ και κλίσης ΒΑ. Τα ρήγματα αυτά έγιναν κυρίως στη διάρκεια των τελικών πτυχώσεων που λεπίωσαν τα στρώματα Στην συνέχεια στο εφελκυστικό στάδιο μετά τις πτυχώσεις ,δημιουργήθηκαν ρήγματα κανονικά που ήταν επίσης επιμήκη κατά τη ΒΔ –ΝΑ διεύθυνση των πτυχωμένων δομών.

Τα εγκάρσια αυτά ρήγματα πολλά από τα οποία έχουν μήκος πολλών χιλιομέτρων, έχουν διεύθυνση ΒΑ – ΝΔ ή Α-Δ και αντιπροσωπεύουν τεκτονικά επεισόδια επίσης συνδεδεμένα με τις τελικές πτυχώσεις, αλλά ίσως ορισμένα από αυτά είχαν ακόμη παλιότερη γένεση. Τα ρήγματα πάντως αυτά ξανά δραστηριοποιούνται στις τελικές πτυχώσεις με αποτέλεσμα τη διάφορη προς Δυσμάς προχώρηση των πτυχωμένων στρωμάτων εκατέρωθεν των ρηγμάτων αυτών. Έτσι τα εγκάρσια αυτά ρήγματα λειτούργησαν ως ρήγματα οριζόντιας μετατόπισης μεγάλης τεκτονικής σημασίας. Τα σπουδαιότερα από τα εγκάρσια ρήγματα είναι το ρήγμα Κάτω Λουτρακίου (διεύθυνσης 70ο), το ρήγμα του Νησιού (110ο) και το ρήγμα της κοιλάδας του Εδεσσαίου (60ο). Τα δυο πρώτα εμφανίζονται ως δεξιόστροφα ρήγματα οριζόντιας μετατόπισης κατά μήκος των οποίων μετατοπίστηκε το γεωλογικό όριο των ζωνών Αλμωπίας και Πελαγονικής. Θα πρέπει να τονιστεί ότι με τα παραπάνω σπουδαία εγκάρσια ρήγματα ο χώρος της ζώνης Αλμωπίας εμφανίζεται χωρισμένος σε τρία μεγάλα τμήματα, το βόρειο, το μεσαίο και το νότιο, τα οποία δείχνουν διαφοροποιημένη γεωλογική δομή.

2.3.6. Υδρογραφία

Η περιοχή παρουσιάζει ιδιαίτερο υδρολογικό ενδιαφέρον και σημαντική κατά τμήματα διαφοροποίηση η οποία οδηγεί ουσιαστικά στην αναγνώριση δυο περιοχών, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Ειδικότερα διακρίνεται μια περιοχή η οποία εντοπίζεται στο βόρειο & δυτικό τμήμα της περιοχής αναφοράς (ορεινός όγκος Βόρα) και χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη σημαντικού υδάτινου πλούτου ο οποίος εκφράζεται με μεγάλο αριθμό πηγών και αφθονία ρεμάτων υδροφόρων καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.

Αντίθετα μια δεύτερη περιοχή διακρίνεται στο νότιο τμήμα της περιοχής αναφοράς και χαρακτηρίζεται από μειωμένο υδατικό δυναμικό ως αποτέλεσμα της συνεπίδρασης ποικίλων παραγόντων, γεγονός που οδήγησε τις τελευταίες δεκαετίες σε σημαντική πτώση τη στάθμη της λίμνης Βεγορίτιδας, η οποία είναι αλπικού τύπου και περικλείεται από τους ορεινούς όγκους Βόρα και Βερμίου (βλ. Χάρτη 2.3).

Οι παραπάνω αντιθέσεις γίνονται εντονότερες λαμβάνοντας υπ' όψιν τη μεγάλη υδροφορία του Βόρα και την πολύ έντονη παρουσία νερού και σε μεγάλα ακόμη υψόμετρα (πηγές Σκοπιάς & Κρέμασης 2.400 μ. υψόμετρο) χαρακτηριστικό σπάνιο για τους ελληνικούς ορεινούς όγκους.

Κοντά στους οικισμούς Άγρα, Νησιού & Βρυττών, υπάρχει η ομώνυμη τεχνητή λίμνη η οποία δημιουργήθηκε το 1955 για την εξυπηρέτηση των αναγκών του ΥΗΣ Άγρα, και κοντά σε αυτήν οι πηγές "Καρκάγια" οι οποίες υδροδοτούν την πόλη της Έδεσσας και τους γύρω από αυτήν οικισμούς, και των οποίων η παροχή ξεπερνά σύμφωνα με στοιχεία του Δήμου Έδεσσας τα 70.000 m³/ 24 ωρο.

Από την παραπάνω περιοχή πηγάζει και ο Εδεσσαίος ποταμός (Βόδας) ο οποίος δημιουργεί στην Έδεσσα εντυπωσιακές υδατοπτώσεις, τους γνωστούς καταρράκτες. Από την περιοχή Λουτρακίου & Όρμας πηγάζει ο ποταμός Μογλενίτσας ο οποίος συγκεντρώνει το νερό όλων των ρεμάτων και των χειμάρρων της Επαρχίας Αλμωπίας.

2.3.7. Ιαματικές πηγές - Γεωθερμία

Στο βορειοδυτικό τμήμα της περιοχής παρέμβασης και σε απόσταση περίπου 35 Km από την πόλη της Έδεσσας, εντοπίζεται ο οικισμός του Λουτρακίου και τα ομώνυμα Ιαματικά Λουτρά (3 km από Λουτράκι). Εκεί, στην κοίτη του ρέματος Αγίου Νικολάου το οποίο διασχίζει τον οικισμό και σε υψόμετρο 360-390 μ. εκφορτίζουν δέκα περίπου θερμές πηγές.

Η θερμοκρασία του νερού των πηγών αυτών φθάνει μέχρι τους 37°C και η συνολική παροχή αγγίζει τα 650 κ.μ./ώρα.

Στην περιοχή, η οποία αποτελεί κέντρο ιαματικού τουρισμού, λειτουργεί δημοτικό υδροθεραπευτήριο, ενώ υπάρχει επίσης η δυνατότητα λούσης στα μικρά ανοίγματα που έχουν φυσικά διαμορφωθεί στην κοίτη του θερμοποτάμου.

2.3.8. Σπήλαια

Το σπηλαιολογικό ενδιαφέρον εντοπίζεται στο βόρειο τμήμα της περιοχής μελέτης, όπου το 1990 αποκαλύφθηκε από ομάδα σπηλαιολόγων και σε απόσταση 100 μ. από την Λουτρόπολη Λουτρακίου, σύμπλεγμα 15 σπηλαίων και σπηλαιοκαταφυγείων, και προτάθηκε η σύσταση και δημιουργία του πρώτου Σπηλαιολογικού Πάρκου στην Ελλάδα.

Βραχογραφίες και ευρήματα από τα σπήλαια και τον περιβάλλοντα χώρο τους οδηγούν στην υπόθεση ότι πρώτοι κάτοικοι των Λουτρών, μόνιμοι ή εποχικοί, ήταν οι κάτοικοι των σπηλαίων (τέλος νεολιθικής εποχής-εποχή χαλκού), ενώ η ανακάλυψη οστράκων (θραύσματα κεραμικής) μέσα στα σπηλαιοκαταφύγια μαρτυρούν την κατοίκησή τους από κτηνοτρόφους, κάποια παρελθούσα χρονική περίοδο.

Εντυπωσιακό είναι το γεγονός ότι ανάμεσα στα ευρήματα των σπηλαίων, τα οποία φιλοξενούνται στο μικρό Φυσιολογικό Μουσείο των Λουτρών Λουτρακίου, συγκαταλέγονται και απολιθώματα ζώων που έζησαν πολλές χιλιάδες χρόνια πριν. Ιδιαίτερα σημαντική θεωρείται από τους επιστήμονες η ανακάλυψη απολιθωμάτων της αρκούδας των σπηλαίων (URSUS SPELAEUS) η παρουσία της οποίας τοποθετείται στο Ανώτερο Πλειστόκενο (120.000 – 10.000 χρόνια), ενώ και η ευρύτερη περιοχή παρουσιάζει επίσης παλαιοντολογικό ενδιαφέρον.

Τα τελευταία χρόνια υλοποιούνται ήπιες παρεμβάσεις οι οποίες αποσκοπούν στη βελτίωση της προσπελασιμότητας στο χώρο του σπηλαιολογικού πάρκου, και στοχεύουν στην αξιοποίησή του για τουριστικούς, επιστημονικούς, εκπαιδευτικούς κλπ. σκοπούς.

2.4. Χωροταξική οργάνωση της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας

2.4.1. Η Οικιστική διάρθρωση της χωρικής ενότητας

Οι «Προτάσεις Χωροταξικής Οργάνωσης του Νομού Πέλλας» (ΥΧΟΠ 1984) προέβλεπε Οικιστικές Ενότητες και μια ιεράρχηση των οικιστικών τους κέντρων ως εξής: Έδεσσα 2^{ου} επιπέδου (με 19 οικισμούς 5^{ου} επιπέδου), Αριδαία 3^{ου} (με 10 οικισμούς 5^{ου} επιπέδου), Άρνισσα 4^{ου} (με 7 οικισμούς 5^{ου} επιπέδου), Τσάκων –Χρύσας –Κάτω Ροδωνιάς 4^{ου} (με 14 οικισμούς 5^{ου} επιπέδου)¹⁸. Σε κάθε περίπτωση η ιεράρχηση αυτή βασιζόταν σε εξαρτήσεις (π.χ. για το 4ο επίπεδο με τις δευτεροβάθμιες κοινωνικές εξυπηρετήσεις: γυμνάσιο-λύκειο, αθλητικά κέντρα κλπ).

Η ιεράρχηση αυτή παραμένει, ως ένα βαθμό (βλ. π.χ. πληθυσμιακά μεγέθη), ιδιαίτερα με τα οικιστικά κέντρα Έδεσσας και Αριδαίας και Άρνισσας. Η περίπτωση της Οικιστικής Ενότητας και του οικιστικού κέντρου Τσάκων (με τους οικισμούς Χρύσας και Ροδωνιάς) είναι προς διερεύνηση. Πιθανό να μην

¹⁸ «Αποτελεί μια ανομοιομορφη, από άποψη μορφολογίας του εδάφους ενότητα, όπου 4 οικισμοί είναι ορεινοί ή ημιορεινοί με έντονη τάση εγκατάλειψης και 8 είναι πεδινόι με πολύ περισσότερες δυνατότητες ανάπτυξης, ώστε στο μέλλον να υποθέσουμε ότι θα υπάρχει σταδιακή μεταφορά του πληθυσμού από την ορεινή περιοχή στους πεδινούς οικισμούς. Το προτεινόμενο κέντρο της ενότητας αποτελείται από 3 οικισμούς, σχεδόν σε επαφή, μεταξύ τους, που μελλοντικά θα αποτελέσουν ένα οικισμό. Η γεινίαση του κέντρου αυτού με την Αριδαία και το προτεινόμενο βιομηχανικό πάρκο, που βρίσκεται πολύ κοντά, θα ευνοήσει την απασχόληση του δευτερογενή τομέα. Από δημογραφική άποψη, η ενότητα προβλέπεται να παρουσιάσει ετήσιο ρυθμό αύξησης 0,9% που αντιστοιχεί σε πληθυσμό 11.700 κατοίκων για το 2000.» (ΥΧΟΠ 1984, ό. π., σελ. 82)

αποτελούν σήμερα ενότητα λόγω της γειννίασης με την Αριδαία. Επειδή η ιεράρχηση αυτή βασιζόνταν σε κοινωνικές εξυπηρετήσεις θα πρέπει να εξεταστούν ποιες παρέχονται σήμερα και πού.

Η «αστικοποίηση» στην περιοχή μελέτης επιβεβαιώνεται μόνο με τον οικισμό της Αριδαίας (6.000 κάτοικοι το 2001 και αύξηση του πληθυσμού κατά 1000 κατοίκους την τελευταία δεκαετία). Τα πληθυσμιακά μεγέθη που θα δικαιολογούσαν μικρότερα αστικά κέντρα αφορούν στην Άρνισσα (1800 κάτοικοι) και στον Προμάχωνα (1827 κάτοικοι).

Αν εξαιρέσουμε τα παραπάνω οικιστικά κέντρα, οι υπόλοιποι οικισμοί παρουσιάζουν την ακόλουθη εικόνα. Εκτός του οικισμού του Αγ. Αθανασίου, κανένας οικισμός δεν παρουσιάζει αυξητικές πληθυσμιακές μεταβολές στην τελευταία δεκαετία. Τις μεγαλύτερες πληθυσμιακές μειώσεις παρουσιάζουν στην τελευταία δεκαετία οι οικισμοί: Νησίου (-28,6%), Γραμματικού (-20,3%), Αλώρου (-19,5%, πεδινός οικισμός), Περαίας (-12,8%), Άγρα (-12,54%) και Σωτήρος (-11,8%), ενώ οι υπόλοιποι παρουσιάζουν μειώσεις κάτω από 10% (Όρμα, -9%).

Σημαντικό θεωρούμε τη συσχέτιση της αύξησης του πληθυσμού σε οικισμούς που είναι πεδινοί (εκτός της Αριδαίας βλ. παραπάνω)¹⁹: Δωροθέας (+5,3%), Σωσάνδρας (+3,6%), ενώ παρουσιάζονται και οι ακόλουθες μειώσεις πληθυσμού στους πεδινούς οικισμούς: Μεγαπλάτανου (-5,3%), Ξιφιανής (-3,5%), Πιπεριών (-6%), Πολυκαρπίου (-6,2%), Τσάκων (-3,4%) και Βρυτών (-4%).

Τη μεγαλύτερη (>100%) γήρανση του πληθυσμού (οι ηλικιωμένοι ξεπερνούν με ποσοστό μεγαλύτερο του 100% τον παιδικό πληθυσμό) παρουσιάζουν οι οικισμοί Δωροθέας, Μεγαπλάτανου και Περαίας, ενώ οι παρακάτω οικισμοί παρουσιάζουν γήρανση 75-100%: Γραμματικό, Άρνισσα, Αγ. Αθανάσιος, Παναγίτσα, Νησί, Σωτήρα, Άψαλος, Άλωρος, Ξιφιανή, Πολυκάρπιο, Λυκόστομο και Βορεινό.

Οι πληθυσμιακές πυκνότητες (κάτοικοι/τ.χλμ) παρουσιάζουν στα ΔΔ της περιοχής την ακόλουθη εικόνα (2001, βλ. χάρτη): α) 0-20 (κάτοικοι/τ.χλμ): Περαία, Γραμματικό, Αγ. Αθανάσιος, Παναγίτσα, Καρυδιά, Σωτήρα, Σαρακηνοί, Όρμα και Βορεινό, β) 20-50 (κάτοικοι/χλμ²): Άρνισσα, Βρυτά, Νησί, Άγρας, Άψαλος, Άλωρος, Μεγαπλάτανος, Λουτράκι, Λυκόστομο, Προμάχοι και Γαρέφι, γ) 50-100 (κάτοικοι/τ.χλμ): Πολυκάρπιο, Τσάκοι, Πιπεριές και Δωροθέα, δ) 100-200 (κάτοικοι/τ.χλμ): Σωσάνδρα, Ξιφιανή και ε) >200 (κάτοικοι/τ.χλμ): Αριδαία.

Συνθετικά στοιχεία της διάρθρωσης του οικιστικού δικτύου παρουσιάζονται με τις δραστηριότητες που αναπτύσσονται (και τις μελλοντικές τους τάσεις).

Πρόκειται για την ανάπτυξη διάφορων μορφών τουρισμού (χιονοδρομία, αγροτικός και θερμαλιστικός), γεγονός που έχει σημαντική επίπτωση στους οικισμούς, Παναγίτσα, Παλιό Αγ. Αθανάσιο και Λουτράκι. Οι οικισμοί αυτοί ενισχύθηκαν από προγράμματα αγροτουρισμού και παρουσιάζουν σημαντικές επενδύσεις σε ξενώνες, σε αναπαλαίωση κτιρίων (ιδιαίτερα στον παραδοσιακό οικισμό του Αγ. Αθανασίου), σε καταστήματα υπηρεσιών αναψυχής κλπ. Οι τάσεις αυτές είναι πιθανό να συμπεριλάβουν και άλλα στοιχεία του οικιστικού πλούτου, όπως αξιολογία αρχιτεκτονικά στοιχεία, αρχαιολογικούς χώρους, που πιθανό να αφορούν και στους εγκαταλελειμμένους οικισμούς (Παλαιά Ξανθόγεια, Παλιό Λουτράκι, Πευκωτό και Πάτημα).

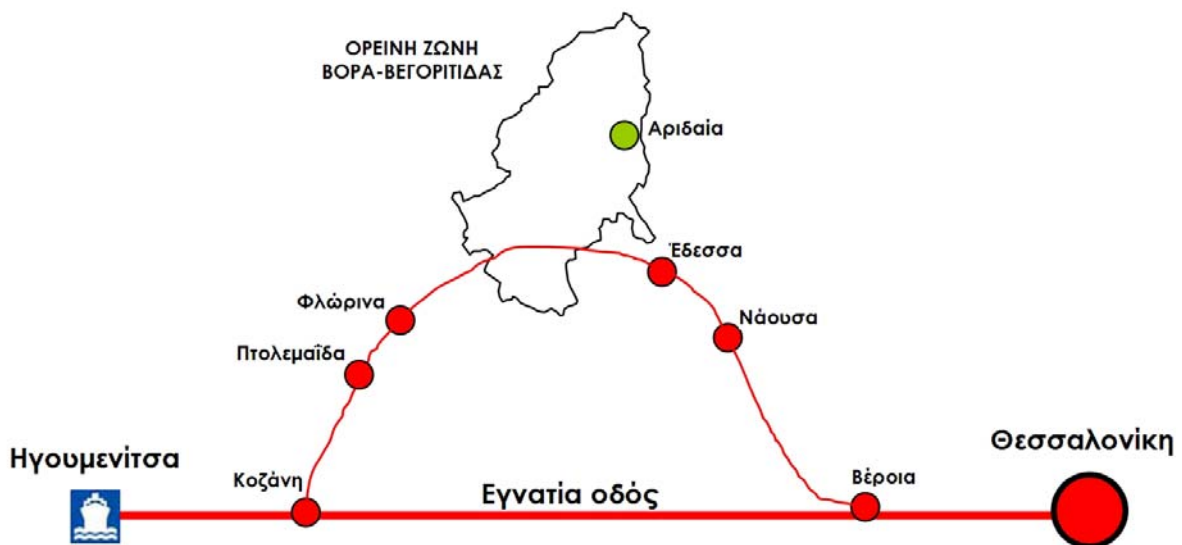
¹⁹ Σύμφωνα με την κατάταξη της ΕΣΥΕ Πεδινά ΔΔ είναι τα ακόλουθα : Αριδαίας (έκταση: 15.000 στρ.), Αλώρου (15.000 στρ.), Δωροθέας (9.000 στρ.), Μεγαπλάτανου (16.000 στρ.), Ξιφιανής (8.000 στρ.), Πιπεριών (11.000 στρ.), Πολυκαρπίου (18.000 στρ.), Σωσάνδρας (11.000 στρ.) και Τσάκων (14.000 στρ.). Πεδινό είναι και το ΔΔ των Βρυτών (19.000 στρ.) του Δήμου Έδεσσας. Όλα τα υπόλοιπα ΔΔ είναι Ημιορεινά και Ορεινά. Τα παραπάνω πεδινά ΔΔ παρουσιάζουν μεγάλα ποσοστά καλλιεργούμενων εκτάσεων και καθόλου βοσκότοπους και δάση (1991). Εξαιρέση αποτελούν τα ΔΔ: Αλώρου, Μεγαπλάτανου και Σωσάνδρας, με μικρά ποσοστά καλλιεργούμενων εκτάσεων και τα υπόλοιπα βοσκότοπων, Πολυκαρπίου με 50% καλλιεργούμενες εκτάσεις, 25% βοσκότοπους και 25 % δάση, Τσάκων με μικρό ποσοστό βοσκότοπων, ενώ τα Βρυτά παρουσιάζουν 30% βοσκότοπους, 30% δάση, 15% νερά και 13% καλλιεργούμενες εκτάσεις. Από τα παραπάνω παρατηρούμε ότι τα πεδινά ΔΔ παρουσιάζουν αρκετές διαφοροποιήσεις, οι οποίες θα πρέπει στην οριοθέτηση να παρθούν υπόψη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τα Βρυτά που βρίσκονται στον ενιαίο χώρο της λίμνης Άγρα.

Τα παραπάνω προδιαγράφουν και μια χωροταξική-αναπτυξιακή διάσταση και προοπτική της περιοχής, η οποία αφορά στις μορφές τουρισμού. Η μεριά του Βόρα προς τη λίμνη αναπτύσσεται κυρίως με βάση τη χιονοδρομία, ενώ υπάρχουν και οι προοπτικές της παραλίμνιας αναψυχής (γεγονός που ισχύει και για τη λίμνη του Άγρα). Από τη μεριά του Βόρα προς την Αριδαία προδιαγράφονται κυρίως μορφές ήπιου ορεινού τουρισμού, ενώ παρουσιάζεται σημειακά στο Λουτράκι και ο θερμαλιστικός τουρισμός με τις επιπτώσεις του. Η ένταση και έμφαση των δραστηριοτήτων στους αντίστοιχους οικισμούς είναι ήδη δεδομένη.

2.4.2 Θέση της χωρικής ενότητας σε σχέση με τις κυριότερες αγορές και τους συγκοινωνιακούς κόμβους της ευρύτερης περιοχής

Η περιοχή βρίσκεται αρκετά απομακρυσμένη από τη Θεσσαλονίκη (120 χλμ.), η οποία θεωρείται η κυριότερη αγορά (κυρίως μεταποιημένων αγροτικών προϊόντων αλλά και ρούχων) και κύριος συγκοινωνιακός κόμβος (σε σχέση με όλα τα δίκτυα μεταφορών). Η απόσταση αυτή, αν μετρηθεί με μια μέση ταχύτητα ~ 80 χλμ./ώρα (λόγω των γεωμετρικών χαρακτηριστικών), απαιτεί μια μισή (1^{1/2}) ώρα και για να διανυθεί. (Οι χρονοαποστάσεις από τους πιο απομακρυσμένους ορεινούς οικισμούς είναι βέβαια μεγαλύτερες).

Ο δεύτερος συγκοινωνιακός κόμβος είναι το λιμάνι της Ηγουμενίτσας, σε απόσταση ~400 χλμ., από το οποίο μεταφέρεται ο κύριος όγκος μεταποιημένων αγροτικών προϊόντων προς τη Δ. Ευρώπη. Μικρότερες αγορές και συγκοινωνιακοί κόμβοι, αποτελούν για την περιοχή μελέτης οι πόλεις της Έδεσσας, Νάουσας, Βέροιας, Φλώρινας και Κοζάνης.

Σχήμα 2.1: Θέση της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας σε σχέση με τις κυριότερες αγορές και τους συγκοινωνιακούς κόμβους της ευρύτερης περιοχής

2.4.3. Αποστάσεις των οικονομικών και διοικητικών κέντρων, παρουσία τοπικών διοικητικών δικτύων

Τα οικονομικά και τοπικά διοικητικά κέντρα της περιοχής μελέτης είναι η Αριδαία και η Άρνησσα.

Η Αριδαία έχει τέσσερα (4) υποκαταστήματα Τραπεζών, δέκα (10) δημόσιες υπηρεσίες (ΔΟΥ κλπ), ΟΑΕΔ, ΔΕΗ, ενώ υπάρχει Ταχυδρομείο και ΟΤΕ. Επίσης υπάρχει ΕΓΣ, γραφείο αγροτικής ανάπτυξης (γεωπόνος δημοσίου) καθώς και ιδιώτες γεωπόνοι (καταστήματα), οι οποίοι ασχολούνται με γεωργικά θέματα (καλλιεργειών, φαρμάκων, λιπασμάτων, γεωργικής ανάπτυξης).

Η Άρνισσα παρουσιάζει μεγάλη υστέρηση ως τοπικό οικονομικό και διοικητικό κέντρο καθόσον δε διαθέτει καταστήματα Τραπεζών, δημόσιες υπηρεσίες (ΔΟΥ κλπ), ΟΑΕΔ, ΔΕΗ, και ΟΤΕ. Διαθέτει γραφείο αγροτικής ανάπτυξης (γεωπόννοι δημοσίου), Αγροτικό Συνεταιρισμό, ενώ υπάρχει Ταχυδρομείο.

Η Έδεσσα, ως το κύριο οικονομικό και διοικητικό κέντρο της περιοχής απέχει από την Αριδαία 26 χλμ. και 25 χλμ. από την Άρνισσα. Εκτός της περιοχής μελέτης ως το υπερτοπικό, οικονομικό και διοικητικό κέντρο θεωρείται η Θεσσαλονίκη.

2.5. Το κοινωνικοοικονομικό προφίλ της περιοχής

2.5.1. Δημογραφικές τάσεις

Στην ενότητα αυτή γίνεται ανάλυση σε επίπεδο Καποδιστριακού Δήμου & Δημοτικών Διαμερισμάτων των διαθέσιμων από την ΕΣΥΕ δημογραφικών δεδομένων τα οποία προέρχονται από κατά κύριο λόγο από την απογραφές της ΕΣΥΕ.

Επισημαίνεται ότι τα δεδομένα των απογραφών πληθυσμού δεν αποτυπώνουν με ακρίβεια την πραγματική εικόνα του πληθυσμού μιας περιοχής δεδομένου ότι καταγράφουν ουσιαστικά τον πληθυσμό που βρίσκεται την ημέρα της απογραφής και όχι τον μόνιμο πληθυσμό αυτής, ενώ μικρότερα είναι τα σφάλματα που προκύπτουν από πιθανά λάθη συμπλήρωσης & επεξεργασίας των σχετικών δελτίων έρευνας. Ωστόσο είναι τα μόνα επίσημα διαθέσιμα στοιχεία και βάση αυτών θα γίνει η ανάλυση που ακολουθεί.

2.5.1.1. Αριθμός κατοίκων και εξέλιξη πληθυσμού ανά Δ.Δ./Δήμο και συνολικά (1961-1971-1981-1991-2001).

Η διαχρονική μεταβολή του πληθυσμού μιας γεωγραφικής περιοχής αποτελεί σημαντικό δείκτη της κοινωνικό-οικονομικής κατάστασης που επικρατεί σε αυτήν.

Στην περιοχή μελέτης σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία από τις απογραφές πληθυσμού της ΕΣΥΕ, μείωση της τάξης του 5% περίπου παρατηρείται την τελευταία τεσσαρακονταετία, ενώ για την ίδια περίοδο αύξηση της τάξης του 10% περίπου παρατηρείται στο συνολικό πληθυσμό του Ν. Πέλλας.

Παρατηρώντας την εξέλιξη του πληθυσμού κατά δεκαετία 61-71, διαπιστώνεται μείωση της τάξης του 6,7% στον πληθυσμό της περιοχής ως αποτέλεσμα του μεγάλου μεταναστευτικού ρεύματος προς τα αστικά κέντρα και τις χώρες της δυτικής Ευρώπης, ενώ η αντίστοιχη μείωση στον συνολικό πληθυσμό του νομού είναι περίπου 4%.

Πίνακας 2.5.1: Πληθυσμιακή μεταβολή την περίοδο 1961-2001

Ο.Τ.Α.	Πληθυσμός κατά τις απογραφές					Ποσοστιαία Μεταβολή				
	1961	1971	1981	1991	2001	61 - 71	71 - 81	81 - 91	91 - 01	61 - 01
Δήμος Αριδαίας	19.200	19.251	18.960	19.430	20.157	0,27%	-1,51%	2,48%	3,74%	4,98%
Δήμος Βεγορίτιδας	5.734	4.376	4.013	4.073	4.206	-23,68%	-8,30%	1,50%	3,27%	-26,65%
Δ.Δ. Περιοχής μελέτης Δήμου Έδεσσας	4.219	3.567	3.573	3.737	3.282	-15,45%	0,17%	4,59%	-12,18%	-22,21%
Σύνολο περιοχής μελέτης	29.153	27.194	26.546	27.240	27.645	-6,72%	-2,38%	2,61%	1,49%	-5,17%
Σύνολο Νομού Πέλλας	131.443	126.085	129.986	138.761	144.340	-4,08%	3,09%	6,75%	4,02%	9,81%

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφές πληθυσμού 1961, 71, 81, 91, 2001

Η πληθυσμιακή μείωση, το μέγεθος της οποίας ξεπερνά το 2% συνεχίζεται και την επόμενη δεκαετία στην περιοχή, όπου εμφανίζεται και το ελάχιστο της περιόδου 1961-2001, ενώ την ίδια περίοδο ο συνολικός πληθυσμός του Ν. Πέλλας αρχίζει να ανακάμπτει.

Τις δεκαετίες που ακολουθούν καταγράφεται μικρή αύξηση του πληθυσμού της περιοχής η οποία όμως στο τέλος της περιόδου 1961-2001, οδηγεί μόνο τέσσερα από τα είκοσι επτά Δημοτικά Διαμερίσματα σε θετική μεταβολή πληθυσμού σε σχέση με το 1961. Τα υπόλοιπα διαμερίσματα παρουσιάζουν μικρότερη η μεγαλύτερη πληθυσμιακή μείωση αναφορικά με το έτος αυτό, η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις λαμβάνει μεγάλες αρνητικές τιμές, όπως στα Δ.Δ. Γραμματικού (-47%), Περαιάς (-40%), Αλώρου (-38%), Νησίου (-36%), Αγίου Αθανασίου (-35%) και Σωτήρας (-33%).

Μετανάστευση

Για την περιοχή μελέτης δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία τα οποία να αφορούν στον αριθμό των μεταναστών που έφυγαν κατά την περίοδο 1961-2001, παρά το γεγονός ότι η μεγάλη πληθυσμιακή μείωση που παρατηρήθηκε τόσο στην περιοχή αλλά και στο Ν. Πέλλας την δεκαετία 1961-1971 (-6,7%) οφείλεται σε μεγάλο βαθμό σε ένα έντονο μεταναστευτικό ρεύμα προς αστικά κέντρα της Ελλάδας και χώρες της δυτικής Ευρώπης.

Την τελευταία δεκαετία ο μεγαλύτερος αριθμός μεταναστών εμφανίζεται στην περιοχή της Βεγορίτιδας μεγάλο μέρος όμως του οποίου μετακινείται προς την Έδεσσα. Αντίθετα στην περιοχή της Αριδαίας τα άτομα που μεταναστεύουν έχουν κατεύθυνση άλλες περιοχές της χώρας καθώς και άλλες χώρες του εξωτερικού. Στην περιοχή των Δ.Δ. του Δήμου Έδεσσας τα οποία έχουν ενταχθεί στην περιοχή μελέτης, παρατηρείται ένα πολύ μικρό μεταναστευτικό ρεύμα με κύριο προορισμό την πόλη της Έδεσσας.

Η Αλμωπία είναι ο τόπος που δέχεται τους περισσότερους παλιννοστούντες ενώ στη Βεγορίτιδα, παρά τον μεγάλο αριθμό οικογενειών κυρίως που έχει επιστρέψει στην περιοχή, το ισοζύγιο μεταξύ μετανάστευσης & παλιννόστησης παραμένει αρνητικό. Ωστόσο για το σύνολο της περιοχής μελέτης, το ισοζύγιο αυτό εμφανίζεται θετικό αφού την περίοδο 1991-2001 μετανάστευσαν από την περιοχή προς διάφορες κατευθύνσεις περίπου 900 άτομα, και την ίδια περίοδο το σύνολο των παλιννοστούντων ανήλθε περίπου σε 1350 άτομα.

Ο αριθμός των αλλοδαπών σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία από αρμόδιους φορείς, 7.624 αλλοδαποί έκαναν αίτηση για άδεια παραμονής στο Ν. Πέλλας, από τους οποίους 700 άτομα στο Δήμο Αριδαίας, 740 άτομα στο Δήμο Έδεσσας και 356 άτομα στο Δήμο Βεγορίτιδας. Με βάση τα στοιχεία αυτά, ο αριθμός των αλλοδαπών εκτιμάται ότι ξεπερνά τα 1.100 άτομα στην περιοχή μελέτης.

2.5.1.2. Πληθυσμιακή πυκνότητα και εξέλιξή της (1971-1981-1991-2001)

Η πληθυσμιακή πυκνότητα στην περιοχή μελέτης ανέρχεται σύμφωνα με τα στοιχεία της τελευταίας απογραφής σε 27 κατοίκους / τετρ. χλμ. και είναι σχεδόν υποδιπλάσια από την αντίστοιχη του Νομού Πέλλας (58 κάτοικοι / τετρ. χλμ.). Η διαφορά αυτή είναι αναμενόμενη δεδομένου ότι το σύνολο σχεδόν της περιοχής ενδιαφέροντος αποτελείται από ορεινές και ημιορεινές αγροτικού χαρακτήρα εκτάσεις ενώ περιορισμένες είναι οι ημιαστικές περιοχές.

Την περίοδο 1961-2001, η μεταβολή της πληθυσμιακής πυκνότητας η οποία είναι ανάλογη με την πληθυσμιακή μεταβολή στην περιοχή μελέτης, παρουσιάζει αρνητικό πρόσημο σε σχέση με το 1961 ως αποτέλεσμα μείωσης της από 28 σε 27 κατοίκους / χλμ²., ενώ για την ίδια περίοδο αύξηση παρατηρείται στην πληθυσμιακή πυκνότητα του νομού από 52 σε 58 κατοίκους / τετρ. χλμ.

Πίνακας 2.5.2: Πληθυσμιακή πυκνότητα 1961-2001

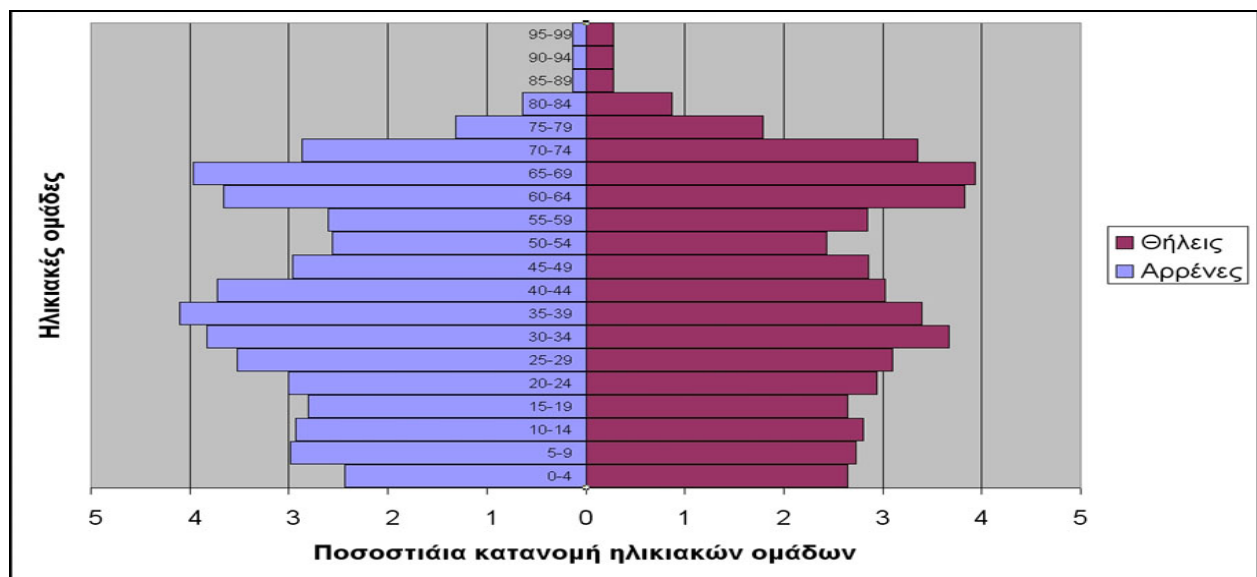
Ο.Τ.Α.	Εκταση σε τετρ.χλμ.	Πυκνότητα σε κάτοικο / τετρ. Χλμ.					Μεταβολή περιόδου	
		1961	1971	1981	1991	2001		%
Δήμος Αριδαίας	563	34	34	34	35	36	2	5%
Δήμος Βεγορίτιδας	290	20	15	14	14	15	-5	-27%
Δ.Δ. Περιοχής μελέτης Δήμου Έδεσσας	184	23	19	19	20	18	-5	-22%
Σύνολο περιοχής μελέτης	1.037	28	26	26	26	27	-1	-5%
Σύνολο Νομού Πέλλης	2.506	52	50	52	55	58	5	10%

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφές πληθυσμού 1961, 71, 81, 91, 2001

2.5.1.3. Ηλικιακή διάρθρωση πληθυσμού

Η ηλικιακή σύνθεση αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της δομής του πληθυσμού. Η πυραμίδα των ηλικιών που δίνεται στη συνέχεια παρουσιάζει με παραστατικό τρόπο την ηλικιακή σύνθεση της περιοχής και βοηθά στην εκτίμηση των δημογραφικών προοπτικών της περιοχής.

Μικρή εμφανίζεται η βάση της πυραμίδας ενώ παρατηρείται διόγκωση στην κλάση ηλικίας 30-44 ετών και 60-69 ετών. Τα παραπάνω στοιχεία χαρακτηρίζουν φθίνοντες πληθυσμούς στους οποίους δεν διαφαίνεται τάση αντικατάστασης μεγαλύτερων ηλικιών από τις μικρότερες. Η δημογραφική γήρανση εντάσσεται στην ομάδα των πλέον «γηρασμένων» χωρικών ενοτήτων.

Διάγραμμα 2.5.1: Πληθυσμιακή Πυραμίδα ηλικιών της περιοχής μελέτης, 2001

Πηγή: ΕΣΥΕ 2001, Ιδία επεξεργασία

2.5.1.4. Επίπεδο εκπαίδευσης

Το επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού της περιοχής μελέτης εμφανίζεται χαμηλότερο από αυτό του συνόλου του Ν. Πέλλας, σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής πληθυσμού 2001.

Η μειονεκτικότητα της περιοχής ενισχύεται από το γεγονός ότι εδώ συσσωρεύεται το 21% των ατόμων του νομού που δεν γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση και μόλις το 15% των πτυχιούχων αυτού.

Τα τελευταία χρόνια μέσα από την υλοποίηση προγραμμάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης & κατάρτισης γίνεται προσπάθεια βελτίωσης των γνώσεων και των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού, προκειμένου να ενισχυθεί η θέση του στην αγορά εργασίας & στα διάφορα πεδία οικονομικής δραστηριότητας.

Πίνακας 2.5.3: Επίπεδο εκπαίδευσης 2001

Ο.Τ.Α.	Κάτοχοι Μεταπτυχιακού ή Διδακτορικού	%	Πτυχιούχοι ΑΕΙ	%	Πτυχιούχοι ΤΕΙ, ΚΑΤΕΕ	%	Πτυχιούχοι Ανωτέρων Σχολών	%	Απόφοιτοι Μέσης εκπαίδευσης	%	Τελείωσαν τη Γ' τάξη Γυμνασίου	%	Απόφοιτοι Στοιχειώδους Εκπαίδευσης	%	Δεν τελείωσαν το Δημοτικό αλλά γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση	%	Αγράμματοι (μη γνωρίζοντες γραφή και ανάγνωση)	%	Σύνολο
Δήμος Αριδαίας	17	0,09	670	3,72	255	1,41	438	2,43	3.063	16,98	2.073	11,49	7.888	43,74	2.814	15,60	816	4,52	18.034
Δήμος Βεγορίτιδας	9	0,24	85	2,27	73	1,95	54	1,44	665	17,73	403	10,74	1.592	42,44	699	18,64	171	4,56	3.751
Δ.Δ. Περιοχής μελέτης Δήμου Έδεσσας	1	0,03	22	0,76	31	1,07	45	1,55	495	17,02	239	8,22	1.254	43,12	558	19,19	263	9,04	2.908
Σύνολο περιοχής μελέτης	27	0,11	777	3,15	359	1,45	537	2,17	4.223	17,10	2.715	11,00	10.734	43,47	4.071	16,49	1.250	5,06	24.693
Σύνολο Νομού Πέλλας	175	0,13	5.782	4,44	2.346	1,80	3.513	2,70	26.174	20,11	15.370	11,81	53.235	40,90	17.545	13,48	6.030	4,63	130.170

Πηγή: ΕΣΥΕ 2001, ίδια επεξεργασία

2.5.1.5. Συμπεράσματα – μελλοντικές προοπτικές (πρόβλεψη συνολικού πληθυσμού, κ.ά.)

Η περιοχή μελέτης παρουσιάζει σημάδια υστέρησης σε σχέση με το σύνολο του Ν. Πέλλας σε όλες τα μεγέθη & πληθυσμιακά χαρακτηριστικά που αναφέρθηκαν παραπάνω.

Ο μικρότερος ρυθμός αύξησης του πληθυσμού, η υποδιπλάσια πληθυσμιακή πυκνότητα και ο μεγαλύτερος βαθμός γήρανσης σε σχέση με τα αντίστοιχα μεγέθη για το νομό, αποτελούν χαρακτηριστικά φθινόντων πληθυσμών και αιτιολογούν το χαρακτηρισμό της περιοχής ως μειονεκτικής.

Ο μεγάλος αριθμός αναλφάβητων και ατόμων που δεν τελείωσαν τη στοιχειώδη εκπαίδευση συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό για το νομό, αλλά και σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό της περιοχής ο οποίος είναι άνω των 10ετών, καθώς και το μικρότερο ποσοστό πτυχιούχων σε σχέση με το σύνολο του νομού, συνιστούν έναν ακόμη δείκτη υστέρησης της περιοχής σε σχέση με τον υπόλοιπο νομό.

Ωστόσο οι νέες προοπτικές που ανοίγονται στην περιοχή με την αξιοποίηση των φυσικών & ανθρωπογενών της διαθέσιμων στην κατεύθυνση της ανάπτυξης δραστηριοτήτων στον τομέα κυρίως του τουρισμού, δημιουργούν μια νέα δυναμική και ήδη άρχισαν να έχουν τα πρώτα θετικά αποτελέσματα με ανατροπή του αρνητικού κλίματος σε περιοχές που μέχρι πρόσφατα παρουσίαζαν σημαντική ύφεση. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Αγίου Αθανασίου ο οποίος παρουσίαζε πληθυσμιακή μείωση όλη την περίοδο 1961-1991, ενώ σύμφωνα με τα στοιχεία της τελευταίας απογραφής εμφανίζει θεαματική αύξηση ως αποτέλεσμα των θετικών εξελίξεων που διαγράφονται στην περιοχή από τη λειτουργία του Χιονοδρομικού Κέντρου Βόρα.

Αξίζει βέβαια να αναφερθεί ότι ενώ η περιοχή των Ιαματικών Λουτρών Λουτρακίου καθώς και αυτές που γειτνιάζουν με το Χιονοδρομικό Κέντρο Βόρα αναμένεται να αποτελέσουν πόλους συγκράτησης πληθυσμού τα επόμενα χρόνια, για τα υπόλοιπα Δ.Δ. δεν αναμένονται ουσιαστικά σημάδια ανάκαμψης τα επόμενα χρόνια, αν δεν δημιουργηθούν ανάλογες αναπτυξιακές προοπτικές οι οποίες θα μπορούσαν να κινήσουν πολλαπλασιαστικά ανθρώπινους και οικονομικούς πόρους.

2.5.2. Οι οικονομικές επιδόσεις της περιοχής²⁰

2.5.2.1. Ενδεικτικά στοιχεία ΑΕΠ Νομού Πέλλας

Από τους σημαντικότερους δείκτες ευημερίας μίας χωρικής ενότητας (χώρα, περιφέρεια, Νομός) είναι το μέγεθος του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος, δείκτης που χρησιμοποιείται ως βάση συγκρίσεων

²⁰ Η ενότητα στηρίζεται κυρίως στην αντίστοιχη ενότητα του Στρατηγικού και Επιχειρησιακού Σχεδίου Ν. Πέλλας-Φάση Α: Ενδιάμεση Έκθεση που συντάχθηκε από την ΑΝ.Π.Ε. ΑΕ (Νοέμβριος, 2007).

και επιτρέπει την διεξαγωγή σχετικά ασφαλών συμπερασμάτων για την πορεία της εθνικής και τοπικής οικονομίας της εξεταζόμενης περιοχής.

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του πίνακα που ακολουθεί, οι βασικοί δείκτες ευημερίας για το Νομό Πέλλας είναι αρκετά μικρότεροι από τους αντίστοιχους του μέσου όρου της χώρας. Πιο συγκεκριμένα, το κατά κεφαλή ΑΕΠ του Νομού για το έτος 2004, ανήλθε σε 11,7 χιλ. ευρώ, έναντι 19,3 χιλ. ευρώ που είναι ο μέσος όρος της χώρας (αντιστοιχεί σε 60% περίπου του μέσου όρου της Ελλάδας), κατατάσσοντας το Νομό στην 41η θέση στο σύνολο των 52 νομών της χώρας. Οι κατά κεφαλή αποταμιευτικές καταθέσεις του Νομού για το έτος 2005 αντιστοιχούν στο 51% περίπου του μέσου όρου της χώρας (6,2 χιλ. ευρώ έναντι 12,2 χιλ. ευρώ). Το δηλωθέν εισόδημα ανά φορολογούμενο κάτοικο του Νομού για το 2005 ανέρχονταν σε 9,5 χιλ. ευρώ, που αντιστοιχεί στο 70% του μέσου όρου της χώρας (13,7 χιλ. ευρώ), κατατάσσοντας το Νομό στην προτελευταία θέση στο σύνολο των Νομών της χώρας (51η).

Πίνακας 2.5.4: Δείκτες ευημερίας Νομού Πέλλας

Δείκτες Ευημερίας	Νομός Πέλλας	Μέσος Όρος Χώρας	Κατάταξη σε σχέση με τους 52 Νομούς
ΑΕΠ κατά κεφαλή 2004	11,7 χιλ. ευρώ	19,3 χιλ. ευρώ	41
Κατά κεφαλή αποταμιευτικές καταθέσεις 2005	6,2 χιλ. ευρώ	12,2 χιλ. ευρώ	46
Δηλ. εισόδημα ανά φορολογούμενο 2005	9,5 χιλ. ευρώ	13,7 χιλ. ευρώ	51
Φόρος εισοδήματος ανά φορολογούμενο 2005	0,44 χιλ. ευρώ	1,22 χιλ. ευρώ	52
Φυσική αύξηση πληθυσμού/1000 κατοίκους 2005	-0,8	0,2	21
Μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης/1000 κατοίκους 2005	64	63	26
Μαθητές Δημοτικού/1000 κατοίκους 2005	64	58	12

Πηγή: www.economics.gr

Αναλυτικότερα για το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν του Νομού Πέλλας, παρατηρείται διαχρονικά μια συνεχής αυξητική πορεία αυτού καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου από το 1995 έως και το 2004, με εξαίρεση μια πολύ μικρή πτώση αυτού από το 2002 στο 2003. Αναφορικά με τη συνεισφορά του ΑΕΠ του Νομού σε επίπεδο Περιφέρειας και σε επίπεδο χώρας, η εικόνα που παρουσιάζεται δεν είναι ανάλογη με αυτήν της εξέλιξης του ΑΕΠ του Νομού.

Η ποσοστιαία συνεισφορά του ΑΕΠ του Νομού Πέλλας στο ΑΕΠ της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας είναι σχεδόν συνεχώς πτωτική κατά την περίοδο 1995-2004. Από 7,15% που ήταν το ποσοστό συνεισφοράς το 1995 έπεσε στο 5,75% το 2004. Μικρές σημειακές αυξήσεις υπήρξαν από το 1999 στο 2000 (6,06% σε 6,22%) και από το 2003 στο 2004 (5,67% σε 5,75%).

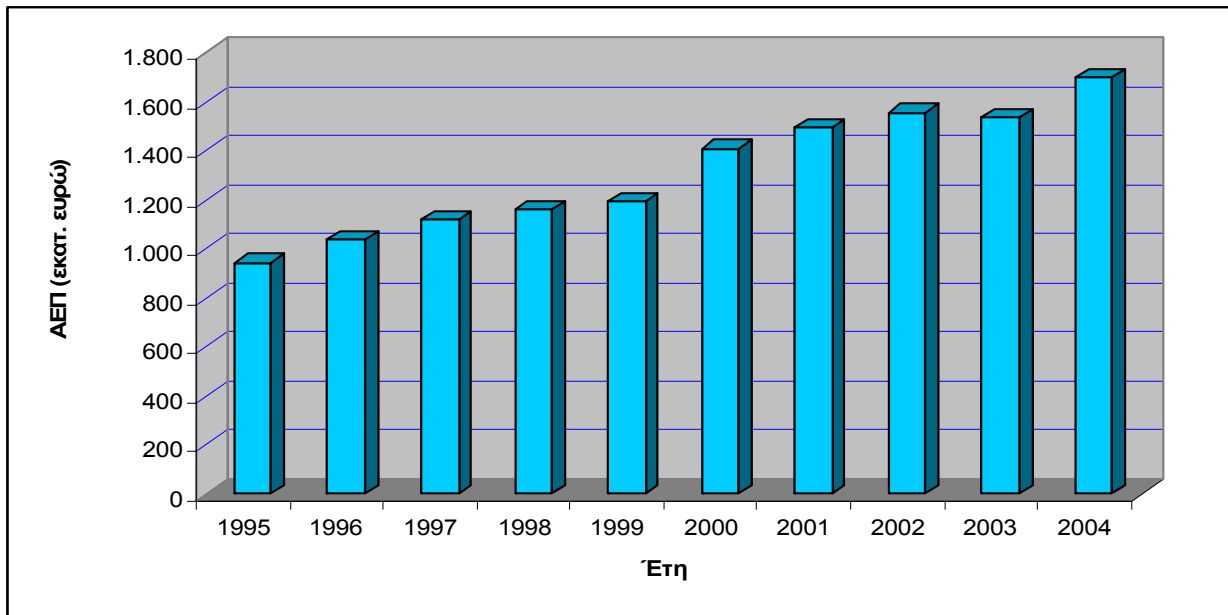
Η ποσοστιαία συνεισφορά του ΑΕΠ του Νομού Πέλλας στο ΑΕΠ της Χώρας μειώνεται συνεχώς, φτάνοντας σε ποσοστό 0,8% το 2004 από 1,18% το 1995. Η μοναδική αύξηση του ποσοστού συνεισφοράς σημειώνεται από το έτος 2003 στο 2004, η οποία όμως ήταν πολύ μικρή (0,78% σε 0,80%).

Σχετικά με την Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ΑΠΑ) του Νομού Πέλλας κατά τη διάρκεια των ετών 1995 – 2004 σημειώνονται τα εξής.

Η ΑΠΑ του Νομού Πέλλας για τον πρωτογενή τομέα παραγωγής παρουσιάζει συνεχή αυξητική πορεία σε όλη τη διάρκεια της περιόδου από το 1995 έως το 2004, με μόνη εξαίρεση μία μείωση από το έτος 2002 στο 2003 (367 σε 281 εκατ. ευρώ). Η μεγαλύτερη προστιθέμενη αξία του πρωτογενή τομέα

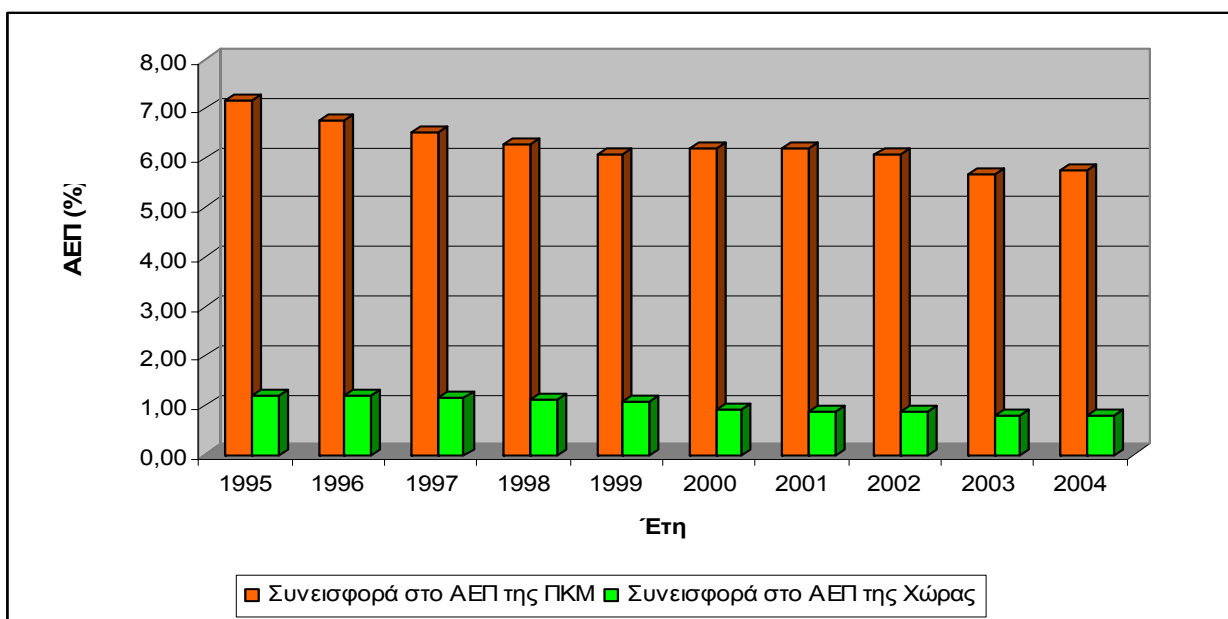
σημειώνεται το έτος 2002 (367 εκατ. ευρώ). Αναφορικά με την ΑΠΑ του δευτερογενή τομέα, αυτή βαίνει αυξούμενη κατά την περίοδο 1995-2000 ενώ συνεχίζει μειούμενη μέχρι και το 2003 και αυξάνεται μόνο από το 2003 στο 2004 (258 σε 300 εκατ. ευρώ). Παρά βέβαια την αρνητική πορεία της ΑΠΑ του τομέα αυτού, σημειώνεται ότι το μέγεθος αυτής τη δεκαετία 1995-2004 μεταβάλλεται κατά 20%, δεν υφίστανται επομένως τις πολύ μεγάλες αποκλίσεις που παρατηρούνται στους άλλους παραγωγικούς τομείς. Η ΑΠΑ του Νομού για τον τριτογενή τομέα αυξάνεται συνεχώς, φτάνοντας το 2004 τα 938 εκατ. ευρώ από 430 και 684 εκατ. ευρώ που ήταν το 1995 και το 2000 αντίστοιχα.

Διάγραμμα 2.5.2: Διαχρονική εξέλιξη ΑΕΠ Ν. Πέλλας

Πηγή: ΕΣΥΕ (2002, 2003, 2004: Προσωρινά στοιχεία), Επεξεργασία ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε

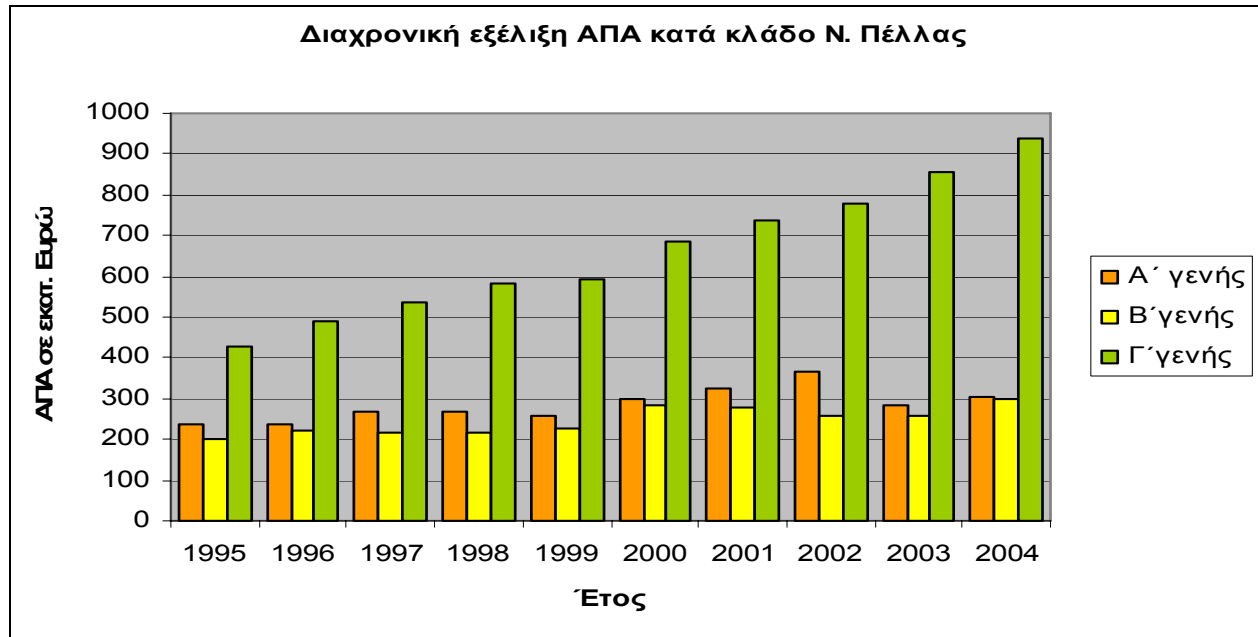
Διάγραμμα 2.5.3: Διαχρονική εξέλιξη της συνεισφοράς του ΑΕΠ Ν. Πέλλας στο ΑΕΠ της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας και στο σύνολο της Χώρας

Πηγή: ΕΣΥΕ (2002, 2003, 2004: Προσωρινά στοιχεία), Επεξεργασία ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ για το Νομό Πέλλας, από τη σύγκριση των τομέων παραγωγής για τη περίοδο 1995-2004, συμπεραίνεται ότι το μεγαλύτερο μέρος της ΑΠΑ προέρχεται από τον τριτογενή τομέα. Παρ' όλο που κατά την εν λόγω περίοδο ο σημαντικότερος τομέας σε σχετικούς όρους ήταν σταθερά ο τριτογενής, αξίζει να σημειωθεί ότι ο συσχετισμός της συνεισφοράς των τομέων παραγωγής άλλαξε αισθητά. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι για το 2004 ο τριτογενής τομέας συνεισφέρει το 60% περίπου της συνολικής ΑΠΑ και εμφανίζεται αυξημένος κατά 10% από το επίπεδό του το 1995, ενώ ο πρωτογενής και ο δευτερογενής τομέας παραγωγής το 2004 συνεισφέρουν σε ποσοστό περίπου 20% ο καθένας από 27% και 23% αντίστοιχα που συνεισέφεραν το 1995.

Διάγραμμα 2.5.4: Διαχρονική εξέλιξη ΑΠΑ κατά τομέα παραγωγής Ν. Πέλλα

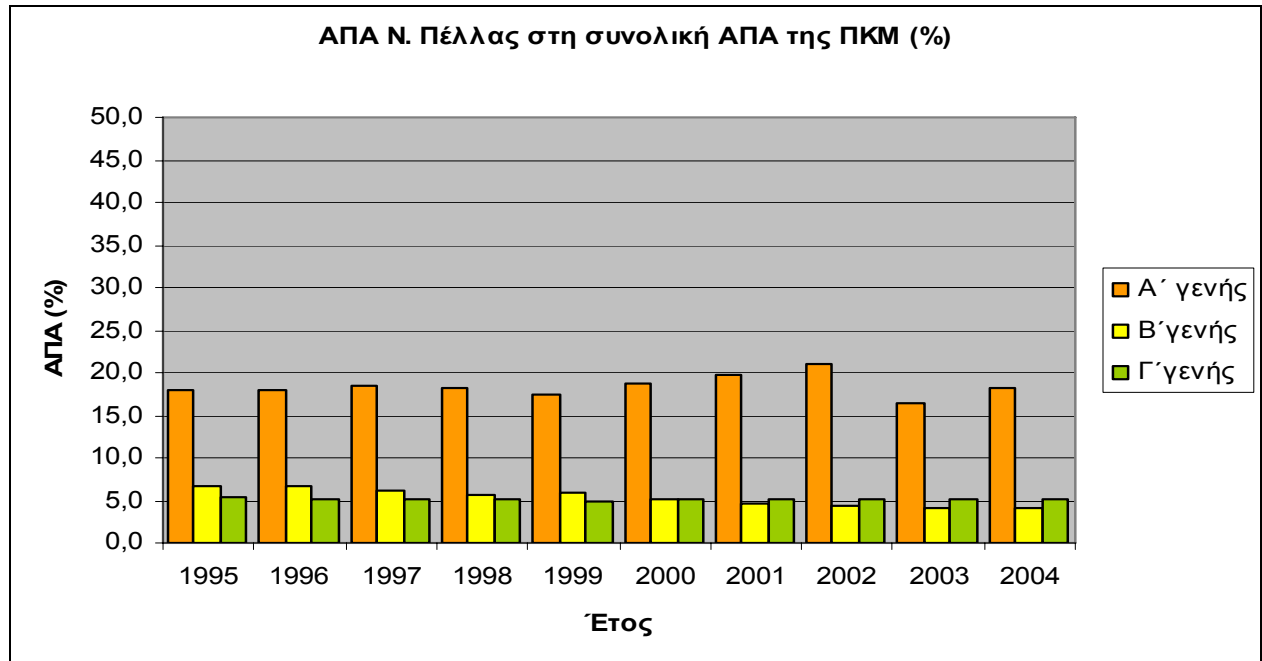

Πηγή: ΕΣΥΕ (2002, 2003, 2004: Προσωρινά στοιχεία), Επεξεργασία ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε

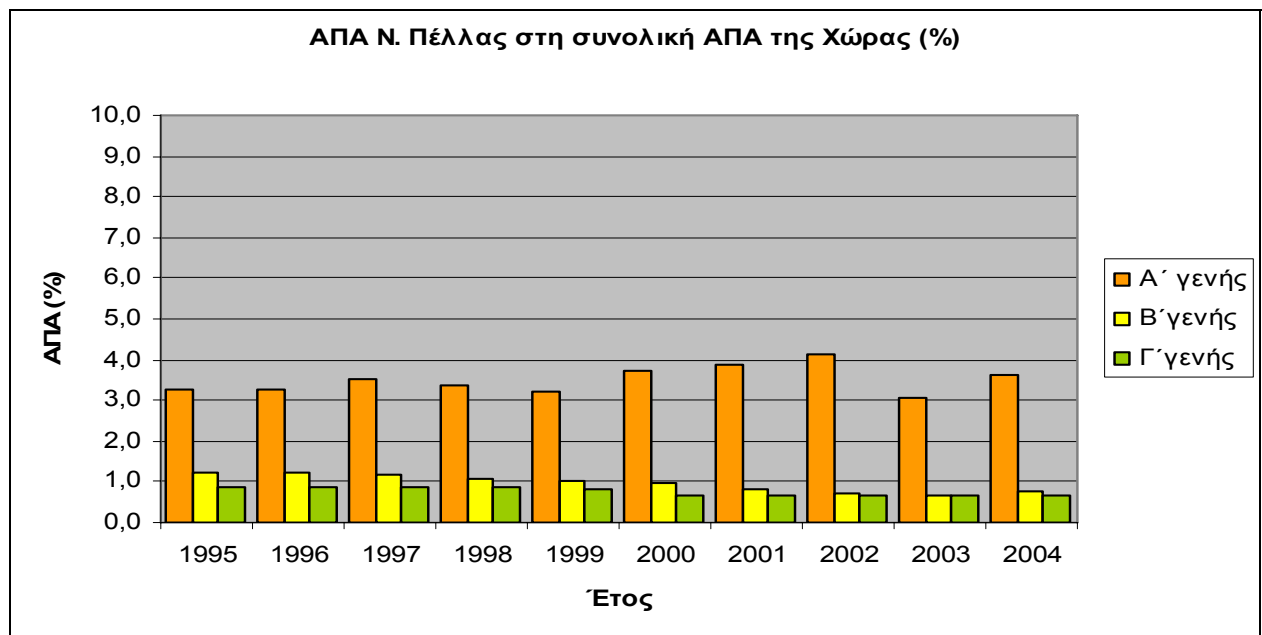
Όσον αφορά στη συνεισφορά της ΑΠΑ του Νομού Πέλλας στη συνολική ΑΠΑ της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, παρατηρείται ότι καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1995-2004, ο τομέας παραγωγής με τη μεγαλύτερη συμβολή είναι ο πρωτογενής τομέας και έπονται κατά σειρά προτεραιότητας ο τριτογενής και δευτερογενής τομέας. Το μέσο ποσοστό συνεισφοράς της ΑΠΑ του πρωτογενή τομέα ανέρχεται σε 18,4% περίπου, του τριτογενή σε 5,3% περίπου και του δευτερογενή σε 5,1% περίπου (Διάγραμμα 5.5). Είναι χαρακτηριστικό ότι παρά τις ετήσιες χρονικές διακυμάνσεις, το ποσοστό συνεισφοράς της ΑΠΑ του Ν. Πέλλας στη συνολική ΑΠΑ της Περιφέρειας δεν παρουσιάζει μεγάλες αποκλίσεις.

Όπως φαίνεται και στο κάτωθι σχήμα, ο πρωτογενής τομέας του Ν. Πέλλας είναι αυτός που συμβάλλει περισσότερο στη συνολική ΑΠΑ του ίδιου τομέα της Χώρας κατά την δεκαετία 2000-2004 με μέσο ποσοστό 3,5%. Ακολουθεί ο δευτερογενής τομέας με μέσο ποσοστό 1% και τέλος ο τριτογενής τομέας με μέσο ποσοστό 0,8% περίπου. Σημειώνεται μάλιστα ότι το ποσοστό συνεισφοράς της ΑΠΑ του τριτογενή τομέα του Νομού στη συνολική ΑΠΑ της Χώρας, για τα τελευταία τρία έτη (2002, 2003, 2004) παραμένει το ίδιο, δηλαδή 0,65% περίπου. Οι όποιες διακυμάνσεις πάντως των επιμέρους ποσοστών συνεισφοράς μεταξύ των διαφόρων ετών δεν είναι σημαντικές.

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ) ανά κάτοικο του Ν. Πέλλας, ακολουθεί ανοδική πορεία καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1995-2004, με εξαίρεση το έτος 2000 όπου σημειώθηκε πτώση σε σχέση με το 1999 της τάξης του 6,3% περίπου και το έτος 2003 όπου σημειώθηκε πτώση σε σχέση με το 2002 της τάξης του 4,5% περίπου.

Διάγραμμα 2.5.5: Διαχρονική εξέλιξη της συνεισφοράς ΑΠΑ κατά κλάδο του Ν. Πέλλα στη συνολική ΑΠΑ της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας

Πηγή: ΕΣΥΕ (2002, 2003, 2004: Προσωρινά στοιχεία), Επεξεργασία ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε

Διάγραμμα 2.5.6: Διαχρονική εξέλιξη της συνεισφοράς ΑΠΑ κατά κλάδο του Ν. Πέλλα στη συνολική ΑΠΑ της Χώρας

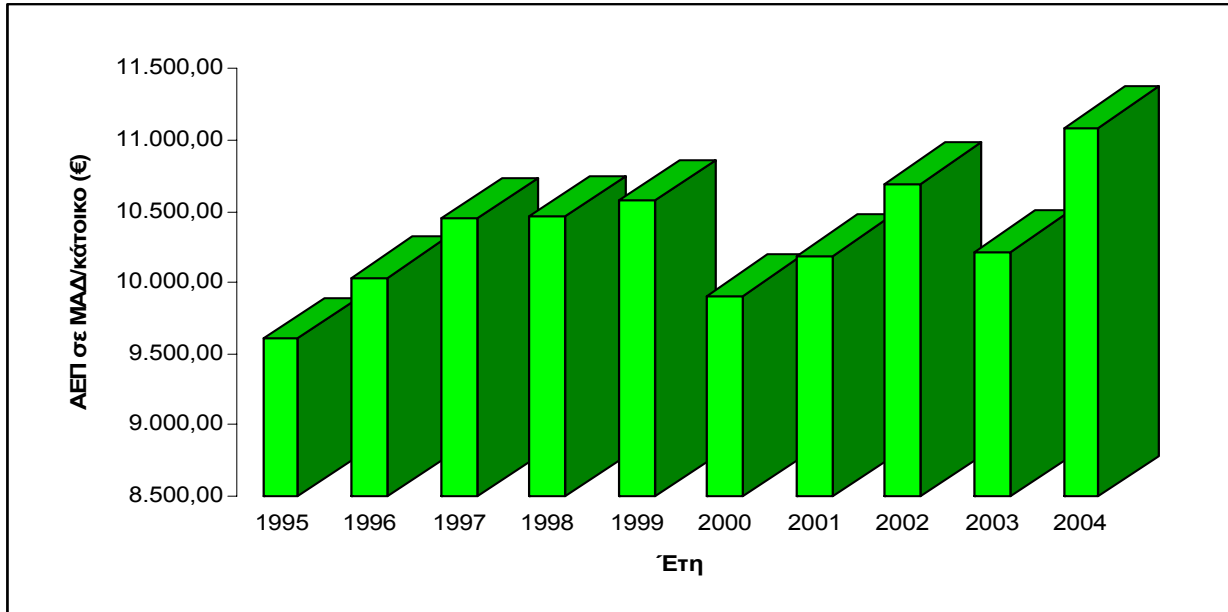
Πηγή: ΕΣΥΕ (2002, 2003, 2004: Προσωρινά στοιχεία), Επεξεργασία ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε

Αναφορικά με την Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, το ΑΕΠ σε ΜΑΔ ανά κάτοικο ακολουθεί συνεχή ανοδική πορεία, με εξαίρεση το έτος 2000 για το οποίο υπήρξε μείωση της τάξης του 8,37% περίπου σε σχέση με το 1999, ενώ για τη Χώρα, το ίδιο μέγεθος βαίνει αυξανόμενο σε όλη τη διάρκεια της περιόδου.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat για την χρονική περίοδο 1995-2004, το ΑΕΠ σε ΜΑΔ ανά κάτοικο του Ν. Πέλλας αυξήθηκε κατά 15,4% περίπου, αύξηση πολύ μικρότερη από αυτήν που παρουσιάζεται για την Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, η οποία αφορά σε 39,8% και της Χώρας, η οποία αφορά σε 69,1% περίπου.

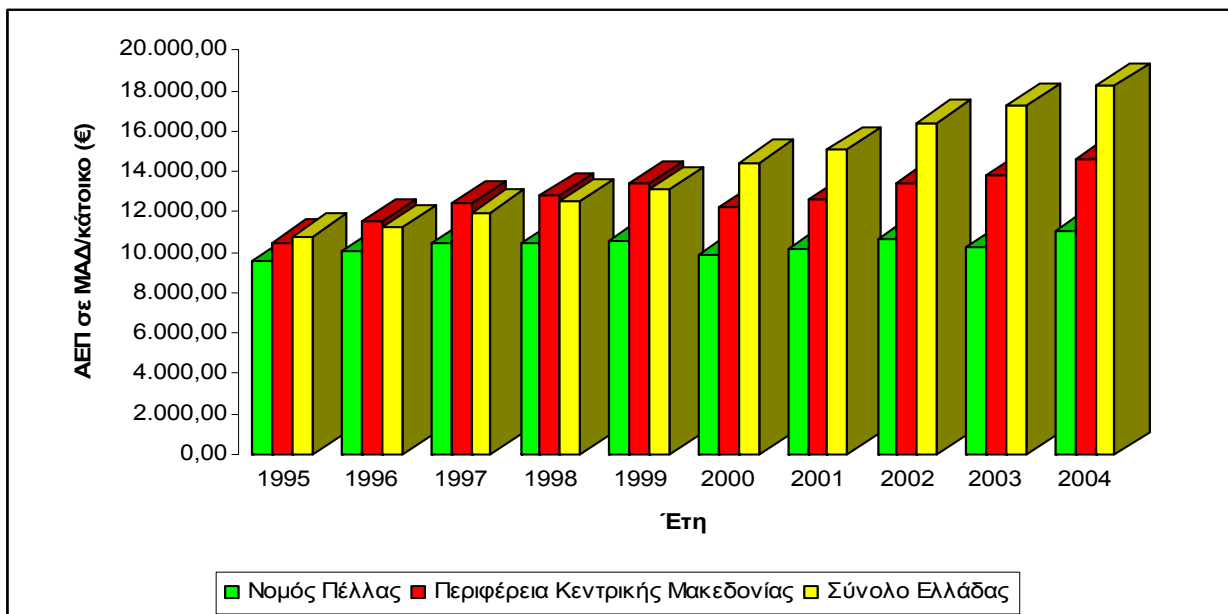
Το ΑΕΠ σε ΜΑΔ ανά κάτοικο του Ν. Πέλλας «αποδυναμώνεται» συνεχώς σε σχέση με της Περιφέρειας και της Χώρας, φτάνοντας το 2004 να αντιστοιχεί στο 75,62% του μέσου όρου της Περιφέρειας και στο 60,76% της Χώρας.

Διάγραμμα 2.5.7: Διαχρονική εξέλιξη ΑΕΠ σε ΜΑΔ ανά κάτοικο στο Ν. Πέλλας

Πηγή: Eurostat (2002 2003, 2004: provisional value), Επεξεργασία ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε

Διάγραμμα 2.5.8: Διαχρονική εξέλιξη ΑΕΠ σε ΜΑΔ ανά κάτοικο στο Ν. Πέλλας, στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας και στη Χώρα

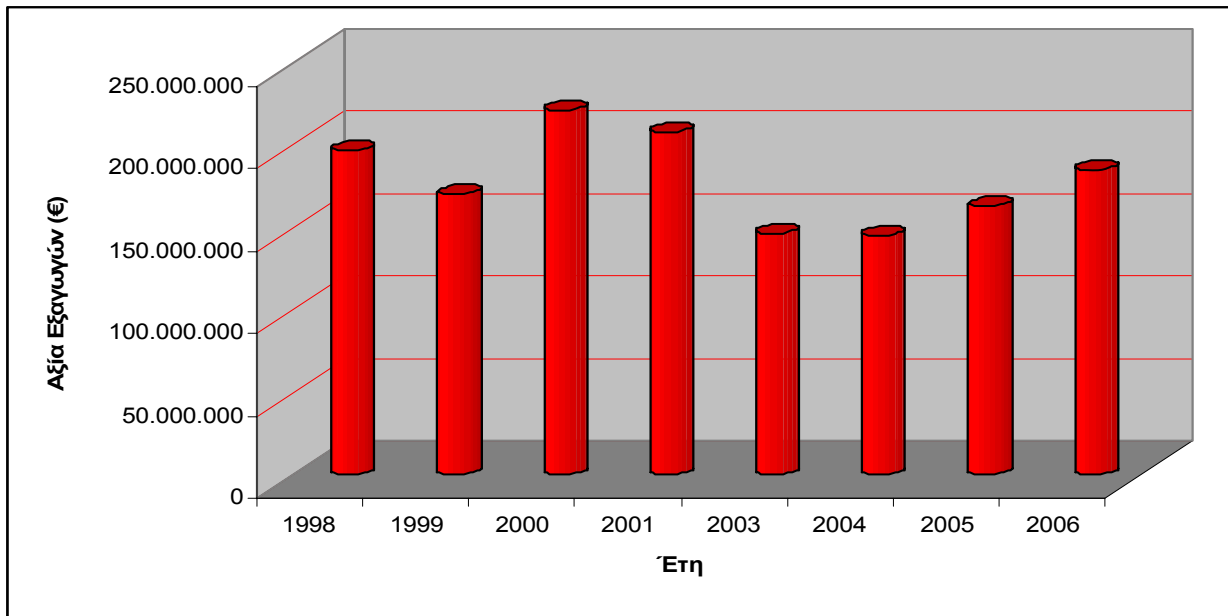
Πηγή: Eurostat (2002 2003, 2004: provisional value), Επεξεργασία ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε

Όπως προκύπτει από την επεξεργασία των στοιχείων του Ελληνικού Οργανισμού Εξαγωγικού Εμπορίου (ΟΠΕ) και της ΕΣΥΕ για την συνολική αξία των εξαγωγών (προς χώρες της ΕΕ και προς τρίτες χώρες) του Νομού Πέλλας για την περίοδο 1998 – 2001, οι εξαγωγές του Νομού έως και το έτος 2000 παρουσίαζαν αυξητική πορεία, την περίοδο 2001 – 2004 πτωτική πορεία, ενώ τα δύο τελευταία έτη, 2005 και 2006 αυξήθηκαν. Η μεγαλύτερη αξία των εξαγωγών του Νομού σημειώνεται το 2000 (221.071.167 €).

Σημειώνεται ότι παρά την αύξηση που σημειώθηκε το 2005 και 2006 στις εξαγωγές του Νομού, αυτές δεν ξεπέρασαν τις εξαγωγές του 2000 και ήταν κατά 15% περίπου χαμηλότερες.

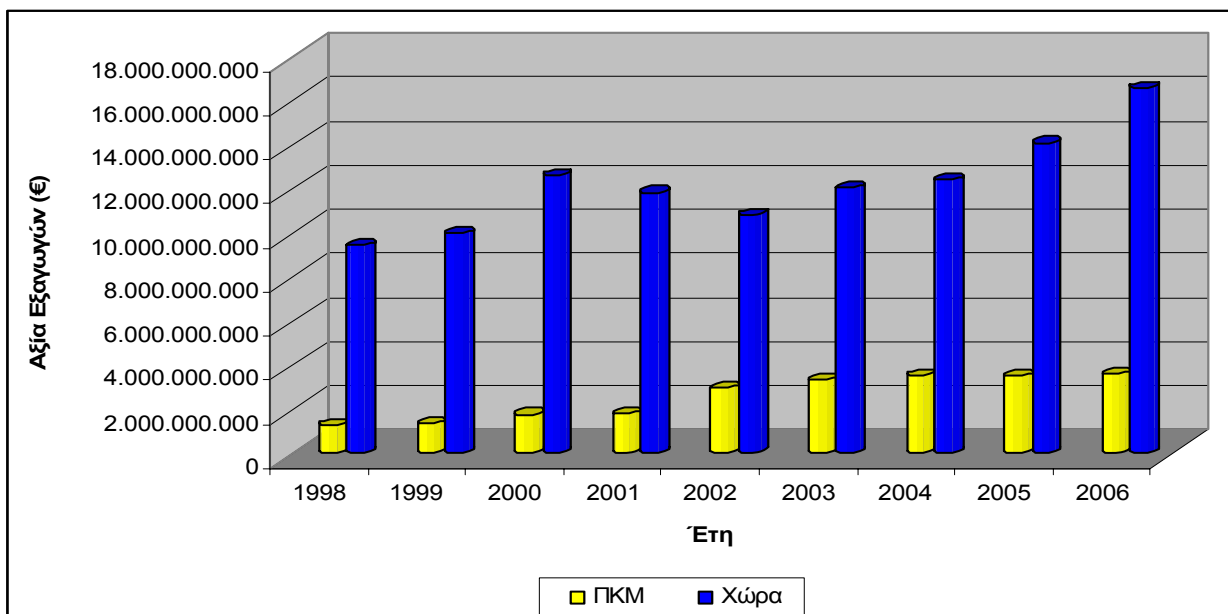
Η πορεία της αξίας των εξαγωγών τόσο για την Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, όσο και για το σύνολο της Χώρας δεν είναι ανάλογη με του Νομού Πέλλας, αφού για την Περιφέρεια η συνολική αξία των εξαγωγών αυξάνεται διαχρονικά, με εξαίρεση μία πολύ μικρή μείωση από το 2004 στο 2005 (-1,28%), ενώ για τη Χώρα πτώση της αξίας των εξαγωγών σημειώνεται για τα έτη 2001 και 2002.

Διάγραμμα 2.5.9: Διαχρονική εξέλιξη της αξίας των εξαγωγών Νομού Πέλλας

Πηγή: Ελληνικός Οργανισμός Εξαγωγικού Εμπορίου, ΟΠΕ, ΕΣΥΕ, Επεξεργασία ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε

Διάγραμμα 2.5.10: Διαχρονική εξέλιξη της αξίας των εξαγωγών Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας και Χώρας

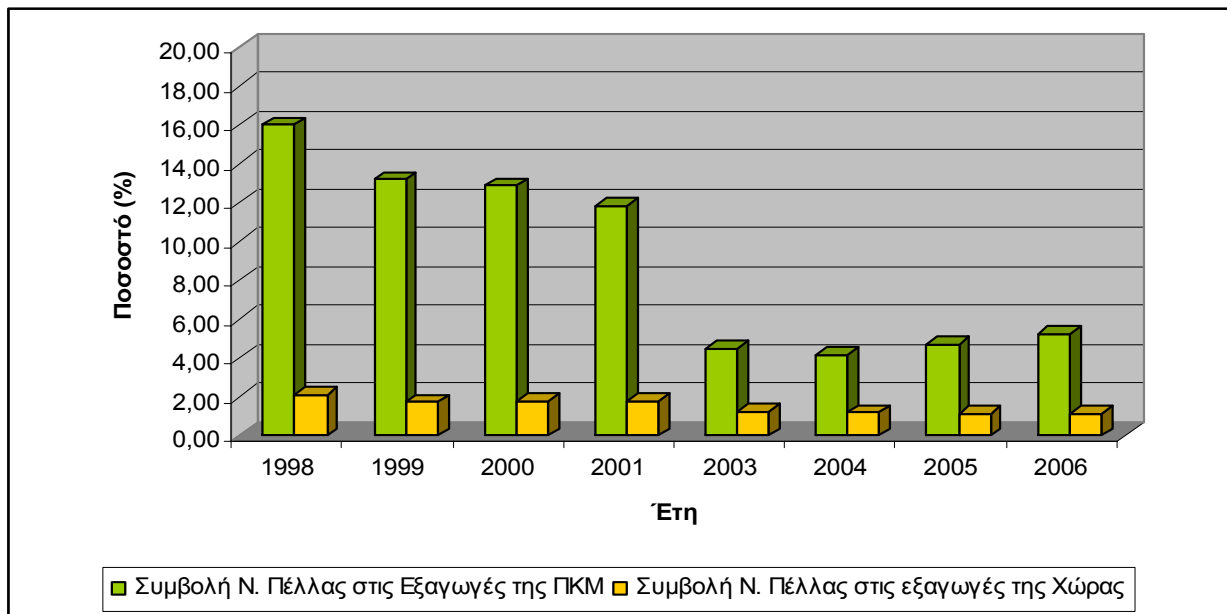
Πηγή: Ελληνικός Οργανισμός Εξαγωγικού Εμπορίου, ΟΠΕ, ΕΣΥΕ, Επεξεργασία ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε

Αναφορικά με τις ενδοκοινοτικές εξαγωγές και τις εξαγωγές προς τρίτες χώρες για το Νομό Πέλλας, τα διαθέσιμα στοιχεία αφορούν στα έτη 1998 έως 2001 από την ΕΣΥΕ και στα έτη 2005 και 2006 από τον ΟΠΕ.

Αναλυτικότερα, για τις εξαγωγές του Νομού Πέλλας σε χώρες της ΕΕ για το διάστημα 1998 – 2006, διαπιστώνεται ότι αυτές έχουν μειωθεί σε ποσοστό -6,6% περίπου, όπως και της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, σε μικρότερο όμως ποσοστό (-0,77% περίπου). Αντίθετα, στο σύνολο της χώρας, οι εξαγωγές έχουν αυξηθεί και μάλιστα σε πολύ μεγάλο ποσοστό, το οποίο ανέρχεται σε 76,51% περίπου. Παρόλ' αυτά, σημαντική κρίνεται η αύξηση των εξαγωγών του Νομού κατά 24,3% από το 2005 στο 2006. Σχετικά με τις εξαγωγές του Νομού προς τρίτες χώρες, αυτές έχουν επίσης μειωθεί, αν και σε μικρότερο ποσοστό (-4,36%). Οι αντίστοιχες εξαγωγές της Περιφέρειας έχουν αυξηθεί κατά 46,04% περίπου, όπως και της χώρας κατά 77,89% περίπου.

Όσον αφορά στην ποσοστιαία συμβολή του Νομού Πέλλας στη συνολική αξία των εξαγωγών της χώρας, αυτή διαχρονικά φαίνεται να «εξασθενεί», αφού από 2,09% που ήταν το 1998, το 2006 μειώθηκε σε 1,12%. Το ίδιο ισχύει και σε επίπεδο Περιφέρειας, αφού η συμβολή του Νομού Πέλλας μειώθηκε από 16,02% που ήταν το 1998 σε 5,24% το 2006. Ο Νομός Πέλλας συμβάλλει πλέον κατά 67% περίπου λιγότερο το 2006 σε σχέση με το 1998 στη συνολική αξία των εξαγωγών της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας. Σημειώνεται βέβαια ότι ο Νομός Πέλλας κατέχει τη δεύτερη θέση στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας όσον αφορά στην ποσοστιαία συμβολή στην αξία των εξαγωγών της Περιφέρειας προς χώρες της Ε.Ε για το έτος 2006.

Διάγραμμα 2.5.11: Διαχρονική εξέλιξη της ποσοστιαίας συμβολής του Ν. Πέλλας στη συνολική αξία των εξαγωγών της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας και της χώρας

Πηγή: Ελληνικός Οργανισμός Εξαγωγικού Εμπορίου, ΟΠΕ, ΕΣΥΕ, Επεξεργασία ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε

Τα κυριότερα εξαγωγίμα προϊόντα του Νομού Πέλλας προς χώρες της Ε.Ε. είναι τα φρούτα και λαχανικά, τα ψάρια και παρασκευάσματα αυτών, οστρακοειδή, κ.λ.π., οι ελαιόσποροι και ελαιώδεις καρποί, η ζάχαρη και παρασκευάσματα αυτής, οι υφαντικές ίνες (εκτός μάλλινων νημάτων), διάφορα βιομηχανικά είδη, είδη ενδυμασίας και υποδήματα. Οι περισσότερες εξαγωγές, σύμφωνα με στοιχεία του ΟΠΕ για το έτος 2005 και 2006 προορίζονται σε Γερμανία, Ιταλία και Ηνωμένο Βασίλειο και Πολωνία. Ως προς τις εξαγωγές του Νομού προς Τρίτες χώρες, τα κυριότερα εξαγωγίμα προϊόντα είναι τα φρούτα και λαχανικά, είδη από μέταλλο, οι υφαντικές ίνες (εκτός μάλλινων νημάτων), το κρέας και

παρασκευάσματα αυτού και το χαρτί και είδη από χαρτοπολλτό. Οι περισσότερες εξαγωγές σε Τρίτες χώρες για τα έτη 2005 και 2006 προορίζονταν σε Ρωσία, Ρουμανία, ΗΠΑ, Βουλγαρία, Ταϊλάνδη και ΠΓΔΜ.

Οι εξαγωγικές επιχειρήσεις του Ν. Πέλλας, σύμφωνα με τον Ελληνικό Οργανισμό Εμπορίου για το έτος 2007 (www.hepo.gr) ανέρχονται σε 138, εκ των οποίων οι περισσότερες εντοπίζονται στον κλάδο της βιομηχανίας αγροτικών προϊόντων (38), ειδών διατροφής (20), ελαστικών-πλαστικών (10) και στον κλάδο εμπορίας ειδών διατροφής (14).

2.5.2.2. Ενδείξεις για το επίπεδο και την κατανομή του ΑΕΠ στην περιοχή μελέτης.

Ο ρόλος του πρωτογενή τομέα είναι ιδιαίτερα σημαντικός για την οικονομία της περιοχής μελέτης, αντίθετα περιορισμένη είναι η ανάπτυξη του δευτερογενή τομέα ενώ μια δυναμική έχει δημιουργηθεί τα τελευταία χρόνια στον τομέα των υπηρεσιών, η οποία αφορά στον κλάδο του τουρισμού και είναι στενά συνδεδεμένη με τη λειτουργία του χιονοδρομικού κέντρου στο Βόρα.

2.5.2.3. Οικονομικά ενεργός πληθυσμός

Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ από την απογραφή του 2001, το ποσοστό του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στην περιοχή μελέτης αντιστοιχεί στο 48% του πληθυσμού άνω των 10 ετών, εμφανίζεται δηλαδή ελαφρώς υψηλότερο σε σχέση με το αντίστοιχο του νομού. Αντίθετα χαμηλότερο εμφανίζεται το ποσοστό ανεργίας σε σχέση το σύνολο του νομού.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι μια διαφοροποίηση καταγράφεται σε σχέση με τα παραπάνω μεγέθη μεταξύ των διοικητικών μονάδων οι οποίες έχουν ενταχθεί στην περιοχή μελέτης.

Πίνακας 2.5.5: Οικονομικά ενεργός και μη πληθυσμός της περιοχής μελέτης

Ο.Τ.Α.	Οικονομικός ενεργός πληθυσμός	Οικονομικώς ενεργοί			Οικονομικός μη ενεργός πληθυσμός	Σύνολο πληθυσμού άνω των 10 ετών	Ποσοστό (%) οικονομικών ενεργών	Ποσοστό (%) άνεργών	Ποσοστό (%) νέων άνεργών	Ποσοστό (%) οικονομικά μη ενεργών
		Απασχολούμενοι	Άνεργοι							
			Σύνολο	Από αυτούς νέοι						
Δήμος Αριδαίας	8.176	7.420	756	443	9.858	18.034	45,3%	9,2%	58,6%	54,7%
Δήμος Βεγορίτιδας	1.706	1.550	156	69	2.045	3.751	45,5%	9,1%	44,2%	54,5%
Δ.Δ. Περιοχής μελέτης Δήμου Έδεσσας	1.264	1.144	120	75	1.644	2.908	43,5%	9,5%	62,5%	56,5%
Σύνολο περιοχής μελέτης	11.146	10.114	1.032	587	13.547	24.693	45,1%	9,3%	56,9%	54,9%
Σύνολο Νομού Πέλλης	61.181	54.627	6.554	3.904	68.989	130.170	47,0%	10,7%	59,6%	53,0%

Πηγή: ΕΣΥΕ 2001, ίδια επεξεργασία

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, μεγαλύτερη δυναμική εμφανίζει η περιοχή της Αλμωπίας, όπου το ποσοστό του οικονομικά ενεργού πληθυσμού του Δήμου Αριδαίας ανέρχεται σε 50,6% ξεπερνώντας κατά 10 περίπου ποσοστιαίες μονάδες το αντίστοιχο μέγεθος για τις περιοχές Βεγορίτιδας και Έδεσσας.

2.5.2.4. Απασχόληση (συνολική και κατά κλάδο)

Στην περιοχή μελέτης πάνω από το 52% των εργαζόμενων απασχολούνται στον πρωτογενή τομέα, ποσοστό που διαφοροποιείται μεταξύ των διοικητικών ενοτήτων που έχουν ενταχθεί σε αυτήν.

Πίνακας 2.5.6: Ποσοστιαία κατανομή (%) της απασχόλησης ανά τομέα παραγωγής

Ο.Τ.Α.	Πρωτογενής τομέας		Δευτερογενής τομέας		Τριτογενής τομέας		Νέοι, Μη δυνάμενοι να καταταγούν κατά τομέα	
	Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%
Δήμος Αριδαίας	3.811	49,1%	754	9,7%	2.595	33,4%	598	7,7%
Δήμος Βεγορίτιδας	1.003	60,5%	109	6,6%	440	26,6%	105	6,3%
Δ.Δ. Περιοχής μελέτης Δήμου Έδεσσας	739	62,9%	130	11,1%	211	18,0%	95	8,1%
Σύνολο περιοχής μελέτης	5.553	52,4%	993	9,4%	3.246	30,7%	798	7,5%
Σύνολο Νομού Πέλλης	24.482	42,1%	7.288	12,5%	20.784	35,7%	5.631	9,7%

Πηγή: ΕΣΥΕ 2001, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 2.5.7: Οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας

Ο.Τ.Α.	Σύνολο	Γεωργία κτηνοτροφία θήρα και δασοκομία, αλιεία	Ορυχεία και λατομεία	Μεταποιητικές βιομηχανίες	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου και νερού	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο	Ξενοδοχεία και εστιατόρια	Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί, διαχείριση ακίνητης περιουσίας	Δημόσια διοίκηση και άμυνα	Εκπαίδευση	Υγεία και κοινωνική μέριμνα	Λοιπές υπηρεσίες	Νέοι, Μη δυνάμενοι να καταταγούν κατά κλάδο
Δήμος Αριδαίας	8.176	3.805	6	728	26	791	308	181	275	377	333	174	156	598
Δήμος Βεγορίτιδας	1.706	999	4	91	18	133	87	61	48	27	25	32	27	105
Δ.Δ. Περιοχής μελέτης Δήμου Έδεσσας	1.264	733	6	98	32	79	29	21	17	26	6	14	19	95
Σύνολο περιοχής μελέτης	11.146	5.537	16	917	76	1.003	424	263	340	430	364	220	202	798
Σύνολο Νομού Πέλλης	61.181	24.384	98	6.895	393	6.182	2.190	1.932	2.355	2.644	2.501	1.659	1.321	5.631

Πηγή: ΕΣΥΕ 2001, ίδια επεξεργασία

Ειδικότερα στην περιοχή της Αριδαίας το ποσοστό απασχόλησης στον πρωτογενή εμφανίζει σχετικά μειωμένες τιμές (49%) σε σχέση με τις περιοχές Βεγορίτιδας και της Έδεσσας. Στο δευτερογενή τα ποσοστά κυμαίνονται από 6,6% (Δ. Βεγορίτιδας) έως 11,1% (ΔΔ Δ. Έδεσσας), σαφώς χαμηλότερα από του άλλους δύο τομείς, ποσοστά τα οποία φθίνουν την τελευταία δεκαετία ως αποτέλεσμα της μείωσης της βιοτεχνικής δραστηριότητας στην περιοχή. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στη Δροσιά (περιοχή μεταξύ Αγρα & Άρνισσας) υπάρχει θεσμοθετημένη ΒΙ.ΠΕ. στην οποία σήμερα λειτουργεί μία μόνο επιχείρηση. Στο παρελθόν λειτουργούσαν 3-5 μονάδες οι οποίες δραστηριοποιούνταν στον τομέα των τροφίμων και προσέφεραν τη δυνατότητα απασχόλησης στους κατοίκους των γύρω περιοχών.

Όσον αφορά στον τριτογενή τομέα, πιστεύεται ότι ήδη κατέχει μεγαλύτερα ποσοστά από αυτά που προκύπτουν από την απογραφή του 2001, και τα επόμενα χρόνια αναμένεται να απορροφήσει μεγαλύτερο αριθμό εργαζομένων ως αποτέλεσμα των θετικών τάσεων που παρουσιάζει στην περιοχή η τουριστική & κυρίως η αγροτουριστική δραστηριότητα. Επισημαίνεται επίσης ότι ήδη σε οικισμούς που γειτνιάζουν με το Χιονοδρομικό Κέντρο Βόρα (Άρνισσα, Παναγίτσα, Άγιος Αθανάσιος, Λουτρά Λουτρακίου) έχει αυξηθεί η συμβολή του τριτογενή τομέα στην τοπική οικονομία με την προσφορά συμπληρωματικής (στην αγροτική) κατά κύριο λόγο απασχόλησης στο τουρισμό. Αξιοσημείωτο

αποτελεί το γεγονός ότι υπάρχουν παραδοσιακά επαγγέλματα στην περιοχή τα οποία όμως εγκαταλείπονται εξαιτίας της αδυναμίας να προσφέρουν ένα ικανοποιητικό εισόδημα σε αυτούς που τα ασκούν.

2.5.2.5. Συμπεράσματα-μελλοντικές προοπτικές

Το γεγονός ότι μέχρι σήμερα ο πρωτογενής τομέας αποτελεί τη σημαντικότερη οικονομική πηγή στην περιοχή και απορροφά πάνω από το 52,4% των απασχολούμενων, κάνει σαφές το πόσο ευάλωτη είναι αυτή σε κάθε αλλαγή που πρόκειται να εφαρμοσθεί στη γεωργική πολιτική.

Το γεγονός επίσης της αποδυνάμωσης του δευτερογενή τομέα στην περιοχή με το κλείσιμο αρκετών μονάδων κύρια στον κλάδο του ρούχου και η μεταφορά τους σε γειτονικές περιοχές ή χώρες, δεν αφήνει πολλά περιθώρια για σημαντική υποστήριξη της τοπικής οικονομίας από τη βιομηχανική δραστηριότητα.

Ο τομέας των υπηρεσιών με κατεύθυνση τον αγροτουρισμό φαίνεται να αποτελεί έναν παράγοντα ανάπτυξης για την περιοχή μελέτης. Άλλωστε τα ποσοστά ανεργίας τα οποία αυξάνουν σημαντικά τα τελευταία χρόνια κάνουν ακόμη πιο επιτακτική την ανάγκη αναζήτησης αναπτυξιακών λύσεων και σε άλλες κατευθύνσεις, νέες για την περιοχή.

Ήδη τα τελευταία χρόνια έχουν αρχίσει να γίνονται ορατά τα αποτελέσματα επιλογών και σημαντικών παρεμβάσεων στον ορεινό όγκο Βόρα και στη Βεγορίτιδα και φαίνεται ότι ο αγροτουρισμός με τη δημιουργία συμπληρωματικού στη γεωργία εισοδήματος μπορεί να ενισχύσει σημαντικά την τοπική οικονομία και να αποτελέσει σταθεροποιητικό παράγοντα.

2.5.3. Πρωτογενής τομέας

2.5.3.1. Βασικά χαρακτηριστικά

Η γεωργία, η κτηνοτροφία και η δασοπονία αποτελούν τη βάση της τοπικής οικονομίας. Το ιδιαίτερο ανάγλυφο, τα βιοκλιματικά χαρακτηριστικά της περιοχής Βόρα-Βεγορίτιδας σε συνδυασμό με τους υδατικούς πόρους που αφθονούν κύρια στην λεκάνη απορροής της Αριδαίας, συνθέτουν την εικόνα ενός πρωτογενή τομέα με πολλούς παραγωγικούς κλάδους. Η δυνατότητα παραγωγής μεγάλου αριθμού γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και προϊόντα με αξιοσημείωτα ποιοτικά χαρακτηριστικά, (κεράσι, γαλακτοκομικά) σε συνδυασμό με την ύπαρξη χαρακτηριστικών παραδοσιακών κλάδων, δημιουργούν ένα ευνοϊκό περιβάλλον για τον πρωτογενή τομέα.

Όσον αφορά στη γεωργία οι κλάδοι που επικρατούν είναι το ροδάκινο, το κεράσι, το μήλο, τα δημητριακά, το καλαμπόκι και ο καπνός ανατολικού τύπου.

Η κτηνοτροφία βασίζεται κυρίως στην εκτροφή αιγοπροβάτων και δευτερευόντως στην εκτροφή βοοειδών. Στην περιοχή εκτρέφονται επίσης χοίροι και πουλερικά.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η δασοπονία για την περιοχή στην οποία εντάσσονται τα παραγωγικά δάση του Βόρα. Σημαντική τόσο για την παραγωγή ξυλείας όσο και για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων αναψυχής.

Στην περιοχή μελέτης ασκείται σε περιορισμένο βέβαια βαθμό η λατομική δραστηριότητα, η οποία όμως έχει περιορισμένη οικονομική σημασία σε σχέση με τους παραπάνω αναφερόμενους κλάδους του πρωτογενή τομέα.

Η αλιεία στις λίμνες Άγρα & Βεγορίτιδας δεν αποτελεί πλέον οικονομική δραστηριότητα. Αντίθετα στο παρελθόν μεγάλες ποσότητες ιχθύων αλιεύονταν από τη Βεγορίτιδα, ο ιχθυολογικός πλούτος της

οποίας εμφανίζεται ιδιαίτερα φτωχός τα τελευταία χρόνια ως αποτελέσματα της συνεπίδρασης ποικίλων φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων.

Η γεωργία με τη βοήθεια των αρδεύσεων και των νέων τεχνολογιών έχει πετύχει αύξηση της απόδοσης, ενώ ευνοϊκές είναι και οι συνθήκες που επικρατούν στα δάση τα οποία αποδίδουν σημαντικές ποσότητες χρήσιμης ξυλείας.

Όσον αφορά στους βοσκότοπους, αυτοί καταλαμβάνουν εκτάσεις επαρκείς για την εξυπηρέτηση των αναγκών του ζωικού κεφαλαίου της περιοχής, ωστόσο η έλλειψη σχεδίου χωρικής και χρονικής κατανομής του ζωικού κεφαλαίου οδηγεί, κατά θέσεις, σε φαινόμενα υποβάθμισης εξ' αιτίας της υπερβόσκησης.

2.5.3.2. Προβλήματα

Παρά τα θετικά σημεία που αναφέρθηκαν παραπάνω σε σχέση με την πρωτογενή παραγωγή, ο αγροτικός χώρος αντιμετωπίζει και σοβαρά προβλήματα που δυσχεραίνουν τις προσπάθειες αναβάθμισης & ανάπτυξής του.

Μεταξύ των σημαντικότερων προβλημάτων του αγροτικού τομέα τόσο στην περιοχή μελέτης όσο και στη χώρα, συγκαταλέγεται ο πολύ μικρός κλήρος και ο πολυτεμαχισμός των αγροτικών εκμεταλλεύσεων.

Η αδυναμία αυτή οδηγεί σε πολλούς περιορισμούς και αυξάνει ουσιαστικά το κόστος παραγωγής, με συνέπεια τη στασιμότητα και την αδυναμία προσαρμογής των μικροϊδιοκτητών γης στις νέες συνθήκες, καθώς και τη μειωμένη ανταγωνιστικότητα των παραγόμενων προϊόντων.

Επίσης ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι η διάρθρωση των κλάδων της τοπικής φυτικής παραγωγής επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από επιδοτήσεις και παρεμβάσεις της Ε.Ε. που στηρίζουν τις αγορές σε ορισμένους από αυτούς τους κλάδους με χαρακτηριστική την περίπτωση του ροδάκινου, του καπνού, των σιτηρών. Το γεγονός ότι η τοπική οικονομία στηρίζεται σε προϊόντα που επηρεάζονται από παρεμβάσεις, δημιουργεί έναν προβληματισμό για το μέλλον αυτών των κλάδων ιδίως σε περιόδους υπερπαραγωγής (σιτηρά, ροδάκινα).

Οι κλάδοι επίσης της ζωικής παραγωγής ενισχύονται σημαντικά από τις επιδοτήσεις και χωρίς αυτές δεν θα ήταν σε θέση να συντηρηθούν.

Οι συνεταιρισμοί επίσης παρά τον μεγάλο αριθμό τους, δεν παρουσιάζουν ικανοποιητικό βαθμό οργάνωσης για να καλύψουν τις σημερινές ανάγκες των παραγωγών. Οι πρωτοβάθμιοι συνεταιρισμοί δεν μπορούν μεμονωμένα να συνθέσουν την απαιτούμενη κρίσιμη μάζα για την πραγματοποίηση επενδύσεων στην μεταποίηση της παραγωγής και στην προώθησή της στην αγορά, με εξαίρεση ίσως τους Αγροτικούς Συνεταιρισμούς Άρνισσας και Παναγίτσας, οι οποίοι εμφανίζουν έναν καλύτερο βαθμό οργάνωσης. Οι δευτεροβάθμιοι συνεταιρισμοί της περιοχής, αν και στο παρελθόν δημιούργησαν σημαντική υποδομή, έχουν παγιωθεί σε μια πολύχρονη περίοδο οικονομικών προβλημάτων που τους εμποδίζει να εκσυγχρονισθούν και να αναπτύξουν νέες δραστηριότητες.

Στην περίπτωση των δασικών συνεταιρισμών, ο ιδιαίτερα μεγάλος αριθμός τους αποτελεί πρόβλημα, καθώς έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία κλίματος ανταγωνισμού, ενώ παράλληλα δημιουργούνται και πιέσεις στο δάσος, προκειμένου να εξασφαλισθεί ένα ικανοποιητικό εισόδημα από τη δασοπονία.

Σοβαρό πρόβλημα αποτελούν και οι αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις από την γεωργία και τη κτηνοτροφία στα φυσικά και ημιφυσικά οικοσυστήματα της περιοχής, ως αποτέλεσμα της αλόγιστης χρήσης αγροχημικών ουσιών και της μη ορθολογικής διαχείρισης του υδατικού δυναμικού (π.χ. Βεγορίτιδα) της περιοχής.

2.5.3.3. Προοπτικές

Τα παραπάνω στοιχεία αναδεικνύουν την ανάγκη αναδιάρθρωσης του πρωτογενή τομέα στο σύνολό του, με πρωτοβουλίες τόσο από την πλευρά του κράτους όσο και από την πλευρά των παραγωγών.

Ειδικότερα με την ανάληψη πρωτοβουλιών από την πλευρά του κράτους για:

- την αύξηση του μεγέθους των εκμεταλλεύσεων με αναδασμούς,
- την υλοποίηση εγγειοβελτιωτικών έργων,
- την ορθολογική διαχείριση του νερού προς άρδευση,
- τη μείωση των αγροχημικών ουσιών,
- τη βελτίωση των δασών,
- τη συστηματική βελτίωση των βοσκότοπων,
- την παροχή κινήτρων για ανάληψη καινοτόμων πρωτοβουλιών,

πιστεύεται ότι μπορούν να αμβλυνθούν ή ακόμη και να αρθούν πολλά από τα προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα ο πρωτογενής τομέας.

Από την πλευρά των παραγωγών, για την αντιμετώπιση των αδυναμιών που παρατηρούνται στην περιοχή μελέτης, υπάρχει επίσης ανάγκη ανάληψης δράσης και πρωτοβουλιών που σχετίζονται με:

- την ανάληψη κινδύνου επενδύσεων,
- τη δοκιμή και εισαγωγή νέων δυναμικών κλάδων παραγωγής (π.χ. φρούτα του δάσους, τα αρωματικά φυτά, θηραματοπονία κλπ.) οι οποίοι ευνοούνται από τις κλιματεδαφικές συνθήκες που επικρατούν στην περιοχή και μπορούν να ανταπεξέλθουν στον ανταγωνισμό,
- την προώθηση νέων μεθόδων παραγωγής στην περιοχή,
- την ενθάρρυνση ενεργειών που σχετίζονται με την οργάνωση νέων συνεταιριστικών – διεπαγγελματικών μορφών συνεργασίας κλπ.

Τα παραπάνω σε συνδυασμό με:

- τον περιορισμό κλάδων εξαρτημένων από επιδοτήσεις (ροδάκινο κλπ.),
- την αύξηση της ποσότητας έτσι ώστε να παραχθεί η απαραίτητη κρίσιμη μάζα,
- τη βελτίωση της ποιότητας,
- τη μείωση του κόστους της πρωτογενούς παραγωγής (μείωση εισροών στη γεωργία, βελτίωση βοσκότοπων για τη κτηνοτροφία κλπ.),
- τη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών για την άσκηση παράλληλων δραστηριοτήτων και τη δημιουργία εναλλακτικού προς τη γεωργία εισοδήματος,

αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που διαγνώσκονται σήμερα στον πρωτογενή τομέα στην περιοχή.

Επίσης η διάδοση των αγροπεριβαλλοντικών μεθόδων παραγωγής (βιολογική, ολοκληρωμένη παραγωγή) και η αναβίωση παραδοσιακών μεθόδων και τεχνικών παραγωγής – παρασκευής – μεταποίησης, προσδίδει ένα τοπικό χαρακτήρα και προστιθέμενη αξία στο τελικό προϊόν, καθώς συνεχώς αυξάνεται η ζήτηση για ασφαλή προϊόντα με ανώτερα ποιοτικά χαρακτηριστικά.

Τέλος η αξιοποίηση των δασών πέρα από την παραγωγή ξυλείας και για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων αναψυχής & τουρισμού μπορεί να δώσει στην τοπική οικονομία, νέες αναπτυξιακές προοπτικές.

2.5.4. Ο δευτερογενής τομέας

2.5.4.1. Βασικά χαρακτηριστικά

Η απομόνωση της περιοχής, το έντονο ανάγλυφο, και κυρίως ο αποκλειστικά γεωργικός για πολλά χρόνια προσανατολισμός των κατοίκων είχαν σαν αποτέλεσμα την σημαντική υστέρηση της περιοχής σε ότι αφορά τις επενδύσεις του δευτερογενή τομέα.

Περιγράφοντας τα κύρια χαρακτηριστικά των μονάδων δεν είναι δύσκολο να προσδιορίσουμε ότι οι μονάδες με κάποιο σημαντικό μέγεθος και έστω εν μέρει εξαγωγικό προσανατολισμό μπορούν να μετρηθούν στα δάχτυλα του ενός χεριού. Σημειώνεται ότι οι παραπάνω επιχειρήσεις αν λειτουργούν για μεγάλο σχετικά χρονικό διάστημα, και κατά διαστήματα προχώρησαν σε σημαντικές επενδύσεις (και επιδοτήθηκαν από τους αναπτυξιακούς Νόμους) δεν έχουν απόλυτα καταφέρει να εδραιωθούν στον χώρο τους, και αντιμετωπίζουν κατά διαστήματα οικονομικά προβλήματα. Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι όλες ανήκουν στους χώρους της πρώτης μεταποίησης αγροτικών προϊόντων –υπόδησης.

Σημαντικός αριθμός μικρότερων μονάδων συγκεντρώνεται στον χώρο των τροφίμων γεγονός απόλυτα φυσικό αφού πρόκειται για περιοχή όπου κυριαρχεί ο πρωτογενής τομέας. Ειδικότερα υπάρχουν περ'ίπου 60 επιχειρήσεις στον τομέα διατροφής κωδικός Κ20 σύμφωνα με στοιχεία του Εμπορικού και βιοτεχνικού Επιμελητηρίου Πέλλας εκ των οποίων ορισμένες έχουν ικανό σχετικά μέγεθος και δυνατότητες πρόσβασης στην εσωτερική αγορά εκτός ορίων νομού Πέλλας .

Σημαντικός για την οικονομία της περιοχής εξακολουθεί να είναι και ο κλάδος της Ένδυσης (εμφανίζεται με μορφή Φασόν) απαντά με περίπου σε 70 μονάδες. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο κλάδος βρίσκεται σε κρίση καθώς βασίζεται σε ένταση εργασίας. Οι περισσότερες εμφανίζονται στην περιοχή της Αριδαίας και των Προμάχων, και προσφέρουν συνήθως συμπληρωματικό εισόδημα.

Επόμενος σε σημασία κλάδος είναι εκείνος της επεξεργασίας Ξύλου. Στην Περιοχή της Αριδαίας (Πρόμαχοι- Σωσάνδρα - Βορεινό – Λουτράκι -Αριδαία) εμφανίζονται ορισμένες μικρές μονάδες επεξεργασίας Ξύλου – Πριστήρια που εξειδικεύονται στην παραγωγή παλετών και ξυλοκιβωτίων και σε μικρότερο βαθμό πριστής ξυλείας κατασκευών (Ευκαιριακά). (περίπου 50 μονάδες- όχι όλες αξιόλογες)

Ένας κλάδος με μικρό αριθμό μονάδων αλλά με μεγάλο δυναμισμό και συμβολή στην απασχόληση είναι και εκείνος των μονάδων Επεξεργασίας Μαρμάρου. Στην περιοχή μελέτης βρέθηκε ότι υπάρχουν ορισμένες μονάδες σημαντικού μεγέθους με πρόσβαση κύρια στην εσωτερική αγορά (εκτός του νομού Πέλλας) και ευκαιριακά με εξαγωγικές δραστηριότητες (Σε αυξανόμενο βαθμό). Οι κυριότερες μονάδες επεξεργασίας μαρμάρου χωροθετούνται στην Αριδαίας, στον Άψαλο (δύο) και στη Σωτήρα.

Εκτός των παραπάνω εμφανίζονται σποραδικά στην περιοχή μελέτης και αξιόλογες μικρές βιοτεχνίες-βιομηχανίες κύρια στον χώρο των μεταλλικών κατασκευών (Κουφώματα στην Πολυκάρπη – Ηλιακοί Θερμοσίφωνες «Ηλιοτρόπιο» στον Μεγαπλάτανο) και κατασκευών αγροτικών μηχανημάτων (απλές κατασκευές –πλατφόρμες, καρότσες)

Πέραν των παραπάνω κλάδων που φαίνεται ότι υπάρχουν στην περιοχή σε σημαντικό αριθμό και κατά συνέπεια συναρτώνται με πλουτοπαραγωγικούς πόρους της, Υπάρχει και μικρός αριθμός μονάδων που θα λέγαμε ότι η ύπαρξη τους οφείλεται στις γνώσεις και δεξιότητες των ιδρυτών τους.

Ο μεγάλος αριθμός μονάδων που εμφανίζεται στους πίνακες του Επιμελητηρίου Πέλλας (περίπου 370 μονάδες) με σημαντικότερο οικισμό εμφάνισης την Αριδαία (111) κατά την εκτίμηση μας δεν ανταποκρίνεται στον ορισμό της Βιοτεχνίας – μονάδας του δευτερογενή τομέα καθώς πρόκειται στις περισσότερες περιπτώσεις για μονάδες που απασχολούν ένα άτομο (τον ιδρυτή και πιθανά μέλη της οικογενείας του.) Ξυλουργεία, Σιδηρουργεία, Αρτοποιία, κλπ. Στις περιπτώσεις δε που βρίσκονται στους

οικισμούς εκτός Αριδαίας συνήθως λειτουργούν συμπληρωματικά με τις Γεωργικές ή άλλες δραστηριότητες του ιδιοκτήτη.

2.5.4.2. Κλάδοι σε κρίση -αναδυόμενοι κλάδοι

Όπως προέκυψε από την έρευνα κλάδος σε κρίση είναι εκείνος του ετοίμου ενδύματος (Φασόν) που διασώζεται διότι στις περισσότερες των περιπτώσεων δεν αποτελεί αποκλειστική απασχόληση.

Ανερχόμενοι είναι οι κλάδοι της επεξεργασίας τροφίμων κάθε μορφής, και από ότι φαίνεται ο κλάδος της επεξεργασίας μαρμάρου. Ωστόσο ο αριθμός των μονάδων του τελευταίου είναι μικρός και ο αριθμός των μεγάλων μονάδων εκτός περιοχής μελέτης σημαντικός οπότε λογικά οι μονάδες επεξεργασίας μαρμάρου θα αντιμετωπίζουν έντονο ανταγωνισμό. Το λατομικό δυναμικό της περιοχής μελέτης αν και υπαρκτό δεν είναι εύκολο να υποστηρίξει έντονη ανάπτυξη του κλάδου.

Αν και ο αριθμός των επιχειρήσεων του κλάδου τροφίμων είναι μικρός οι περισσότερες επιχειρήσεις, φαίνεται ότι επιδίδονται σε επενδύσεις γεγονός που ως ένα βαθμό δείχνει την δυναμικότητα του κλάδου. Ιδιαίτερα θετικές φαίνεται ότι είναι οι προοπτικές των μικρών μονάδων που προσφέρουν μικρό σχετικά όγκο προϊόντων και εξυπηρετούν ανάγκες της αγοράς χωρίς να έρχονται σε ανταγωνισμό με μεγάλες επιχειρήσεις του κλάδου τροφίμων. (π.χ. τυποποίηση κρεμμυδιών στην Όρμα – κονσερβοποίηση σε γυάλινα βάζα – παραγωγή παραδοσιακού τυριού «Μπάτσο» κλπ.).

Ο κλάδος της επεξεργασίας ξύλου φαίνεται ότι βρίσκεται σε ανησυχητική στασιμότητα. Ο αριθμός των μονάδων είναι μεγάλος και η θέση της περιοχής εξαιρετικά ευνοϊκή, από την άποψη της προμήθειας πρώτης ύλης, αλλά και από την άποψη της διάθεσης των προϊόντων (παλέτες- ξυλοκιβώτια συσκευασίας αγροτικών προϊόντων, διατίθενται σε μεγάλες ποσότητες και μικρή απόσταση από τον τόπο παραγωγής).

Ωστόσο η προστιθέμενη αξία των προϊόντων είναι χαμηλή, ο τεχνολογικός εξοπλισμός μάλλον παρωχημένος, και ο ανταγωνισμός μεταξύ των μονάδων ισχυρός.

2.5.4.3. Συμπεράσματα – μελλοντικές προοπτικές

Στην περιοχή μελέτης είναι εμφανής η έλλειψη συστηματικού και μακροχρόνιου αναπτυξιακού σχεδιασμού λειτουργικής και θεσμικής υποδομής στον τομέα της μεταποίησης και γενικότερα του δευτερογενή τομέα δραστηριότητας. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τον σχετικά υψηλό δείκτη ανεργίας και την αφαιμάξη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού από τα μεγάλα αστικά κέντρα αντικατοπτρίζει και απεικονίζει την τάση εγκατάλειψης παραδοσιακών μορφών μεταποίησης και ταυτόχρονα την αδυναμία ανάπτυξης νέων μορφών παραγωγικών επενδύσεων.

Στο σημείο επαφής ανάμεσα στις δράσεις προώθησης και ανάπτυξης της Βιομηχανίας/ μεταποίησης με τις γεωργικές και τουριστικές παραγωγικές δραστηριότητες πρέπει να διαμορφωθούν δομές και προτάσεις συντονισμού- προσανατολισμού, οικολογικής συνύπαρξης και κατανομής τόσο των μέσων της παραγωγής (έδαφος, πόροι, κεφάλαιο) όσο και του ανθρώπινου δυναμικού.

Η οικολογικοποίηση και διασύνδεση της συνολικής οικονομίας (πρωτογενή προϊόντα, εντεινόμενη/ αναπτυσσόμενη Βιομηχανία, τουρισμός, υπηρεσίες και εμπόριο) πρέπει να επιτρέπει οπωσδήποτε την συμμετοχή επιπτώσεων συνέργειας του παραγωγικού συστήματος με τον ειδικό τοπικό χαρακτήρα του χώρου και των ανθρώπων του.

2.5.5. Ο τριτογενής τομέας

2.5.5.1. Σημερινή κατάσταση των υπηρεσιών του δημοσίου

Στην περιοχή μελέτης του Νομού Πέλλας (Δήμοι Αριδαίας, Βεγορίτιδας και τμήμα του Δήμου Έδεσσας), ο τριτογενής τομέας αναπτύσσεται τα τελευταία χρόνια κύρια στην κατεύθυνση του τουρισμού. Το χιονοδρομικό κέντρο του Βόρα, τα Λουτρά Λουτρακίου, η λίμνη Βεγορίτιδα, η λίμνη του Άγρα προσφέρουν πληθώρα δραστηριοτήτων στους επισκέπτες. Στην περιοχή, ως επί το πλείστον τα τουριστικά καταλύματα είναι ενοικιαζόμενα δωμάτια, επίσης λειτουργούν κέντρα εστίασης και αναψυχής καθώς και επιχειρήσεις που σχετίζονται με τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Όσον αφορά τις υπηρεσίες του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα στην περιοχή μελέτης, τα Δ.Δ. της χαρακτηρίζονται από ελλείψεις στις τεχνικές και κοινωνικές υποδομές και στις υπηρεσίες.

Σε σύνολο 27.240 κατοίκων λειτουργούν εννιά (9) Γυμνάσια (4 στο Δ.Δ. της Έδεσσας, 2 στο Δ.Δ. της Αριδαίας, 1 στο Δ.Δ. της Πολυκάρπης, 1 στο Δ.Δ. των Προμάχων και 1 στο Δ.Δ. της Άρνισσας. Επίσης λειτουργούν 3 Ενιαία Λύκεια (δύο στην Έδεσσα και 1 στην Αριδαία) καθώς και 4 ΤΕΕ (2 στην Έδεσσα και 2 στην Αριδαία). Στα Γυμνάσια της περιοχής φοιτούν 2.124 μαθητές (78 μαθητές / 1.000 κάτοικοι και 236 μαθητές / Γυμνάσιο) και στα Λύκεια της περιοχής φοιτούν 2.528 μαθητές (93 μαθητές/1000 κάτοικοι και 361 μαθητές /λύκειο). Συγκεκριμένα στα Ενιαία Λύκεια της περιοχής φοιτούν 1049 μαθητές (38 μαθητές /1000 κάτοικοι και 349 μαθητές/ Ενιαίο Λύκειο) και 1479 μαθητές στα ΤΕΕ (55 μαθητές/1000 κάτοικοι και 370 μαθητές/ΤΕΕ). Οι δείκτες αυτοί είναι ικανοποιητικοί γιατί περιλαμβάνονται τα αστικά κέντρα της Έδεσσας και της Αριδαίας.

Τα Δ.Δ. διαθέτουν σ' ένα μικρό ποσοστό (40% περίπου) αγροτικά ιατρεία, ενώ υπάρχει κινητή υπηρεσία ιατρικής περίθαλψης με χαμηλή τακτικότητα (για τα περισσότερα Δ.Δ. 1 φορά /εβδομάδα).

Υπάρχει τέλος ανεπάρκεια στις διοικητικές και λοιπές υπηρεσίες (υγείας, πρόνοιας κλπ), εκτός του αστικού κέντρου της Έδεσσας (υπάρχουν όλες οι υπηρεσίες) και της Αριδαίας.

2.5.5.2. Τουριστική – αγροτουριστική δραστηριότητα στην περιοχή

Η περιοχή μελέτης στην οποία εντάσσεται το σύμπλεγμα εναλλακτικών τουριστικών δραστηριοτήτων το οποίο αποτελείται από τη Λίμνη Άγρα- το Κέντρο Αεροθλητικών Δραστηριοτήτων στην Παναγίτσα–τη Λίμνη Βεγορίτιδα–τον Παραδοσιακό οικισμό Αγ. Αθανασίου–το Χιονοδρομικό Κέντρο Βόρας & τα Ιαματικά Λουτρά Λουτρακίου, σε συνδυασμό με την πόλη της Έδεσσας η οποία παρουσιάζει πολλαπλό τουριστικό ενδιαφέρον, φαίνεται να συνθέτουν ένα συνεκτικό τουριστικό ιστό ο οποίος μέσα από τη βελτίωση υποδομών & υπηρεσιών, δύναται μελλοντικά να καλύψει πολλαπλές μορφές τουριστικής ζήτησης και να αποτελέσει σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα για το νομό.

Αξίζει να αναφερθεί ότι το πρώτο πρόγραμμα παρεμβάσεων με περιοχή στόχου το σύμπλεγμα Βόρα-Βεγορίτιδας ξεκίνησε το 1987 και απορρόφησε πόρους ύψους περίπου 2,3 δισ. δρχ. από Δημόσιες Επενδύσεις Νομαρχίας Πέλλας ΣΑΝΤ1, Δημόσιες Επενδύσεις Ε.Ο.Τ., Νομαρχιακό πρόγραμμα ΠΕΠ 1989-1993 (ΣΑΝΤ2), ΕΑΠΤΑ 1989-1993 και τη Κοινοτική Πρωτοβουλία LEADER

Το πρόγραμμα αυτό αφορούσε στην κατασκευή των απαραίτητων υποδομών (Κατασκευή & ασφαλτόστρωση δρόμου Παληού Αγ. Αθανασίου προς Χιονοδρομικό Κέντρο, Κατασκευή Κέντρου Δημέρευσης - Διανυκτέρευσης στο Χ.Κ. Βόρα, Κατασκευή δικτύου σύνδεσης Lift, Τουριστική ανάπτυξη Καϊμάκτσαλαν, προμήθεια του απαραίτητου μηχανολογικού & λοιπού εξοπλισμού κλπ.) για τη λειτουργία Χιονοδρομικού Κέντρου στο Βόρα και τη δημιουργία ουσιαστικά ενός ισχυρού πόλου έλξης τουριστών σε μια φθίνουσα περιοχή η οποία άρχισε να παρουσιάζει έντονα σημάδια ερήμωσης.

Ιδιαίτερα σημαντική για τα αναπτυξιακά δρώμενα της περιοχής υπήρξε η Κοινοτική Πρωτοβουλία LEADER (LEADER I & LEADER II) μέσα από την οποία χρηματοδοτήθηκαν σημαντικά έργα υποδομής τα οποία δημιούργησαν τις βασικές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη νέων μορφών οικονομικής δραστηριότητας, όπως είναι ο τουρισμός, στην περιοχή.

Επισημαίνεται ότι από τις περιοχές που συγκροτούν το τουριστικό σύμπλεγμα Υγρότοπο Άγρα-Κέντρο Αεραθλητικών Δραστηριοτήτων στην Παναγίτσα-Λίμνη Βεγορίτιδα-Παραδοσιακός οικισμός Αγ. Αθανασίου-Χιονοδρομικό Κέντρο Βόρας & Ιαματικά Λουτρά Λουτρακίου, μόνο η περιοχή των Λουτρών Λουτρακίου παρουσίαζε στο παρελθόν τουριστικό ενδιαφέρον, με μικρή όμως συμμετοχή της τουριστικής δραστηριότητας στην διαμόρφωση του εισοδήματος.

Οι παρεμβάσεις της τελευταίας δεκαπενταετίας στην κατεύθυνση του τουρισμού, έγιναν σε μια περιοχή η οποία διέθετε αξιόλογο δυναμικό από φυσικούς & ανθρωπογενείς πόρους (Παραδοσιακούς οικισμούς, περιοχές σημαντικού οικολογικού ενδιαφέροντος, περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, ευνοϊκές συνθήκες για άσκηση χιονοδρομίας και δραστηριοτήτων αεραθλητισμού κλπ.) οι οποίοι δεν είχαν τεθεί υπό αξιοποίηση στο παρελθόν.

Στην περιοχή αυτή έντονα ήταν τα σημάδια οικονομικής κρίσης και ερήμωσης, αξίζει δε να αναφερθεί ότι την περίοδο 1961-1991 καταγράφεται σημαντική πληθυσμιακή μείωση στους ορεινούς κυρίως ΟΤΑ του εν λόγω συμπλέγματος, μείωση η οποία στην περίπτωση της Άρνισσας ξεπερνούσε το 24% και του Αγίου Αθανασίου το 56%. Τα έργα υποδομής που κατασκευάστηκαν στην περιοχή αντέστρεψαν το αρνητικό οικονομικό κλίμα που κυριαρχούσε σε αυτήν και την μετέτρεψαν σε ένα χώρο με ιδιαίτερη επιχειρηματική δυναμική.

Συμπληρωματικές προς τις προηγούμενες καθώς και νέες παρεμβάσεις σχεδιάζονται για το τουριστικό αυτό σύμπλεγμα ως συνέχεια των όσων έχουν γίνει μέχρι σήμερα και αποσκοπούν πέρα από τη συμπλήρωση των απαραίτητων υποδομών και τη παροχή κινήτρων για την δημιουργία νέων επενδύσεων, στη βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών καθώς και στη δημιουργία και προώθηση νέων ανταγωνιστικών τουριστικών προϊόντων.

2.5.6. Οικιστικό δίκτυο – τεχνική υποδομή της περιοχής

2.5.6.1. Διάρθρωση οικιστικού δικτύου της περιοχής

Οι οικισμοί της περιοχής μελέτης είναι διαρθρωμένοι σε τρεις κύριες γεωγραφικές ενότητες, τα όρια των οποίων βρίσκονται σε απόλυτη αντιστοιχία με τα όρια μεταξύ των τριών Δήμων της περιοχής μελέτης. Πρόκειται λοιπόν αντίστοιχα για τις οικιστικές ενότητες Αριδαίας, Βεγορίτιδας και Έδεσσας. Στην Περιοχή μελέτης υπάρχουν δύο σημαντικά οικιστικά κέντρα η Άρνισσα, έδρα του δήμου Βεγορίτιδας και η Αριδαία έδρα του ομώνυμου Δήμου. Οι οικισμοί της τρίτης ενότητας (της Έδεσσας) είναι οργανικά συνδεδεμένοι με την πόλη της Έδεσσας, η οποία βρίσκεται εκτός περιοχής μελέτης.

Αν επιχειρήσουμε να κατατάξουμε τους οικισμούς ανάλογα με την δυναμική της ανάπτυξης (συγκράτηση πληθυσμού, προοπτικές οικονομικής ανάπτυξης- ευημερίας) μπορούμε εύκολα να διαπιστώσουμε ότι πέρα από τα δύο σημαντικά οικιστικά κέντρα κατά περιοχή Αριδαία και Άρνισσα σημαντικό δυναμικό παρουσιάζουν οι οικισμοί της Παναγίτσας και του Λουτρακίου. Οι οικισμοί αυτοί φαίνεται ότι σε μεγαλύτερο βαθμό από τους υπόλοιπους, επιτυγχάνουν να συνδυάσουν, την διατήρηση της γεωργικής τους οικονομίας αφενός και την τουριστική ανάπτυξη αφετέρου.

Ο οικισμός του Παληού Αγ. Αθανασίου αποτελεί τον ταχύτερα αναπτυσσόμενο οικισμό της περιοχής ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ανάπτυξη του τροφοδοτείται αποκλειστικά από τον χειμερινό-χιονοδρομικό τουρισμό και ο ίδιος παρουσιάζει όλα τα χαρακτηριστικά ενός «παραθεριστικού

οικισμού». Έχει μια σημαντική ιδιομορφία καθώς ο αριθμός των μονίμων κατοίκων κατά τους καλοκαιρινούς μήνες είναι πολύ μικρός (<20), ενώ και κατά τους χειμερινούς μεγάλο ποσοστό των κατοίκων-επιχειρηματιών δεν είναι μόνιμοι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής. Δεν πρέπει βεβαίως να υποτιμηθεί ο ρόλος του οικισμού, καθώς προσελκύει μεγάλο αριθμό επισκεπτών εκτός νομού, με ευρύτερο όφελος για ολόκληρη την περιοχή.

Πίνακας 2.5.8: Οικιστικό δίκτυο περιοχής μελέτης

α/α	Δήμος	α/α	Δημοτικό Διαμέρισμα	α/α	Όνομασία Οικισμού	α/α	Δήμος	α/α	Δημοτικό Διαμέρισμα	α/α	Όνομασία Οικισμού
1	Δήμος Αριδαίας	1	Δ.Δ. Αριδαίας	1	Αριδαία,η	2	Δήμος Βεγορίτιδας	18	Δ.Δ. Αρνίσσης	24	Άρνισσα,η
		2	Δ.Δ. Αλώρου	2	Υδραία,η					25	Άγιος Δημήτριος,ο
		3	Δ.Δ. Αψάλου	3	Άλωρος,η					26	Δροσιά,η
		4	Δ.Δ. Βορεινού	4	Ψαλός,η					27	Νέα Ξανθόγεια,τα
		5	Δ.Δ. Βορεινού	5	Βορεινόν,το					28	Ξανθόγεια,τα
		6	Δ.Δ. Γαρεφείου	6	Νεοχώριον,το					29	Άγιος Αθανάσιος,ο
		7	Δ.Δ. Γαρεφείου	7	Γαρέφειον,το					30	Νέος Άγιος Αθανάσιος,ο
		8	Δ.Δ. Δωροθέας	8	Δωροθέα,η					31	Κάτω Γραμματικών,το
		9	Δ.Δ. Δωροθέας	9	Αγάθη,η	32	Άνω Γραμματικών,το				
		10	Δ.Δ. Λουτρακίου	10	Λουτράκιον,το	33	Παναγίτσα,η				
		11	Δ.Δ. Λουτρακίου	11	Λουτρά Λουτρακίου,τα	34	Ζέρβη,η				
		12	Δ.Δ. Λυκοστόμου	12	Λυκόστομον,το	22	Δ.Δ. Περαίας	35	Περαία,η		
		13	Δ.Δ. Μεγαπλάτανου	13	Μεγαπλάτανος,ο	23	Δ.Δ. Άγρα	36	Άγρας,ο		
		14	Δ.Δ. Μεγαπλάτανου	14	Μοναστηράκιον,το	24	Δ.Δ. Βρυτών	37	Βρυτά,τα		
		15	Δ.Δ. Ξιφιανής	15	Ξιφιανή,η	25	Δ.Δ. Καρυδιάς	38	Καρυδιά,η		
		16	Δ.Δ. Όρμης	16	Όρμα,η	26	Δ.Δ. Νησίου	39	Κερασεΐαι,αι		
		17	Δ.Δ. Τσάκων	17	Τσάκοι,οι	27	Δ.Δ. Σωτήρας	40	Νησίον,το		
18	Δ.Δ. Πιπεριών	18	Πιπεριά,αι	41	Σωτήρα,η						
19	Δ.Δ. Πολυκαρπίου	19	Πολυκάρπιον,το	42	Λύκοι,οι						
20	Δ.Δ. Προμάχων	20	Πρόμαχοι,οι	43	Μαργαρίτα,η						
21	Δ.Δ. Σαρακηγών	21	Σαρακηνοί,οι	44	Παλαιά Σωτήρα,η						
22	Δ.Δ. Σωσάνδρας	22	Σωσάνδρα,η	45	Σαμάριον,το						
23	Δ.Δ. Τσάκων	23	Τσάκοι,οι								

Πηγή: ΕΣΥΕ, ίδια επεξεργασία

Το οικιστικό δίκτυο με τα αστικά κέντρα παρουσιάζει την εξής «εικόνα»: η Έδεσσα (αν και εκτός περιοχής μελέτης) αποτελεί το κύριο κέντρο εξαρτήσεων και διασυνδέσεων με τους υπόλοιπους οικισμούς, ιδιαίτερα με τους γειτνιάζοντες (Άγρα, Νησί, Βρυτά, Καρυδιά, και Σωτήρα), σε επίπεδο υπηρεσιών και κοινωνικών εξυπηρετήσεων. Σε χαμηλότερο επίπεδο εξυπηρετήσεων αυτό συμβαίνει και με την Αριδαία, και σε ακόμη χαμηλότερο με την Άρνισσα (αναφέρουμε ακόμη και τον οικισμό Προμαχώνα με μοναδικό κριτήριο το πληθυσμιακό μέγεθος).

Οι οικισμοί Αγ. Αθανάσιος, Παναγίτσα και Λουτράκι παρουσιάζουν μεγάλη τουριστική κίνηση, λόγω του χιονοδρομικού κέντρου οι πρώτοι και των λουτρών ο τελευταίος. Οι υπόλοιποι οικισμοί εκτός των εγκαταλειμμένων, μπορούν να παίξουν ένα ενδιάμεσο ρόλο με τις άλλες μορφές τουρισμού και τα αξιολογικά αρχιτεκτονικά στοιχεία που παρουσιάζουν. Τέτοιοι οικισμοί είναι: το Άνω Γραμματικό, η Καρυδιά, η Κερασιά, η Όρμα, το Βορεινόν και η Ξιφιανή.

2.5.6.2. Τεχνική υποδομή

2.5.6.2.1. Οδικό δίκτυο

Σε ολόκληρη σχεδόν την περιοχή μελέτης και οπωσδήποτε στις κοινότητες που συνορεύουν με το χιονοδρομικό κέντρο κυριαρχούν τάσεις διάνοιξης νέων δρόμων για την σύνδεση με το χιονοδρομικό κέντρο, καθώς πιστεύεται ότι η ύπαρξη του δρόμου από μόνη της είναι επαρκής για την βελτίωση των οικονομικών συνθηκών του κάθε οικισμού.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ενώ πριν το 1995 στην περιοχή που γειτνιάζει με το χιονοδρομικό υπήρχαν μόνο δασικοί δρόμοι – χωματόδρομοι ενώ σήμερα υπάρχουν τουλάχιστον 50 χιλιόμετρα ασφαλτοστρωμένων δρόμων ενώ βρίσκονται υπό κατασκευή ή προγραμματίζεται να κατασκευασθούν αρκετά χιλιόμετρα ακόμη. Σημειώνεται ότι τα έργα αυτά αναφέρονταν σε βελτιώσεις υπάρχοντων δασικών οδών για να αποφύγουν χρονοβόρες διαδικασίες αδειοδοτήσεων. Ωστόσο

επειδή οι δρόμοι που βελτιώνονταν, σχεδιάσθηκαν και κατασκευάσθηκαν για να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες της δασικής οδοποιίας είναι αυτονόητο ότι οι επεμβάσεις που έγιναν προκειμένου να αλλάξει η χρήση του δρόμου ξεπέρασαν κατά πολύ εκείνες της αρχικής κατασκευής του. Η κατάσταση αυτή που συνεχίζεται και σήμερα ξεπερνά τα όρια της υπερβολής, καθώς πέρα από την προσβολή της αισθητικής, υπάρχουν πλέον περιβαλλοντικά προβλήματα προκαλούμενα από την ανεξέλεγκτη οδοποιία, που πρέπει να αντιμετωπισθούν και θα πρέπει να εξετασθεί το ενδεχόμενο εκπόνησης μίας μελέτης για τον κατά θέσεις προσδιορισμό και την αντιμετώπιση αυτών.

Όλες οι χαράξεις που προτείνονται στην συνέχεια βρίσκονται μακριά από τον πυρήνα του ορεινού όγκου, όπου προτείνεται να ληφθεί μέριμνα για την απαγόρευση κάθε νέου έργου οδοποιίας.

Μια σειρά από οδικές συνδέσεις οικισμών είναι αναγκαίες για την περιοχή, με σπουδαιότερη ίσως τη σύνδεση των οικισμών του Δήμου Αριδαίας με αυτούς τους Δήμου Άρνισσας.

2.5.6.2.2. Σιδηροδρομικό δίκτυο

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι η περιοχή μελέτης και συγκεκριμένα οι οικισμοί Άγρα, και Άρνισσας εξυπηρετούνται (Σταθμοί) και από την σιδηροδρομική Γραμμή Θεσ/νίκης – Κοζάνης. Ωστόσο ο αριθμός των δρομολογίων σήμερα (2 επιβατικοί συρμοί ημερησίως) είναι ανεπαρκής. Επιπλέον δεν γίνονται μεταφορές εμπορευμάτων καθώς τα παραγόμενα κατά βάση αγροτικά προϊόντα είναι ευπαθή, οι σταθμοί δεν διαθέτουν τις κατάλληλες υποδομές και ο αριθμός των συρμών ανεπαρκής. Συνέπεια όλων των παραπάνω είναι να θεωρείται με ασφάλεια ότι ο σιδηρόδρομος σήμερα δεν συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη της υπό μελέτη περιοχής.

2.5.6.2.3. Ύδρευση-Αποχέτευση

Το 100% των οικισμών της περιοχής και το 100% των σπιτιών του κάθε οικισμού υδροτούνται από δημοτικά δίκτυα ύδρευσης. Προβλήματα επάρκειας νερού αντιμετωπίζουν οι οικισμοί Υδραία, Βορεινό, Λουτράκι, Αγ. Αθανάσιος και Παναγίτσα, ενώ υπάρχουν και προβλήματα αντικατάστασης των παλιών δικτύων υδροδότησης.

Στο μεγάλο ποσοστό των οικισμών τα λύματα διοχετεύονται σε απορροφητικούς βόθρους και το υπόλοιπο με δίκτυο ακαθάρτων. Δεν υπάρχει εγκατάσταση βιολογικού καθαρισμού στην περιοχή.

2.5.6.2.4. Υποδομές περιβάλλοντος

Η κατάσταση των υποδομών περιβάλλοντος βελτιώθηκε αισθητά, με την πρόσφατη έναρξη λειτουργίας του ΧΥΤΑ Αλμωπίας (που βρίσκεται στο Δ. Εξαπλατάνου), οπότε θα περιορίσθηκαν τα προβλήματα στην περιοχή της Αριδαίας. Μελλοντικά με την προγραμματιζόμενη κατασκευή του ΧΥΤΑ του δήμου Έδεσσας, το πρόβλημα των απορριμμάτων θα αντιμετωπισθεί και για τους οικισμούς της Έδεσσας. Ωστόσο δεν φαίνεται να υπάρχει χρονική πρόβλεψη για την επίλυση του προβλήματος στην περιοχή του Δήμου Βεγορίτιδας.

2.5.6.2.5. Εκπαίδευση

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι υπάρχουν σε λειτουργία στην περιοχή μελέτης αρκετά μικρά δημοτικά σχολεία (2θέσια-1θέσια). Τέτοια είναι τα σχολεία Αγ. Αθανασίου, Ζέρβης, Κ. Γραμματικού, Περαίας στην Γεωγραφική ενότητα Βεγορίτιδας, Λυκοστόμου, Μεγαπλατάνου, Σαρακηνών Στην περιοχή της Αριδαίας και Καρυδιάς, Κερασιάς, Μαργαρίτας, Νησίου, Σωτήρας στην περιοχή Έδεσσας. Στα 12 αυτά σχολεία ο αριθμός των μαθητών είναι συνολικά πολύ μικρός (<30 μαθητές για κάθε σχολείο και για το σύνολο των τάξεων). Στην μέση εκπαίδευση οι μαθητές γυμνασίων μετακινούνται στα τρία οικιστικά κέντρα, Αριδαία, Βεγορίτιδα, Έδεσσα. Επιπλέον στην περιοχή Αριδαίας λειτουργούν και τα

γυμνάσια Πολυκάρπης και Προμάχων, με μικρό αριθμό μαθητών (περίπου 100). Στην Αρνισσα δεν υπάρχει Λύκειο.

2.5.6.2.6. Υγεία - Κοινωνικές Υπηρεσίες

Οι κάτοικοι της περιοχής εξυπηρετούνται από το Γενικό Νομαρχιακό Νοσοκομείο Έδεσσας. Στην περιοχή μελέτης λειτουργούν τα κέντρα υγείας Αριδαίας και Άρνισσας που εξυπηρετούν όλους τους κατοίκους της γεωγραφικής ενότητας Αριδαίας – Άρνισσας. Σε όλους τους οικισμούς της περιοχής μελέτης, και σε αίθουσες κατάλληλα διαμορφωμένες στα πρώην κοινοτικά καταστήματα, λειτουργούν αγροτικά Ιατρεία, σε τακτική βάση, (συνήθως 1 φορά την εβδομάδα κατά μέσον όρο), για την εξυπηρέτηση των ασθενών σε απλές περιπτώσεις και την ρύθμιση γραφειοκρατικών θεμάτων. Σε ορισμένους μικρούς οικισμούς (Λύκοι, Λυκόστομο) οι επισκέψεις των αγροτικών ιατρών είναι ακόμη σπανιότερες.

Στην περιοχή μελέτης υπάρχει έλλειμμα κοινωνικών υπηρεσιών. Δεν λειτουργούν γηροκομεία, ούτε ειδικές εγκαταστάσεις για την περίθαλψη-εξυπηρέτηση Α.Μ.Ε.Α. Στην Έδεσσα και την Αριδαία λειτουργούν ειδικά σχολεία. Θα μπορούσε να αναφερθεί πως οι παροχές κοινωνικών υπηρεσιών στην περιοχή μελέτης περιορίζεται στην λειτουργία των νηπιαγωγείων – παιδικών σταθμών.

2.6. Φυσικό και Πολιτιστικό περιβάλλον

2.6.1. Φυσικό περιβάλλον

2.6.1.1. Χλωρίδα & πανίδα

2.6.1.1.1. Χλωρίδα

Η περιοχή μελέτης χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερο χλωριδικό πλούτο και στηρίζει μεγάλο αριθμό ειδών της άγριας πανίδας. Σε αυτήν απαντώνται οι τέσσερις από τις πέντε ζώνες δασικής βλάστησης που υπάρχουν στη χώρα και ειδικότερα:

- Η παραμεσογειακή ζώνη βλάστησης ή ζώνη της δρυός *Quercetalia rubescentis*. Καλύπτει εκτάσεις από 0 έως 800 ή και 1000 m υψόμετρο στις θερμότερες θέσεις του όρους. Στο Βόρα συναντώνται και οι δυο υποζώνες της ζώνης της δρυός δηλ. η υποζώνη *Ostrya Carpinion* με τον αυξητικό χώρο *Carpinetum orientalis*, ενώ σε ελάχιστες θέσεις όπου επικρατούν ακραίες συνθήκες, συναντάται ο αυξητικός χώρος *Coccifero carpinetum* και η υποζώνη *Quercion confertae* ή *Quercion Frainetto* με τους αυξητικούς χώρους *Quercetum confertae*, *Quercetum montanum* & *Tilio-Castanetum*.
- Η ζώνη της οξυάς *Fagetalia*. Καλύπτει εκτάσεις από 800 ή 1000 έως 1800 m υψόμετρο. Συναντάται η υποζώνη της *Fagion moesiaca* με τους αυξητικούς χώρους *Fagetum moesiaca* & *Abieti-Fagetum moesiaca*.
- Η ζώνη ψυχρόβιων κωνοφόρων *Vaccinio - Picetalia*. Απαντάται η υποζώνη *Vaccinio Piceion* με τον αυξητικό χώρο *Pinetum silvestris* ο οποίος χαρακτηρίζεται από την παρουσία αμιγών συστάδων *Pinus silvestris* οι οποίες εκτείνονται μέχρι τα δασοόρια.
- Η εξωδασική ζώνη *Astragalo acantholimonetalia*. Αντιπροσωπεύεται από την υποζώνη *Juniperon Daphnion* η οποία βρίσκεται πάνω από τα δασοόρια του Βόρα και συντίθεται από ποώδη και θαμνώδη βλάστηση.

Η περιοχή μελέτης και ειδικότερα ο ορεινός όγκος Βόρα, αποτελεί μια εκτεταμένη περιοχή η οποία χαρακτηρίζεται από μεγάλη ποικιλία οικοτόπων δεδομένου ότι συναντώνται σε αυτήν συνεχόμενα δάση, κοιλάδες, βοσκότοποι. Χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη διαφόρων υποστρωμάτων ενώ χαρακτηριστική είναι η παρουσία ενδιαφέροντων γεωμορφολογικών σχηματισμών καθώς και η ύπαρξη 15 σπηλαίων τα οποία παρουσιάζουν παλαιοοικολογικό ενδιαφέρον.

Αξίζει να αναφερθεί η παρουσία συστάδων *Pinus peuce* (βαλκανική πεύκη) και *Quercus trojana* (μακεδονική πεύκη), είδη με περιορισμένη εξάπλωση στην Ελλάδα.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η παρουσία του ενεργού έλους της Καλής Πεδιάδας (Βόρας) το οποίο είναι και το μεγαλύτερο στο είδος του στη χώρα, αποτελεί μοναδικό χαρακτηριστικό για την περιοχή, φιλοξενεί μεγάλη ποικιλία φυτικών taxa και στηρίζει σημαντικό αριθμό πτηνών και ειδικότερα αρπακτικών.

2.6.1.1.2. Πανίδα

Στους βιότοπους της περιοχής μελέτης βρίσκουν καταφύγιο και τροφή πολλά είδη θηλαστικών μεταξύ των οποίων τα πλέον κοινά είναι τα: Αγριόχοιρος (*Sus scrofa*), ο Σκίουρος (*Sciurus vulgaris*), ο Λαγός (*Lepus aureus*), η Αλεπού (*Vulpes vulpes*), ο Λύκος (*Canis lupus*), ο Ασβός (*Meles meles*), ο Σκαντζόχοιρο (*Erinaceus europaeus*), το Κουνάβι (*Martes foina*). Τα τελευταία χρόνια παρουσιάζει αύξηση ο πληθυσμός του Ζαρκαδιού (*Capreolus capreolus*).

Απαντώνται επίσης τουλάχιστον 7 είδη αμφιβίων και 10 είδη ερπετών μεταξύ των οποίων δυο είδη χελώνας καθώς και η οχιά.

Σημαντική είναι η περιοχή μελέτης για την ορνιθοπανίδα, όπου σύμφωνα με την υφιστάμενη ειδική βιβλιογραφία έχει καταγραφεί σε βιοτόπους αυτής η παρουσία τουλάχιστον 130 ειδών.

Από τις δυο λίμνες, ο υγρότοπος Άγρα-Νησιού-Βρυττών αν και μικρότερου μεγέθους εμφανίζεται πιο σημαντικός για την ορνιθοπανίδα σε σχέση με τη Βεγορίτιδα, γιατί χάριν στη πυκνή υδρόβια βλάστηση που διαθέτει, προσφέρει ιδανικό χώρο φωλιάσματος σε μεγάλο αριθμό ειδών.

2.6.1.2. Προστατευόμενες περιοχές βάσει συνθηκών και καταγραφή και συνοπτική παρουσίαση των Ειδικών Περιβαλλοντικών Μελετών και των Διαχειριστικών Σχεδίων (όπου υπάρχουν) για τις περιοχές αυτές

Στην περιοχή μελέτης υπάρχουν περιοχές που προστατεύονται τόσο από το εθνικό νομικό πλαίσιο όσο και από το κοινοτικό.

2.6.1.2.1. Προστασία σε εθνικό επίπεδο

Διατηρητέα Μνημεία Φύσης

Στην περιοχή μελέτης και ειδικότερα στον Ορεινό Όγκο Βόρα εντοπίζονται δυο Διατηρητέα Μνημεία Φύσης:

- Ορεινός όγκος Βόρα/Δάσος Πευκωτού Πέλλας - Θέση "Πλάτσα" (Απ. Υπ.Γεωργίας 200995/7950/1979).
- Έκταση 33 στρ. Δάσος οξυάς με δομή που πλησιάζει τη δομή παρθένου δάσους.
- Ορεινός όγκος Βόρα/Μικτό Δάσος Προμάχων - Θέση "Πέτερνικ" (Απ. Υπ.Γεωργίας 105497/6459/11-8-1986).

Έκταση 200 στρ. Μικτό δάσος οξυάς, δασικής πεύκης, μαύρης πεύκης, ελάτης, σφενδάμου και φράξου όπου συναντάται σε μίξη η βαλκανική πεύκη (*Pinus peuce*). Η κήρυξη του μνημείου έγινε με σκοπό την προστασία και μελέτη της βαλκανικής πεύκης που είναι σπάνιο είδος της βαλκανικής χερσονήσου.

Πίνακας 2.6.1: Περιοχές ενταγμένες στο δίκτυο «Φύση 2000»

Όνομασία περιοχής	Κωδικός	Έκταση (στρ.)	Υψόμετρο (μ.)	Νομοί	Περιφέρειες	Δήμοι Ν. Πέλλας
Κορυφές όρους Βόρας	GR 1240001	403.260	500-2.524	Πέλλας(80%) & Φλώρινας(20%)	Κεντρικής & Δυτικής Μακεδονίας	Έδεσσας(Δ.Δ. Καρυδιάς,Νησίου) Βεγορίτιδας(Δ.Δ. Παναγίτσας & Αγ.Αθανασίου) Αριδαίας(Δ.Δ. Σαρακηνών, Όρμας, Λουτρακίου, Λυκοστόμου, Προμάχων & Βορεινού)
Λίμνες Βεγορίτιδα-Πετρών (Ν.Φλώρινας)	GR 1340004	120.770	540-880	Πέλλας(45%), Φλώρινας(50%) & Κοζάνης(5%)	Κεντρικής & Δυτικής Μακεδονίας	Βεγορίτιδας(Δ.Δ. Άρνισσας, Περαιάς & Αγ.Αθανασίου)
Λίμνη και φράγμα Άγρα	GR 1240006	13.860	470-700	Πέλλας	Κεντρικής Μακεδονίας	Έδεσσας(Δ.Δ. Άγρα, Νησίου, Βρυττών)

Πηγή: Υ.ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ

Καταφύγια Θηραμάτων

Στην περιοχή μελέτης υπάρχουν δύο καταφύγια θηραμάτων :

- Ορεινός όγκος Βόρα / Καταφύγιο Θηραμάτων Όρμας. Έκταση 37.750 στρ. (ΑΠ 1980/31.12.1996).
- Ορεινός όγκος Βόρα / Προσωρινό καταφύγιο θηραμάτων – Περιοχή χιονοδρομικού (5ετούς διάρκειας). Έκταση 3.500 στρ.(ΑΠ 7266/6.8.2001 Π.Κ.Μ.)
- Λίμνη Άγρα-Νησίου-Βρυττών / Μόνιμο καταφύγιο θηραμάτων. Έκταση 11.800 στρ. (3328/5.4.2001 Π.Κ.Μ.)
- Δ.Δ. Γραμματικού / Μόνιμο καταφύγιο θηραμάτων Κ. Γραμματικού. Έκταση: 29.000 στρ. (2902/9.4.2001 Π.Κ.Μ.)
- Δ.Δ. Σωτήρας / Μόνιμο καταφύγιο θηραμάτων Σωτήρας. Έκταση 10.500 στρ. (171602/3050/19.6.1978 Υπ. Γεωργίας)

Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου (Ζ.Ο.Ε.)

Η Δ/νση Χωροταξίας του ΥΠΕΧΩΔΕ σε συνεργασία με τους τοπικούς φορείς, συνέταξε μελέτη ΖΟΕ, η οποία ολοκληρώθηκε τον Μάρτιο του 1988. Τα όρια της Ζ.Ο.Ε. η οποία ορίζει πέντε περιοχές χρήσεων γης, συμπίπτουν με νοητή γραμμή η οποία ενώνει τις κορυφές Προφήτης Ηλίας (2524 μ.), Σκληρή Πέτρα (2157 μ.), Σταφίδες (2399 μ.), Μοναστήρι (2151 μ.) το τριγωνομετρικό στα 1963 μ. και την κορυφή Τύμπανο.

Ειδική Χωροταξική Μελέτη (Ε.Χ.Μ.)

Η μελέτη αυτή χρηματοδοτήθηκε από το ΥΠΕΧΩΔΕ και συντάχθηκε από την ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε. και την ΠΟΛΟΣ Α.Ε. το 1993 με στόχο την χωροταξική διερεύνηση των αναπτυξιακών δραστηριοτήτων τουριστικού χαρακτήρα στην περιοχή του συμπλέγματος Όρος Βόρας-Λίμνη Βεγορίτιδα-Ιαματικά Λουτρά Λουτρακίου-Ανεμοδρόμιο Παναγίτσας.

2.6.1.2.2. Προστασία σε κοινοτικό επίπεδο

Οδηγία 79/409/ΕΟΚ

Έχουν προταθεί για ένταξη σε εφαρμογή του άρθρου 4 της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ για τη διατήρηση της άγριας πανίδας, οι περιοχές Βόρας & Λίμνη Βεγορίτιδα οι οποίες και χαρακτηρίζονται ως Περιοχές Ειδικής Προστασίας (SPAs).

Οδηγία 92/43/ΕΟΚ

Έχουν συμπεριληφθεί στον εθνικό κατάλογο και έχουν προταθεί για ένταξη στο δίκτυο «Natura 2000» οι ακόλουθες περιοχές:

2.6.1.3. Υδατικοί πόροι

Η περιοχή μελέτης παρουσιάζει ιδιαίτερο υδρολογικό ενδιαφέρον δεδομένου ότι διακρίνονται σε αυτήν δυο βασικές υδρολογικές περιοχές (Αριδαίας – η οποία καλύπτει και τμήμα της περιοχής Έδεσσας & Βεγορίτιδας), οι οποίες παρουσιάζουν σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ τους.

Από τη μια μεριά διακρίνεται ο ορεινός όγκος Βόρα, με σημαντικό υδρολογικό πλούτο ο οποίος φαίνεται να «ευνοεί» την περιοχή της Αλμωπίας, και από την άλλη μεριά υπάρχει η υδρολογική λεκάνη της Βεγορίτιδας, η οποία από τη συνεπίδραση ανθρωπογενών, φυσικών & κλιματολογικών παραγόντων παρουσιάζει τις τελευταίες δεκαετίες αρνητικό υδατικό ισοζύγιο το οποίο έχει οδηγήσει σε σημαντική πτώση (30 μ.) της στάθμης της λίμνης.

2.6.1.3.1. Πηγές

Μεγάλος αριθμός επιφανειακών και υπόγειων πηγών και αναβλύσεων διαφόρου παροχής και διάρκειας συναντάται στον ορεινό όγκο Βόρα, το νερό των οποίων χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο για την κάλυψη των αναγκών παραδασόβιων πληθυσμών. Ο Βόρας είναι ένας από τους σπάνιους ορεινούς όγκους στην Ελλάδα στους οποίους είναι πολύ έντονη η παρουσία νερού ακόμη και σε μεγάλα υψόμετρα (πηγές Σκοπιάς & Κρέμασης 2.400 μ. υψόμετρο).

Κοντά στην λίμνη Άγρα βρίσκονται οι πηγές Καρκάγια των οποίων η παροχή ξεπερνά τα 70.000 m³/ 24 ωρο (Δήμος Έδεσσας, 1991) και οι οποίες υδροδοτούν την πόλη της Έδεσσας και τους γύρω από αυτήν οικισμούς.

Στην περιοχή μελέτης υπάρχουν επίσης θερμομεταλλικές πηγές μερικές από τις οποίες έχουν και ιαματικές ιδιότητες.

Ειδικότερα διακρίνονται οι Ιαματικές Πηγές Λουτρακίου Αλμωπίας οι οποίες αποτελούν τις σπουδαιότερες θερμομεταλλικές πηγές του Ν. Πέλλας, ανήκουν στις ασβέστιο-μαγνήσιο-οξυανθρακικές και είναι γνωστές από χρόνια για τις ιαματικές τους ιδιότητες. Το νερό των πηγών αυτών έχει pH=6,4, ειδική ηλεκτρική αγωγιμότητα 1140 μS/cm, θερμοκρασία 25-37°C και η παροχή των πηγών είναι 600 m³/h.

Υπάρχουν επίσης οι πηγές Προμάχων (όξινο νερό θερμοκρασίας 24-27°C και παροχής 70 m³/h) το νερό των οποίων χρησιμοποιείται για αρδεύσεις) και οι πηγές Άνω Γαρεφίου (υπόξινη γεύση, θερμοκρασία 17,50 °C και παροχή 3-4 m³/h), το νερό των οποίων χρησιμοποιείται επίσης για αρδεύσεις).

2.6.1.3.2. Ποταμοί - Χείμαρροι

Στην περιοχή μελέτης υπάρχουν δυο ποταμοί συνεχούς ροής, ο Έδεσσαίος ποταμός & ο Μογλενίτσας.

Ο Εδεσσαίος ποταμός (Βόδας) πηγάζει από την περιοχή Βρυτών και ενώνεται κοντά στη Σκύδρα με τον ποταμό Μογλενίτσα. Κατά τη διαδρομή του μέχρι το σημείο συμβολής, αποτελεί την κινητήρια δύναμη για την παραγωγή ενέργειας στον υδροηλεκτρικό σταθμό του Άγρα, ο οποίος βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα πάνω από την Έδεσσα, όπου στη συνέχεια της πορείας του δημιουργεί ο Εδεσσαίος ποταμός εντυπωσιακές υδατοπτώσεις, τους γνωστούς καταρράκτες της πόλης. Η λεκάνη απορροής του Εδεσσαίου καλύπτει επιφάνεια 280.000 στρεμμάτων περίπου. Η παροχή του κατά τη χειμερινή περίοδο είναι κατά πολύ μεγαλύτερη αυτής των θερινών μηνών γιατί αφ' ενός ενισχύεται από νερά χειμάρρων εποχικής ροής και αφ' ετέρου σημαντικά μειωμένες εμφανίζονται οι απολήψεις νερού για την κάλυψη των αναγκών των γεωργικών εκμεταλλεύσεων που βρίσκονται στην λεκάνη απορροής του (βλ. Χάρτη 2.3).

Ο ποταμός Μογλενίτσας πηγάζει από την περιοχή των Κοινοτήτων Λουτρακίου, Όρμας και Μεγαπλατάνου και συγκεντρώνει το νερό όλων των ρεμάτων και των χειμάρρων της Επαρχίας Αλμωπίας (Τοπλίτσας, Μπέλα-Βόδας, Γκολέμας, Κόζιακας, Ξηροπόταμος, Λυκόστομος) με συνέπεια την υψηλή περιεκτικότητα των νερών του σε φερτά υλικά.

Οι ποταμοί Εδεσσαίος και Μογλενίτσας μετά τη συμβολή τους καταλήγουν είτε στον Αλιάκμονα διά μέσου της Τάφρου 66 που αρχίζει από την Κοινότητα Καλή και διέρχεται από το Λιποχώρι, είτε στον Λουδία διά μέσου των αρδευτικών δικτύων.

Στο Νομό Πέλλας επικρατούν ευνοϊκές κλιματεδαφικές συνθήκες για την εμφάνιση διαβρώσεων και χειμαρρικών φαινομένων, των οποίων οι συνέπειες είναι ιδιαίτερα καταστροφικές, όταν απουσιάζει ή έχει έντονα υποβαθμιστεί, η βλάστηση, η οποία προστατεύει το έδαφος και μπορεί να αναστείλει ως ένα βαθμό ή να συμβάλλει στην άμβλυση των δυσμενών επιπτώσεων από την εμφάνιση των παραπάνω φαινομένων.

2.6.1.3.3. Λίμνες

Στην περιοχή μελέτης υπάρχουν οι λίμνες Βεγορίτιδα και Άγρα.

Βεγορίτιδα

Η Βεγορίτιδα είναι μια από τις μεγαλύτερες και σημαντικότερες λίμνες της Ελλάδας και υπολογίζεται ότι μαζί με τις λίμνες Ζάζαρη, Χειμαδίτιδα και Πετρών, οι οποίες συνδέονται με υπόγεια κανάλια μεταξύ τους και με τη Βεγορίτιδα, είναι αποδέκτης υδάτων μιας υδρολογικής λεκάνης 1.800 km² περίπου (βλ. Χάρτη 2.3).

Διοικητικά ανήκει σε δυο περιφέρειες (Κεντρικής & Δυτικής Μακεδονίας) και τρεις νομούς (Πέλλας, Κοζάνης και Φλώρινας).

Η μη ορθολογική διαχείριση τα τελευταία 40 περίπου χρόνια, του υδατικού δυναμικού της λίμνης και της παραβεγορίτιδας ζώνης με την άνευ όρων χρησιμοποίησή του στη βιομηχανία, στην παραγωγή ενέργειας και στη γεωργία, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η λίμνη αποτέλεσε αποδέκτη των αστικών και βιομηχανικών λυμάτων της περιοχής καθώς και των υπολειμμάτων λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων από τις εκπλυόμενες γεωργικές εκτάσεις της παραβεγορίτιδας ζώνης, είχε ως αποτέλεσμα την μεταβολή των φυσικών χαρακτηριστικών της και την ανάδειξη σε προβλήματα ζωτικής σημασίας γι' αυτήν:

- την ανησυχητική πτώση της στάθμης της λίμνης και
- την σημαντική ρύπανση των υδάτων της

Όσον αφορά στην πτώση της στάθμης της λίμνης, ενδιαφέρον έχει σύμφωνα με παλαιότερες πηγές, η πληροφορία ότι και στο παρελθόν παρατηρούταν αυξομείωση (μικρότερη σε σχέση με το παρόν) του όγκου της λίμνης, οφειλόμενη σε φυσικά αίτια. Πέρα όμως από αυτό το γεγονός, καθοριστική φαίνεται

να υπήρξε για την μεταβολή των φυσικών χαρακτηριστικών της η κατασκευή του ταμιευτήρα στον Άγρα (λίμνη Άγρα) που πραγματοποιήθηκε το 1955 για την κάλυψη των αναγκών του ομώνυμου ΥΗΣ της ΔΕΗ. Το γεγονός ότι μέχρι το 1990 παροχετεύονταν στον Άγρα, μέσω κλειστού αγωγού, νερό από τη Βεγορίτιδα, σε συνδυασμό και με την συνεχώς αυξανόμενη χρησιμοποίηση νερού από τη λίμνη για την καλύψη των αναγκών της γεωργίας και της βιομηχανίας, είχε ως συνέπεια τη διαταραχή του υδατικού ισοζυγίου της λίμνης και μείωση του βάρους της και κατά συνέπεια της επιφάνειάς της, με ταυτόχρονο περιορισμό των αβαθών της εκτάσεων.

Αξίζει επίσης να αναφερθεί ότι από το 1979 έως το 1994 μειώθηκε ο όγκος της Βεγορίτιδας κατά 60% και η επιφάνειά της κατά 25% περίπου ως αποτέλεσμα μιας μέσης ετήσιας πτώσης στάθμης της τάξης του 1,5 m.

Όσον αφορά στη ρύπανση, αυτή είναι αποτέλεσμα της έντονης βιομηχανικής, ενεργειακής και γεωργικής δραστηριότητας που ασκούνται στην περιοχή, και κάθε κατηγορία έχει το δικό της μερίδιο ευθύνης για την υποβάθμιση του οικοσυστήματος της λίμνης. Επίσης τα αστικά λύματα των γύρω οικισμών συνέβαλαν κι αυτά ως ένα βαθμό στην επιβάρυνση με ρυπαντικό φορτίο της λίμνης.

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι το 1995 κατατέθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, προσφυγή (C-232/1995) για την παράβαση διατάξεων της Οδηγίας 76/464/ΕΟΚ στη λίμνη Βεγορίτιδα και το ρέμα Σουλού.

Τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει αρκετές ενέργειες σε διάφορα επίπεδα για την αντιμετώπιση των οξυμένων προβλημάτων της λίμνης. Μεταξύ αυτών σίγουρα ιδιαίτερης μνείας θα πρέπει να τύχει η ένταξη Ένταξη στο Π.Ε.Π. Δυτικής Μακεδονίας 1994-99 του έργου "Σταθεροποίηση στάθμης ύδατος - εξυγίανσης λίμνης Βεγορίτιδας" με συνολικό προϋπ/σμό 1,13 δισ. δρχ. Ωστόσο το γεγονός ότι η λίμνη ανήκει διοικητικά σε δυο Περιφέρειες & τρεις Νομούς, δυσχεραίνει την επίλυση των σημαντικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει. Το πρόβλημα σχετίζεται με την έλλειψη συντονισμού που συχνά παρατηρείται και την ανάληψη διαφορετικών πρωτοβουλιών από την κάθε πλευρά.

Λίμνη Άγρα

Η λίμνη Άγρα αποτελεί ημι-φυσικό υγρότοπο ο οποίος με τη σημερινή του μορφή αποτελεί έργο της ΔΕΗ για την εξυπηρέτηση των αναγκών του Υδροηλεκτρικού Σταθμού Άγρα στη δεκαετία του 1950.

Η λίμνη δημιουργήθηκε στη θέση του φυσικού υγρότοπου "Έλος Βρυτών" που κάλυπτε τις εποχιακά κατακλυζόμενες εκτάσεις των κοινοτήτων Άγρα, Νησίου και Βρυτών, εκατέρωθεν της κοίτης του ποταμού Εδεσσαίου (Βόδα) για την εξυπηρέτηση των αναγκών του ΥΗΣ Άγρα με μεταφορά νερού μέσω τεχνητής σήραγγας από τη Βεγορίτιδα.

Στην πορεία, το νερό της λίμνης χρησιμοποιήθηκε και για την τροφοδότηση του δικτύου άρδευσης της ευρύτερης περιοχής το οποίο καλύπτει τις ανάγκες περίπου 49.000 στρ. καλλιεργούμενων εκτάσεων. Η λίμνη μέχρι το 1990 (την χρονιά αυτή σταμάτησε η παροχέτευση νερού από τη Βεγορίτιδα) ήταν εξαρτημένη υδατικά τόσο από τη λίμνη Βεγορίτιδα όσο και από τις πηγές του Εδεσσαίου ποταμού (Βόδας), γεγονός που είχε ως συνέπεια την επιβάρυνσή της από τα πλούσια σε ρυπαντές νερά κύρια της Βεγορίτιδας και την δημιουργία συνθηκών ευτροφισμού.

Η αλιευτική αξία της λίμνης ήταν κατά το παρελθόν αξιόλογη (αλιεύονταν κυρίως καραβίδες). Σήμερα τα προβλήματα ευτροφισμού και κυρίως η υπερβολική ανάπτυξη των καλαμώνων έχουν ελαχιστοποιήσει την αλιευτική παραγωγή με συνέπεια την απουσία επαγγελματιών αλιέων.

Στην περιοχή περιορισμένες είναι προς το παρόν οι δραστηριότητες που αναπτύσσονται στον τριτογενή τομέα, με εξαίρεση ίσως τον τομέα του τουρισμού όπου διαφαίνεται κάποια δραστηριότητα η οποία αφορά σε πρώτη φάση την κοινότητα Άγρα με την δημιουργία κέντρων εστίασης και η οποία

αναμένεται να γίνει εντονότερη με την ανάληψη πρωτοβουλιών από την τοπική κοινωνία για την οικοτουριστική αξιοποίηση της περιοχής.

Η περιοχή έχει ιδιαίτερη ιστορική αξία, αφού αποτελούσε τμήμα της Εγνατίας οδού. Αποτέλεσε θέατρο μαχών κατά την περίοδο του Μακεδονικού αγώνα. Υπάρχουν αρκετά βυζαντικά και νεώτερα μνημεία.

Υπάρχει αξιόλογη λαογραφική παράδοση (μέρος της οποίας έχει καταγραφεί), ενώ αναφέρεται ότι παλαιότερα ανθούσε η οικοτεχνία προϊόντων καλαμοπλεκτικής.

Σήμερα η λίμνη διαχειρίζεται από τη ΔΕΗ (Υ/Η Σταθμός Άγρα), η οποία έχει την ευθύνη για την ρύθμιση της υδροπεριόδου και για τη διαχείριση της υδρόβιας βλάστησης. Η παραλίμνια ζώνη ανήκει σε ιδιώτες και καλλιεργείται κυρίως με κερασιές. Μέρος της παραλίμνιας ζώνης καλύπτεται επίσης από λευκοκαλλιέργειες. Η λίμνη διασχίζεται από τη σιδηροδρομική γραμμή Έδεσσας – Φλώρινας.

2.6.1.4. Υπαρκτές και εν δυνάμει απειλές για το περιβάλλον

Η έλλειψη σχεδιασμού και η μη ορθολογική διαχείριση των φυσικών πόρων αποτελεί την βασική απειλή για το φυσικό περιβάλλον.

Μη ορθολογική διαχείριση του υδατικού δυναμικού

Η υπερεκμετάλλευση των υδατικών πόρων και η μη ορθολογική διαχείρισή τους αποτελεί μια σημαντική απειλή για το φυσικό περιβάλλον και τα στοιχεία που το συνθέτουν, δεδομένου ότι το νερό αποτελεί το βασικό συστατικό της ζωής. Ήδη στην περιοχή μελέτης είναι εμφανείς οι συνέπειες που προκάλεσε αυτή η τακτική. Άλλωστε το παράδειγμα της λίμνης Βεγορίτιδας είναι χαρακτηριστικό.

Βοσκή

Μια υπαρκτή απειλή για τα δάση και τις δασικές εκτάσεις αποτελεί η βοσκή, η οποία όπως ήδη αναφέρθηκε δεν θα προκαλούσε κανένα πρόβλημα στις δασικές εκτάσεις της περιοχής μελέτης, αν υπήρχε ολοκληρωμένο σχέδιο διαχείρισης των βοσκοτόπων της περιοχής και χωρική & χρονική κατανομή των ζωικών μονάδων ανάλογα με τη βοσκοϊκανότητα των βοσκοτόπων.

Εκχερσώσεις

Αποτελούσαν στο παρελθόν απειλή για το δάσος, σήμερα όμως η κατάσταση έχει αλλάξει σημαντικά.

Πυρκαγιές

Οι κλιματεδαφικές συνθήκες και η σύνθεση της βλάστησης στα δάση της περιοχής μελέτης δεν ευνοούν την εμφάνιση και εξάπλωση δασικών πυρκαγιών.

Αστικά λύματα

Η έλλειψη οποιουδήποτε συστήματος επεξεργασίας των αστικών λυμάτων πριν την παροχέτευσή του στον τελικό αποδέκτη, αποτελεί σημαντικό παράγοντα υποβάθμισης ιδιαίτερα για τα ήδη επιβαρυσμένα με ρυπαντές οικοσυστήματα των λιμνών Βεγορίτιδας & Άγρα. Ειδικότερα στη δεύτερη περιοχή, το φαινόμενο ευτροφισμού είναι ιδιαίτερα έντονο γεγονός που κάνει επιτακτική την ανάγκη λήψης σχετικών μέτρων.

Χρήση λιπασμάτων & φυτοφαρμάκων

Η εντατικοποίηση της γεωργίας και η αλόγιστη χρήση χημικών ουσιών κατά την άσκηση της γεωργικής δραστηριότητας αποτελεί μια σοβαρή απειλή για το περιβάλλον και έχουν ήδη γίνει ορατά τα προβλήματα που σχετίζονται με αυτό ιδιαίτερα στις δυο λίμνες της περιοχής μελέτης. Η προώθηση

μεθόδων άσκησης βιολογικής γεωργίας ή ολοκληρωμένης διαχείρισης αποτελεί ένα ουσιαστικό βήμα στη μείωση των αρνητικών επιπτώσεων από τη γεωργία αλλά και στην βελτίωση της ποιότητας των παραγόμενων αγροτικών προϊόντων.

Πλύση γεωργικών βυτίων

Η ανεξέλεγκτη πλύση των γεωργικών βυτίων στους υδάτινους αποδέκτες αποτελεί έναν ακόμη επιβαρυντικό παράγοντα για το περιβάλλον. Με την κατασκευή και λειτουργία κατάλληλα διαμορφωμένων χώρων πλύσης γεωργικών βυτίων εύκολα θα μπορούσε να αρθεί η αρνητική επίδραση του παράγοντα αυτού.

Χώροι διάθεσης απορριμμάτων

Η έλλειψη ΧΥΤΑ στην περιοχή της Βεγορίτιδας (στην Αριδαία έχει ήδη ολοκληρωθεί η κατασκευή και πρόκειται άμεσα να λειτουργήσει) αλλά και της Έδεσσας, αποτελεί σίγουρα ένα παράγοντα υποβάθμισης κατά θέσεις του φυσικού περιβάλλοντος.

Διάβρωση - Χειμαρρικά φαινόμενα

Στην περιοχή οι συνθήκες εδαφικού υποστρώματος και κλίματος ευνοούν ιδιαίτερα την εμφάνιση χειμαρρικών φαινομένων, γεγονός που καθιστά ακόμη πιο σημαντικό τον προστατευτικό ρόλο της βλάστησης.

2.6.2. Πολιτιστικό περιβάλλον

2.6.2.1. Πολιτισμικό περιβάλλον και παραδοσιακοί οικισμοί (διαχείριση τοπίου και κληρονομιάς)

Από άποψη δυναμικότητας και βάση των στοιχείων της Πολεοδομίας, φαίνεται ότι οι οικισμοί της περιοχής μελέτης που γεινιάζουν με το χιονοδρομικό κέντρο Βόρα και τις εγκαταστάσεις θερμολιστικού τουρισμού στα Λουτρά Λουτρακίου, όπου παρατηρείται σημαντική ανάπτυξη λόγω της έντονης τουριστικής κίνησης, θεωρούνται τουριστικοί.

Οι Δήμοι Βεγορίτιδος και Αριδαίας έχουν ξεκινήσει τις διαδικασίες εκπόνησης Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου / ΣΧΟΟΑΠ, στους οποίους έχει εγκριθεί το Α' στάδιο της καταγραφής της υφιστάμενης κατάστασης της περιοχής που εκπονείται και αναμένεται η έγκριση του Β' σταδίου το οποίο αποτελεί και την πρόταση του Γ.Π.Σ. / ΣΧΟΟΑΠ.

Οι οικισμοί της περιοχής μελέτης παρουσιάζουν την τυπική εικόνα Ελληνικού αγροτικού οικισμού. Σε ορισμένες περιπτώσεις (σημειακά στους ιστορικούς οικισμούς) διασώζονται κτίσματα (σπίτια, νερόμυλοι, Εκκλησίες)-τυπικά παραδείγματα- παραδοσιακής Μακεδονικής Αρχιτεκτονικής. (Καρυδιά - Κερασιά - Όρμα - Βορεινό - Ξιφιανή).

Οι οικισμοί του Ν. Πέλλας που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και σύμφωνα με το ΦΕΚ-691/Δ/92 χαρακτηρίστηκαν στο σύνολο τους ως παραδοσιακοί είναι οι παρακάτω:

- Οικισμός του Αγίου Αθανασίου, που ανήκει στο ομώνυμο Δ.Δ., του Δ. Βεγορίτιδος
- Οικισμός των Παλαιών Ξανθογείων, που ανήκει στο Δ.Δ. της Άρνισσας, του Δ. Βεγορίτιδος
- Οικισμός του Άνω Γαρεφίου, που ανήκει στο ομώνυμο Δ.Δ., του Δ. Αριδαίας

Αξίζει να σημειωθεί ότι στις περιοχές Παλαιών Ξανθογείων και Παλαιού Λουτρακίου θα μπορούσαν να καταβληθούν προσπάθειες για την αναβίωση των οικισμών, αν υπάρξει επενδυτικό ενδιαφέρον από ιδιώτες, λόγω γεινιάσεως με το χιονοδρομικό κέντρο Βόρα και τις εγκαταστάσεις θερμολιστικού

τουρισμού στα Λουτρά Λουτρακίου. Σύμφωνα με το ΣΧΟΟΑΠ που εκπονεί ο Δ. Βεγορίτιδος, υπάρχει πρόταση για οριοθέτηση και αναβίωση του οικισμού των Παλαιών Ξανθογείων στη λογική της σταδιακής και οργανωμένης οικιστικής – παραθεριστικής ανάπτυξης προϋφιστάμενων εγκαταλελειμμένων σήμερα οικισμών, ενώ για τον οικισμό του Πατήματος, προτείνει την αξιοποίηση της περιοχής ως ζώνης καταλληλότητας για παραθεριστική κατοικία.

Εγκαταλελειμμένοι οικισμοί είναι οι: Παλαιά Ξανθόγεια, Παλιό Λουτράκι, Πευκωτό, Πάτημα. Από αυτούς σε καλύτερη κατάσταση βρίσκεται ο πρώτος κατά σειρά οικισμός, από τον δεύτερο σώζεται η ρυμοτομία και ορισμένα κτίσματα, ενώ οι δύο επόμενοι αν και βρίσκονται σε εξαιρετικές θέσεις από την άποψη φυσικού περιβάλλοντος δυστυχώς έχουν καταστραφεί σχεδόν ολοσχερώς, με το σύνολο των κτιριακών τους αποθεμάτων κατεστραμμένα. Στους οικισμούς αυτούς το σύνολο των υπαρχόντων κτισμάτων παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον από αισθητικής απόψεως.

Σε ολόκληρη σχεδόν την περιοχή μελέτης απαντώνται δείγματα της παρουσίας του ανθρώπου κατά τα τους προϊστορικούς και ιστορικούς χρόνους. Η περιοχή αποτελούσε τμήμα της άνω Μακεδονίας από τους χρόνους των Μακεδόνων Βασιλέων.

Σημαντικά στοιχεία του απώτερου παρελθόντος (χαρακτηρισμένοι αρχαιολογικοί χώροι) υπάρχουν στην περιοχή των οικισμών Αλώρου και Μαργαρίτας. Ωστόσο οι αρχαιολογικές έρευνες δεν έχουν προχωρήσει σημαντικά. Χώρος με εξαιρετικό ενδιαφέρον που όμως βρίσκεται στα όρια της περιοχής μελέτης είναι ο αρχαιολογικός χώρος του Βυζαντινού οχυρού της Χρυσής (Κάστρο Μογλενών).

2.6.2.2. Πολιτιστικοί πόροι

Μουσείο Φυσικής Ιστορίας

Στην είσοδο της πόλης και δίπλα στο κτίριο του Δημαρχείου λειτουργεί το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας στο κτίριο του παλιού Σιδηροδρομικού Σταθμού. Κατά τη διάρκεια του Α' Παγκόσμιου Πολέμου κατασκευάστηκε από συμμαχικά στρατεύματα το γνωστό τρένο της Καρατζόβας (Ντεκοβίλ) με σκοπό να βοηθήσει τις μετακινήσεις και τον εφοδιασμό του στρατού. Το έτος 2002 μετατρέπεται σε μουσείο Φυσικής Ιστορίας. Στις αίθουσες του εκτίθενται απολιθώματα που βρέθηκαν σε ανασκαφές στην Αλμωπία και άλλες περιοχές. Σημαντικά είναι τα εκθέματα απολιθωμένων οστών της *Ursus Spelaluis* (Αρκούδας των σπηλαίων) που βρέθηκαν στα σπήλαια των Λουτρών. Στην αίθουσα φυτολογίας εκτίθενται φωτογραφίες και φυτά που ευδοκιμούν στην περιοχή της Αλμωπίας. Επίσης ο χώρος εμπλουτίζεται με ορυκτά και πετρώματα που προέρχονται από την Αλμωπία και άλλες περιοχές. Παραδοσιακές στολές της Αλμωπίας φυλάσσονται σε ειδική αίθουσα του μουσείου.

Σπήλαια Λουτρακίου - Παλαιοντολογικό-φυσιογραφικό μουσείο

Στα σπήλαια Λουτρακίου βρίσκουμε αποδείξεις από την εγκατάσταση των πρώτων κατοίκων του Νομού Πέλλας, όπως ενδιαφέρουσες βραχογραφίες και ευρήματα νεολιθικής εποχής τα οποία εκτίθενται στο Φυσιογραφικό - Λαογραφικό Μουσείο Αλμωπίας στο Λουτράκι.

Πρώτοι κάτοικοι των Λουτρών φαίνεται πως ήταν οι κάτοικοι των σπηλαίων, μόνιμοι ή εποχικοί, από το τέλος της νεολιθικής εποχής και της εποχής του χαλκού. Μέσα στα σπηλαιοκαταφύγια των Λουτρών βρέθηκαν όστρακα (θραύσματα κεραμικής) που μαρτυρούν τη διαβίωση κτηνοτρόφων εκείνη τη χρονική περίοδο. Επίσης, από τα ευρήματα δε λείπουν λίθινα εργαλεία, οστέινες βελόνες και ακμές από βέλη. Τα βραχογραφήματα αναπαριστούν ανθρώπους με πολύ μακριά χέρια, ως τις πατούσες των ποδιών, ενώ στα κεφάλια τους έχουν πολλά στολίδια. Επίσης εντυπωσιακό είναι το γεγονός ότι ανάμεσα στα ευρήματα των 16 σπηλαίων και σπηλαιοκαταφυγίων συγκαταλέγονται απολιθώματα ζώων ηλικίας 70-140 εκατομμυρίων χρόνων. Στην ίδια περίοδο χρονολογούνται και τα κοράλλια CYCLOSERIS κρητιδικής ηλικίας.

Το σπηλαιολογικό σύμπλεγμα των Λουτρών Λουτρακίου είναι ένα πραγματικό θαύμα της φύσης. Καταλαμβάνει έναν μεγάλο όγκο με ψηλές κορυφές και απέχει μόλις 100 m από τη Λουτρόπολη. Ο χώρος, στον οποίο βρίσκεται, πρόκειται σύντομα να διαμορφωθεί κατάλληλα ώστε τα περισσότερα σπήλαια να είναι επισκέψιμα.

Σήμερα ο επισκέπτης μπορεί να δει τα ευρήματα των σπηλαίων και των σπηλαιομορφών στο μουσείο. Αν και τα σπήλαια δεν παρουσιάζουν πλούσιο σταλακτιτικό και σταλαγματικό διάκοσμο, κρύβουν μέσα τους πολλά και σημαντικά ευρήματα παλαιοντολογικού και ανθρωπολογικού ενδιαφέροντος αλλά και ένα μυστηριακό θέαμα.

Τα σημαντικότερα από αυτά είναι:

1. Το σπηλαιοβάραθρο: έχει ύψος 52 μ. κατακόρυφα και διάμετρο στομίου 2X4. Έχει δύο φυσικές εισόδους, από τις οποίες η μία οδηγεί στο κενό και η άλλη προς το σταλακτιτικό διάκοσμο. Στον πυθμένα του έχει αποκαλυφθεί ανθρώπινος σκελετός, άγνωστης μέχρι στιγμής ηλικίας.
2. Σπήλαιο Α: Έχουν βρεθεί σε αυτό απολιθώματα ζώων (αρκούδας, πάνθηρα, ελαφιού). Επίσης, στο άνοιγμά του έρχονται προσκυνητές για να πάρουν θαυματουργό αγιασμό.
3. Σπήλαιο Β: Το μεγαλύτερο σπήλαιο του συμπλέγματος, τα νεολιθικά ευρήματα του οποίου δείχνουν πως χρησιμοποιούνταν από τον άνθρωπο. Στις κορυφές του σπηλαίου υπάρχουν ακίνητες νυχτερίδες.
4. Σπήλαιο Γ: Στην είσοδο του μικρού αυτού σπηλαίου υπάρχει βραχογραφία. Σε πολύ μικρή απόσταση από αυτό βρίσκονται τρία σπηλαιοκαταφύγια.

Το Παλαιοντολογικό-Φυσιογραφικό & Λαογραφικό Μουσείο Αλμωπίας. Ιδρύθηκε το 1991 και είναι το μοναδικό στην Ελλάδα με μεικτό χαρακτήρα. Στους χώρους του φυλάσσονται ευρήματα από το πρώτο στην Ελλάδα σπηλαιοπάρκο αποτελούμενο από 16 σπήλαια που υπάρχουν στην περιοχή. Πλουσιότερα σε ευρήματα είναι τα σπήλαια Α' και Β' όπως ονομάστηκαν, και ένα θεαματικό βάρθρο βάθους 50 μέτρων, στον πυθμένα του οποίου βρέθηκε ανθρώπινος σκελετός, άγνωστης ηλικίας. Σημαντικό θεωρείται το εύρημα από το σπηλαιοκαταφύγιο Ζ που είναι η άνω γνάθος, με τον αριστερό κυνόδοντα, από απολιθωμένο τμήμα κρανίου της *Ursus Arctos* (καφετιά αρκούδα) ηλικίας 10.000 χρόνια περίπου και νεότερα. Στο σπήλαιο Α' ανακαλύφθηκαν τα απολιθωμένα οστά της αρκούδας των σπηλαίων, τα οποία χρονολογούνται 120.000 χρόνια πριν. Στο ίδιο σπήλαιο, στο βάθος, στον μεγάλο θάλαμο, υπάρχει μέσα σε σταλαγματικό υλικό φυσική λεκάνη με νερό, όπου είναι λατρεία αν κρίνει κανείς από τα όστρακα που βρίσκονται εκεί. Πιθανόν το σπήλαιο να ήταν και ναός νυμφών. Ταυτόχρονα; εντοπίστηκαν απολιθώματα, - που, ανεγνώρισε το Εργαστήριο Γεωλογίας-Παλαιοντολογίας του Α.Π.Θ. Πρόκειται για Κοράλια του γένους *Cycloseris* Κρητιδικής ηλικίας 70 έως 140 εκατομμυρίων χρόνων. Φως στα μυστήρια αυτά προσπαθεί από το 1990 να ρίξει η Σπηλαιολογική Εταιρεία Καβάλας σε συνεργασία και με το Α.Π.Θ.

Αξιόλογα μοναστήρια και εκκλησίες της περιοχής

Η εξάπλωση του Χριστιανισμού στην περιοχή μελέτης τοποθετείται χρονικά μεταξύ του 2ου και 3ου μ.Χ. αι. με τα ερείπια και τα κατάλοιπα των παλαιοχριστιανικών ναών να το επιβεβαιώνουν. Αξιόλογα μοναστήρια και εκκλησίες υπάρχουν σε ολόκληρο την περιοχή και μαρτυρούν την πλούσια βυζαντινή θρησκευτική κληρονομιά και τη βαθιά θρησκευτικότητα των κατοίκων του.

Λίγο έξω από το χωριό Άλωρο, στο Δήμο Αριδαίας, βρίσκεται μία ξεχωριστή γέφυρα ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής, η οποία αν και αποκαλείται "Γέφυρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου", στην πραγματικότητα χτίστηκε σε μεταγενέστερη εποχή.

Πίνακας 2.6.2: Αξιόλογα μοναστήρια και εκκλησίες της περιοχής

	Όνομα	Χρονολογία	Τόπος	Παρατηρήσεις
Δήμος Έδεσσας	Άγιος Δημήτριος	1818	Άγρας	
	Εκκλησία της Γεννήσεως της Θεοτόκου	1741	Νησί	μονόχωρος ναός
	Αγία Παρασκευή	1817	Καρυδιά	
	Άγιος Δημήτριος	1800	Κερασιά	
Δήμος Αριδαίας	Άγιος Αθανάσιος	1817	Άψαλος	
	Άγιος Δημήτριος	1857	Ξιφιανή	
	Άγιος Αθανάσιος	1874	Υδραία	
	Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος	1800	Άνω Λουτράκι	
	Άγιος Νικόλαος	1865	Όρμα	
	Αγία Παρασκευή	1750	Άνω Κορυφή	
	Άγιος Νικόλαος	1860	Μεγαπλάτανος	
	Άγιος Νικόλαος	1870	Σαρακηνοί	
	Αγία Χρυσή		Χρυσή	
	Άγιος Ιλαρίωνας		Προμάχοι	πρώην μοναστήρι
	Άγιος Γεώργιος		Άνω Λουτράκι	
	Ιερός Ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου	1810	Γαρέφι	τρικλιτη ξυλόστεγη βασιλική
	Δήμος Βεγορίτιδας	Ναός του Αγίου Γεωργίου	1667	Κάτω Γραμματικό
Εκκλησία της Αναστάσεως		1700	Παλιός Άγιος Αθανάσιος	
Εκκλησία της Παναγίας		1500	Άρνιασσα	
Αγία Τριάδα		1865	Άρνιασσα	

Πηγή: Ν.Α Πέλλας

2.6.2.3. Τοπικές παραδοσιακές εκδηλώσεις και παραδοσιακά προϊόντα

Παραδοσιακά προϊόντα

Τα παραδοσιακά τοπικά προϊόντα της ορεινής Πέλλας είναι το μέλι, τα φρούτα, ανάμεσα τους τα περίφημα "Κεράσια Βοδενών", γλυκά κουταλιού, τυρί "μπάτσο", «σουύσκες» πιπεριές, πράσινες πιπεριές, τσίπουρο, ζυμαρικά από αγνά υλικά. Οι επισκέπτες μπορούν να προμηθευτούν τα τοπικά προϊόντα στα παραδοσιακά παζάρια της περιοχής, στα μικρά παντοπωλεία, στα τυροκομεία, στα καταστήματα παραδοσιακών προϊόντων, στα καταστήματα λαϊκής τέχνης & στους γυναικίους συνεταιρισμούς της περιοχής. Πέραν των προϊόντων της φύσης στην Ορεινή Πέλλα ο επισκέπτης μπορεί να συναντήσει παραδοσιακούς χαλκουργούς, ζωγράφους, αγγειοπλάστες κ.α.

Τοπική Γαστρονομία

Οι διατροφικές συνήθειες των κατοίκων της περιοχής, εξαρτιόνταν αποκλειστικά από τα προϊόντα που παρήγαγε αυτός ο τόπος, λόγω της απομόνωσης, που τα παλιά χρόνια επέβαλε η γεωφυσική του. γι' αυτό και η λαϊκή παραδοσιακή μαγειρική έχει έντονα στοιχεία εντοπιότητας. Χρησιμοποιούσαν υλικά που έβρισκαν στη γύρω φύση, που τους παρείχε πλουσιοπάροχα τους καρπούς της γης της, σιτάρι, καλαμπόκι, κριθάρι, τα φρούτα της, όλων των ειδών, ρόδια, μούσμουλα, τζίτζυφα, μούρα, δαμάσκηνα, κυδώνια, κάστανα και σύκα.

Η παραδοσιακή τοπική κουζίνα της περιοχής της Έδεσσας συνδεόταν άμεσα με τις κοινωνικές εκδηλώσεις της κοινότητας, είτε αυτές συνδέονταν με τις γιορτές της Χριστιανοσύνης, όπως Χριστούγεννα, Πάσχα, Κοίμηση της Παναγίας, είτε με τις προσωπικές χαρές και λύπες των μελών της κοινότητας, όπως οι γάμοι, οι ονομαστικές γιορτές των μελών της, είτε με τις γιορτές και τα πανηγύρια των προστατών Αγίων των χωριών, τα «κουρμπάν». όπου κάθε χωριό είχε το δικό του 'γιο, και οι μεγαλύτεροι μούσαν τα παιδιά και τα εγγόνια τους στην αγάπη και την προσήλωση στον τόπο και την πολιτιστική κληρονομιά. Έτσι, η τοπική κουζίνα της περιοχής χαρακτηρίζεται πλούσια με πολλές συνταγές και πολλά μυστικά. Οι επισκέπτες έχουν τη δυνατότητα να τις γευτούν, στα 100 περίπου εστιατόρια και ταβέρνες της περιοχής.

Πίνακας 2.6.3: Ημερολόγιο και περιγραφή των τοπικών παραδοσιακών εκδηλώσεων

Χρονική Περίοδος	Περιγραφή Εκδήλωσης	Τόπος
6-Ιαν	" Τζαμαλάρια " - Παραδοσιακό έθιμο Γάμου με ... παρενοχλήσεις - Τοπική Μουσική - Γλέντι με άφθονο κρασί - (Η πομπή γυρνά γλεντώντας τους δρόμους του χωριού)	Αρνισσα
Καθ.Δευτέρα	Καθαρά Δευτέρα με την Αερολέσχη Έδεσσας στο Ανεμοδρόμιο - Χορός - Τοπική Μακεδονική Μουσική αλλά και φασολάδα	Ανεμοδρόμιο
Καθ.Δευτέρα	Χαρταετοί στο Άνω Λουτράκι για Ποζαροκούλουμα και Φασολάδα. Παραδοσιακή Ορχήστρα και χορευτικά δίνουν άλλη αίσθηση σε όσους συμμετέχουν	Λουτράκι Αριδαίας
1η Μάρτη	Τα παιδιά ξεχύνονται στους δρόμους του χωριού κουνώντας ένα ραβδί όπου έχει στερεωθεί ένα ξύλινο χελιδόνι με κουδουνάκι στο λαιμό και τραγουδούν την " Χελιδόνα " - Κρατούν ένα καλάθι και πηγαίνουν από σπίτι σε σπίτι μαζεύοντας αυγά, φασόλια & χρήματα. " Χελι	Νησί
2η ημέρα του Πάσχα	Τοπικό Έθιμο " Κατρακύλισμα των αυγών " από τον πολιτιστικό σύλλογο το Βαλκογιάνοβο- Τοπική Μακεδονική Μουσική - Χορός - Παραδοσιακά Εδέσματα	Λύκοι
2η ημέρα του Πάσχα	Θρησκευτικό Πανηγύρι στην εκκλησία του Αγ.Γεωργίου.	Λουτράκι Αριδαίας
1η Παρασκευή μετά από το Πάσχα	Ζωοδόχου Πηγής (Μουσική - Χορός - Εδέσματα)	Άγρας - Τοποθεσία Αγ.Αθανάσιος
23 Απρ (Αγ.Γεωργίου)	Τοπικό Έθιμο " Αφιέρωση Ζώνων - Δημοπρασία " - Σε μία πανέμορφη τοποθεσία - Χορός - τοπική μακεδονική μουσική - εδέσματα - χορευτικά συγκροτήματα	Βρυττά-Νησί
23 Απρ (Αγ.Γεωργίου)	Τοπικό Έθιμο " Αφιέρωση Ζώνων - Δημοπρασία " - Ομαδικό ψήσιμο στην περιοχή όπου πέντε δένδρα ενώνονται σχηματίζοντας ένα ανθρώπινο σώμα - Παραδοσιακή μακεδονική μουσική - Χορός.	Αγ.Αθανάσιος Τοποθεσία Εξωκλ.Αγ.Γεωργίου
2-Μαΐ	Παραδοσιακή Μακεδονική Μουσική - Χορευτικά Συγκροτήματα - Χορός - Τοπικά Εδέσματα	Μεσημέρι - Τοποθεσία Αγ.Αθανάσιος
2 Μαΐου	Θρησκευτικό Παραδοσιακό Γλέντι στο εκκλησάκι του Αγ.Αθανασίου - Μακεδονική Μουσική - Προσφέρεται γίδα βραστή σε όλους	Παλαιά Ξανθόγεια
21-Μαΐ	Παραδοσιακό πανηγύρι με χάλκινα στο πανέμορφο χώρο του ναού Κων/νου & Ελένης - Εδέσματα - Χορός	Καρυδιά - Τοποθεσία "Κόστενο"
Αναλήψεως (40 ημέρες μετά το Πάσχα)	Παραδοσιακή Μακεδονική Μουσική - Χορευτικά Συγκροτήματα - Χορός - Τοπικά Εδέσματα	Αγ.Αθανάσιος Τοποθεσία Πλ.Χωριού
Αναλήψεως (40 ημέρες μετά το Πάσχα)	Παραδοσιακή Μακεδονική Μουσική - Χορευτικά Συγκροτήματα - Χορός - Τοπικά Εδέσματα	Κερασιά
10-Ιουν	Εορταστικές Εκδηλώσεις προς τιμή των μακεδονομάχων Άγρα-Μίγκα (Παραδοσιακή Μακεδονική Μουσική, Γλέντι με μακεδονικούς χορούς, Κεράσματα στην πλατεία του χωριού, εδέσματα για όλους τους επισκέπτες)	Καρυδιά - Πλ.Χωριού
Τελευταίο Σαββατοκύριο του Ιουνίου	Ελληνικό Φεστιβάλ Κερασιού -Παραδοσιακή Μακεδονική Μουσική (Χάλκινα) - Χορευτικά συγκροτήματα - Χορός - Εδέσματα και φυσικά ... άφθονα κεράσια	Άγρας - Εδεσσα
Μέσα Ιουλ	Μικρασιατική Βραδιά - Πανελλήνια Συνάντηση Μικρασιατών - Χορός - Τραγούδια απο τις αλησμόνητες πατρίδες - Μεζέδες. Στην παραλία της Περαιάς με φόντο το μαγικό ηλιοβασίλεμα της λίμνης Βεγορίτιδας.	Περαιά Εδεσσας
20-Ιουλ	Παραδοσιακό Πανηγύρι - Παραδοσιακή Μακεδονική Μουσική - Χορός - Γλέντι (αντάμωμα των απανταχού Ξανθογειτών)	Ξανθόγεια
20-Ιουλ	Παραδοσιακό Πανηγύρι - Παραδοσιακή Μακεδονική Μουσική - Χορός - Γλέντι	Αψαλος
26-Ιουλ	Παραδοσιακό Πανηγύρι (Πλατεία Χωριού) - Μακεδονικό Γλέντι, Χορός, Ζωντανή Μουσική απο τους "Χρυσοδάκτυλους"	Καρυδιά
26-Ιουλ	Παραδοσιακό Πανηγύρι (Πλατεία Χωριού) - Μακεδονικό Γλέντι, Χορός, Ζωντανή Μουσική	Ζέρβη
26-Ιουλ	Παραδοσιακό Πανηγύρι (Πλατεία Χωριού) - Μακεδονικό Γλέντι, Χορός, Ζωντανή Μουσική	Σωτήρα
6-Αυγ	Μακεδονικό Γλέντι στην περιοχή Ντ.Λειβάδα (Λύκοι-Μαργαρίτα) στην μνήμη της δασκάλας Ειρήνης Γκίνη (Μίρκα) απο τοπικούς πολιτιστικούς συλλόγους.	Λύκοι-Μαργαρίτα

Πηγή: Ν.Α Πέλλας

Τοπικές παραδοσιακές εκδηλώσεις

Στην περιοχή μελέτης λαμβάνουν χώρα πληθώρα τοπικών εκδηλώσεων με την ευκαιρία τοπικών εορτών και επετείων. Πολλές από αυτές είναι αφιερωμένες σε θρησκευτικές πανηγύρεις, σε ιστορικά

πρόσωπα ή γεγονότα, σε τοπικά προϊόντα ή σε προγράμματα της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για την πνευματική αναβάθμιση του τόπου. Είναι εμπνευσμένες από την τοπική παράδοση, την τέχνη, τη μουσική, τα τοπικά ήθη και έθιμα και οργανώνονται από τους πολιτιστικούς συλλόγους και τους Δήμους. Στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται όλες οι τοπικές εκδηλώσεις με σύντομη περιγραφή των δρώμενων καθώς και ο τόπος διεξαγωγής τους και η ημερομηνία εκδήλωσης.

2.7. Δυναμική του τουρισμού

2.7.1 Εισαγωγή

Η περιοχή μελέτης σύμφωνα με τα δεδομένα του προηγούμενου κεφαλαίου χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη αξιόλογων τουριστικών πόρων, τόσο από πλευράς φυσικής καλλονής (τοπία ιδιαίτερου κάλλους, λίμνες, ποτάμια, οικοσυστήματα, δάση, ορεινές περιοχές κ.α.), όσο και από ιστορικο-πολιτιστική πλευρά με την ύπαρξη ιστορικών μνημείων και συνόλων που ξεκινούν από τους προϊστορικούς χρόνους (σπήλαια Λουτρακίου), μουσεία (Αλμωπίας και Λουτρακίου κ.α.) και παραδοσιακών οικισμών (Παλιός Άγιος Αθανάσιος κ.λ.π.). Στην περιοχή επίσης απαντώνται πόροι με ιδιαίτερες δυνατότητες τουριστικής αξιοποίησης όπως ιαματικές πηγές (Λουτράκι,κ.α.), κέντρα χειμερινού τουρισμού (Καϊμάκτσαλαν), κέντρα ειδικών αθλητικών ενδιαφερόντων (Παναγίτσα - Ανεμοδρόμιο), οι οποίοι μέχρι σήμερα παραμένουν ουσιαστικά αναξιοποίητοι. Οι σημαντικότεροι τουριστικοί πόροι της ορεινής Πέλλας ομαδοποιούνται ως εξής:

- Φυσικές περιοχές ιδιαίτερου κάλλους, όπως, τοι όρος Καϊμάκτσαλαν, η περιοχή Λουτρών Λουτρακίου (Πόζαρ), οι λίμνες Βεγορίτιδα – Άγρα κ.α.
- Περιοχές αρχαιολογικού – ιστορικού – αρχαιολογικού – πολιτισμικού ενδιαφέροντος, όπως τα Σπήλαια Λουτρακίου, το Παλαιοντολογικό-φυσιογραφικό μουσείο Λουτρακίου, το μουσείο φυσικής ιστορίας και τα αξιόλογα μοναστήρια και εκκλησίες της περιοχής.
- Ιαματικές πηγές, όπως τα λουτρά Λουτρακίου
- Χώροι ειδικών τουριστικών αθλητικών δραστηριοτήτων και ειδικών ενδιαφερόντων, όπως το χιονοδρομικό κέντρο «Καϊμάκτσαλαν», Αεραθλητικό Κέντρο: Αερολέσχη Έδεσσας – Αεραθλητικός Σύλλογος «Πέλλα», κ.α.
- Στην περιοχή μελέτης αναπτύσσονται ήδη μορφές τουρισμού όπως:
 - Χιονοδρομία (Χιονοδρομικό Κέντρο Βόρα)
 - Αιωροπτερισμός, ανεμοπτερισμός (Ανεμοδρόμιο Παναγίτσας)
 - Θερμαλιστικός τουρισμός (Ιαματικά Λουτρά Λουτρακίου)
 - Αγροτουρισμός
 - Ιστορικός - Πολιτισμικός τουρισμός (Παραδοσιακός οικισμός Αγ. Αθανασίου)
- και προσφέρονται επίσης δυνατότητες άσκησης δραστηριοτήτων όπως:
 - Ορεινή πεζοπορία, trekking, αναρρίχηση & καταρρίχηση (στους ορεινούς όγκους καθώς και στις περιαστικές περιοχές)
 - Birdwatching (ορεινούς όγκους, Υγρότοπος Άγρα & Λίμνη Βεγορίτιδα)
 - Ψάρεμα & βαρκάδα

- Μηχανοκίνητος αθλητισμός & ποδηλασία (σε ορεινές περιοχές του Νομού καθώς και σε ειδικά διαμορφωμένη πίστα Moto-Cross δίπλα στο Ανεμοδρόμιο Παναγίτσας).
- οι οποίες σε συνδυασμό με τις άλλες ενδιαφέρουσες δυνατότητες που προσφέρει ο Νομός Πέλλας:
- Πολιτιστικός τουρισμός (Πέλλα, Αρχαία Έδεσσα, Πρωτοβιομηχανικά κτίρια στην περιοχή Μύλων Έδεσσας, παραδοσιακή συνοικία Βαρόσι Έδεσσας κλπ.)
- Αξιοθέατα (Καταρράκτες κλπ.)
- Δραστηριότητες όπως καγак, rafting (στον ποταμό Μογλενίτσα στην περιοχή του Δήμου Μενηίδας), κωπηλασία (στο Κωπηλατικό Κέντρο Λουδία του Δήμου Γιαννισών)
- συνθέτουν το τουριστικό προφίλ μιας περιοχής όπου η δυνατότητα πολλαπλών επιλογών αποτελεί συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι άλλων περιοχών.

2.7.2 Τουριστική – Αγροτουριστική Υποδομή του Ν.Πέλλας

Όσον αφορά τη ξενοδοχειακή υποδομή της περιοχής, επειδή τα διαθέσιμα στοιχεία της ΕΣΥΕ διατίθενται σε κλίμακα Νομού (μονάδα χωρικής αναφοράς) και επειδή όσον αφορά το Ν.Πέλλας ο μεγαλύτερος αριθμός των καταλυμάτων χωροθετείται στην περιοχή μελέτης κρίνεται σκόπιμο η παρουσίαση των υφιστάμενων τουριστικών δεδομένων να πραγματοποιηθεί στο σύνολο του Ν.Πέλλας.

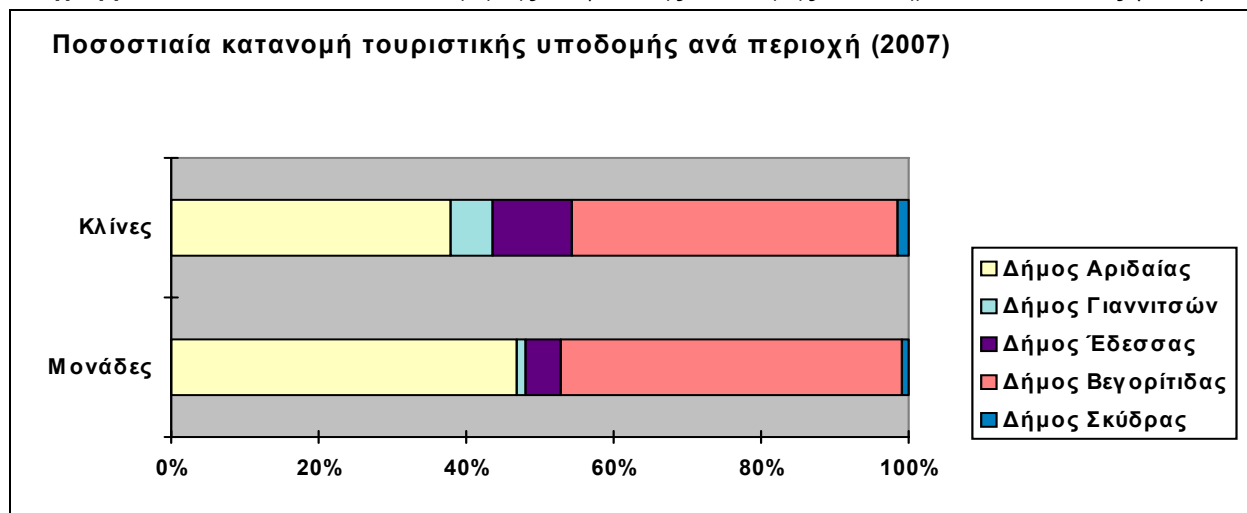
Πίνακας 2.7.1: Ξενοδοχειακή υποδομή Ν.Πέλλας (2007)

Δημοτικό Διαμέρισμα	Ξενοδοχείο		Ενοικιαζόμενα Δωμάτια		Ενοικιαζόμενα Διαμερίσματα		Ορειβατικό καταφύγιο		Παραδοσιακοί Ξενώνες		Επιπλωμένες κατοικίες		Σύνολο	
	Μονάδες	Κλίνες	Μονάδες	Κλίνες	Μονάδες	Κλίνες	Μονάδες	Κλίνες	Μονάδες	Κλίνες	Μονάδες	Κλίνες	Μονάδες	Κλίνες
Σύνολο Δ.Γιαννισών	3	283											3	283
Σύνολο Δ.Σκιάδας	2	68											2	68
Σύνολο Δ.Έδεσσας (Καρυδιά-Κερασιά)	7	487	1	12					2	30	1	15	11	544
Αριδαία / Λυκότομο	1	23									1	20	2	43
Λουτράκι	20	895	65	510	8	219			4	90			97	1.714
Όρμα			13	139							1	20	14	159
Σαρακηνοί													-	-
Πιπεριά													-	-
Σύνολο Δ.Αριδαίας	21	918	78	649	8	219			4	90	2	40	113	1.916
Άρνισσα	2	44	10	75	2	26	1	26					15	171
Νέος Άγιος Αθανάσιος	3	86	8	93	3	67							14	246
Ξανθόγεια	1	48	1	20									2	68
Περαία			1	6	1	20							2	26
Παλαιός Άγιος Αθανάσιος	17	450	18	293	4	102	1	22	2	35	13	405	55	1.307
Παναγίτσα	8	218	12	116	4	79							24	413
Σύνολο Δ.Βεγορίτιδας	31	846	50	603	14	294	2	48	2	35	13	405	112	2.231
Σύνολο Ν.Πέλλας	64	2.602	129	1.264	22	513	2	48	8	155	16	460	241	5.042

Πηγή: Βάση Δεδομένων ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε.

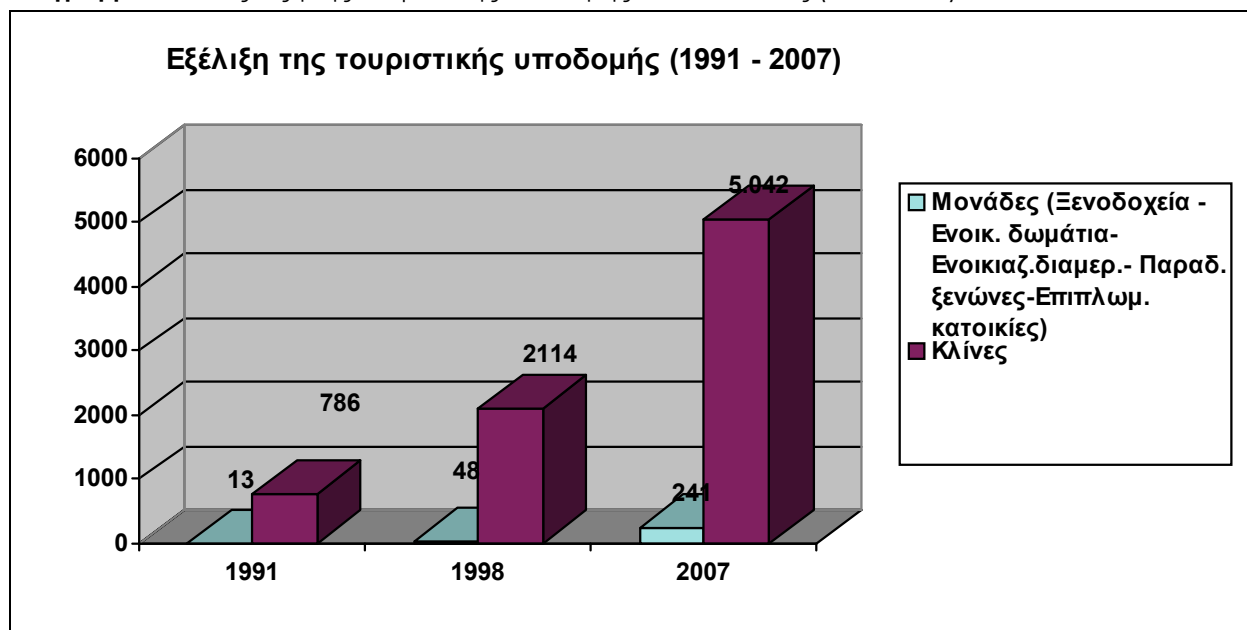
Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε., η τουριστική υποδομή του Νομού σε ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια, ενοικιαζόμενα διαμερίσματα, παραδοσιακούς ξενώνες, επιπλωμένες κατοικίες και ορειβατικά καταφύγια και η εξέλιξη της κατά την περίοδο 1991-2007, καθώς και η ποσοστιαία κατανομή της τουριστικής υποδομής ανά Δήμο για το 2007, φαίνονται στα σχήματα που ακολουθούν.

Στο παρακάτω διάγραμμα επαληθεύεται το γεγονός ότι σχεδόν το 90% των τουριστικών καταλυμάτων χωροθετείται στους δύο δήμους (Αριδαίας και Βεγορίτιδα) που ανήκουν στην περιοχή μελέτης. Επιπλέον διαπιστώνεται η μείωση του παραπάνω ποσοστού όσον αφορά τον αριθμό των κλινών καθώς στους Δήμους Έδεσσας και Γιαννισών χωροθετούνται τα κλασικά ξενοδοχεία αστικού τύπου, με μεγαλύτερο αριθμό δωματίων και κατά συνέπεια κλινών σε αντιπαράθεση με τα παραδοσιακά αγροτουριστικά καταλύματα που συναντώνται στους Δήμους Αριδαίας και Βεγορίτιδα.

Διάγραμμα 2.7.1: Ποσοστιαία κατανομή της τουριστικής υποδομής ανά Δήμο στο Ν. Πέλλας (2007)

Πηγή: Βάση Δεδομένων ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε., Επεξεργασία ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε.

Η ξενοδοχειακή υποδομή του Νομού για τη χρονική περίοδο από το 2002 έως το 2006, έχει αυξηθεί, αφού ο αριθμός των ξενοδοχειακών μονάδων σημείωσε σημαντική αύξηση της τάξης του 26,83% και από 41 μονάδες που υπήρχαν το 2002, το 2006 ανήλθαν σε 52 μονάδες. Αξιοσημείωτο είναι ότι η αύξηση των ξενοδοχείων του Νομού είναι πολύ μεγαλύτερη από τη μεταβολή του αντίστοιχου αριθμού των ξενοδοχείων της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας (αύξηση κατά 8,03%) και της χώρας (αύξηση κατά 4,86%). Τέλος, όσον αφορά στην κατηγορία των ξενοδοχείων του Νομού, τα περισσότερα εξ αυτών, περίπου το 50%, αφορούν σε μονάδες κατηγορίας δύο αστέρων.

Διάγραμμα 2.7.2: Εξέλιξη της τουριστικής υποδομής στο Ν. Πέλλας (1991-2007)

Πηγή: Βάση Δεδομένων ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε., Επεξεργασία ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε.

Στην περιοχή μελέτης (ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας) είχε ήδη αρχίσει η υλοποίηση παρεμβάσεων τόσο από την LEADER I όσο και από άλλα εθνικά και κοινοτικά προγράμματα στην κατεύθυνση της τουριστικής αξιοποίησης των τοπικών πόρων. Οι παρεμβάσεις αυτές δημιούργησαν ευνοϊκό κλίμα για την προσέλκυση επιχειρηματικής δραστηριότητας στον τομέα του τουρισμού και η αξιοποίηση δυνατοτήτων χρηματοδότησης από Κοινοτικές Πρωτοβουλίες & Εθνικά Προγράμματα ενίσχυσε αυτό το ευνοϊκό κλίμα. Σύμφωνα με στοιχεία της ΑΝ.ΠΕ. Α.Ε., από τις εμπορικές επιχειρήσεις (κυρίως κέντρα

εστίασης, παντοπωλεία-super market, βιβλιοπωλεία, βενζινάδικα, περίπτερα κλπ.) στους οικισμούς Αγρα, Άρνισσας, Παληού & Νέου Αγ. Αθανασίου, Ξανθογείων, Ζέρβης & Παναγίτσας, περίπου το 60% των επιχειρήσεων ξεκίνησαν τη λειτουργία τους από το 1994 και έπειτα. Το παραπάνω στοιχείο είναι ενδεικτικό του πόσο έντονα επηρέασε η λειτουργία του χιονοδρομικού την αύξηση της δραστηριότητας στην περιοχή του συμπλέγματος.

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει το γεγονός ότι ενώ για το σύνολο των επιχειρηματιών που ξεκίνησαν δραστηριότητα πριν το 1994 το εμπόριο αποτελούσε την κύρια μορφή απασχόλησης τους, για το 40% των επιχειρηματικών που ξεκίνησαν την εμπορική δραστηριότητά τους μετά το 1994, το εμπόριο εμφανίζεται συμπληρωματική προς άλλες δραστηριότητες (γεωργία, άλλες εμπορικές δραστηριότητες κλπ.). Εντυπωσιακά είναι τα δεδομένα που προέρχονται από τοπικούς φορείς για την αύξηση της τουριστικής κίνησης στην περιοχή παρέμβασης στους οικισμούς του ορεινού συμπλέγματος Βόρα.

Πίνακας 2.7.2: Ξενοδοχειακό δυναμικό κατά τάξη το έτος 2003

Γεωγραφική Περιοχή	Πολυτελείας			Α Τάξεως			Β Τάξεως			Γ Τάξεως			Δ Τάξεως			Ε Τάξεως			Σύνολο		
	Ξενοδοχεία	Δωμάτια	Κλίνες	Ξενοδοχεία	Δωμάτια	Κλίνες	Ξενοδοχεία	Δωμάτια	Κλίνες	Ξενοδοχεία	Δωμάτια	Κλίνες	Ξενοδοχεία	Δωμάτια	Κλίνες	Ξενοδοχεία	Δωμάτια	Κλίνες	Ξενοδοχεία	Δωμάτια	Κλίνες
2003																					
Χώρα	104	21.324	41.372	870	88.139	167.822	1.613	80.604	153.410	4.403	119.716	225.104	1.147	21.709	41.201	552	8.048	15.989	8.689	339.540	644.898
Μακεδονία	12	1.714	3.194	70	9.035	16.903	198	10.678	20.455	603	14.763	28.181	433	8.506	16.191	53	769	1.570	1.369	45.465	86.494
Πέλλα	0	0	0	1	24	49	6	158	303	23	369	742	10	153	308	1	19	57	41	723	1.459

Πηγή: ΕΣΥΕ, 2003-2006

Πίνακας 2.7.3: Εξέλιξη ξενοδοχειακού δυναμικού κατά κατηγορία τα έτη 2004 έως 2006 (αστέρια)

Γεωγραφική Περιοχή	5****			4****			3***			2**			1*			Σύνολο	
	Ξενοδοχεία	Δωμάτια	Κλίνες	Ξενοδοχεία	Δωμάτια	Κλίνες	Ξενοδοχεία	Δωμάτια	Κλίνες	Ξενοδοχεία	Δωμάτια	Κλίνες	Ξενοδοχεία	Δωμάτια	Κλίνες	Ξενοδοχεία	Δωμάτια
2004																	
Χώρα	139	26.756	51.967	896	88.837	168.940	1.660	82.627	157.495	4.473	122.615	230.281	1.731	31.056	59.588	8.899	351.891
Μακεδονία	18	2.352	4.376	75	9.525	17.884	216	11.478	22.076	602	14.846	28.381	528	9.956	19.080	1.439	48.157
Πέλλα	0	0	0	2	64	123	7	165	316	23	369	742	12	203	423	44	801
2005																	
Χώρα	155	29.140	56.888	944	90.975	173.431	1.712	83.632	159.351	4.496	124.106	233.315	1.729	30.868	59.065	9.036	358.721
Μακεδονία	21	2.833	5.470	77	9.755	18.543	239	12.253	23.508	604	15.019	28.809	528	9.884	18.949	1.469	49.744
Πέλλα	0	0	0	2	64	123	9	221	432	23	380	773	11	169	358	45	834
2006																	
Χώρα	176	33.130	64.913	994	92.372	176.631	1.804	85.547	163.077	4.460	123.151	231.333	1.677	29.979	57.298	9.111	364.179
Μακεδονία	26	3.743	7.259	81	9.611	18.311	265	12.471	24.485	591	14.712	28.220	516	9.659	18.486	1.479	50.196
Πέλλα	0	0	0	2	64	123	14	309	616	25	409	838	11	169	355	52	951

Πηγή: ΕΣΥΕ, 2003-2006

2.7.3 Καταγραφή της υπάρχουσας και εκτίμηση της εν δυνάμει τουριστικής κίνησης στην περιοχή

Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ για τα τέσσερα τελευταία χρόνια, δηλαδή για την περίοδο 2003-2006, διαφαίνεται μία μείωση της τουριστικής κίνησης στο Ν. Πέλλας, τόσο όσον αφορά στις αφίξεις, όσο και στις διανυκτερεύσεις των τουριστών.

Αναφορικά με τις αφίξεις των τουριστών, για την εν λόγω περίοδο, αυτές μειώθηκαν κατά -8,18% και αντίστοιχα οι διανυκτερεύσεις κατά -7,6%. Ο αριθμός των κλινών διαχρονικά παρουσιάζουν αυξομειώσεις, ενώ το ποσοστό πληρότητας βαίνει μειούμενο, με μέση πληρότητα 21%. Οι επισκέπτες του Νομού αφορούν κατά βάση σε Έλληνες και ένα μικρό ποσοστό, 10% περίπου σε αλλοδαπούς επισκέπτες.

Πίνακας 2.7.4: Αφίξεις στα συλλογικά τουριστικά καταλύματα Ν. Πέλλας, Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, Χώρας για την περίοδο 2003-2006

Ξενοδοχειακά Καταλύματα εκτός Campings					
2003					
Γεωγραφική Περιοχή	Αφίξεις			Κλίνες που Λειτουργούν	Πληρότητα %
	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο		
Σύνολο Χώρας	5.649.512	6.574.470	12.223.982	475.555	61
Κεντρική Μακεδονία	806.996	396.846	1.203.842	32.700	53
Νομός Πέλλας	35.811	3.211	39.022	1.130	23
2004					
Γεωγραφική Περιοχή	Αφίξεις			Κλίνες που Λειτουργούν	Πληρότητα %
	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο		
Σύνολο Χώρας	5.567.107	6.313.228	11.880.335	471.084	56
Κεντρική Μακεδονία	788.999	462.797	1.251.796	46.577	50
Νομός Πέλλας	31.631	2.571	34.202	1.189	21
2005					
Γεωγραφική Περιοχή	Αφίξεις			Κλίνες που Λειτουργούν	Πληρότητα %
	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο		
Σύνολο Χώρας	5.932.911	7.142.860	13.075.771	445.072	59
Κεντρική Μακεδονία	915.478	581.654	1.497.132	43.804	50
Νομός Πέλλας	35.177	2.984	38.161	1.158	20
2006					
Γεωγραφική Περιοχή	Αφίξεις			Κλίνες που Λειτουργούν	Πληρότητα %
	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο		
Σύνολο Χώρας	6.127.573	7.547.667	13.675.240	450.505	60
Κεντρική Μακεδονία	989.855	636.015	1.625.870	45.962	53
Νομός Πέλλας	32.722	3.107	35.829	1.527	19

Πηγή: ΕΣΥΕ, 2003-2006

Ο Ν. Πέλλας παρουσιάζει μια ιδιαίτερη μορφή τουριστικής κίνησης καθ' όλη τη διάρκεια του έτους αλλά σε διαφορετικές περιοχές. Κατά τη διάρκεια της θερινής περιόδου, παρατηρείται αυξημένη τουριστική κίνηση στο βόρειο τμήμα του Ν. Πέλλας (Θερμαλιστικός τουρισμός στα Ιαματικά Λουτρά Λουτρακίου) και σημαντικά μειωμένη κατά τη διάρκεια της χειμερινής περιόδου, ενώ απεναντίας κατά τη χειμερινή περίοδο στο δυτικό τμήμα του Νομού (Χιονοδρομικό Κέντρο Βόρα) παρατηρείται ιδιαίτερα αυξημένη συγκέντρωση τουριστών στο κέντρο ορεινού τουρισμού, η οποία όμως μειώνεται εντυπωσιακά κατά τους θερινούς μήνες.

Στο σύνολο του Ν. Πέλλας, παρατηρείται συνεχής τουριστική κίνηση από διερχόμενους όμως τουρίστες, σε καίρια σημεία τουριστικού ενδιαφέροντος όπως είναι ο αρχαιολογικός χώρος της

Πέλλας, οι Καταρράκτες της Έδεσσας και οι γύρω από αυτούς περιοχές με παραδοσιακά κτίσματα (Μύλοι, Βαρόσι), το ανεμοδρόμιο Παναγίτσας, η Ιερά μονή Αρχαγγέλου κ.λ.π.

Συνέπεια όλων των παραπάνω είναι η δημιουργία υποδομής αυξημένης δυναμικότητας με υψηλό κόστος επένδυσης, η οποία όμως αξιοποιείται μερικώς, δεδομένης της εποχικότητας που παρουσιάζει η τουριστική κίνηση.

Πίνακας 2.7.5: Διανυκτερεύσεις στα συλλογικά τουριστικά καταλύματα Ν. Πέλλας, Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, Χώρας για την περίοδο 2003-2006

Ξενοδοχειακά Καταλύματα εκτός Campings					
2003					
Γεωγραφική Περιοχή	Αφίξεις			Κλίνες που Λειτουργούν	Πληρότητα %
	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο		
Σύνολο Χώρας	13.716.146	39.759.557	53.475.703	475.555	61
Κεντρική Μακεδονία	1.771.372	1.922.578	3.693.950	32.700	53
Νομός Πέλλας	65.424	6.728	72.152	1.130	23
2004					
Γεωγραφική Περιοχή	Αφίξεις			Κλίνες που Λειτουργούν	Πληρότητα %
	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο		
Σύνολο Χώρας	13.280.010	38.309.783	51.589.793	471.084	56
Κεντρική Μακεδονία	1.811.085	2.420.728	4.231.813	46.577	50
Νομός Πέλλας	59.613	5.734	65.347	1.189	21
2005					
Γεωγραφική Περιοχή	Αφίξεις			Κλίνες που Λειτουργούν	Πληρότητα %
	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο		
Σύνολο Χώρας	13.942.458	40.074.798	54.017.256	445.072	59
Κεντρική Μακεδονία	2.048.586	2.900.877	4.949.463	43.804	50
Νομός Πέλλας	62.203	6.266	68.469	1.158	20
2006					
Γεωγραφική Περιοχή	Αφίξεις			Κλίνες που Λειτουργούν	Πληρότητα %
	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο		
Σύνολο Χώρας	14.248.961	42.458.767	56.707.728	450.505	60
Κεντρική Μακεδονία	2.268.246	3.448.608	5.716.854	45.962	53
Νομός Πέλλας	59.412	7.250	66.662	1.527	19

Πηγή: ΕΣΥΕ, 2003-2006

Σύμφωνα με στοιχεία του Τουριστικού Γραφείου Πληροφοριών της Δημοτικής Επιχείρησης «Καταρράκτες» Έδεσσας, ο αριθμός των τουριστών και ο τόπος προέλευσης αυτών φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί. Σημειώνεται η σταθερή μείωση των επισκεπτών από την Κύπρο κυρίως λόγω της διακοπής των 7ήμερων εκδρομών των μαθητών.

Πίνακας 2.7.6: Αριθμός των τουριστών και η προέλευση αυτών κατά τα έτη 1997-2006

Χώρες Προέλευσης Τουριστών	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Έλληνες	26.473	35.622	32.577	31.544	29.860	33.625	33.918	28.734	30.256	28.218
Κύπριοι	1.189	1.159	1.357	1.924	1.052	841	1.054	721	619	606
Αλλοδαποί Ευρώπη	6.776	5.253	5.033	4.832	4.344	4.775	4.728	3.857	4.993	4.540
Ανατολική Ευρώπη	1.634	1.416	1.671	1.945	2.369	3.585	4.014	2.990	3.292	3.163
Σκανδιναβοί	576	360	327	194	177	270	251	209	284	175
Αμερική	542	412	273	594	236	360	394	324	408	397
Αφρική	19	35	62	57	44	43	20	40	59	62
Άλλοι	882	839	463	468	427	518	570	336	482	411
Σύνολο	38.091	45.096	41.763	41.558	38.509	44.017	44.949	37.211	40.393	37.572

Πηγή: Τουριστικό Γραφείο Πληροφοριών της Δημοτικής Επιχείρησης «Καταρράκτες» Έδεσσας

Από τα στοιχεία επίσης του Τουριστικού Γραφείου προκύπτει ότι κατά το χρονικό διάστημα από 1/1/05 – 31/12/05 διανεμήθηκαν πάνω από 25.000 οδηγοί-χάρτες της πόλης καθώς και άλλα έντυπα που αφορούν τα αξιοθέατα, τις εκδηλώσεις και τουριστικές επιχειρήσεις (Διαμονή, Εστίαση, Δραστηριότητες). Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα καταγράφηκαν 1.944 τηλεφωνήματα, τα περισσότερα για διαμονή, για παραδοσιακές εκδηλώσεις, για το Χιονοδρομικό Κέντρο και για υπαίθριες δραστηριότητες. Κατά τη διάρκεια του έτους το προσωπικό του Τουριστικού Γραφείου κάλυψε δεκάδες εκδηλώσεις, μεταφράσεις, είχε δύο συμμετοχές σε εκθέσεις, και οικο-ξεναγήσεις που συμμετείχαν 1.301 άτομα (Εκπαιδευτικές Μονάδες, Σύλλογοι) και 12 φιλοξενίες ΜΜΕ. Τα τουριστικά λεωφορεία τα οποία κατέγραψε το Τουριστικό Γραφείο κατά τις ώρες λειτουργίας του, ανήλθαν σε 2.326, ενώ σημειώνεται ότι πλέον πολλά σχολεία μετακινούνται με τρένο. Ο αριθμός των τουριστικών λεωφορείων ανά μήνα για το έτος 2005 παρατίθενται στον πίνακα που ακολουθεί.

Πίνακας 2.7.7: Αριθμός τουριστικών λεωφορείων για το έτος 2005

	Ιαν	Φεβ	Μαρ	Απρ	Μαΐ	Ιουν	Ιουλ	Αυγ	Σεπ	Οκτ	Νοε	Δεκ	Σύνολο
Λεωφορεία	37	50	233	139	223	274	188	141	202	208	79	87	1.861
Λεωφορεία σχολικά	1	11	82	209	78	61	2	-	-	3	5	13	465
Σύνολο	98	61	315	348	311	335	190	141	202	211	84	100	2.326

Πηγή: Τουριστικό Γραφείο Πληροφοριών της Δημοτικής Επιχείρησης «Καταρράκτες» Έδεσσας

Στα ποιοτικά τους χαρακτηριστικά, οι επισκέπτες συνήθως ταξιδεύουν μόνοι, με το δικό τους μέσο ενώ πολλοί πλέον πραγματοποιούν διανυκτερεύσεις και ημερήσιες εκδρομές σε άλλες τοποθεσίες εντός και εκτός Νομού. Κυρίως πρόκειται για οικογένειες με παιδιά και νεαρά ζευγάρια.

Η ιστοσελίδα της πόλης (www.edessacity.gr) κατέγραψε για το 2005, 650.000 επισκέπτες (visits), με μέσο όρο παραμονής 5,2 λεπτά, από διάφορα μέρη του κόσμου, κυρίως από την Ελλάδα, πράγμα που καταδεικνύει την σταθερή δυναμική του μέσου καθώς πολλοί είναι αυτοί που προγραμματίζουν μέσα από την δίκτυο την επίσκεψή τους στην Έδεσσα.

Στο Ν. Πέλλας υπάρχουν ιδιαίτερα αξιόλογες ιαματικές πηγές στην Κοινότητα Λουτρακίου Πέλλας, όπου από την εποχή του 1993 λειτουργούν Ιαματικά Λουτρά. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα στοιχεία της κίνησης των επισκεπτών που έχουν καταγραφεί από την Κοινοτική Επιχείρηση κατά την πενταετία 1998-2006, σύμφωνα με τα οποία κατά την τριετία 2004-2006 παρατηρείται αύξηση των επισκεπτών κατά 43.520 λούσεις. Σημειώνεται ότι η μείωση των διανυκτερεύσεων στα Λουτρά οφείλεται στη μείωση των κλινών που προέκυψε μετά την αλλαγή χρήσης των ενοικιαζόμενων δωματίων. Οι κύριες ομάδες επισκεπτών της λουτρόπολης είναι:

- Άτομα μέσης ηλικίας ή ηλικιωμένοι που πηγαίνουν στα λουτρά για ιατρικούς λόγους
- Επισκέπτες ηλικίας 30-50 ετών που συνδυάζουν τα λουτρά με την επίσκεψη σε περιοχές φυσικού κάλους και το χιονοδρομικό κέντρο του Βόρα.
- Επισκέπτες της ευρύτερης περιοχής που διέρχονται από τα λουτρά
- Μαθητές, στα πλαίσια είτε της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, είτε των ετήσιων εκδρομών.

Οι δραστηριότητες που ασκούνται από τους επισκέπτες των λουτρών είναι:

- Λούσεις, υδροθεραπεία, κινησιοθεραπεία, ποσιοθεραπεία
- Κολύμβηση στην πισίνα
- Περιπατητικές διαδρομές, ιδιαίτερα η διαδρομή «Ισο Πεύκο-Φαράγγι Ράμνο Μπόρ»
- Επίσκεψη στο Μουσείο
- Επίσκεψη στα σπήλαια

Πίνακας 2.7.8: Κίνηση επισκεπτών στα Λουτρά Αριδαίας και στην ευρύτερη περιοχή

Χρονολογία	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Λουτρά Λουτρακίου	29.323	31.363	29.422	23.273	26.586	27.135	33.072	28.574	26.377
Διανυκτερεύσεις									
Λούσεις	79.941	92.862	100.368	109.276	109.450	131.600	158.758	185.305	202.278
Ευρύτερη περιοχή									
Διανυκτερεύσεις	52.320	53.090	62.820	69.320	76.935	92.134	113.560	122.560	141.045

Πηγή: Βάση Δεδομένων ΑΝ.Π.Ε. Α.Ε.

Πίνακας 2.7.9: Εισιτήρια Σπηλαιού ανά μήνα για τα έτη 2004, 2005, 2006

Εισιτήρια Σπηλαιού κατά Μήνα	Έτος έκδοσης εισιτηρίων		
	2004	2005	2006
Ιανουάριος	563	1.271	1.222
Φεβρουάριος	655	487	370
Μάρτιος	933	1.490	1.138
Απρίλιος	1.133	1.345	1.411
Μάιος	2.561	1.256	1.265
Ιούνιος	607	995	1.083
Ιούλιος	734	883	1.021
Αύγουστος	1.508	1.645	1.660
Σεπτέμβριος	460	833	1.126
Οκτώβριος	1.206	1.256	898
Νοέμβριος	449	979	918
Δεκέμβριος	759	942	1.571
Σύνολο	11.568	13.382	13.683

Πηγή: Αμιγής Δημ. Επιχείρηση Λουτρών Λουτρακίου, ΑΝ.Π.Ε. Α.Ε

Πίνακας 2.7.10: Τουριστική κίνηση περιόδου 1994-2007 στο Χιονοδρομικό Κέντρο Βόρα

Χρονική περίοδος	Εκτιμώμενος αριθμός επισκεπτών	Αριθμός χιονοδρομικών καρτών χρήσης αναβατήρων	Διαχειρίστρια Εταιρία - Παρατηρήσεις
1994-1995	10.000	2.800	1ο έτος πιλοτικής λειτουργίας (Μόνο Σαβ/κα)
1995-1996	18.000 ⁽²⁾	15.000 ⁽²⁾	Βόρας Σκι Ε.Π.Ε. (Λειτουργία με χωμάτοδρόμο)
1996-1997	80.000 ⁽³⁾	45.000 ⁽²⁾	Βόρας Σκι Ε.Π.Ε. (Λειτουργία με ασφ/νο δρόμο)
1997-1998	140.000 ⁽⁴⁾	35.765 ⁽⁸⁾	Δημοτική Επιχείρηση Καταρράκτες Έδεσσας
1998-1999	170.000 ⁽⁴⁾	35.405 ⁽⁸⁾	Δημοτική Επιχείρηση Καταρράκτες Έδεσσας
1999-2000	70.000 ⁽⁵⁾	15.000 ⁽⁶⁾	Εδεσσαϊκή Εξαγωγική & Εμπορική Ε.Π.Ε.
2000-2001	50.000 ⁽⁵⁾	11.000 ⁽⁶⁾	Εδεσσαϊκή Εξαγωγική & Εμπορική Ε.Π.Ε.
2001-2002 ⁽¹⁾	60.000 ⁽⁶⁾	12.244 ⁽⁹⁾	Ενεργειακή Τουριστική Παναγίτσας Α.Ε.
2002-2003	μδθ	μδθ	Ενεργειακή Τουριστική Παναγίτσας Α.Ε.
2003-2004	50.000 ⁽⁷⁾	12.430 ⁽⁷⁾	ΕΥΡΩΑΠ
2004-2005	60.000 ⁽⁷⁾	15.436 ⁽⁷⁾	ΕΥΡΩΑΠ
2005-2006	65.000 ⁽⁷⁾	15.652 ⁽⁷⁾	ΕΥΡΩΑΠ
2006-2007	80.000 ⁽⁷⁾	19.990 ⁽⁷⁾	ΕΥΡΩΑΠ

μδθ: μη διαθέσιμα στοιχεία

(1): Αφορούν στοιχεία μέχρι 28.02.2002

(2): Σύμφωνα με εκτιμήσεις κ. Μαντισίου

(3): Εκτίμηση Αναδόχου βάσει επεξεργασίας παραδοχών του κ. Μαντισίου

(4): Σύμφωνα με εκτιμήσεις Δ.Ε.Κ.Ε. (κ. Κυριακού)

(5): Εκτίμηση Αναδόχου βάσει επεξεργασίας παραδοχών του κ. Καρανίκα

(6): Εκτίμηση Αναδόχου μετά από συζητήσεις με τους φορείς

(7): Στοιχεία βάσης δεδομένων της «ΕΥΡΩΑΠ»

(8): Πηγή: Στοιχεία βάσης δεδομένων της Δ.Ε.Κ. Ε.

(9): Πηγή: Στοιχεία βάσης δεδομένων της «Παναγίτσα Α.Ε.»

Το Χιονοδρομικό Κέντρο «Καϊμάκτσαλαν», τα τελευταία χρόνια παρουσιάζει μια συνεχώς αυξανόμενη κίνηση επισκεπτών. Η κίνηση των καρτών την τελευταία τετραετία παρουσιάζει συνολική αύξηση της τάξης του 67%, ενώ μόνο για το έτος 2006-2007 έφθασε σε 20.000 κάρτες περίπου, μη συμπεριλαμβανομένων των ετήσιων καρτών, την χρήση των αναβατήρων εκμάθησης και των επισκεπτών χιονοδρόμων των σχολών σκι. Σύμφωνα με τις μετρήσεις που πραγματοποιεί το ίδιο το κέντρο, τα τελευταία δύο χρόνια, σε κάθε μία κάρτα Lift αντιστοιχούν άλλοι πέντε επισκέπτες.

Ο κύριος τόπος προέλευσης των επισκεπτών είναι η πόλη της Θεσσαλονίκης και η ευρύτερη περιοχή της Κεντρικής Μακεδονίας (ποσοστό 60% περίπου), λοιπές περιοχές της Ελλάδος σε ποσοστό 5%, ενώ έχει αυξηθεί ο αριθμός επισκεπτών που προέρχονται από την Αθήνα, κυρίως τις περιόδους εορτών και τριημέρων (ποσοστό 35%), λόγω του πλεονεκτήματος που παρουσιάζει ως προορισμός αφού παρέχει τη δυνατότητα συνδυασμού χειμερινών σπορ, ιαματικού τουρισμού των ζεστών πηγών Λουτρακίου και κοσμικής ζωής που προσφέρει ο παραδοσιακός οικισμός του Αγ. Αθανασίου με την αίγλη που απέκτησε και έφθασε να αποκαλείται σήμερα «Η Αράχοβα του Βορρά» και που βρίσκονται σε απόσταση 17-20 χλμ. από το χιονοδρομικό κέντρο.

Η τουριστική κίνηση σε απόλυτους αριθμούς στο ορεινό σύμπλεγμα του όρους Βόρας (Χιονοδρομικό Κέντρο) σύμφωνα με στοιχεία από διάφορες πηγές, διαμορφώθηκε κατά την περίοδο 1994-2007 όπως αναφέρεται στον παραπάνω πίνακα 8.10.

Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία λειτουργίας κέντρου κατά την περίοδο 2004-07, προκύπτει ότι κατά μέσο όρο, το 35%-45% της κίνησης αφορά το 15νήμερο των Χριστουγέννων – Πρωτοχρονιάς, ποσοστό 75% αφορά την κίνηση των Σαββατοκύριακων και μόλις ένα 10% αφορά την κίνηση των καθημερινών, ενώ η σεζόν κυμαίνεται από 127 ημέρες (2006) μέχρι 114 ημέρες (2007), που είναι και η μεγαλύτερη για τα δεδομένα των Ελληνικών χιονοδρομικών κέντρων.

Όλα τα παραπάνω δεδομένα επιβεβαιώνουν μια σημαντική αύξηση της κίνησης στους βασικούς τουριστικούς πόλους της περιοχής μελέτης, η οποία για το Χ.Κ. Βόρας αντιστοιχεί σε θετική μεταβολή της τάξης του 60% την περίοδο 2003-2007 και σε για τα Ιαματικά Λουτρά Λουτρακίου σε 153% (περίοδος 1998-2007).

Για την περιοχή του Λουτρακίου όπου είναι διαθέσιμα περισσότερα στοιχεία, καταγράφεται σταθερή αύξηση τόσο στον αριθμό λούσεων όσο και στον αριθμό πελατών και διανυκτερεύσεων, ενώ παρατηρείται και μικρή μετακίνηση τουριστών (για διαμονή) από την περιοχή των Λουτρών προς στον οικισμό του Λουτρακίου όπου ήδη έχει τεθεί σε λειτουργία μεγάλος αριθμός αγροτουριστικών καταλυμάτων.

Τα επόμενα χρόνια αναμένεται μεγαλύτερος αριθμός τουριστών στην περιοχή, ως αποτέλεσμα της εξάπλωσης της φήμης της στη χώρα. Η βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών και η δημιουργία και προσφορά νέων τουριστικών προϊόντων αποτελεί επίσης σημαντικούς παράγοντες για την προσέλκυση μεγαλύτερου αριθμού τουριστών στην περιοχή.

Πληρότητα καταλυμάτων

Όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω, στην περιοχή μελέτης παρουσιάζεται μια ιδιότυπη τουριστική κίνηση η οποία εκτείνεται σχεδόν σε όλη τη διάρκεια του έτους, μετατοπίζεται όμως χωρικά ανάλογα με την εποχή.

Έτσι στην ευρύτερη περιοχή του Χιονοδρομικού Κέντρου Βόρα, το μέγιστο της τουριστικής κίνησης παρατηρείται κατά τη διάρκεια της χειμερινής περιόδου ενώ στην περιοχή του Λουτρακίου η περίοδος αιχμής ταυτίζεται με τα μέσα καλοκαιριού έως μέσα φθινοπώρου.

Όσον αφορά στην πληρότητα των καταλυμάτων, αυτή στους οικισμούς του Δήμου Βεγορίτιδας (Άρνισσα, Παναγίτσα, Π. & Ν. Άγιος Αθανάσιος) οι οποίοι επηρεάζονται άμεσα από τη λειτουργία του Χιονοδρομικού Κέντρου Βόρα, αγγίζει το 100% περίπου τα Σαββατοκύριακα και τις αργίες της χειμερινής περιόδου. Αντίθετα στην περιοχή του Λουτρακίου ένα μέγιστο πληρότητας το οποίο ξεπερνά το 80% εντοπίζεται στο τέλος καλοκαιριού & στις αρχές φθινοπώρου.

Σε μια προσπάθεια ποσοτικοποίησης των όσων αναφέρθηκαν παραπάνω, και ύστερα από επιτόπια έρευνα σε φορείς και φυσικά πρόσωπα που δραστηριοποιούνται στον τομέα του τουρισμού στην περιοχή, προέκυψαν υπό μορφή εκτιμήσεων τα ακόλουθα στοιχεία που αφορούν στην πληρότητα των καταλυμάτων στην περιοχή:

Από τα παρακάτω στοιχεία γίνεται φανερή μια διαφοροποίηση που παρατηρείται μεταξύ του Λουτρακίου (Ιαματικά Λουτρά Λουτρακίου & οικισμός Λουτρακίου) και των οικισμών του Δήμου Βεγορίτιδας. Στο μεν Λουτράκι κατά τη διάρκεια των μηνών Ιουλίου, Αυγούστου & Σεπτεμβρίου παρατηρείται ένα μέγιστο ποσοστό πληρότητας κλινών το οποίο αφορά στο σύνολο του μήνα καθώς δεν παρατηρούνται ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις μεταξύ Σαββατοκύριακου & καθημερινών, δεδομένου ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των παρευρισκομένων την περίοδο αυτή στην περιοχή είναι παραθεριστές οι οποίοι παραμένουν τουλάχιστον για μια εβδομάδα σε αυτήν. Αντίθετα τους υπόλοιπους μήνες η ελάχιστη πληρότητα που παρατηρείται στα καταλύματα καταγράφεται κατά τη διάρκεια του Σαββατοκύριακου και των αργιών και αφορά εκδρομείς οι οποίοι κάνουν σύντομες διακοπές (Σαββατοκύριακο, τριήμερα) στην περιοχή.

Πίνακας 2.7.11: τουριστικών καταλυμάτων για το έτος 2000, κατά μήνα & περιοχή

Μήνας / Περιοχή		Ι	Φ	Μ	Α	Μ	Ι	Ι	Α	Σ	Ο	Ν	Δ
Λουτράκι	Σαββατοκύρια / αργίες	2%	2%	2%	2%	2%	12%	45%	70%	80%	15%	4%	7%
	Καθημερινές												
Παναγίτσα - Άρνισσα	Σαββατοκύρια / αργίες	90%	90%	70%	60%	10%	10%	10%	10%	5%		10%	90%
	Καθημερινές	10%	10%	10%	10%								10%
Άγιος Αθανάσιος	Σαββατοκύρια / αργίες	100%	100%	80%	70%	5%	1%	1%	1%	1%	20%	60%	90%
	Καθημερινές	10%	10%	10%	5%						2%	5%	15%

Πηγή: Τοπικοί φορείς & φυσικά πρόσωπα που διαθέτουν τουριστικά καταλύματα

Σύμφωνα με τα στοιχεία του παραπάνω πίνακα, ο κύριος όγκος των πελατών στην άλλη πλευρά του ορεινού όγκου Βόρα (Χιονοδρομικό Κέντρο Βόρας, Αγ. Αθανάσιος, Παναγίτσα κλπ.) επισκέπτεται την περιοχή κατά τη διάρκεια του σαββατοκύριακου και των αργιών, προέρχεται από γειτονικές περιοχές (Θεσ/νίκη) και έχει σύντομη διάρκεια παραμονής η οποία δεν ξεπερνά συνήθως τις τρεις διανυκτερεύσεις. Ωστόσο με τη αποτελεσματικότερη προβολή της περιοχής και την προσέλκυση τουριστών από μακρινότερες περιοχές σε συνδυασμό με τη βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών και με τη προσφορά νέων συμπληρωματικών δραστηριοτήτων οι οποίες μπορούν να ασκηθούν σε όλη τη διάρκεια του έτους, επιδιώκεται η διεύρυνση της τουριστικής περιόδου και η αύξηση του χρόνου παραμονής των τουριστών στην περιοχή.

2.7.4. Δυνατότητες της περιοχής στους κύριους τομείς της τουριστικής δραστηριότητας

Στην προσπάθεια να αποτυπωθεί με μεγαλύτερη σαφήνεια η εικόνα και οι δυνατότητες της περιοχής, δίνονται κατά προτεραιότητα τα δυνατά και αδύνατα σημεία αυτής, στους κύριους τομείς της τουριστικής δραστηριότητας.

Δυνατά σημεία

- Η λειτουργία Χιονοδρομικού Κέντρου στον ορεινό όγκο Βόρα, το οποίο αποτελεί έναν πολύ σημαντικό πόλο προσέλκυσης τουριστών. Η λειτουργία του κέντρου ευνόησε όλες τις προσπάθειες

επενδύσεων που έγιναν στην περιοχή εδώ και μερικά χρόνια και επηρέασε σημαντικά τη δημιουργία καταλυμάτων, την ενοικίαση εξοπλισμού, τη δημιουργία κέντρων εστίασης, το εμπόριο και τη δημιουργία θέσεων εργασίας οι οποίες συνδέονται στενά με τη διαχείριση του τομέα του σκι.

- Η ύπαρξη παραδοσιακών οικισμών όπως ο Άγιος Αθανάσιος οι οποίοι μπορούν να αποτελέσουν πόλους προσέλκυσης τουριστών στην περιοχή και ιδανικούς χώρους για την δημιουργία καταλυμάτων που να συνδυάζουν την παράδοση με την ποιότητα. Ο οικισμός του Παλιού Αγίου Αθανασίου αποτελεί ένα εξαιρετικό παράδειγμα επιτυχούς αποκατάστασης και διατήρησης της τοπικής αρχιτεκτονικής. Σε λιγότερο από 7 χρόνια, ο οικισμός μετατράπηκε από εγκαταλελειμμένα ερείπια, σε έναν τόπο χειμερινού τουρισμού που συγκεντρώνει μεγάλο αριθμό επισκεπτών οι οποίοι έρχονται στην περιοχή για να κάνουν σκι στο γειτονικό χιονοδρομικό κέντρο Βόρα.
- Ιαματικά Λουτρά Λουτρακίου. Η ύπαρξη πηγών θερμού νερού με πολλαπλές θεραπευτικές ιδιότητες και η δυνατότητα εκμετάλλευσης του θερμού νερού σε όλη τη διάρκεια του έτους. Ο σημαντικός αριθμός επισκεπτών στην περιοχή και μια σημαντική φήμη στην Βόρεια Ελλάδα. Η πραγματοποίηση επενδύσεων για τη βελτίωση των υφιστάμενων εγκαταστάσεων. Οι νέες τάσεις κατανάλωσης (σκι & θερμαλισμός) οι οποίες απευθύνονται σε πελατείες νεότερες ηλικιακά και με χαρακτηριστικά πολύ διαφορετικά από τους τουρίστες που επισκέπτονταν μέχρι σήμερα την περιοχή.
- Αεραθλητικό Κέντρο Μακεδονίας-Θράκης στην Παναγίτσα. Η ύπαρξη μιας εξαιρετικής θέσης για την άσκηση σπορ του αέρα χάρη σε συνθήκες πολύ ευνοϊκές: υψόμετρο, μετεωρολογικά χαρακτηριστικά, η λίμνη Βεγορίτιδα η ύπαρξη της οποίας προκαλεί ευνοϊκά ανοδικά ρεύματα αέρα. Το ανεμοδρόμιο όπου υπάρχει η δυνατότητα άσκησης όλων των σπορ του αέρα (παραπέντε, αιωρόπτερο, ανεμοπλάνο) διαθέτει ήδη: 2 πίστες, έναν πύργο ελέγχου, μια συσκευή ανόρθωσης, 10 ενοικιαζόμενα δωμάτια και ένα κτίριο του συλλόγου. Μια φήμη σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η οποία φέρνει στην περιοχή φανατικούς του αθλήματος από Γερμανία και Γαλλία. Η αναβάθμιση των υποδομών & παρεχόμενων υπηρεσιών του Κέντρου μπορεί να φέρει στην περιοχή πελατείες με μεγάλη αγοραστική δύναμη, και να έχει σημαντική επιρροή την τοπική οικονομία.
- Οι ορεινές περιοχές με το γεωμορφολογικό & οικολογικό ενδιαφέρον που παρουσιάζουν καθώς και με την εναλλαγή τοπίων ιδιαίτερης αισθητικής αξίας που διαθέτουν, αποτελούν τόπους κατάλληλους για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων στη φύση και μορφών εναλλακτικού τουρισμού όπως ο οικοτουρισμός και ο περιηγητικός τουρισμός και την άσκηση δραστηριοτήτων όπως ορεινή πεζοπορία, ορειβασία, αναρρίχηση κλπ.

Αδύνατα σημεία

Ωστόσο, παρά τα δυνατά σημεία που αναφέρθηκαν παραπάνω και το θετικό κλίμα που έχει διαμορφωθεί στην περιοχή, υπάρχουν και αδυναμίες οι οποίες θα πρέπει να αντιμετωπισθούν, προκειμένου αυτή να γίνει ευρύτερα γνωστή και να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητά της στο πεδίο των εναλλακτικών μορφών τουρισμού (χιονοδρομία, θερμαλισμός, σπορ του αέρα κλπ.).

Μεταξύ των σημαντικότερων αδυναμιών διακρίνονται:

- Η ποιότητα των βασικών τουριστικών υποδομών αλλά και των παρεχόμενων τουριστικών υπηρεσιών στην περιοχή μελέτης. Υπάρχει σαφής ανάγκη ποιοτικής αναβάθμισης καθώς μόνο βασικές εξυπηρετήσεις παρέχονται τόσο στο Χιονοδρομικό Κέντρο Βόρα όσο και στους άλλους τουριστικούς πόλους.
- Η ανάγκη αναβάθμισης & επέκτασης των υφιστάμενων υποδομών (υδροθεραπευτήριο, ξενώνες λουτρών κλπ.) στα Ιαματικά Λουτρά Λουτρακίου και η βελτίωση εξοπλισμού και παρεχόμενων υπηρεσιών προκειμένου να εξασφαλισθεί η προσαρμογή τους στη ζήτηση και στις νέες αγορές. Υπάρχει επίσης ανάγκη καλύτερης οργάνωσης των υπηρεσιών υγείας στην περιοχή, καθώς και η

αξιοποίηση του θερμού νερού με τις ιαματικές ιδιότητες πέρα από θεραπευτικούς σκοπούς και για χαλάρωση και βελτίωση της υγείας. Η περιοχή συγκεντρώνει σήμερα κυρίως μεγάλης ηλικίας πελάτες, στην πλειοψηφία τους ασθενείς, έχει όμως τη δυνατότητα προσέλκυσης και νέων ομάδων πελατών, μικρότερων ηλικιών με την προσφορά νέων προγραμμάτων για τη βελτίωση της αισθητικής, της υγείας, της φυσικής κατάστασης.

- Η περιορισμένη αξιοποίηση των δυνατοτήτων του Αεραθλητικού Κέντρου Μακεδονίας-Θράκης στην Παναγίτσα. Η επισκεψιμότητα του κέντρου είναι περιορισμένη παρά τις ιδιαίτερα ευνοϊκές -σε διεθνές επίπεδο- συνθήκες που διαμορφώνονται για άσκηση σπορ του αέρα, από τα φυσικογεωγραφικά και μετεωρολογικά χαρακτηριστικά που επικρατούν στην περιοχή. Σαφής είναι η ανάγκη βελτίωσης υποδομών και εξοπλισμού για την αναβάθμιση του επιπέδου υπηρεσιών και της παρεχόμενης ασφάλειας.
- Η ποιότητα των καταλυμάτων. Όσον αφορά στα καταλύματα τα οποία στο μεγαλύτερο ποσοστό είναι ενοικιαζόμενα δωμάτια & διαμερίσματα, υπάρχει μια διαφοροποίηση κατά περιοχή. Έτσι οι νέες μονάδες εμφανίζονται καλύτερες ποιοτικά σε σχέση με τα παλαιότερα καταλύματα (κύρια στην περιοχή Λουτρακίου) τα οποία υπολείπονται σε ποιότητα και ανέσεις. Και στις δυο περιπτώσεις πάντως στα καταλύματα παρέχονται μόνο οι βασικές εξυπηρετήσεις (στέγαση-πρωινό), γεγονός που δεν ευνοεί την παραμονή. Γενικά μπορεί να ειπωθεί ότι υπάρχει σαφής ανάγκη αύξησης των διαθέσιμων κλινών για την εξυπηρέτηση των αναγκών που διαμορφώνονται στην περιοχή και αναβάθμισης της ποιότητας υποδομών φιλοξενίας & παρεχόμενων υπηρεσιών έτσι ώστε αυτές να προσαρμοσθούν στις σύγχρονες ανάγκες των πελατών – τουριστών και να κατακτήσουν τιμές επαρκώς υψηλές.
- Αν και τα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά και το κλίμα της περιοχής ευνοούν την ανάπτυξη δραστηριοτήτων που σχετίζονται με ορεινούς περιπάτους, ορειβασία κλπ., η έλλειψη οργανωμένων & σωστά σημασμένων διαδρομών καθώς και η απουσία οδηγών βουνού, ειδικών έντυπων οδηγών & κατάλληλων χαρτών δεν παρέχει προς το παρόν τη δυνατότητα οικονομικής εκμετάλλευσης των δυνατοτήτων που παρέχει η περιοχή.
- Δεν υπάρχει καμία τοπική δομή για την οργάνωση της προσφοράς, τον έλεγχο της ποιότητας και των κατάλληλων προδιαγραφών και την παρακολούθηση της τουριστικής κίνησης στα καταλύματα της περιοχής. Τα διαθέσιμα δεδομένα είναι κυρίως ποιοτικά και αφορούν εκτιμήσεις, δεν επιτρέπουν έτσι μια καλύτερη προσέγγιση του marketing που πρέπει να ακολουθηθεί ανάλογα με τον τύπο των εγκαταστάσεων και προσφερόμενων τουριστικών προϊόντων - προγραμμάτων.
- Ανάγκη κατάρτισης του ανθρώπινου δυναμικού σε θέματα παροχής τουριστικών υπηρεσιών.
- Τέλος ιδιαίτερα σημαντική είναι η ανάγκη αξιοποίησης των νέων δυνατοτήτων που προσφέρει το σύγχρονο marketing για τη συστηματική προβολή της περιοχής και την προώθηση των τουριστικών προϊόντων και προγραμμάτων που παρέχονται σε αυτήν. Η ανάγκη υλοποίησης ενός πολυεπίπεδου & αποτελεσματικού προγράμματος τουριστικής προβολής της περιοχής μελέτης προβάλλει επιτακτική, προκειμένου αυτή να γίνει ευρέως αναγνωρίσιμη (σε πανελλαδικό επίπεδο) ως τουριστικός προορισμός και να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητά της σε σχέση με άλλες περιοχές τουριστικού ενδιαφέροντος στη χώρα.

2.7.5. Συμπεράσματα – μελλοντικές προοπτικές

Από τα στοιχεία που δόθηκαν παραπάνω γίνεται φανερό ότι ενισχύεται συνεχώς η σημασία του τριτογενή τομέα και ειδικότερα του αγροτουρισμού στην τοπική οικονομία.

Δεν είναι υπερβολή να ειπωθεί ότι μέσα στη δεκαετία του 1990, άλλαξε ουσιαστικά η οικονομική πορεία μιας καθαρά αγροτικής περιοχής η οποία άρχισε να παρουσιάζει σημάδια ερήμωσης, με τη δημιουργία νέων για την περιοχή, εναλλακτικών προς τη γεωργία δραστηριοτήτων.

Ήδη είναι ορατά τα πρώτα αποτελέσματα των σημαντικών δημόσιων επενδύσεων που έγιναν στην περιοχή του Χιονοδρομικού Κέντρου Βόρας και προσέλκυσαν ιδιωτικά κεφάλαια στους κοντινούς ορεινούς οικισμούς. Τα τελευταία χρόνια και άλλες, μικρότερου ύψους, επενδύσεις πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή των Ιαματικών Λουτρών Λουτρακίου για την ενίσχυση του θερμαλιστικού τουρισμού καθώς και στην περιοχή του Αεραθλητικού Κέντρου Μακεδονίας-Θράκης στην Παναγίτσα, όπου επίσης ασκείται, σε μικρότερο βέβαια βαθμό, η τουριστική δραστηριότητα.

Αυτή η νέα δυναμική οδήγησε σε αύξηση του κύκλου εργασιών των περισσότερων επιχειρήσεων στην περιοχή και σε σημαντικά οικονομικά μεγέθη καθώς και σε δημιουργία νέων θέσεων εργασίας στον τουρισμό.

Τα θετικά οικονομικά αποτελέσματα από την ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων στην περιοχή αναμένεται να γίνουν εντονότερα στο μέλλον, δεδομένου ότι καταγράφονται σαφείς θετικές τάσεις στη ζήτηση των προϊόντων που προσφέρει η περιοχή.

Στην παραπάνω διαπίστωση οδηγεί ο σταθερά αυξανόμενος αριθμός των διαθέσιμων κλινών στην περιοχή, ο οποίος έρχεται ως απάντηση στον επίσης σταθερά αυξανόμενο αριθμό τουριστών σε αυτήν καθώς και το γεγονός ότι κατά τις περιόδους αιχμής η πληρότητα αγγίζει μέχρι και το 100% των διαθέσιμων κλινών.

Αξίζει να αναφερθεί ότι τα παραπάνω αποτελέσματα έχουν επέλθει χωρίς ακόμη να έχουν πραγματοποιηθεί σημαντικές ενέργειες τουριστικής προβολής της περιοχής μελέτης και των προϊόντων που παρέχονται σε αυτήν στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο αλλά και στο εξωτερικό. Ως κύρια μέσα προβολής έχουν χρησιμοποιηθεί μέχρι σήμερα μόνο η συμμετοχή σε ορισμένες εκθέσεις τουρισμού και η έκδοση εντύπων προβολής.

Έτσι χωρίς να έχουν ακόμη αξιοποιηθεί τα εργαλεία που προσφέρει το σύγχρονο marketing, προέκυψε ήδη ένας μεγάλος αριθμός τουριστών στην περιοχή, ο οποίος πιστεύεται ότι θα αυξηθεί σημαντικά τα επόμενα χρόνια με την βελτίωση της ποιότητας υποδομών και παρεχόμενων υπηρεσιών στην περιοχή, καθώς και με συντονισμένες ενέργειες προβολής της περιοχής σε διάφορα επίπεδα.

Χωρικοί Μετασχηματισμοί και Αλλαγές στην Ορεινή Ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας Ν.Πέλλας

3.1. Εισαγωγή για οριοθέτηση και τυπολογία του αγροτικού χώρου²¹

Το γεγονός της εντατικοποίησης των ρυθμών ενσωμάτωσης του ελληνικού αγροτικού χώρου, ιδιαίτερα την τελευταία δεκαετία, οδηγεί επομένως στην αναγκαιότητα, πριν από οποιαδήποτε προσπάθεια προσέγγισης και οριοθέτησης του αγροτικού χώρου, να:

- προσδιορισθούν απαραίτητα οι επιπτώσεις των μετασχηματισμών που προκαλούνται στο χώρο και οι οποίες πλέον τον διαφοροποιούν,
- επανεξετασθεί η καταλληλότητα των κατηγοριών χωρικής ανάλυσης του αγροτικού χώρου (Μαραβέγιας και Τσινισιζέλης, 1990).

Ο ελληνικός αγροτικός χώρος χαρακτηρίζεται ήδη από ανομοιογένεια και ποικιλία ως προς την εξέλιξη του, ανάλογα με τη περιφερειακή θέση του και την δυναμική του. Ο κλασικός ορισμός του αγροτικού χώρου που συναντάται στην Ελλάδα, ειδικότερα, στις απογραφικές χωρικές κατηγορίες της ΕΣΥΕ, με βάση το ανάγλυφο και το υψόμετρο σε συνδυασμό με την πυκνότητα, και ο οποίος υφίσταται σχεδόν αμετάβλητος από τις αρχές του αιώνα, δεν φαίνεται να εκφράζει τις πρόσφατες εξελίξεις, καταστάσεις και προοπτικές.

Νέες κατηγορίες όπως οι μειονεκτικές, οι περιιαστικές εμφανίστηκαν τα τελευταία χρόνια. Αυτές υφίστανται περισσότερο ως απλή υιοθέτηση των κοινοτικών κριτηρίων με βάση τα οποία ορίζονται ως περιοχές εφαρμογής των ευρωπαϊκών πολιτικών. Μπορούμε, ωστόσο, να ισχυρισθούμε, ότι σπάνια, αν αναζητηθούν θα εντοπισθούν στην Ελλάδα εθνικές συμπληρωματικές πολιτικές με πεδίο εφαρμογής τις νέες αυτές χωρικές κατηγορίες.

Αυτό σημαίνει ότι μεταξύ της κυριαρχίας των αστικών κέντρων και των περιφερειακών πολιτικών, ο αγροτικός χώρος παραμένει στην πραγματικότητα, ακόμη, ένας απέραντος χώρος χωρίς πολιτικές εξειδικευμένες στις συνθήκες και στις ιδιαιτερότητες στενά προσδιορισμένων γεωγραφικών και όχι διοικητικών ενοτήτων.

Η διαπίστωση αυτή είναι ακόμη πιο αρνητική αν αναλογισθούμε ότι η κατάσταση του ελληνικού αγροτικού χώρου χαρακτηρίζεται από μια ποικιλία στις εξελίξεις και στις προοπτικές του. Μόνη εξαίρεση, οι πεδινές περιοχές και ιδιαίτερα οι αρδευόμενες ζώνες τους οι οποίες εντάσσονται ωστόσο σε στενά προσδιορισμένες τομεακές και κλαδικές πολιτικές κάθετης οικονομικής ενσωμάτωσης, με ανύπαρκτη χωρικά οριζόντια διάσταση.

²¹ Η ενότητα αυτή στηρίζεται κυρίως στο Γούσιος Δ., (2003)

Παράλληλα, εμφανίζεται σημαντική καθυστέρηση στην ενσωμάτωση, σε κατηγορίες χωρικής ανάλυσης, των νέων στοιχείων που χαρακτηρίζουν τους μετασχηματισμούς στον αγροτικό χώρο:

α) το περιβάλλον, θεωρούμενο είτε ως επίπτωση των συστημάτων καλλιέργειας και παραγωγής της εντατικής γεωργίας, είτε ως εξασθένιση της σχέσης με το τοπίο και την γεωργική δραστηριότητα

β) η αύξηση της δευτερογενούς και τριτογενούς απασχόλησης και

γ) η λειτουργία ως προς την κατοίκηση αυτού του χώρου.

Αυτή η καθυστέρηση δημιουργεί ήδη πρόβλημα στη δυνατότητα προσδιορισμού της διαδικασίας εξέλιξης και διαφοροποίησης του αγροτικού χώρου.

3.1.1. Το πρόβλημα των τυπολογιών

Ήδη, στα τέλη της δεκαετίας του 1970 το γεγονός ότι η έννοια του αγροτικού χώρου με όλες τις διακρίσεις της σε διάφορους τύπους αγροτικών χώρων έχει πλέον επιβληθεί και υιοθετηθεί απ' όλες τις επιστήμες, οδηγεί στην εμφάνιση ενός πλήθους τυπολογιών. Το γεγονός αυτό συνδέεται με τις διάφορες αντιλήψεις που αναπτύσσονται την ίδια περίοδο γύρω από την διαφοροποίηση του αγροτικού χώρου.

Η δημιουργία της έννοιας του αγροτικού χώρου βασίζεται σε γενικές γραμμές στην εμφάνιση νέων χωρικών διαφοροποιήσεων και αντιθέσεων που προκαλεί η ανάπτυξη των πόλεων. Άλλωστε, αυτή την εποχή οι χωροταξικές παρεμβάσεις έχουν ως στόχο να αμβλύνουν τις ανισότητες που προκαλούν σε διαφορετικούς βαθμούς και περιοχές, διαφορετικές πολικότητες και ιεραρχήσεις στο επίπεδο των αστικών κέντρων. Κατ' αυτό το τρόπο, η διαφοροποίηση και η ποικιλία των αγροτικών χώρων παρουσιάζεται ως προϊόν που συνδέεται είτε με την απόσταση από την πόλη, είτε με τις λειτουργίες, είτε με τις πυκνότητες και τα δίκτυα των εσωτερικών μιας αγροτικής περιοχής κωμοπόλεων (SEGESA, 1969)

Το μοντέλο ανάλυσης «αστικοποίηση του αγροτικού χώρου» το οποίο κυριάρχησε πολύ πριν από τη περίοδο αυτή, συνεχίζει ακόμη αν και σε μικρότερο βαθμό να χρησιμοποιείται ιδιαίτερα από εκείνους που θεωρούν το χώρο ως μια «συνέχεια», προτείνοντας μια κλιμακούμενη διαίρεση σύμφωνα με το βαθμό διάχυσης του αστικού εκσυγχρονισμού. Παρ' όλα αυτά, φαίνεται να κερδίζει έδαφος η θέση «ασυνεχειών» στις οποίες αναφέρονται οι θεωρίες της προσάρτησης και της κυριαρχίας.

Στη δεκαετία του 1980 εμφανίζονται δύο αντιθετικές τάσεις: η πρώτη χαρακτηρίζεται πάλι από την έννοια της εξασθένησης των διαφορών μεταξύ του αγροτικού και του αστικού. Σύμφωνα με την τάση αυτή η κάποια ιδιαιτερότητα που προσδίδεται στον όρο του αγροτικού χώρου εξαφανίζεται προς όφελος της έννοιας του τοπικού. Η δεύτερη τάση, αντίθετα, εισάγει ξανά τον όρο της φυσικής διάστασης με αντικείμενο τα περιβαλλοντικά προβλήματα. Το γεγονός αυτό εξηγεί την επαναφορά του όρου «ύπαιθρος» ο οποίος στο παρελθόν είχε χαρακτηριστεί ανεπαρκής για την επεξήγηση των διάφορων μετασχηματισμών που ελάμβαναν χώρα στον αγροτικό χώρο.

Η κρίση του παγκόσμιου και κυρίαρχου μοντέλου ανάπτυξης (κρίση του φορντισμού και των διεθνών σχέσεων) κατά την ίδια περίοδο, ενίσχυσε αυτή τη στροφή προς τον αγροτικό χώρο, στη βάση μιας αντίληψης ανταγωνιστικής ως προς εκείνη που προέβαλλε το φιλελεύθερο παραγωγικό μοντέλο. Το μοντέλο αυτό είχε την τάση να αγνοήσει κάθε χώρο που δεν είναι πολωμένος και ανταγωνιστικός αλλά και την ιδέα ότι η αξιοποίηση των τεχνολογιών και των δικτύων πόλεων ευρωπαϊκής διάστασης προϋποθέτει την εξαφάνιση της έννοιας του αγροτικού χώρου. Στο πλαίσιο αυτών των εξελίξεων, το τοπικό ως γεωγραφικός όρος, αφομοιωμένο στις αρχές από το αγροτικό (αντίστοιχος γεωγραφικός όρος), γίνεται πλέον αντιληπτό ως ένας τόπος εναλλακτικός στην κρίση. Ωστόσο, από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, η αυξανόμενη χρήση της έννοιας της κρίσης στις αναλύσεις των χωρικών

δυναμικών παίρνει τη μορφή ενός νέου παράγοντα που τείνει να μειώσει την διαφορά μεταξύ του αγροτικού και του αστικού προς όφελος της έννοιας του τοπικού²².

Οι εξελίξεις αυτές επηρεάζουν τις επικρατούσες αντιλήψεις περί ανάπτυξης και κατά συνέπεια και την παραδοσιακή θεώρηση για το ρόλο και την εξέλιξη του αγροτικού χώρου. Αυτό σημαίνει ότι για πρώτη φορά, η θεώρηση της ανάπτυξης του αγροτικού χώρου δεν περιορίζεται στον γεωργικό τομέα ούτε στις κάθετες ενσωματώσεις που αναπτύσσονται γύρω απ' αυτόν τον παραγωγικό και οικονομικό τομέα, αλλά εκτείνεται και προς άλλους τομείς της οικονομίας. Συνεπάγεται μια επιστροφή στο χώρο και ικανότητα συνδυασμένων δράσεων τόσο για την ανάπτυξη όσο και για το περιβάλλον²³.

Αυτή η νέα εξέλιξη οδηγεί στην αναγκαιότητα αναθεώρησης της καταλληλότητας των υφιστάμενων διοικητικών ενοτήτων αλλά και τη διεύρυνση των κριτηρίων για την οριοθέτηση νέων γεωγραφικών ενοτήτων ως μονάδων ανάλυσης αλλά και εφαρμογής χωροταξικών και αναπτυξιακών πολιτικών. Γιατί αν η γεωγραφική κλίμακα του τοπικού είναι συγκεκριμένη τόσο στο οικονομικό επίπεδο όσο και σ' εκείνο της κοινωνικής συμμετοχής, αυτή η ίδια κλίμακα συχνά δεν είναι η αρμόζουσα για τις απαιτούμενες σχέσεις που δημιουργούνται και αναπαράγονται, ιδιαίτερα με τον έξω κόσμο.

Οι νέες διαφοροποιήσεις που προέρχονται από τις παραπάνω προσεγγίσεις δεν θέτουν σε αντιπαράθεση τον αγροτικό με τον αστικό χώρο αλλά περισσότερο τους χώρους με βάση το βαθμό αστάθειας τους και τις πιθανότητες κρίσης.

Σε πολλές από τις βόρειες ανεπτυγμένες χώρες της Ε.Ε. η διατάραξη των οικονομικών βάσεων του υφιστάμενου κοινωνικοοικονομικού συστήματος λόγω της κρίσης, τείνει ν' αναστρέψει τα κριτήρια τα οποία διέκριναν τον αγροτικό από τον αστικό χώρο: π.χ. από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 παρατηρείται σ' αυτές ότι όσο μεγαλύτερο είναι το αστικό κέντρο τόσο πιο σημαντική εντοπίζεται η αστική έξοδος.

Ήδη, όσον αφορά τη χαρτογραφία των εύθραυστων αγροτικών ζωνών κατά επαρχία, η διαφοροποίηση πόλη, μικρή πόλη, αγροτική κοινότητα έχει εξαφανισθεί. Οι χάρτες αυτών των περιοχών προτείνουν μια ποιοτική διαβάθμιση η οποία λαμβάνει υπ' όψη οικονομικές διαμορφώσεις όπως: η λιγότερο ή περισσότερο διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων στο χώρο. το ποσοστό των εύθραυστων δραστηριοτήτων ως προς την απασχόληση ή των χρήσεων γης, οι κίνδυνοι της μη ανανέωσης των οικονομικών μονάδων και της μη αναπαραγωγής των τοπικών κοινωνιών, σχεδόν πολύ περισσότερο απ' ότι καθαρά χωρικά χαρακτηριστικά (πυκνότητα, η απόσταση από την πόλη, το δίκτυο υπηρεσιών και εξοπλισμών) στις οποίες βασίστηκαν οι διαφορές μεταξύ περι-αστικού και αγροτικού χώρου ή χώρου μικρής πυκνότητας.

Αυτή η διαδικασία εξέλιξης και οι γενικές τάσεις που τη χαρακτηρίζουν και που αφορούν τη διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων στο εσωτερικό του αγροτικού χώρου, οδηγούν, όπως στη Δυτική Ευρώπη, και στην Ελλάδα αλλά εδώ με αργό ρυθμό, στην ανάπτυξη των μη γεωργικών χρήσεων του αγροτικού χώρου, αλλά και στη διαφοροποίηση του περιεχομένου των βασικών εννοιών σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο.

²² Η προσέγγιση του τοπικού έλαβε σημαντική διάσταση μετά το 1970 λόγω της κρίσης του υπάρχοντος « μοντέλου ανάπτυξης» και της αναγκαιότητας για αξιοποίηση των τοπικών πλεονεκτημάτων και πόρων και περιορισμού των επιπτώσεων της αλόγιστης ποσοτικής ανάπτυξης στο φυσικό και ανθρώπινο περιβάλλον στο επίπεδο μιας μικρο-περιοχής, συνήθως αγροτικής.

²³ Η έννοια της τοπικής ανάπτυξης φαίνεται να υιοθετείται εύκολα στην Ελλάδα, ιδιαίτερα από τους νέους οριζόντιους τυπικούς φορείς που είναι οι αναπτυξιακές εταιρείες στην αναζήτηση τους δράσεων που αποβλέπουν στην διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων ή στην υλοποίηση σχεδίων αναδιάρθρωσης, και κατά συνέπεια σε μια συνολική ανάπτυξη του αγροτικού χώρου. Το γεγονός αυτό μπορεί να θεωρηθεί σημαντικό, εμπειρίχει αξιόλογες πρωτοβουλίες και καινοτομικές δράσεις που καταλήγουν σε επίσης σημαντικές εμπειρίες και βιώματα αναπτυξιακά για τον αγροτικό χώρο καλύπτοντας τις ελλείψεις από την αδυναμία τον ελληνικού κράτους και των υπηρεσιών του να προτείνουν γενικά πλαίσια πολιτικών για τον αγροτικό χώρο με βάση την αναθεώρηση, την προσαρμογή και την ανάπτυξη των κατηγοριών χωρικής ανάλυσης του αγροτικού χώρου.

Κάθε μοντέλο ανάλυσης που αναπτύσσεται για τον αγροτικό χώρο θα πρέπει επομένως ν' αποδίδει όσο δυνατό πιο πιστά τη διαδικασία εξέλιξης του αγροτικού χώρου ως προς την ιδιομορφία του σε σχέση με τη γενικότερη κοινωνικο-οικονομική εξέλιξη, αλλά και ως προς τη σχέση του με το αστικό φαινόμενο (σχέσεις πόλης-υπαιθρου). Την διαδικασία αυτή και τ' αποτελέσματα της είναι απαραίτητο να λαμβάνει υπ' όψη κάθε χωροταξική και αναπτυξιακή παρέμβαση στον αγροτικό χώρο. Απ' αυτή την άποψη, η διερεύνηση του ρόλου και της εξέλιξης των μικρών αστικών κέντρων στα οποία τα τελευταία 20 χρόνια, εντοπίζονται ιδιόμορφες και δυναμικές εξελίξεις στον τομέα της τοπικής ανάπτυξης και των σχέσεων πόλης-υπαιθρου, είναι απαραίτητη για την επεξεργασία χωροταξικών και αναπτυξιακών πολιτικών για τον αγροτικό χώρο.

3.1.2 Αναζήτηση ενός πολυκριτηριακού ορισμού

Η προσπάθεια προσδιορισμού των νέων διαιρέσεων του αγροτικού χώρου, με άλλα λόγια των νέων χωρικών κατηγοριών που προέρχονται από τις παραπάνω ανασυνθέσεις, οφείλει επομένως να ενσωματώσει τις περιβαλλοντικές διαστάσεις και προπαντός τις διαστάσεις που συνδέονται με τη κρίση στην απασχόληση. Αυτή η κίνηση προς την ενσωμάτωση νέων διαστάσεων στις παραδοσιακές μεθόδους ανάλυσης και προσδιορισμού γεωγραφικών ενοτήτων στο εσωτερικό του αγροτικού χώρου ενισχύει την ανάγκη αναζήτησης ενός πολυκριτηριακού ορισμού. Ένας τέτοιος ορισμός θα πρέπει να λάβει υπ' όψη και να συνδυάσει τα κριτήρια της πυκνότητας, της κατοίκησης, των δραστηριοτήτων και των λειτουργιών. Όσο στο θεωρητικό επίπεδο αυτός ο ορισμός είναι εύκολος, η εφαρμογή του καθίσταται δύσκολη σε χώρες όπως η Ελλάδα εξ' αιτίας της έλλειψης πηγών και στοιχείων. Συνεπώς, θεωρείται αναγκαία προϋπόθεση της προσπάθειας αναζήτησης ενός τέτοιου ορισμού, ο προσδιορισμός των αναγκαίων αλλαγών στους στατιστικούς ορισμούς, και στην αξιοποίηση νέων πηγών ποσοτικών και ποιοτικών στοιχείων για τον αγροτικό χώρο.

Αυτές οι αλλαγές αφορούν ιδιαίτερα τα θέματα, από τη μια πλευρά, της κατοίκησης και της απασχόλησης (πολυδραστηριότητα) που άπτονται των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των διαφόρων κατηγοριών πολιτών μιας κοινότητας²⁴, και από την άλλη, των μικρών και μεσαίων αστικών κέντρων στην Ελλάδα ο ρόλος των οποίων ενισχύεται σημαντικά τα τελευταία 25 χρόνια στο εσωτερικό της υπαίθρου.

Με στόχο τη προσαρμογή των τυπολογιών του αγροτικού χώρου στις νέες χωρικές συνθήκες, η ταξινόμηση των προς χρήση στατιστικών στοιχείων οδηγεί σε μια χωρική διαίρεση πολυ-κοινοτικών συνόλων τα οποία θα κατηγοριοποιούνται είτε ως ζώνες αστικής κυριαρχίας, είτε αγροτικής, είτε μικτού χαρακτήρα (όπως οι ζώνες αστικής διάχυσης), είτε τέλος, ως περιθωριοποιημένες ζώνες.

3.2. Οριοθέτηση και τυπολογίες αγροτικού χώρου²⁵

Οι διαχρονικές προσπάθειες ορισμού του αγροτικού χώρου, ιδιαίτερα μετά το 1950, κινήθηκαν σχεδόν στο σύνολο τους στο πλαίσιο που προσδιόριζε το σύστημα σχέσεων πόλης-υπαιθρου, μετρώντας την «αγροτικότητα» με αναφορά στον οικισμό και στην κοινότητα.

Το πρόβλημα που θέτει ωστόσο αυτή η μέτρηση συνδέεται με το αριθμητικό όριο που αποτελεί το κυρίαρχο στοιχείο στον ορισμό των διάφορων τύπων κοινότητων. Αξίζει να παρατηρήσει κανείς ότι

²⁴ Αυτά τα δικαιώματα και οι αντίστοιχες υποχρεώσεις των μόνιμων ή των καταγόμενων πολιτών μιας περιοχής, εντασσόμενα κυρίως στο πλαίσιο των έγγειων σχέσεων των χρήσεων γης και των παραγωγικών συστημάτων, επιζητούν επαναπροσδιορισμό και ρύθμιση με βάση τις νέες διαχειριστικές ανάγκες και τις αναπτυξιακές δράσεις που εμφανίζονται στο εσωτερικό της.

²⁵ Η ενότητα αυτή στηρίζεται κυρίως στο Γούσιος Δ., (2003)

αυτός ο τρόπος ορισμού παραμένει σχεδόν ο ίδιος στην Ελλάδα και σ' όλη την Ευρώπη κατά τη διάρκεια του τελευταίου αιώνα παρ' όλο που παρατηρείται εισαγωγή νέων εννοιών όπως αυτή της αστικής ή της πολυ-κοινοτικής ενότητας.

Οι προσπάθειες προσδιορισμού των διαφόρων τύπων του αγροτικού χώρου βασίζονται όπως και στην Ευρώπη, σε μεγάλο βαθμό σε εμπειρικές και στατιστικές μεθόδους με κυρίαρχο κριτήριο το μέγεθος των κοινοτήτων. Ωστόσο, αν οι κριτικές οδηγούν στο συμπέρασμα ότι αυτό το κριτήριο δεν αρκεί για να προσδιορίσουμε-οριοθετήσουμε την αγροτικότητα, υπάρχει μεγάλη δυσκολία ν' ανατρέξουμε σ' άλλα κριτήρια, περισσότερο ποιοτικά, για τον χαρακτηρισμό της αγροτικότητας, ιδιαίτερα στην Ελλάδα.

3.2.1. Βασικοί τύποι τυπολογιών και χρησιμότητά τους

Το πρόβλημα που τίθεται εξετάζοντας τις βασικές υφιστάμενες τυπολογίες, έγκειται στο τρόπο με τον οποίο μπορεί να ξεπερασθεί μια εμπειρική και περιγραφική τυπολογία-ταξινόμηση, και να προσδιορισθεί μια τυπολογία περισσότερο λειτουργική και επιχειρησιακή ως προς την δυνατότητα προσδιορισμού και οριοθέτησης συγκεκριμένων χωρικών ενότητων.

3.2.1.1. Περιγραφική Τυπολογία των «αγροτικών χώρων»

Τα προβλήματα της ανάπτυξης, της εγκατάλειψης και των περιβαλλοντικών επιπτώσεων στον αγροτικό χώρο πιέζουν για τυπολογίες περισσότερο λειτουργικές και επιχειρησιακές. Όμως, και η περιγραφική τυπολογία των αγροτικών χώρων με στόχο μια σύνθετη οπτική της διαδικασίας εξέλιξης των χρήσεων γης και της οργάνωσης του χώρου τις τελευταίες δεκαετίες, είναι αρκετά χρήσιμη εάν είναι σε θέση να προσδιορίσει τόσο τη σημερινή κατάσταση όσο και τη δυναμική εξέλιξη των χρήσεων γης στο εσωτερικό του, με τη βοήθεια συγκεκριμένων δεικτών.

Το βασικό ζήτημα που εμφανίζεται στη περίπτωση αυτή αφορά το πρόβλημα του στατιστικού ορισμού. Από τη μια πλευρά, θα πρέπει να επιχειρηθεί ο συνδυασμός των διαφόρων μεθοδολογικών προσεγγίσεων του αγροτικού χώρου που μπορούν να χαρακτηρισθούν ως:

- α. στατιστική χρησιμοποιούμενη από τα επίσημα έγγραφα παραγωγής στοιχείων
- β. επιχειρησιακή χρησιμοποιούμενη για ενέργειες και για το σχεδιασμό και
- γ. ερευνητική με παρεκκλίσεις ανάλογα με την κάθε επιστήμη.

Από την άλλη να ορισθούν ποιες είναι οι ενότητες ανάλυσης στις οποίες θα βασισθεί η περιγραφική τυπολογία (μέγεθος, φύση, ποιότητα) γεγονός που εξαρτάται από τη διαθεσιμότητα των υφιστάμενων στοιχείων κατά χωρικό επίπεδο (περιφερειακό, νομαρχιακό, κοινοτικό κτλ).

Ο προσδιορισμός της δυναμικής της εξέλιξης των χρήσεων που εντοπίζονται στον ύπαιθρο χώρο μπορεί να επιτευχθεί με ποσοτική ανάλυση βασισμένη σε ιστορικές σειρές με τη χρήση δεικτών που αφορούν την εξέλιξη της κατανομής του χώρου:

- της κάθε γεωργικής παραγωγής
- της κάθε ζωικής παραγωγής
- οι καλλιεργούμενες εκτάσεις και η χρήση τους,
- ο ενεργός γεωργικός πληθυσμός
- ο μη γεωργικός ενεργός πληθυσμός
- η κάθε μη γεωργική παραγωγή

ενώ η διερεύνηση της σημερινής κατάστασης των αγροτικών χώρων με βάση τους παρακάτω δείκτες:

- δημογραφικοί, αύξηση-εξέλιξη των ετήσιων ποσοστών, γεννητικότητα, πυραμίδες ηλικιών,

εκπαίδευση

- στοιχεία κατανάλωσης και εξοπλισμού κατοικιών, αυτοκίνητο, τηλεόραση, ψυγείο, πλυντήριο κτλ, κατανάλωση τρέχουσα (διατροφή, υγεία), κοινωνικοί δείκτες, καταγωγή, διακοπές, 2η κατοικία
- κοινωνικός εξοπλισμός
- κατάσταση υποδομών
- απομόνωση και βαθμός ενσωμάτωσης στη περιφέρεια, στο έθνος

3.2.1.2. Ταξινόμηση με βάση το βαθμό ενσωμάτωσης στον κοινωνικό σχηματισμό

A. Η διερεύνηση της βιβλιογραφίας των χωρών της Ε.Ε φανερώνει τη σύγκλιση των ειδικών προς την ταξινόμηση (Επεξηγηματική) με βάση το βαθμό ενσωμάτωσης στον κοινωνικό σχηματισμό, η οποία καταλήγει σε τρεις τύπους αγροτικών χώρων:

1. Οι ενσωματωμένοι χώροι: χρησιμοποιούνται λειτουργικά για προχωρημένες οικονομικές δραστηριότητες δηλαδή παραγωγικές (γεωργία, βιομηχανία) ή αναπαραγωγής (κατοικία, τουρισμός). Οι χώροι αυτοί τείνουν προς την ομοιογένεια, έχουν μια κοινωνική δομή που πλησιάζει εκείνη του εθνικού σχηματισμού και είναι διακριτοί όλο και λιγότερο από τους αστικοποιημένους χώρους.

Στο εσωτερικό αυτού του τύπου θα μπορούσαμε να προσδιορίσουμε δύο υπό-ομάδες:

- αξιόλογοι αγροτικοί χώροι που γεινιάζουν ή βρίσκονται σε σχετικά μικρή απόσταση από τις αστικοποιημένες περιοχές, ή παρουσιάζουν σημαντική ελκυστικότητα για τον τουρισμό και τη μαζική αναψυχή. Εμφανίζουν συχνά επιδείνωση του περιβάλλοντος τους και αποδιοργάνωση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων.

- αγροτικοί χώροι με πολλαπλές δραστηριότητες των οποίων η οικονομία ενισχύεται από συμπληρωματικές προς τις γεωργικές δραστηριότητες οι οποίες εξαρτώνται ωστόσο από το κυρίαρχο ρόλο της γεωργίας.

2. Οι χώροι αναμονής με την έννοια ότι :

α. δεν έγιναν αυτοί αντικείμενο κανενός εκσυγχρονισμού ούτε έλαβαν χώρα σημαντικοί μετασχηματισμοί κατά την αξιοποίησή τους. Οι χώροι αυτοί όμως παρ' όλα αυτά διατηρούν μια παραδοσιακή δραστηριότητα και επιπλέον δυνατότητες ιδιαίτερα στο τομέα της εργατικής δύναμης.

β. αποτελούν επομένως, ενδεχόμενους χώρους εφαρμογής αναπτυξιακών και χωροταξικών πολιτικών.

Αφορά περισσότερο τα ημιορεινά και ιδιαίτερα τις αγροτικές περιοχές που βρίσκονται στη περιφέρεια των προηγούμενων ενσωματωμένων χώρων.

3. Οι χώροι επιτήρησης θεωρούνται υποβαθμισμένοι υλικά (εγκατάλειψη γης, μνημεία παραδοσιακής κληρονομιάς) και κοινωνικά (κοινωνία αποδιαρθρωμένη και γηρασμένη).

Αυτή η θεωρητική τυπολογία λόγω της ιστορικής διάστασης που εισάγει έχει το πλεονέκτημα για τη χωροταξία ότι επιτρέπει την ανάλυση της διαχρονικής εξέλιξης ή μετάπτωσης των χώρων από τη μια κατηγορία στην άλλη. Έτσι πχ. ένας χώρος επιτήρησης μπορεί να ενταχθεί στην κατηγορία του ενσωματωμένου με τη κατασκευή σημαντικών υποδομών.

B. Μια άλλη, πιο γεωγραφική προσέγγιση αυτής της θεωρίας που ρίχνει το βάρος στη δυναμική των χρήσεων του εδάφους καθώς επίσης και στην παρατήρηση της ποικιλίας των τοπικών χώρων διευρύνει την τυπολογία αυτή σε 5 σημεία βασισμένη στους δυνατούς συνδυασμούς μεταξύ ενός εσωτερικού συστήματος και το συνολικό κοινωνικό μετασχηματισμό:

1. χώροι παλιότερης ενσωμάτωσης

2. ενσωματωμένοι χώροι μέσω λειτουργιών
3. παραγωγικοί χώροι εξαρτημένοι από την αγορά χωρίς όμως καπιταλιστικές δομές
4. περιθωριοποιημένοι χώροι οι οποίοι δεν αποτελούν πεδία ενδιαφέροντος για το δημόσιο και ιδιωτικό τομέα
5. εγκαταλειμμένοι χώροι, μη παραγωγικοί με τάση ερημοποίησης.

Γ. Τέλος, αξίζει να παρουσιασθεί εδώ η τυπολογία που ανέπτυξε ο Francois de Casabianca (1995). Βασισμένη σε μελέτες στη Νότια Ευρώπη και όντας η πιο πρόσφατη μπορεί να θεωρηθεί ως η πλησιέστερη στην ελληνική πραγματικότητα. Η τυπολογία αυτή αναφέρεται σε πέντε σύνολα αγροτικών χώρων στη μεσόγειο:

1. Ο πρώτος αντιστοιχεί στις αρδευόμενες πεδιάδες (και με αναδασμό).
2. Ένας δεύτερος, αντιστοιχεί στις εγκαταλειμμένες περιοχές χωρίς η γεωργία να προσφέρει πλέον εναλλακτική λύση, και στις οποίες ο οικολογικός έλεγχος έχει χαθεί.
3. Ένας τρίτος χώρος αντιστοιχεί στους χώρους που βρίσκονται σε διαδικασία απορρόφησης, ενσωμάτωσης από τον αστικό χώρο κατά τρόπο λιγότερο ή περισσότερο οργανωμένο. Οι χώροι αυτοί εντοπίζονται γεωγραφικά στις περιφέρειες των αστικών οικισμών.
4. Ο τέταρτος χώρος αντιστοιχεί στους χώρους όπου έχει επενδύσει ο τουρισμός - β' κατοικίας
5. Τέλος, ο πέμπτος τύπος αντιστοιχεί σε μια γεωργία ξηρική, με αβέβαιο μέλλον.

Ωστόσο, η υιοθέτηση και εφαρμογή αυτών των τυπολογιών οφείλει παράλληλα να θέσει και ν' απαντήσει ταυτόχρονα σε μια σειρά από ζητήματα χρήσιμα για τις ενέργειες και το σχεδιασμό στον αγροτικό χώρο:

- ποιος είναι ο κατάλληλος χώρος για την ανάλυση, το σχεδιασμό και την ενέργεια;
- ποια είναι η έννοια η περισσότερο «επιχειρησιακή» του «αγροτικού χώρου»;
- μπορούμε στην Ελλάδα να ορίσουμε «αγροτικές ζώνες»;

3.2.2. Πρόβλημα πηγών και μεθόδων για την Ελλάδα

Η γεωγραφική, κοινωνική, πολιτισμική ιδιομορφία και ποικιλία του ελληνικού αγροτικού χώρου (δεν αποτέλεσαν, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, την βάση εκκίνησης για την διερεύνηση των κριτηρίων και τον ορισμό των μεταβλητών που απαιτούνται για τον προσδιορισμό της έννοιας του αγροτικού χώρου αλλά και των διαφοροποιημένων τμημάτων του.

Η απόσταση ενός οικισμού της υπαίθρου από τα αστικά κέντρα σε συνδυασμό με το ανάγλυφο του εδάφους μπορούν να θεωρηθούν ως τα βασικά κριτήρια για τον προσδιορισμό τόσο της ζώνης επιρροής των γειτονικών αστικών κέντρων, όσο και της δυνατότητας πρόσβασης του πληθυσμού μιας συγκεκριμένης αγροτικής περιοχής στα κέντρα εφοδιασμού και αναψυχής και στις αγορές που αντιστοιχούν σ' αυτά.

Ωστόσο θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψη ότι στις σημερινές προόδους της τεχνολογίας και των λεγόμενων άυλων υποδομών, ο ρόλος των φυσικών υποδομών αρχίζει να εξασθενεί και στον αγροτικό χώρο. Μ' άλλα λόγια είναι πλέον, περισσότερο σημαντικό για τον αγροτικό χώρο η πρόσβαση του σε νέες τεχνολογίες και τεχνογνωσίες καθώς και σε νέες αγορές παρά η παραδοσιακή επιμονή για ανάπτυξη των φυσικών υποδομών. Ιδιαίτερα όταν είναι γνωστό πόσο οι σχέσεις που διατηρούν σημαντικά τμήματα του αγροτικού χώρου με κοινωνικές ομάδες στα αστικά κέντρα της Ελλάδας και του εξωτερικού (τόσο παραδοσιακά όσο και εξ' αιτίας της σχετικά πρόσφατης αγροτικής εξόδου) μπορούν

με την απαραίτητη οργανωτική τεχνολογία να μετατραπούν σε μέσα και πόρους για τον απεγκλωβισμό τους.

Όσον αφορά το βαθμό αγροτικότητας μιας περιοχής, η παραδοσιακή μέτρηση με βάση το ποσοστό γεωργών στο σύνολο του ενεργού πληθυσμού παρ' όλο που συνεχίζει ν' αποτελεί βασικό κριτήριο, χάνει προοδευτικά την αποτελεσματικότητά της, όταν η στατιστική δεν είναι σε θέση να διακρίνει παράλληλα στο εσωτερικό μιας τέτοιας περιοχής το ποσοστό των πολυαπασχολούμενων. Αυτή η νέα ομάδα επιχειρηματιών αν επισημανθεί αποτελεί σημαντικό δείκτη για τη διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων στο εσωτερικό μιας κοινότητας ή μιας αγροτικής ζώνης.

Το κλασικό κριτήριο της πυκνότητας του πληθυσμού οφείλει επίσης να διευρυνθεί και να συμπεριλάβει ως δείκτη τον όγκο των εποχιακών πληθυσμών που μετακινούνται προς τις αγροτικές κοινότητες, είτε συνεχίζοντας παραδοσιακές δραστηριότητες είτε για λόγους αναψυχής και διακοπών στις κοινότητες καταγωγής τους, είτε λόγω μόνιμης εγκατάστασης.

Η ΕΣΥΕ παραμένει εγκλωβισμένη στους παραδοσιακούς στατιστικούς ορισμούς της, αδυνατώντας κατ' αυτό το τρόπο να εντοπίσει και αποδώσει τις πραγματικές εξελίξεις στον αγροτικό χώρο και ιδιαίτερα τις πρώτες ενδείξεις για αντιστροφή της αιώνιας τάσης για αγροτική έξοδο.

Ένα απλό παράδειγμα για το πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε σ' επίπεδο στατιστικής και δημογραφίας είναι το εξής. Είναι γνωστό ότι στην Ελλάδα οι απογραφές πληθυσμού αποβλέπουν πολύ περισσότερο στην καταγραφή της εκλογικής δύναμης μιας κοινότητας και μιας περιοχής παρά στον πραγματικό πληθυσμό που διαβίει εκεί. Αυτό σημαίνει ότι για τις πιο πολλές κοινότητες του αγροτικού χώρου ο πληθυσμός παρέμεινε σχεδόν ο ίδιος κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες με τάση (πλασματική) αύξησης το 1981 και/ή το 1991. Αυτός ο υπερεκτιμημένος πληθυσμός, εφ' όσον συνεχίζει να περιλαμβάνει το σύνολο του νόμιμου πληθυσμού, συνεχίζει ν' αντιστοιχεί στο ανώτερο δημογραφικό όριο που η κάθε κοινότητα γνώρισε στις αρχές της μεταπολεμικής περιόδου (1961), και επομένως σε μια οικονομία και σε γεωργικά συστήματα παραδοσιακού χαρακτήρα που λειτουργούσαν μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1950 -μέσα 1960. Είναι λογικό επομένως, πολλές απ' αυτές τις κοινότητες να εμφανίζονται με βάση την εθνική απογραφή του 1991 και το κριτήριο του ΟΟΣΑ (πυκνότητας) ως αστικές.

3.2.3 Η συμβολή της Τοπικής Έρευνας

Στην πραγματικότητα, το πρόβλημα της λειτουργικότητας τέτοιων τυπολογιών με βάση τις εξελίξεις και τις ερευνητικές ανάγκες στο εσωτερικό του υπαίθρου χώρου, μπορεί να μειωθεί αν επιχειρήσουμε κατά τις επιτόπιες έρευνες να εντοπίσουμε τα συστήματα που βασίζονται στην έννοια της κυριαρχίας, αναλύοντας τις οικονομικές λειτουργίες και τις κοινωνικές δομές κατά τρόπο συνδυασμένο και σε διαφορετικές κλίμακες και ιδιαίτερα στο επίπεδο της κοινότητας και του αγροτικού αστικού κέντρου μικρού και μεσαίου μεγέθους.

Η οριοθέτηση τέτοιων χωρικών ενότητων αντιπροσωπευτικών της κατάστασης και των δυναμικών των διαφόρων τύπων του αγροτικού χώρου μπορεί να γίνει με βάση τον συνδυασμό διαφόρων κατηγοριών των γεωργικών δραστηριοτήτων (δυναμική, σε υποχώρηση, σε κρίση κτλ), του περιαστικού χώρου, του τουρισμού, της βιομηχανίας κτλ., σε περιοχές ωστόσο που περιλαμβάνουν στο εσωτερικό τους ένα τουλάχιστον αγροτικό κέντρο.

Συμπερασματικά μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η προσφορά της τοπικής έρευνας στον προσδιορισμό των χωροταξικών και αναπτυξιακών προβλημάτων του ελληνικού υπαίθρου και αγροτικού χώρου μπορεί να θεωρηθεί σημαντικότερη εξ' αιτίας τόσο της έλλειψης επαρκών ποσοτικών στοιχείων, όσο και του γεγονότος ότι τα ποιοτικά στοιχεία που θα έρθουν στην επιφάνεια θα συμβάλλουν καθοριστικά στον προσδιορισμό των ιδιομορφιών του συγκεκριμένου χώρου.

3.3.Μέθοδοι και δείκτες μέτρησης των χωρικών μετασχηματισμών στην ύπαιθρο

Η μέτρηση και αξιολόγηση των χωρικών ανισοτήτων στην ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας (χαρακτηριστικό παράδειγμα ύπαιθρου χώρου) υλοποιείται σε επίπεδο Δημοτικού Διαμερίσματος με τη χρήση όλων των διαθέσιμων στατιστικών στοιχείων της ΕΣΥΕ από τις δύο τελευταίες απογραφές (1991-2001) πληθυσμού, απασχόλησης, οικοδομών-κτιρίων και γεωργίας-κτηνοτροφίας.

Η ανάλυση έχει κυρίως δυναμικό χαρακτήρα καθώς οι δείκτες που χρησιμοποιούνται είναι κατά κόρον ρυθμοί μεταβολής (91'-01') που περιγράφουν την εξέλιξη και τις αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στα χαρακτηριστικά της δημογραφίας, της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού, της απασχόλησης, της παραγωγικής διάρθρωσης, της κτιριακής υποδομής και της γεωργίας-κτηνοτροφίας. Επίσης παρουσιάζονται και ορισμένα βασικά δεδομένα με στατικό χαρακτήρα, έτσι ώστε ο αναγνώστης να λάβει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τις χωρικές ανισότητες και συγκεντρώσεις-πολικότητες της περιοχής.

Ο δυναμικός χαρακτήρας της παρούσας ανάλυσης με σκοπό την τυπολόγηση του ύπαιθρου χώρου, εμπεριέχει στοιχεία πρωτοτυπίας καθώς σε παλαιότερες προσπάθειες διερεύνησης προσδιορισμού διαφόρων τύπων αγροτικού χώρου μελετούνταν ο βαθμός αγροτικότητας των κοινοτήτων ή οικισμών με διάφορους δείκτες στατικού χαρακτήρα, με αποτέλεσμα να μην εκτιμάται κατά μεγάλο βαθμό η δυναμική της κάθε εξεταζόμενης χωρικής ενότητας. Έτσι στη παρούσα εργασία μέσω της χρήσης των ρυθμών μεταβολών των χωρικών δεικτών, διασαφηνίζονται πολύ καλά, οι μετασχηματισμοί και οι αλλαγές που διαδραματίζονται στην ορεινή ζώνη του Ν.Πέλλας.

Όσον αφορά τις μεθόδους ανάλυσης των δεδομένων, παλαιότερες μελέτες τυπολόγησης του αγροτικού χώρου (βλέπε 3.2), συνήθως επικεντρώνονται κυρίως σε στοιχεία που αφορούν τον πληθυσμό της εξεταζόμενης χωρικής μονάδας αναφοράς, το υψόμετρο και τον αριθμό των οικονομικά ενεργών γεωργών παραβλέποντας άλλα διαθέσιμα σημαντικά μεγέθη που πλαισιώνουν την εικόνα της σημερινής ύπαιθρου. Επίσης, η χαρτογραφική ανάλυση είναι εξαιρετικά ελλιπής με αποτέλεσμα να μη διακρίνεται ή να μην ερευνάται επαρκώς το χωρικό πρότυπο της εξεταζόμενης χωρικής ενότητας.

Ένα ακόμη στοιχείο πρωτοτυπίας της μεθόδου ανάλυσης με στόχο την τυπολόγηση του ύπαιθρου χώρου είναι η πλουραλιστική εικόνα μέσα από πίνακες δεδομένων, γραφήματα κατανομής των τιμών και μια πλούσια σειρά θεματικών χαρτών που διευκολύνει τον αναγνώστη να «διαβάσει» τον χώρο. Έτσι, ένας βασικός τρόπος εξέτασης των χωρικών μετασχηματισμών, είναι μέσα από την οπτικοποίηση των χωρικών δεικτών. Η απλή παράθεση αριθμών και πινάκων δεν είναι αρκετή για την ολοκληρωμένη μελέτη του φαινομένου. Ο όρος οπτικοποίηση έχει μία διεισδυτικότερη, εννοιολογικά, διάσταση, δεδομένου ότι ο χάρτης λειτουργεί ως μέσο δημιουργίας νοητικών αναπαραστάσεων του γεωγραφικού χώρου (Δαλάκης Ν. κ.α., 2008 β).

Σύμφωνα με τις τρεις μεθοδολογικές προσεγγίσεις προσδιορισμού του αγροτικού χώρου (βλέπε 3.2.1.1) που αναφέρει και ο Δημήτρης Γούσιος (2003), η παρούσα μεθοδολογία χαρακτηρίζεται ως «στατιστική χρησιμοποιούμενη από επίσημα έγγραφα παραγωγής στοιχείων» που στην προκειμένη περίπτωση η μόνη επίσημη αρχή είναι η ΕΣΥΕ. Έτσι απουσιάζει η συμβολή της επιτόπιας έρευνας που θα απαντούσε περισσότερο τεκμηριωμένα στην τυπολόγηση του ύπαιθρου χώρου, εντοπίζοντας δεδομένα «ουσίας» όπως (άυλα δίκτυα, πολυαπασχόληση, πολυλειτουργικότητα) τα οποία «κρύβονται» πίσω από στατιστικά μεγέθη, απαρχαιωμένους στατιστικούς ορισμούς και άλλες κλασσικές αδυναμίες των στατιστικών απογραφών. Είναι εύλογο ότι ένα τέτοιο μεγάλο ζήτημα, όπως η επιτόπια έρευνα μιας χωρικής ενότητας όπως της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας, δεν θα μπορούσε να διεκπεραιωθεί στο

πλαίσιο μιας διπλωματικής εργασίας, αφού ο χρόνος εκπόνησης είναι περιορισμένος και μια επιτόπια έρευνα απαιτεί ομάδα εργασίας.

3.4. Τα χαρακτηριστικά των χωρικών μετασχηματισμών και των αλλαγών στην ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας

Ο σκοπός αυτής της ενότητας είναι να καταγράψει και να αξιολογήσει τους χωρικούς μετασχηματισμούς και τις αλλαγές στην ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας, με τη χρήση μιας σειράς δεικτών που αφορούν την εξέλιξη των δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών, της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού, της απασχόλησης, της παραγωγικής διάρθρωσης, της κτιριακής υποδομής και των χρήσεων της και της γεωργίας-κτηνοτροφίας. Η ανάλυση της εξέλιξης, γίνεται σε επίπεδο Δημοτικού Διαμερίσματος, την χρονική περίοδο 1991-2001, και εξετάζει τις αμφίροπες τάσεις που δημιουργούνται στο εσωτερικό της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας και τη διάχυση του «αστικού τρόπου ζωής» στον ύπαιθρο χώρο.

3.4.1. Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά

Η εξέταση της εξέλιξης των δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών μεταξύ των δημοτικών διαμερισμάτων, συνεισφέρει σημαντικά στην ανάδειξη των χωρικών διαφοροποιήσεων στο εσωτερικό του ύπαιθρου χώρου. Έτσι, σε αυτά τα πλαίσια παρουσιάζονται μια σειρά δεικτών σε επίπεδο Δ.Δ. της ορεινής ζώνης μέσω του πίνακα 3.4.1, του διαγράμματος 3.4.1 και των χαρτών 3.1.1 έως 3.1.14.

■ Οι πέντε πρώτες στήλες του πίνακα 3.4.1 παρουσιάζουν την εξέλιξη του μόνιμου πληθυσμού σε απόλυτα και σχετικά μεγέθη, τον αντίστοιχο ρυθμό μεταβολής (P.M.) της πληθυσμιακής πυκνότητας καθώς και τον P.M. του μόνιμου πληθυσμού των αλλοδαπών. Τα στοιχεία δείχνουν ότι υπάρχει μια γενική μείωση του πληθυσμού (-2,83% στο σύνολο της ζώνης, βλ. Χάρτη 3.1.3) με εξαίρεση τεσσάρων Δ.Δ. τα οποία αυξάνουν τον πληθυσμό τους με κορυφαίο P.M., αυτόν του τοπικού κέντρου όλης της ορεινής ζώνης (Αριδαία) που αγγίζει το 20%.

Αν λάβουμε υπ' όψιν την άποψη του Δημήτρη Γούσιου (2001) ότι η απογραφή του 1991 έχει υπερεκτιμήσει τον πληθυσμό των αγροτικών κοινοτήτων, ιδιαίτερα των ορεινών-ημιορεινών, ενώ αντίθετα έχει υποεκτιμήσει τον πληθυσμό των μικρών πόλεων, οι παραπάνω παρατηρήσεις ενισχύονται ακόμη περισσότερο και επαληθεύουν το γεγονός ότι η Αριδαία αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μικρής πόλης του ύπαιθρου χώρου που αναγορεύεται σε σημαντικό κέντρο απασχόλησης μέσω της ανάπτυξης των οικονομικών δραστηριοτήτων, αλλά και εγκατάστασης για τον πληθυσμό της ενδοχώρας της (βλ. χάρτες 3.1.1 και 3.1.2).

Όσον αφορά την εξέλιξη των αλλοδαπών, καταρχήν παρατηρείται εμφάνιση μόνιμου πληθυσμού ιδιαίτερα στα ορεινά και ημιορεινά καθώς το 1991, μόνιμος καταγεγραμμένος πληθυσμός αλλοδαπών υπήρχε μόνο στα πεδινά και στα δυο κέντρα της ζώνης (Αριδαία και Άρνισσα) και περιφερειακά αυτών, όπου παρατηρείται μια ραγδαία αύξηση (Μ.Ο.:684,2, βλ. χάρτη 3.1.5). Αυτή η υποδοχή τόσο σημαντικού αριθμού οικονομικών μεταναστών στην περιοχή, αναδεικνύει τη δυναμική που αναπτύσσει πλέον η ύπαιθρος καθώς το φαινόμενο αυτό εντοπιζόνταν κυρίως στα αστικά κέντρα.

■ Οι πέντε επόμενες στήλες του πίνακα 3.4.1 παρουσιάζουν την εξέλιξη της ηλικιακής διάρθρωσης μέσα από τους P.M. πέντε κλασικών δομικών δεικτών²⁶ (νεανικότητας, γήρανσης, παραγωγικών ηλικιών, εξάρτησης και αντικατάστασης)(Κοτζαμάνης, 2001α). Παρατηρώντας τη συμπεριφορά και των πέντε δομικών δεικτών (βλ. χάρτες 3.1.6 έως 3.1.10), το πρώτο πράγμα που παρατηρεί κανείς είναι

²⁶ Επεξήγηση των δομικών δεικτών: (Κοτζαμάνης, 2001α) & <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/edu/lessons/4.htm>

Πίνακας 3.4.1: Η εξέλιξη των δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας ανά Δημοτικό Διαμέρισμα την περίοδο 1991-2001

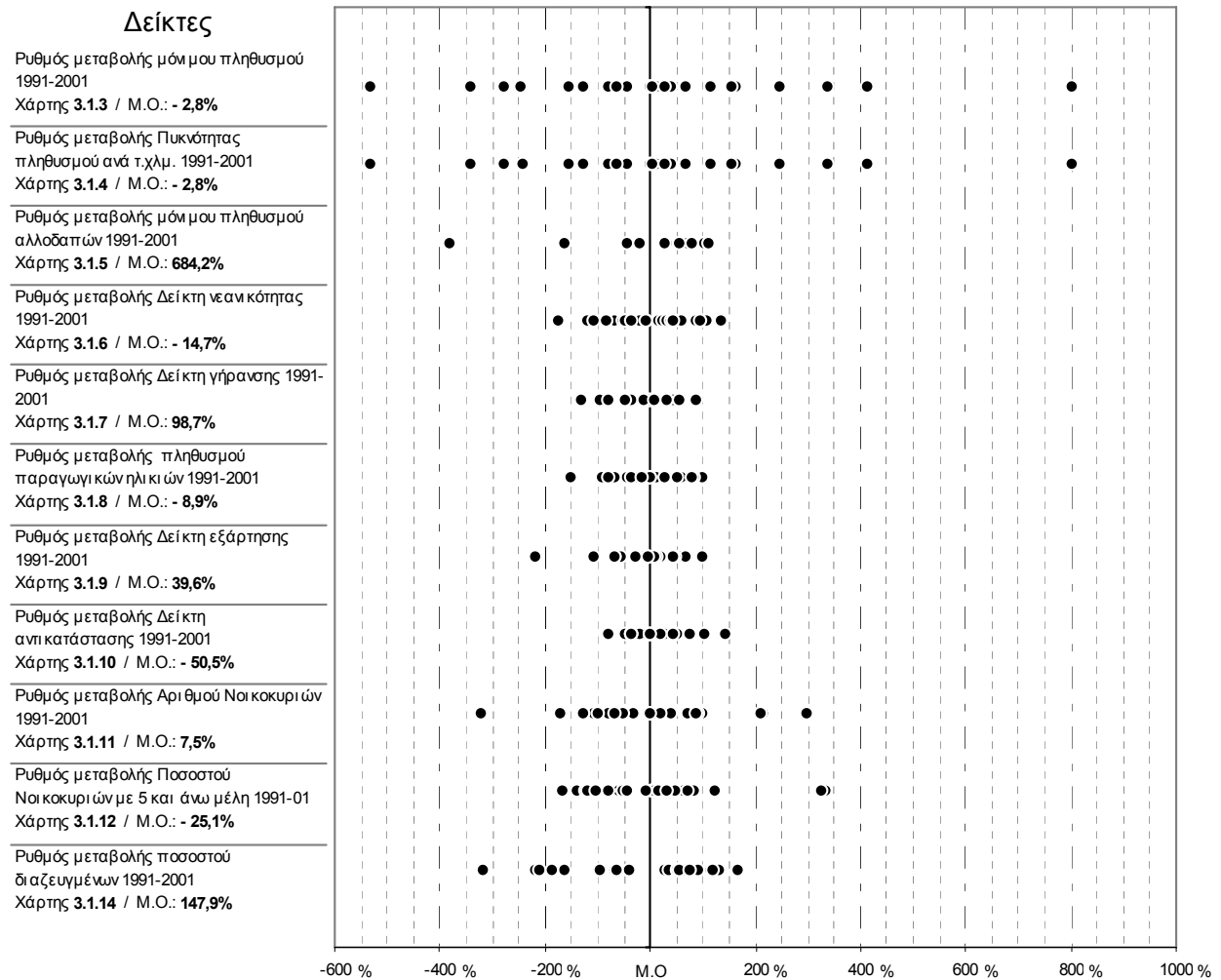
Δημοτικά Διαμερίσματα Ορεινής Ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας	Πληθυσμιακή εξέλιξη					Ηλικιακή διάρθρωση - Δομικοί δείκτες					Δομή νοικοκυριών		Οικογενειακή κατάσταση	
	Μόνιμος πληθυσμός 1991	Μόνιμος πληθυσμός 2001	Ρυθμός μεταβολής μόνιμου πληθυσμού 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής Πυκνότητας πληθυσμού ανά τ.χλμ. 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής μόνιμου πληθ. αλλοδαπών 1991-01	Ρυθμός μεταβολής Δείκτη νεανικότητας 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής Δείκτη γήρανσης 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής Πληθυσμού παραγωγικών ηλικιών 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής Δείκτη εξάρτησης 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής Δείκτη ανηλικιότητας 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής Αρθμού Νοικοκυριών 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής Ποσοστού Νοικοκυριών με 5 και άνω μέλη 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού έγγαμων 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού διαζευγμένων 1991-2001
	Χάρτης 3.1.1	Χάρτης 3.1.2	Χάρτης 3.1.3	Χάρτης 3.1.4	Χάρτης 3.1.5	Χάρτης 3.1.6	Χάρτης 3.1.7	Χάρτης 3.1.8	Χάρτης 3.1.9	Χάρτης 3.1.10	Χάρτης 3.1.11	Χάρτης 3.1.12	Χάρτης 3.1.13	Χάρτης 3.1.14
Δ.Δ.Άγρα	972	851	-12,4	-12,5	*	-7,9	53,9	-7,9	26,7	-69,4	-8,4	5,3	1,5	471,1
Δ.Δ.Βρυτών	529	505	-4,5	-4,5	*	-32,0	229,7	-0,9	23,2	-39,7	-14,7	58,9	6,5	57,1
Δ.Δ.Καρυδιάς	935	835	-10,7	-10,7	0,0	0,7	88,2	-15,6	67,1	-73,4	20,3	-60,1	0,5	459,9
Δ.Δ.Νησίου	433	405	-6,5	-6,5	*	5,0	11,2	-15,3	33,7	-64,2	15,5	-54,2	0,4	28,3
Δ.Δ.Σωτήρας	673	589	-12,5	-12,5	*	-11,7	84,3	-9,0	41,1	-35,9	0,5	-40,3	-0,6	105,7
Δ.Δ.Αριδαίας	5148	6170	19,9	19,9	995,2	-6,2	68,2	-6,1	24,7	-55,1	31,5	-24,3	-3,1	71,7
Δ.Δ.Αλώρου	543	446	-17,9	-17,9	200,0	-16,2	194,9	-22,1	126,2	-91,6	0,6	-56,4	10,3	387,0
Δ.Δ.Αψάλου	1223	1134	-7,3	-7,3	1800,0	-24,9	94,1	-4,1	16,4	-54,9	0,0	-18,3	-3,4	65,9
Δ.Δ.Βορανού	1336	1313	-1,7	-1,7	3300,0	-12,4	109,3	-12,8	62,1	-56,8	9,9	-39,8	-0,6	74,4
Δ.Δ.Γαρφειού	726	729	0,4	0,4	*	-21,9	130,8	-6,5	30,1	-55,9	7,3	-4,7	-2,0	248,6
Δ.Δ.Δωροθέας	650	644	-0,9	-0,9	*	-11,4	120,1	-15,0	81,7	-74,3	16,9	-67,4	0,4	-21,5
Δ.Δ.Λουτρακίου	1119	1139	1,8	1,8	*	-27,1	82,4	-0,2	-0,2	-24,5	13,4	-36,4	-1,0	96,5
Δ.Δ.Λυκοστόμου	361	385	6,6	6,7	*	-22,1	83,7	-1,5	13,3	-57,4	20,2	-55,2	-5,8	-43,7
Δ.Δ.Μεγαπλατάνου	466	454	-2,6	-2,6	*	0,9	56,6	-16,9	66,9	-63,5	5,7	-22,9	-7,2	618,5
Δ.Δ.Ξυφιάνης	866	844	-2,5	-2,5	200,0	-10,3	101,5	-16,1	66,2	-66,5	15,0	-38,1	-0,9	19,7
Δ.Δ.Όρμης	681	650	-4,6	-4,6	*	-26,7	116,5	-2,7	20,7	-12,6	2,1	-9,1	-0,6	57,2
Δ.Δ.Πιπεριών	609	578	-5,1	-5,1	833,3	-17,5	87,4	-3,1	23,1	-27,9	6,9	-27,0	-6,4	-29,8
Δ.Δ.Πολυκαρπίου	1073	1042	-2,9	-2,9	466,7	-5,9	68,6	-10,9	45,2	-60,8	6,6	-38,2	-3,1	71,6
Δ.Δ.Προμάχων	1834	1796	-2,1	-2,0	-8,3	-22,0	135,4	-3,7	21,8	-51,2	4,5	-20,9	-0,7	206,3
Δ.Δ.Σαρακηνών	436	454	4,1	4,1	*	-16,1	98,4	-4,3	31,5	1,6	6,0	-14,6	3,3	-100,0
Δ.Δ.Σωσάνδρας	1185	1203	1,5	1,5	*	-19,9	112,0	-9,6	34,8	-50,9	17,0	-51,4	2,1	244,8
Δ.Δ.Τσάκων	1032	989	-4,2	-4,2	133,3	-9,0	90,9	-11,4	49,6	-68,7	7,5	-35,8	-0,5	69,6
Δ.Δ.Αρνίσισης	1769	1696	-4,1	-4,1	300,0	-1,9	67,5	-12,2	51,5	-41,3	0,5	-7,2	-2,4	291,1
Δ.Δ.Αγίου Αθανασίου	428	466	8,9	8,9	*	-8,2	12,7	-1,9	0,4	21,5	11,5	-12,8	-10,7	14,8
Δ.Δ.Γραμματικού	338	305	-9,8	-9,7	-66,7	-40,3	176,1	-9,9	35,5	-69,4	1,0	-45,4	15,9	66,2
Δ.Δ.Παναγίτσας	1052	1023	-2,8	-2,8	*	-30,5	147,5	-9,0	36,1	-68,5	12,6	-17,2	2,7	37,1
Δ.Δ.Περαίας	366	349	-4,6	-4,7	500,0	-0,8	43,7	-10,3	40,8	-51,1	-8,1	56,5	-10,6	424,4
Σύνολο / Μ.Ο	26.783	26.994	-2,83	-2,83	684,2	-14,69	98,73	-8,86	39,62	-50,46	7,48	-25,08	-0,60	147,87

* Μηδενικός πληθυσμός το 1991

Πηγή: ΕΣΥΕ 1991-2001, ίδια επεξεργασία

ότι δεν υπάρχουν αντίρροπες τάσεις, δηλαδή οι τιμές είναι είτε μόνο θετικές είτε μόνο αρνητικές τιμές, απλώς διαφοροποιείται η ένταση τους ανάλογα με το ανάγλυφο της περιοχής και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των Δ.Δ.. Έτσι διαπιστώνεται ότι ο νεανικός πληθυσμός μειώνεται στο σύνολο της ζώνης και το φαινόμενο γίνεται περισσότερο αισθητό στα ορεινά Δ.Δ. Ακριβώς την αντίθετη εικόνα παρουσιάζει ο δείκτης γήρανσης, ο οποίος εμφανίζει θετικές τιμές στο σύνολο της ζώνης (Μ.Ο. 98,7%), δηλαδή παρατηρείται γήρανση του πληθυσμού και οι υψηλότερες τιμές συγκεντρώνονται πάλι στα ορεινά. Οι παραγωγικές ηλικίες (15-64 ετών) μειώνονται και αυτές, όπως ο δείκτης νεανικότητας, μόνο που σε αυτή την περίπτωση οι υψηλές τιμές συγκεντρώνονται στα πεδινά και περιφερειακά των δύο καποδιστριακών κέντρων της περιοχής μελέτης. Παρόμοια εικόνα με τον δείκτη παραγωγικών ηλικιών παρουσιάζουν και οι δείκτες εξάρτησης(+) και αντικατάστασης(-). Έτσι συμπεραίνεται από τα παραπάνω, ότι ο νεαρός πληθυσμός συγκεντρώνεται κατά κύριο λόγο στα πεδινά, καθώς επίσης στα ορεινά «απουσιάζουν» τα παιδιά ηλικίας 0-14 ετών επειδή ο δείκτης γήρανσης εμφανίζει πολύ υψηλές τιμές.

Διάγραμμα 3.4.1: Η κατανομή δεικτών των δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας

Πηγή: ΕΣΥΕ 1991-2001, ίδια επεξεργασία

Τα γεγονότα αυτά πιθανά οφείλονται στην επαγγελματική κινητικότητα του νεαρού πληθυσμού που εστιάζεται όλο και περισσότερο στους οικισμούς με μια «κρίσιμα μάζα» (μικρές πόλεις), οι οποίοι επιλέγονται ως τόποι αγοράς, απασχόλησης και εγκατάστασης. Ακόμη το πρόβλημα του κοινωνικού εξοπλισμού και ιδιαίτερα της εκπαίδευσης και της παραπαιδείας (φροντιστήρια), επηρεάζει πλέον άμεσα και μαζικά τη συγκέντρωση του πληθυσμού στα τοπικά κέντρα (Αριδαία, Άρνισσα).

Αυτή η γενικότερη δημογραφική εξέλιξη ενισχύει τη διαπίστωση ότι ο πληθυσμός και η κοινωνική δραστηριότητα της υπαίθρου τείνει να συγκεντρωθεί πλέον σε μια ζώνη ακτίνας 15-20 χλμ. γύρω από τα τοπικά κέντρα (κεφαλοχώρια) της (Γούσιος, 1999).

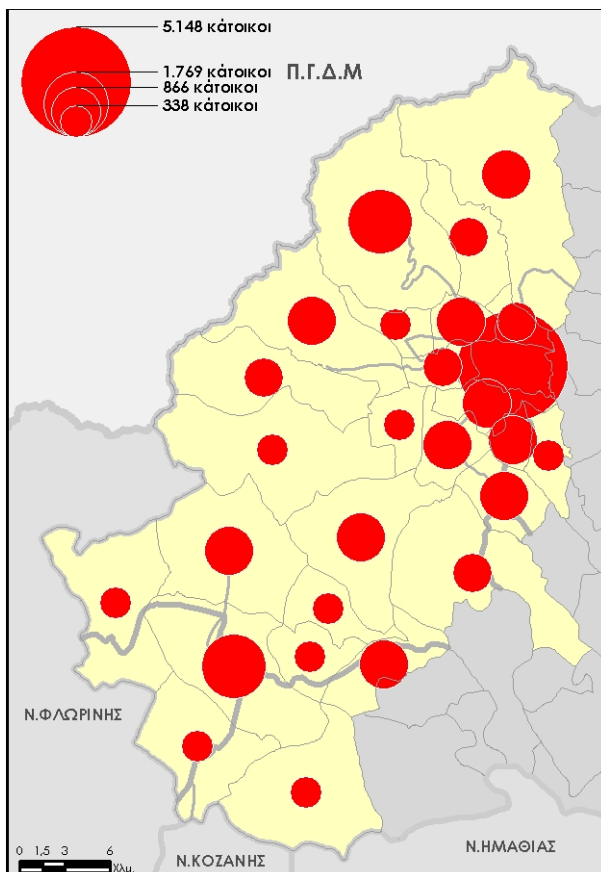
■ Η εξέλιξη της δομής των νοικοκυριών (βλ. πίνακα 3.4.1 και χάρτες 3.1.11 και 3.1.12) περιγράφεται με δύο δείκτες, αυτόν του Ρ.Μ. του αριθμού των νοικοκυριών και του Ρ.Μ. του ποσοστού των νοικοκυριών με 5 και άνω μέλη (εκτεταμένες οικογένειες²⁷). Οι δύο παραπάνω δείκτες εμφανίζουν αντίθετες τάσεις, καθώς παρατηρείται ο αριθμός των νοικοκυριών να αυξάνεται σχεδόν σε όλα τα Δ.Δ. (Μ.Ο.:7,5%) με

27 Η οικογένεια αυτή αποτελείται όχι μόνο από τους δύο συζύγους και τα παιδιά τους, αλλά περιλαμβάνει και άλλα συγγενικά πρόσωπα, όπως είναι οι παππούδες, οι γιαγιάδες, οι θείοι ή η θείες και τα ξαδέλφια. Επομένως αυτή η οικογένεια περιλαμβάνει δύο ή περισσότερες πυρηνικές οικογένειες που συνδέονται με δεσμούς συγγενείας. Η κλασική εκτεταμένη οικογένεια συχνά αποκαλείται "οικογένεια τριών ή τεσσάρων γενεών", διότι περιέχει τις τρεις γενιές των παππούδων, των γονέων και των παιδιών, που συνήθως ζουν αν όχι κάτω από την ίδια στέγη, πάντως στον ίδιο δρόμο, στην ίδια γειτονιά, κ.ο.κ. και διατηρούν τακτική επαφή με τη συζυγική οικογένεια. (Δρ. Ασπασία Τσαούση, Πανεπιστήμιο Αθηνών/Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε. <http://www.phs.uoa.gr/~ahatzis/SGH18.pdf>)

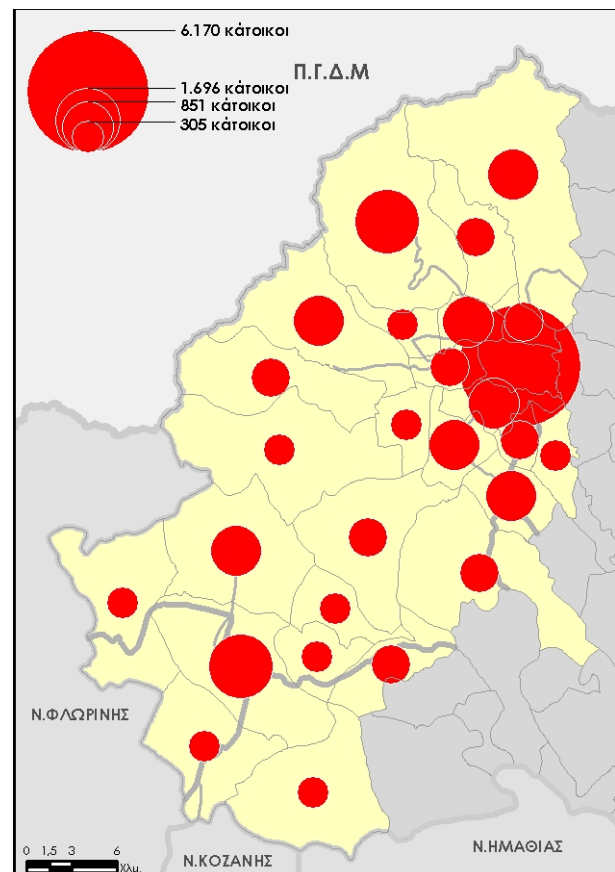
εξαίρεση τρία συνορεύοντα Δ.Δ. με την Άρνησσα και τη μεγαλύτερη αύξηση να συγκεντρώνει η Αριδαία (31,5%), ενώ οι εκτεταμένες οικογένειες μειώνονται αισθητά (Μ.Ο.: -25%) στο σύνολο της ζώνης με εξαίρεση τα ίδια παραπάνω γειτονικά Δ.Δ. της Άρνησσας.

Το φαινόμενο αυτό αναδεικνύει τη διάχυση του «αστικού τρόπου ζωής» στον «αγροτικό», καθώς το φαινόμενο της εκτεταμένης οικογένειας εμφανίζεται κατά κόρον στην ύπαιθρο και τα ολιγομελή ή μονομελή νοικοκυριά στον αστικό χώρο. Το πρόβλημα του κοινωνικού εξοπλισμού και ιδιαίτερα της εκπαίδευσης και της παραπαιδείας, πιθανά να είναι ένας σημαντικός λόγος που οδηγεί τα νέα ζευγάρια και τα παιδιά τους, να αφήνουν τη γιαγιά και τον πάππου στο χωριό (μετατροπή εκτεταμένης οικογένειας σε δύο πυρηνικές) και να μετακομίζουν στα τοπικά κέντρα που διαθέτουν φροντιστήρια, ωδεία, σχολές κ.τ.λ.

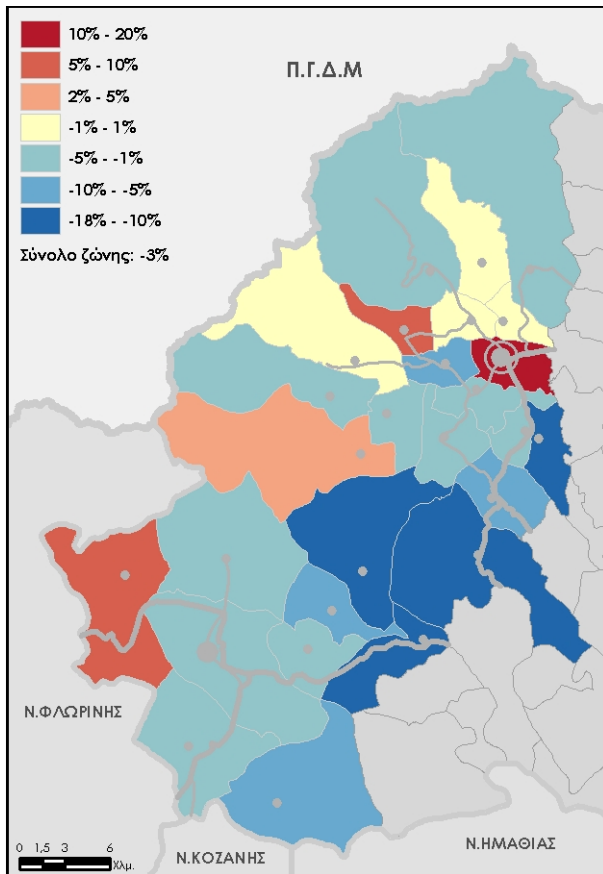
■ Οι δύο τελευταίοι δείκτες εξέλιξης των κοινωνικών χαρακτηριστικών περιγράφουν την οικογενειακή κατάσταση και συγκεκριμένα την μεταβολή του ποσοστού των έγγαμων και των διαζευγμένων (βλ. πίνακα 3.4.1 και χάρτες 3.1.13 και 3.1.14). Όσον αφορά τους πρώτους παρατηρείται μια σχετική σταθερότητα (Μ.Ο.: -1%) με τις θετικές τιμές να εντοπίζονται κυρίως ορεινά και τις αρνητικές στα τοπικά κέντρα (Αριδαία και Άρνησσα) και περιφερειακά αυτών. Αντιθέτως, τα διαζύγια, στη δεκαετία που μελετάται (1991-2001), «εκτοξεύονται» στα ύψη (Μ.Ο.: 147,9%), αυτό το φαινόμενο αποτελεί ένα ακόμη δείγμα εμφάνισης του «αστικού γίγνεσθαι» στον αγροτικό χώρο καθώς στην ύπαιθρο είθισται ο θεσμός της οικογένειας να είναι ισχυρός, πολλές φορές στηριζόμενος στις οικογενειακές εκμεταλλεύσεις (βλέπε παλιές καθαρά αγροτικές οικογένειες που η γυναίκα απασχολούνταν στις γεωργοκτηνοτροφικές δουλειές και επίσης έκαναν πολλά παιδιά για εργατικά χέρια στην ίδια εκμετάλλευση κ.τ.λ.). Ένας ακόμη πολύ σημαντικός λόγος που αυξήθηκαν τα διαζύγια στην ορεινή ζώνη, είναι η ανεξαρτητοποίηση της γυναίκας καθώς όπως θα δούμε και παρακάτω, η γυναικεία απασχόληση, έχει αυξηθεί ραγδαία.

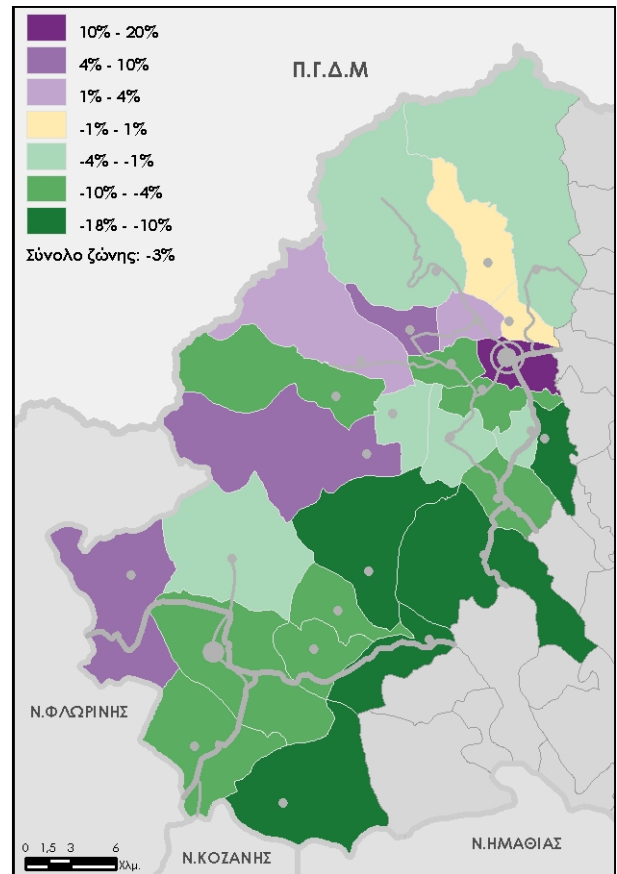
Χάρτης 3.1.1: Μόνιμος πληθυσμός 1991

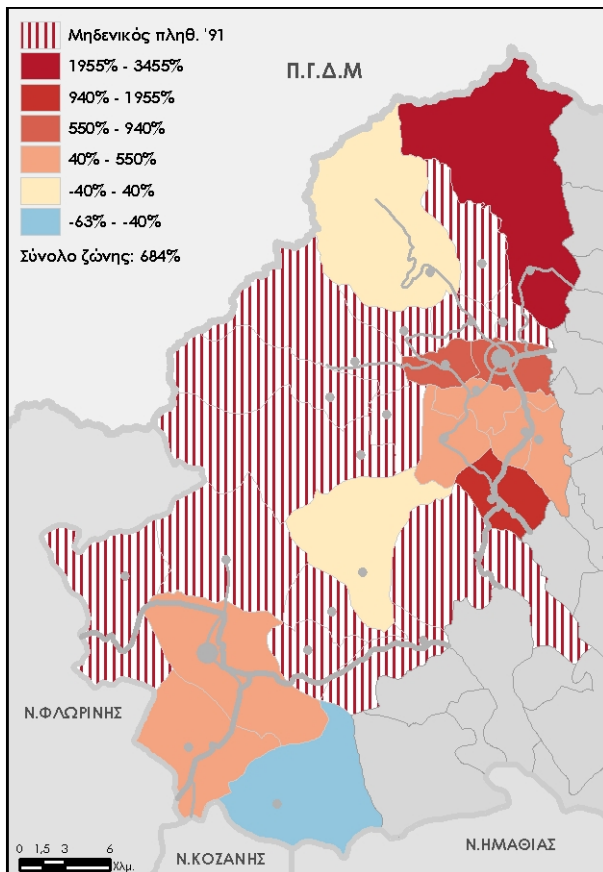
Χάρτης 3.1.2: Μόνιμος πληθυσμός 2001

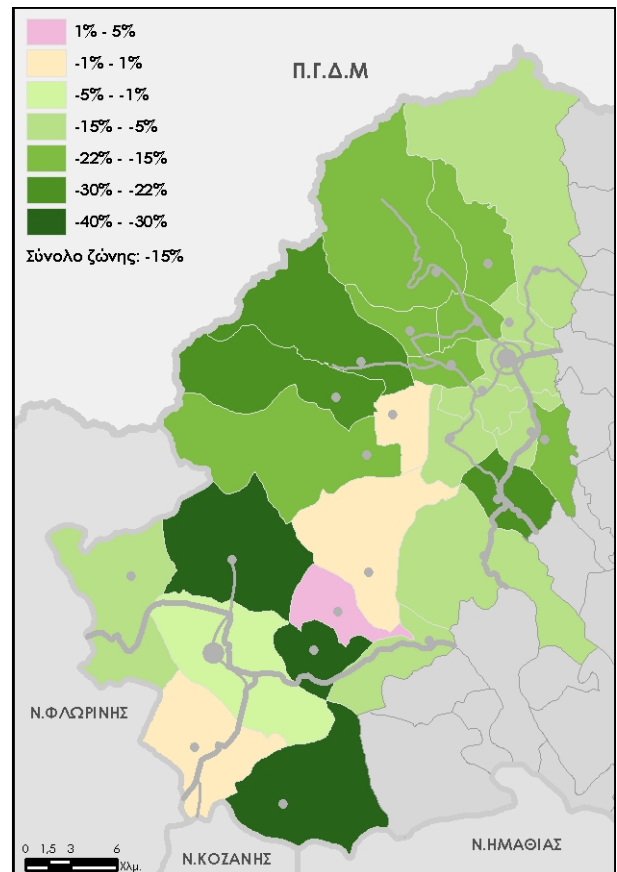
Χάρτης 3.1.3: Ρυθμός μεταβολής μόνιμου πληθυσμού 1991-2001

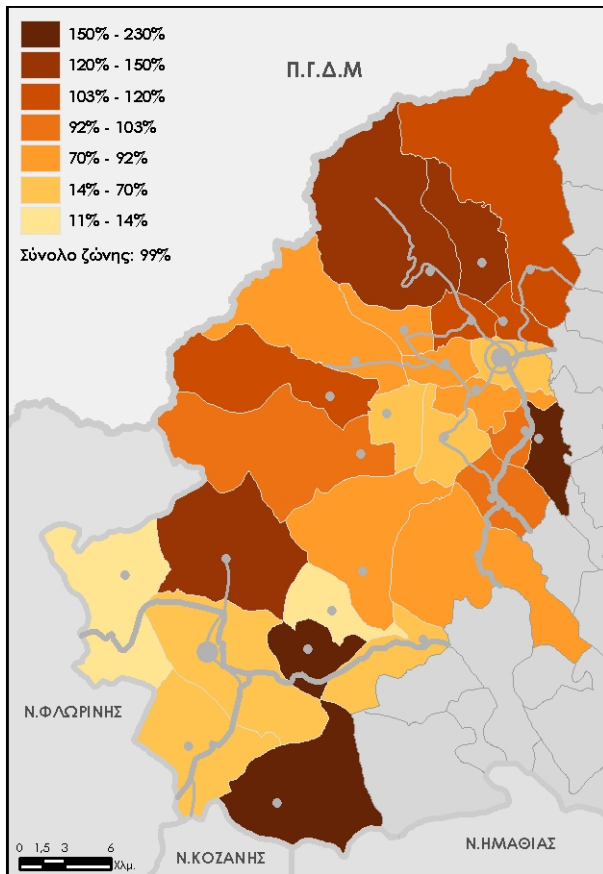
Χάρτης 3.1.4: Ρυθμός μεταβολής Πυκνότητας πληθυσμού ανά τ.χλμ. 1991-2001

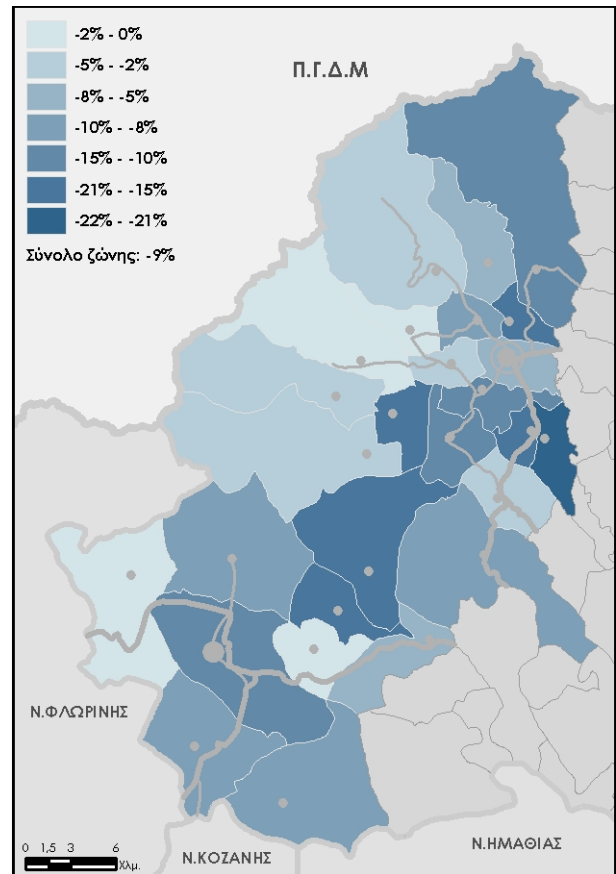
Χάρτης 3.1.5: Ρυθμός μεταβολής μόνιμου πληθυσμού. αλλοδαπών 1991-2001

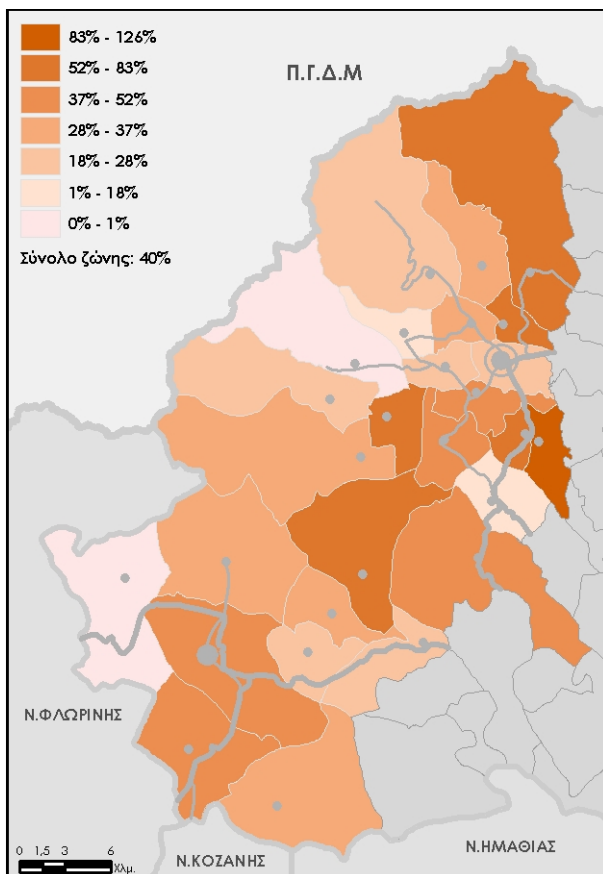
Χάρτης 3.1.6: Ρυθμός μεταβολής Δείκτη νεανικότητας 1991-2001

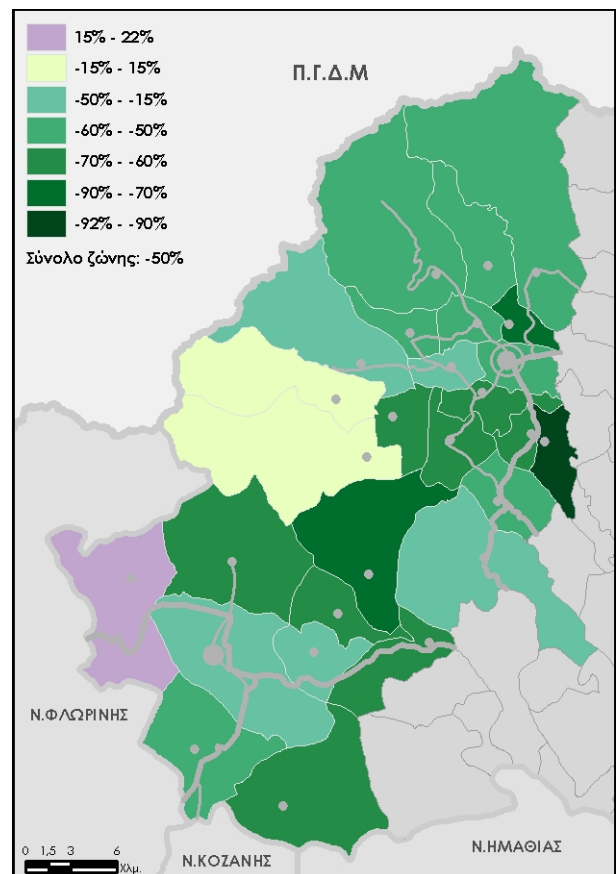
Χάρτης 3.1.7: Ρυθμός μεταβολής Δείκτη γήρανσης 1991-2001

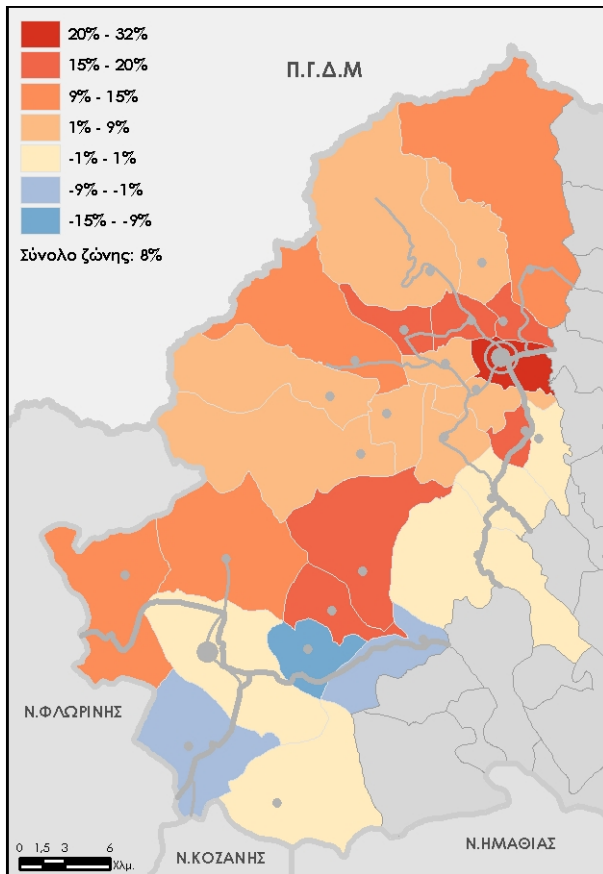
Χάρτης 3.1.8: Ρυθμός μεταβολής πληθυσμού παραγωγικών ηλικιών 1991-2001

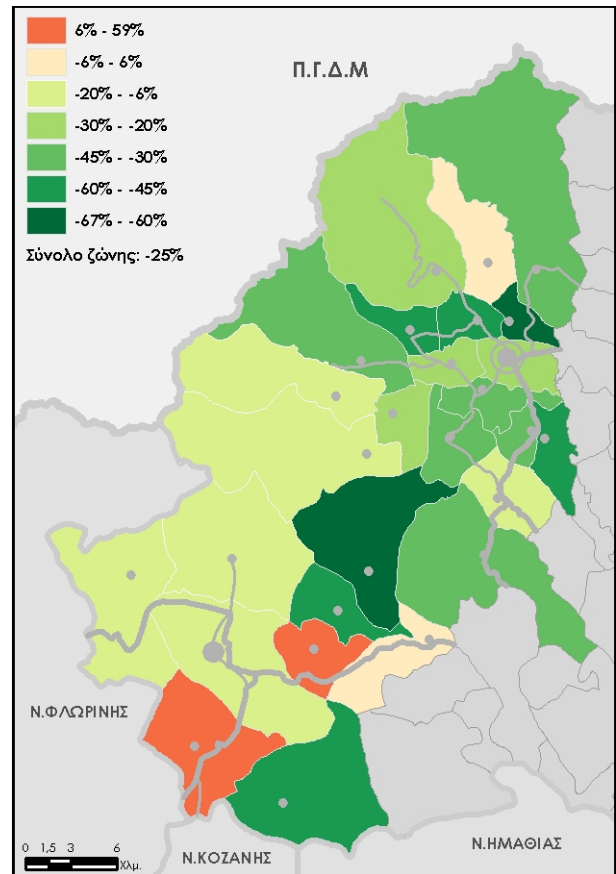
Χάρτης 3.1.9: Ρυθμός μεταβολής Δείκτη εξάρτησης 1991-2001

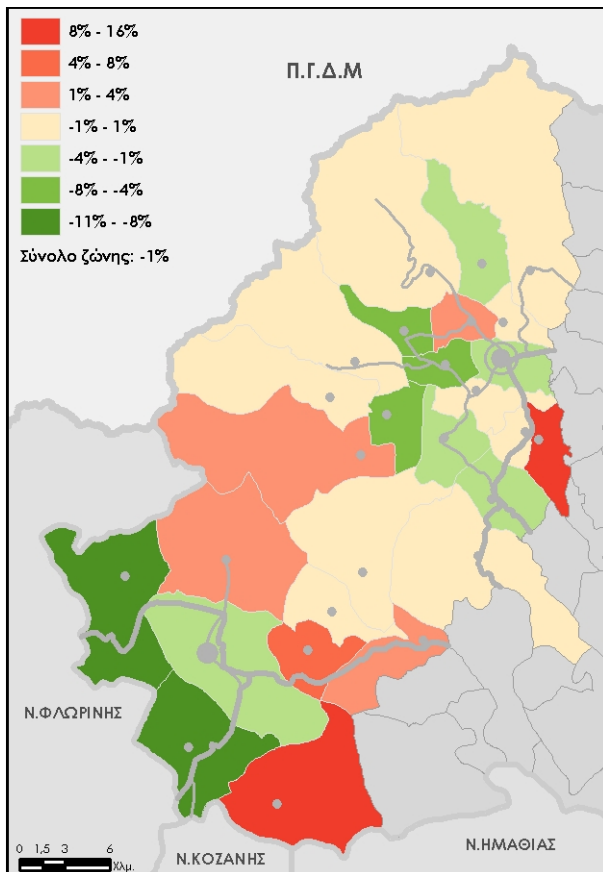
Χάρτης 3.1.10: Ρυθμός μεταβολής Δείκτη αντικατάστασης 1991-2001

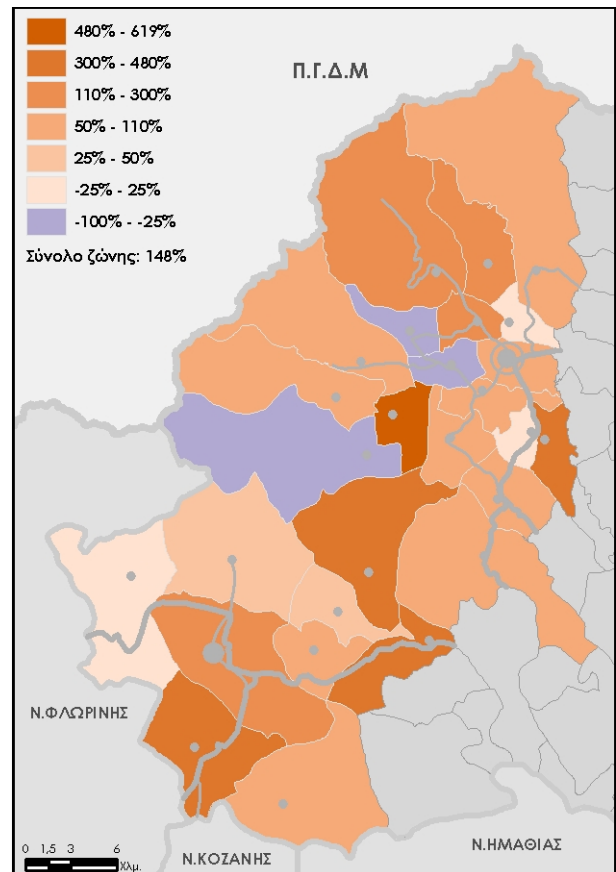
Χάρτης 3.1.11: Ρυθμός μεταβολής Αριθμού Νοικοκυριών 1991-2001

Χάρτης 3.1.12: Ρυθμός μεταβολής Ποσοστού Νοικοκυριών με 5 και άνω μέλη 1991-2001

Χάρτης 3.1.13: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού έγγαμων 1991-2001

Χάρτης 3.1.14: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού διαζευγμένων 1991-2001

3.4.2. Ποιότητα ανθρώπινου δυναμικού και απασχόληση

Οι ανθρωπίνος πόροι τους οποίους διαθέτει μια χωρική ενότητα, δηλαδή τα ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά του ανθρώπινου δυναμικού, είναι μακροχρόνια ο σημαντικότερος παράγοντας που επηρεάζει τις προοπτικές ανάπτυξης και προσαρμογής στο διαρκώς μεταβαλλόμενο οικονομικό περιβάλλον. Ταυτόχρονα, όμως, ο δυναμισμός της περιοχής επηρεάζει την κατάσταση του ανθρώπινου δυναμικού είτε μέσω των προοπτικών απασχόλησης που δημιουργεί, είτε μέσω της έλξης που ασκεί σε πληθυσμιακές ομάδες με ποιοτικά χαρακτηριστικά (Πετράκος και Ψυχάρης, 2004).

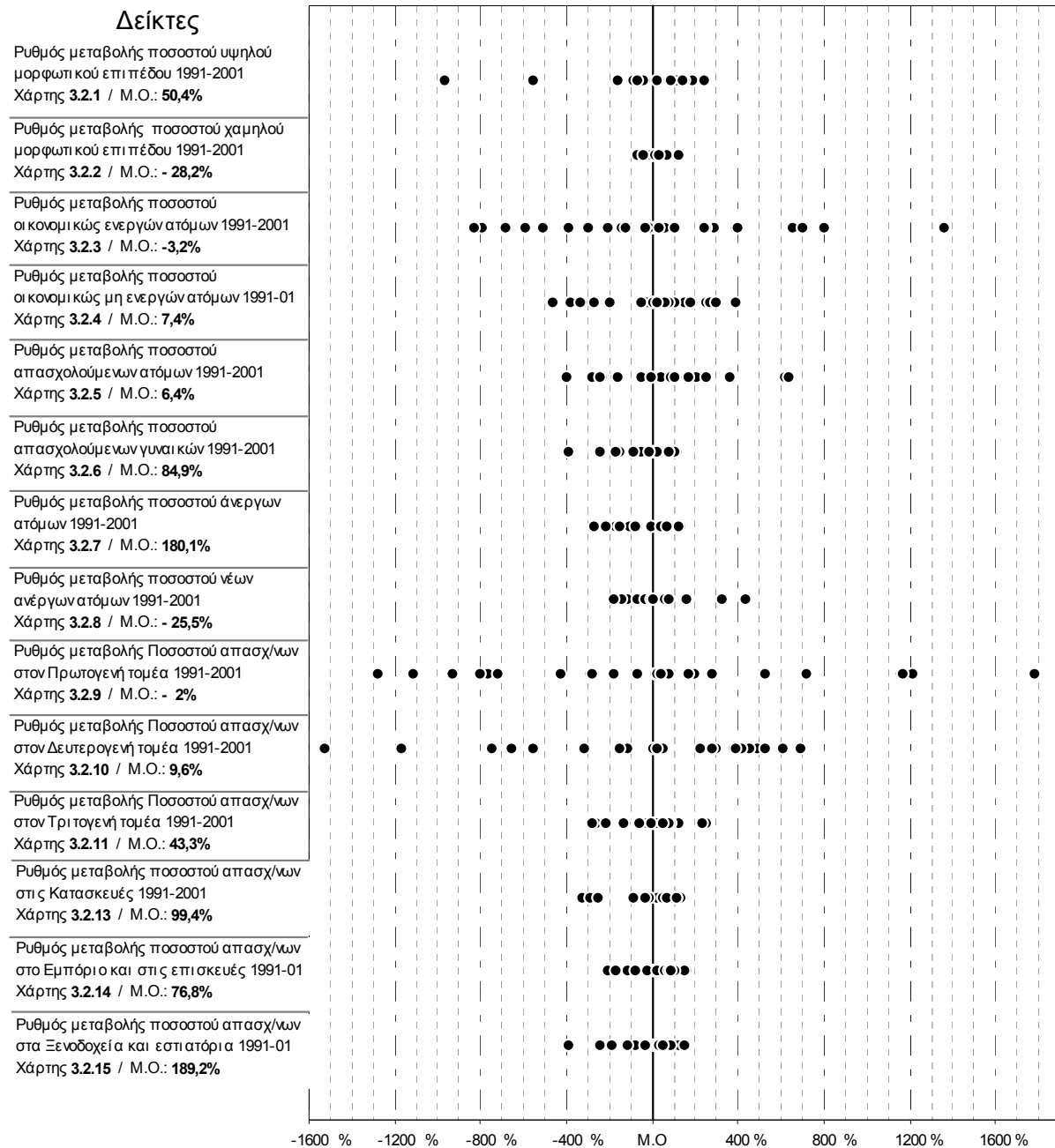
Πίνακας 3.4.2: Η εξέλιξη των χαρακτηριστικών της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού και της απασχόλησης στην ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας ανά Δημοτικό Διαμέρισμα την περίοδο 1991-2001

Δημοτικά Διαμερίσματα Ορεινής Ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας	Ποιότητα ανθρώπινου δυναμικού		Απασχόληση και ανεργία						Τομεακή διάρθρωση της απασχόλησης						
	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού υψηλού μορφωτικού επιπέδου 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού χαμηλού μορφωτικού επιπέδου 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού οικονομικάς ενεργών ατόμων 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού οικονομικάς μη ενεργών ατόμων 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχολούμενων ατόμων 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχολούμενων γυναικών 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού άνεργων ατόμων 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού νέων ανέργων ατόμων 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής Ποσοστού απασχολούμενων στον Πρωτογενή τομέα 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής Ποσοστού απασχολούμενων στον Δευτερογενή τομέα 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής Ποσοστού απασχολούμενων στον Τριτογενή τομέα 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχολούμενων στις Μεταποιητικές βιομηχανίες 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχολούμενων στις Κατασκευές 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχολούμενων στο Εμπόριο και στις επισκευές 1991-2001	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχολούμενων στα Ξενοδοχεία και εστιατόρια 1991-2001
	Χάρτης 3.2.1	Χάρτης 3.2.2	Χάρτης 3.2.3	Χάρτης 3.2.4	Χάρτης 3.2.5	Χάρτης 3.2.6	Χάρτης 3.2.7	Χάρτης 3.2.8	Χάρτης 3.2.9	Χάρτης 3.2.10	Χάρτης 3.2.11	Χάρτης 3.2.12	Χάρτης 3.2.13	Χάρτης 3.2.14	Χάρτης 3.2.15
Δ.Δ.Άγρα	11,0	-44,2	-1,3	0,9	-4,8	41,9	32,5	-22,7	21,6	-37,0	14,3	-28,6	-39,7	74,7	4,4
Δ.Δ.Βρυτών	132,2	-24,9	17,7	-11,2	6,5	420,2	486,8	-16,7	-10,9	72,1	50,2	89,9	128,5	-44,6	*
Δ.Δ.Καρυδιάς	95,1	-22,8	6,0	-4,4	-0,1	77,1	348,6	-45,8	12,7	-33,4	35,9	-33,4	-32,3	235,1	5,8
Δ.Δ.Νησιού	-35,3	6,4	22,5	-12,8	33,0	105,7	-64,8	-20,0	34,4	-18,0	-65,7	73,7	65,6	129,9	84,0
Δ.Δ.Σωτήρας	-26,2	-21,2	4,8	-3,3	-4,9	107,2	458,9	-20,0	3,6	-30,1	20,0	-44,9	156,0	-37,3	166,7
Δ.Δ.Αριδαίας	25,4	-38,7	-3,0	2,8	-3,5	24,6	1,9	-9,6	-24,9	-12,2	13,2	-19,3	14,4	-0,2	55,2
Δ.Δ.Αλώρου	9,7	-5,6	-12,9	9,5	-17,4	33,8	89,4	-22,9	8,7	7,3	-10,6	3,3	132,9	39,7	179,5
Δ.Δ.Αψάλου	30,7	-42,5	9,2	-6,7	9,8	44,0	5,0	-48,5	-7,7	6,4	58,7	6,9	113,8	199,3	133,7
Δ.Δ.Βορενού	61,1	-29,8	-7,3	5,9	-7,6	116,9	-2,9	56,2	-3,4	6,1	39,0	-21,3	157,7	43,2	920,2
Δ.Δ.Γαρεφείου	-31,7	-30,7	-9,8	11,5	-16,8	-3,6	564,8	85,7	-7,6	20,5	41,1	-20,1	426,7	163,4	-57,9
Δ.Δ.Δωροθέας	35,5	-26,9	-7,8	7,3	-9,5	27,4	6,5	-48,9	-8,0	-19,0	70,3	-2,5	73,3	13,8	-39,8
Δ.Δ.Λουτρακίου	68,5	-32,5	-19,6	31,8	-24,4	-8,5	100,4	14,3	-17,6	121,5	157,7	66,3	387,6	125,7	99,6
Δ.Δ.Λυκοστόμου	-30,2	-36,3	4,6	-3,7	-0,3	131,5	337,9	-60,0	-1,7	-17,3	165,4	-28,2	-7,0	39,6	653,6
Δ.Δ.Μεγαπλατάνου	18,1	-9,6	-28,5	41,7	-31,6	0,0	366,3	-11,1	-0,4	-41,0	24,8	8,7	-27,6	99,2	-100,0
Δ.Δ.Ξικφιανής	75,3	-43,4	-3,7	2,5	-6,9	161,5	41,2	-51,4	-7,7	6,4	32,7	2,6	-11,5	69,8	19,4
Δ.Δ.Όρμης	-42,2	-36,5	-19,6	27,4	-20,5	6,5	32,7	*	-1,4	156,3	23,7	766,2	23,7	23,7	333,1
Δ.Δ.Πιπεριών	-4,9	-44,1	0,1	-0,1	-0,9	216,6	17,7	-53,8	-1,6	4,7	12,9	5,7	49,3	99,0	99,0
Δ.Δ.Πολυκαρπίου	72,9	-29,3	-29,8	41,8	-31,8	-10,9	9,8	-56,0	-18,4	40,0	96,8	67,6	117,9	139,7	408,5
Δ.Δ.Προμάχων	-26,5	6,9	-15,8	21,9	-21,2	1,9	308,5	-6,0	-5,7	9,1	53,3	-10,7	350,3	88,9	246,4
Δ.Δ.Σαρακηνών	-70,7	-32,1	-22,2	35,3	-24,3	9,2	454,0	*	-1,3	24,1	44,7	*	*	*	*
Δ.Δ.Σωσάνδρας	13,3	-23,6	-25,0	32,1	-32,1	0,3	663,1	-38,3	-28,3	63,1	138,1	10,2	143,0	92,6	108,0
Δ.Δ.Τσάκων	6,7	-36,2	-2,3	1,7	0,3	78,7	-23,6	-43,4	-21,1	7,5	68,7	16,7	19,1	205,6	140,2
Δ.Δ.Αρνίσισης	39,7	-30,7	-4,3	3,0	3,6	67,7	-47,4	-32,9	2,0	-26,6	5,2	-38,1	2,7	58,5	236,3
Δ.Δ.Αγίου Αθανασίου	328,4	-47,0	40,3	-21,2	34,2	232,7	190,3	-62,5	-16,8	81,3	102,9	158,6	29,3	29,3	546,5
Δ.Δ.Γραμματικού	540,7	-41,1	-7,2	5,9	-21,9	22,0	100,1	-72,0	22,8	-48,9	10,7	-66,2	136,7	18,3	136,7
Δ.Δ.Παναγίτσας	83,6	-25,9	19,2	-14,4	16,6	94,2	64,2	-26,7	1,4	-27,6	22,8	-15,8	-15,8	13,6	257,7
Δ.Δ.Περαίας	-18,8	-20,6	9,6	-5,8	4,5	294,1	321,5	-25,0	21,8	-56,4	-56,4	-86,3	188,5	*	92,4
M.O	50,4	-28,2	-3,2	7,4	-6,4	84,9	180,1	-25,5	-2,0	9,6	43,3	33,1	99,4	76,8	189,2

* Μηδενικός αριθμός το 1991

Πηγή: ΕΣΥΕ 1991-2001, ίδια επεξεργασία

Διάγραμμα 3.4.2: Η κατανομή δεικτών των χαρακτηριστικών της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού και της απασχόλησης στην ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας

Πηγή: ΕΣΥΕ 1991-2001, ίδια επεξεργασία

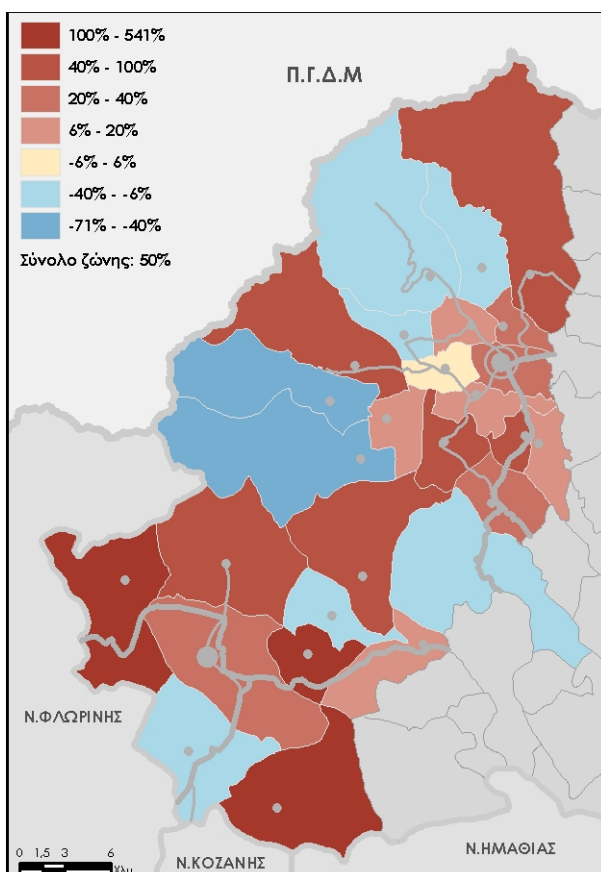
Η κατανομή της απασχόλησης στους επιμέρους τομείς δραστηριοτήτων, από ορισμένες οπτικές γωνίες, είναι ίσης ή και μεγαλύτερης σημασίας από την κατανομή του κεφαλαίου και του παραγόμενου προϊόντος για το λόγο ότι αποτελεί βασική συνιστώσα του μοντέλου ανάπτυξης μίας κοινωνίας (Μακρυγιάννη, 2001).

Η εξέλιξη του υπαίθρου χώρου συνιστά σημαντικούς μετασχηματισμούς στο μορφωτικό επίπεδο του αγροτικού πληθυσμού καθώς και αναδιατάξεις στην τομεακή διάρθρωση της απασχόλησης. Οι αλλαγές αυτές παρουσιάζονται σε αυτή την ενότητα μέσα από μια σειρά δεκαπέντε δεικτών (βλ. πίνακα 3.4.2, διάγραμμα 3.4.2 & χάρτες 3.2.1 έως 3.2.15).

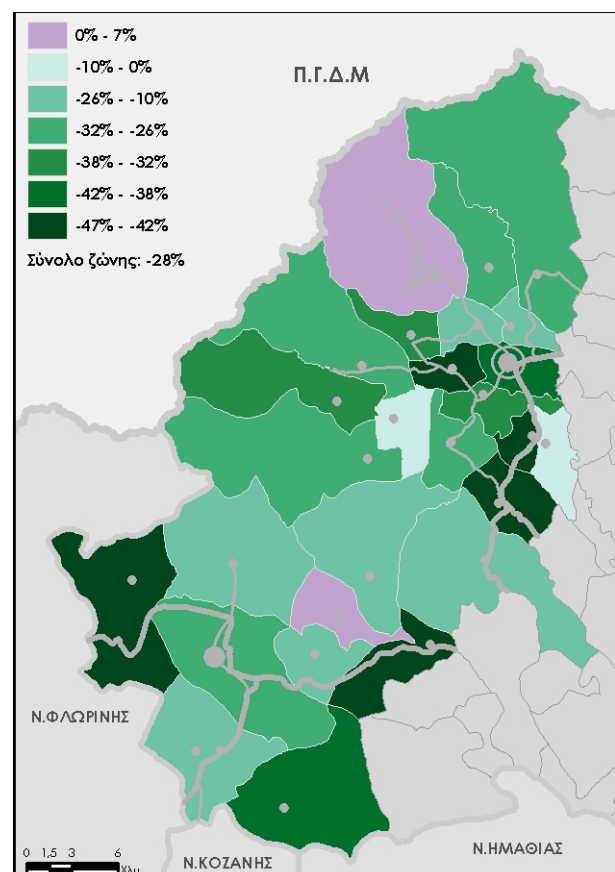
■ Οι δύο πρώτες στήλες του πίνακα 3.4.2 παρουσιάζουν την εξέλιξη του υψηλού²⁸ και του χαμηλού²⁹ μορφωτικού επιπέδου. Οι Π.Μ. δείχνουν ότι το επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας βελτιώνεται αισθητά καθώς το ποσοστό των ατόμων υψηλού μορφωτικού επιπέδου αυξάνεται (Μ.Ο.:50,4%) και το αντίστοιχο του χαμηλού μειώνεται (Μ.Ο.: -28,2%), γεγονός που προσδίδει χαρακτηριστικά αστικού τύπου καθώς είθισται τα άτομα με υψηλό μορφωτικό επίπεδο να συγκεντρώνονται στις πόλεις. Πιο συγκεκριμένα, στο εσωτερικό της ζώνης, υπάρχουν αμφίρροπες τάσεις (βλ. χάρτες 3.2.1 & 3.2.2) καθώς το μορφωτικό επίπεδο βελτιώνεται αισθητά στα πεδινά και στα γειτονικά Δ.Δ. των τοπικών κέντρων (Αριδαία, Άρνισσα), ενώ στα ορεινά Δ.Δ. που δεν συνορεύουν με την Αριδαία και την Άρνισσα (Δ.Δ. Προμαχών, Όρμας, Σαρακητών, Σωτήρας κ.α.) παρατηρείται μείωση του ποσοστού με υψηλό μορφωτικό επίπεδο.

Εμβαθύνοντας ακόμη περισσότερο στο παραπάνω φαινόμενο θα μπορούσαμε να σχολιάσουμε ότι στις περιπτώσεις των Δ.Δ. που διαπιστώνεται ύπαρξης δυναμικής από πληθυσμιακή άποψη, το μορφωτικό επίπεδο βελτιώνεται, σε αντίθεση με τα Δ.Δ. στα οποία διαπιστώνονται αδυναμία συγκράτησης του πληθυσμού και πληθυσμιακή γήρανση (χάρτης 3.1.7) το επίπεδο εκπαίδευσης του τοπικού πληθυσμού «χαμηλώνει».

■ Οι επόμενες έξι στήλες του πίνακα 3.4.2 περιγράφουν την εξέλιξη της απασχόλησης και της ανεργίας. Οι τρεις πρώτοι δείκτες εξ αυτών (Π.Μ. ποσοστού οικονομικώς ενεργών ατόμων, Π.Μ. ποσοστού οικονομικώς μη ενεργών ατόμων και Π.Μ. ποσοστού απασχολούμενων ατόμων) παρουσιάζουν ομοιογενείς τάσεις και περιγράφουν το ίδιο φαινόμενο, καθώς ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός και οι

Χάρτης 3.2.1: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού υψηλού μορφωτικού επιπέδου 1991-2001

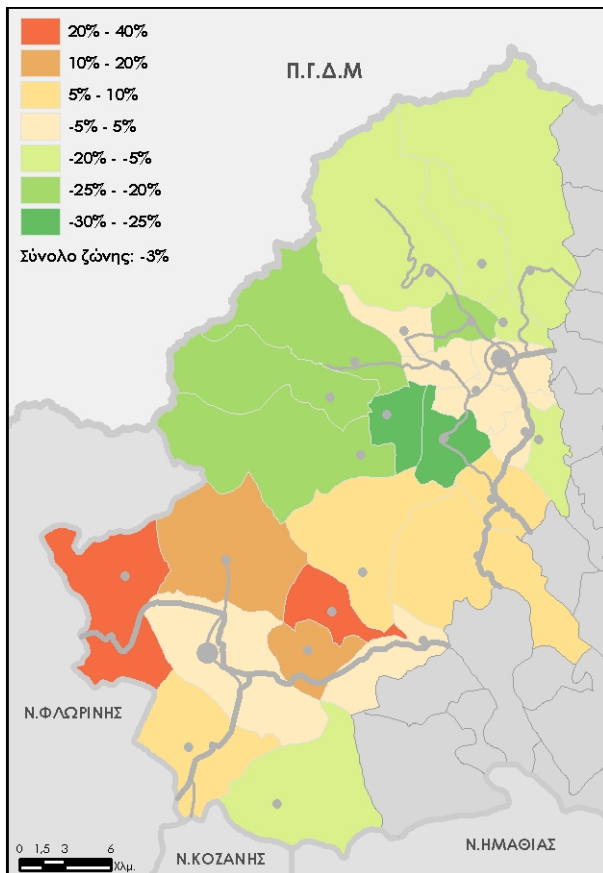
Χάρτης 3.2.2: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού χαμηλού μορφωτικού επιπέδου 1991-2001

²⁸ Πτυχιούχοι ΤΕΙ και Ανωτέρων Σχολών, Πτυχιούχοι Ανωτάτων Σχολών, Κάτοχοι Μάστερ και Κάτοχοι διδακτορικού τίτλου

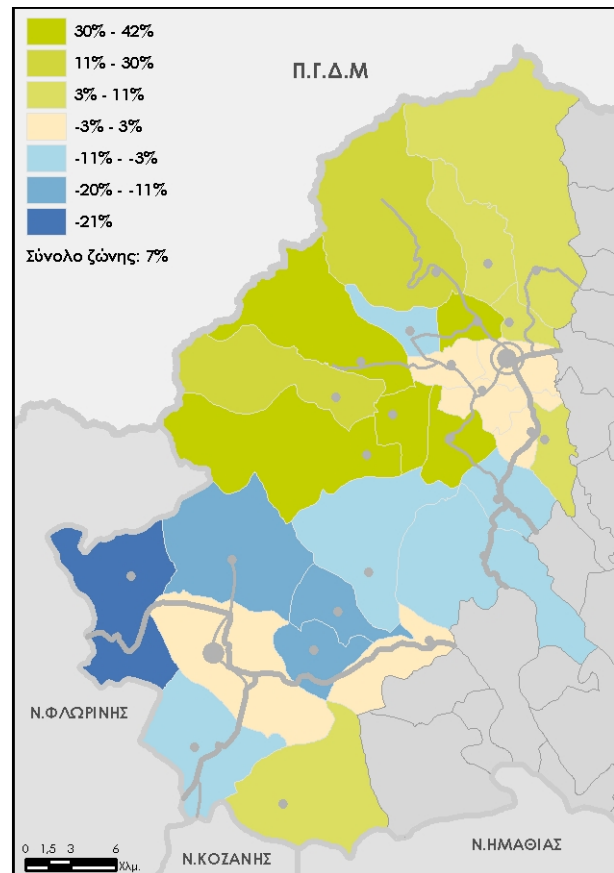
²⁹ Άτομα που δεν τελείωσαν το Δημοτικό, αλλά γνωρίζουν γραφή-ανάγνωση και αγράμματοι

απασχολούμενοι, εσωτερικά της ζώνης (βλ. χάρτες 3.2.3 έως 3.2.5), εμφανίζουν μια σταθερότητα στις έδρες των Καποδιστριακών δήμων της περιοχής και στα πεδινά ενώ μειώνεται στα ορεινά με εξαίρεση τα «τουριστικά» Δ.Δ. (Άγιος Αθανάσιος, Παναγίτσα κ.α.), όπου παρατηρείται σημαντική αύξηση καθώς την δεκαετία αναφοράς (1991-2001) αναπτύχθηκε σημαντική δραστηριότητα γύρω από τον αγροτουρισμό και τον εναλλακτικό τουρισμό, γεγονός που «ανέβασε» όπως θα δούμε και παρακάτω τον τριτογενή τομέα και κατ' επέκταση και τον κλάδο των κατασκευών.

Ένα ακόμη πολύ σημαντικό στοιχείο που ενισχύει την διάχυση του αστικού εκσυγχρονισμού στον ύπαιθρο χώρο, αναδεικνύει ο Ρ.Μ. ποσοστού των απασχολούμενων γυναικών, καθώς εμφανίζεται μια έντονη και διάχυτη αύξηση στο σύνολο της ζώνης με Μ.Ο. 84,9% (βλ. χάρτη 3.2.6) με τις κορυφαίες τιμές να εμφανίζονται περιφερειακά της Άρτισσας και περισσότερο στα προαναφερθέντα Δ.Δ. που αναπτύσσουν τουριστική δραστηριότητα.

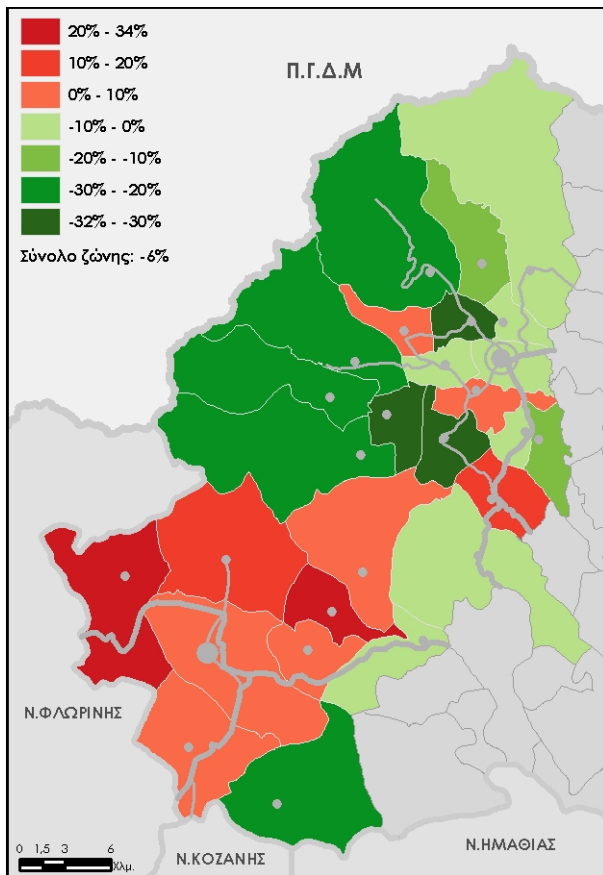

Χάρτης 3.2.3: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού οικονομικώς ενεργών ατόμων 1991-2001

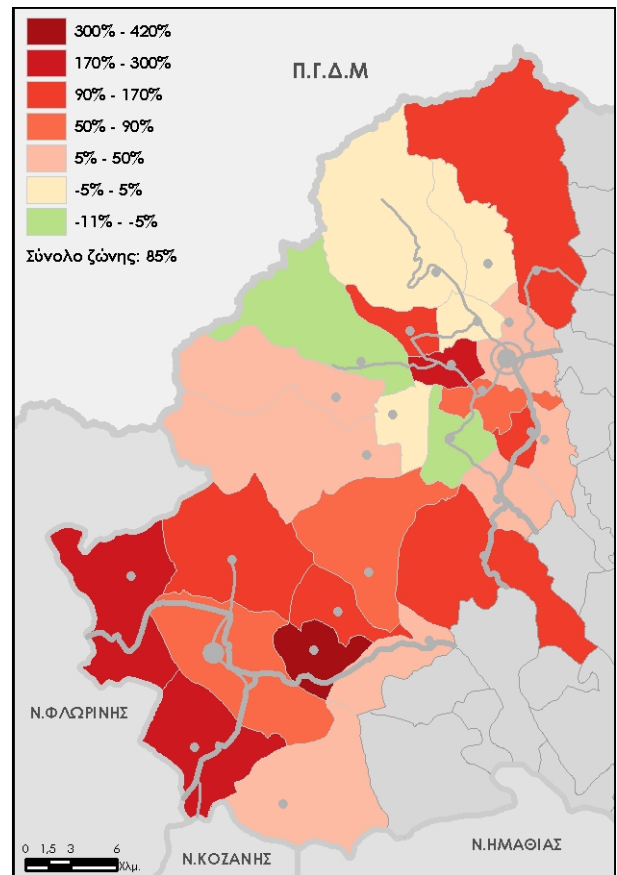

Χάρτης 3.2.4: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού οικονομικώς μη ενεργών ατόμων 1991-2001

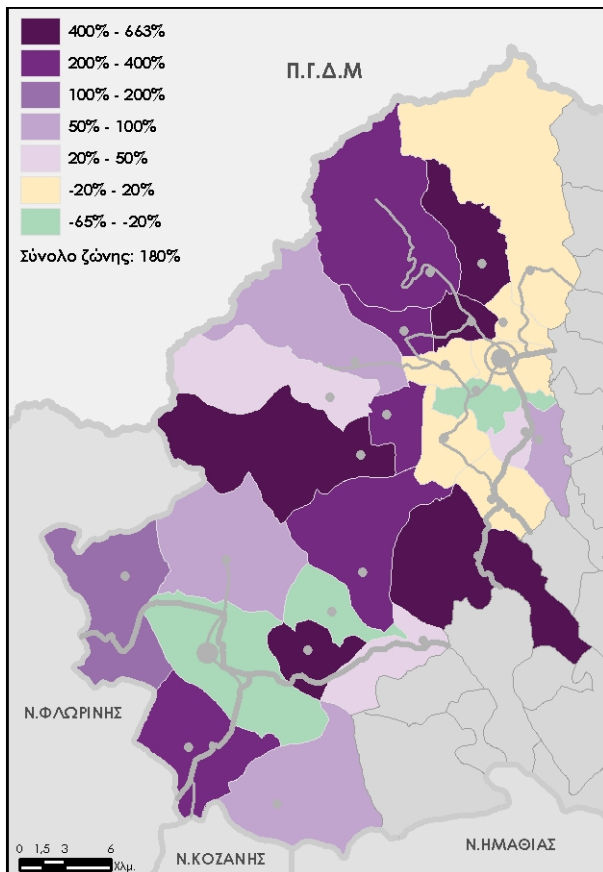
Όσον αφορά την εξέλιξη της ανεργίας στην περιοχή περιγράφεται με τους Ρ.Μ. ποσοστού άνεργων ατόμων (Μ.Ο.:180,1%) και ποσοστού νέων άνεργων ατόμων(Μ.Ο.: -25,5%), οι οποίοι παρουσιάζουν μια αντίθετη εικόνα. Εσωτερικά της ζώνης, όσον αφορά τους άνεργους παρατηρείται μια αύξηση στο σύνολο της με εξαίρεση την Αριδαία και ορισμένα γειτονικά Δ.Δ. που παρουσιάζουν μια σταθερότητα και την Άρτισσα όπου μειώθηκε η ανεργία. Από την άλλη μεριά ο δείκτης των νέων άνεργων μειώνεται περιφερειακά της Αριδαίας και σε όλο το νότιο τμήμα της ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας, γεγονός που εξηγείται από μια πιθανή μετανάστευση του νεαρού πληθυσμού με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης στην γειτονική πόλη της Έδεσσας και στην Θεσσαλονίκη για ανεύρεση εργασίας αντίστοιχη με τα ποιοτικά χαρακτηριστικά τους (νέοι, μορφωμένοι, εξειδικευμένοι). Αυτό διαπιστώνεται από τους αντίστοιχους δείκτες εξέλιξης παραγωγικών ηλικιών (χάρτης 3.1.8) και υψηλού μορφωτικού επιπέδου (χάρτης 3.2.1) που έχουν παρουσιαστεί παραπάνω.

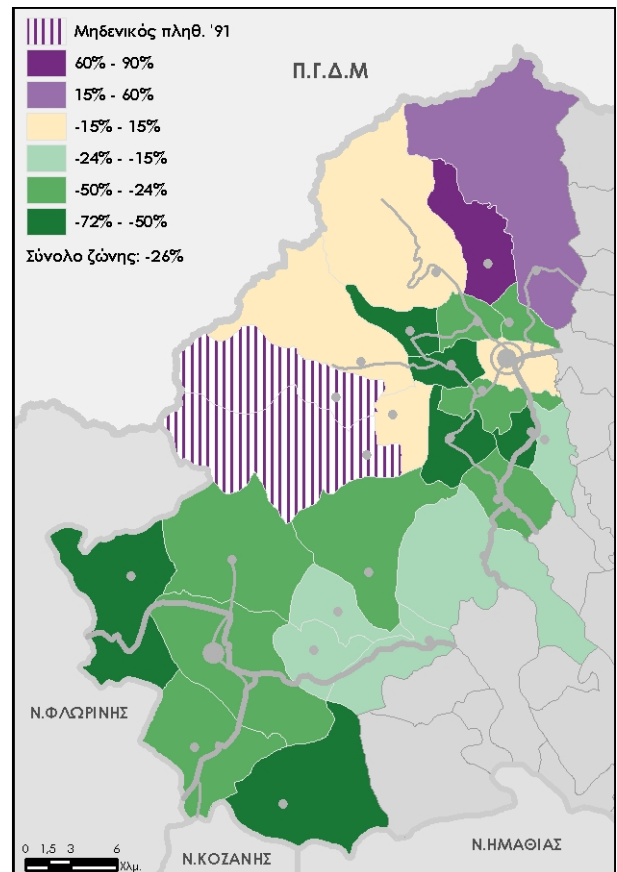
Χάρτης 3.2.5: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχολούμενων ατόμων 1991-2001

Χάρτης 3.2.6: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχολούμενων γυναικών 1991-2001

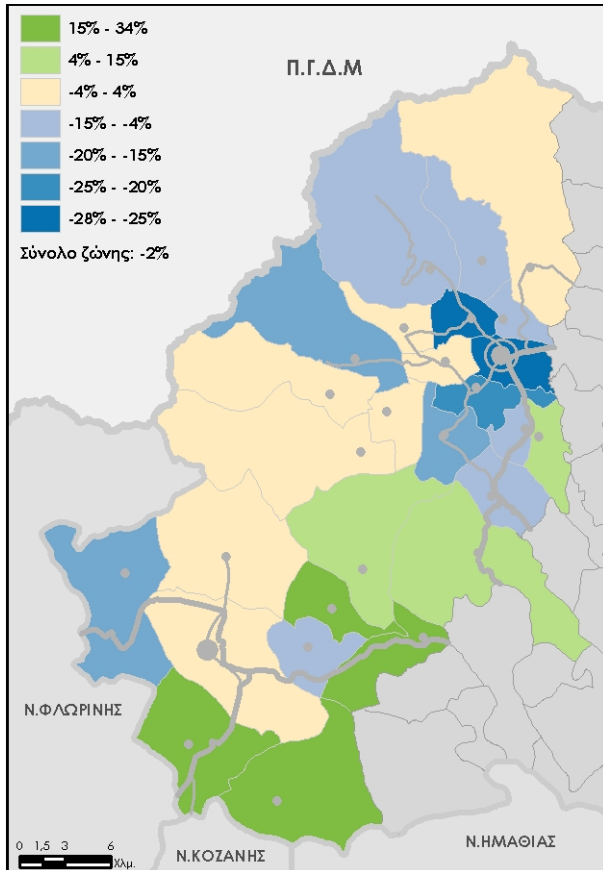

Χάρτης 3.2.7: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού νέων άνεργων ατόμων 1991-2001

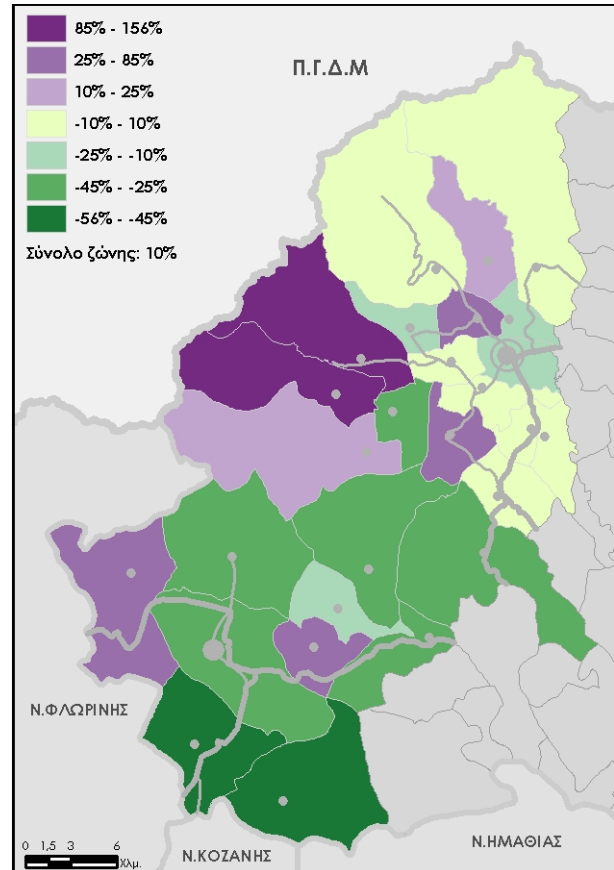

Χάρτης 3.2.8: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού νέων άνεργων ατόμων 1991-2001

■ Οι τελευταίες επτά στήλες του πίνακα 3.4.2 περιγράφουν την εξέλιξη της διάρθρωσης της απασχόλησης ανά τομέα και ανά κλάδο (βλ. χάρτες 3.2.9 έως 3.2.15). Αυτή την περίοδο διενεργείται μια ανακατανομή της απασχόλησης με μια μικρή αλλά σταθερή μείωση του ρόλου της γεωργίας (Μ.Ο.: -2%), μια αύξηση της απασχόλησης στον δευτερογενή (Μ.Ο.: 9,6%) και μια πολύ σημαντική αύξηση του τριτογενή τομέα της τάξης του 43,3%.

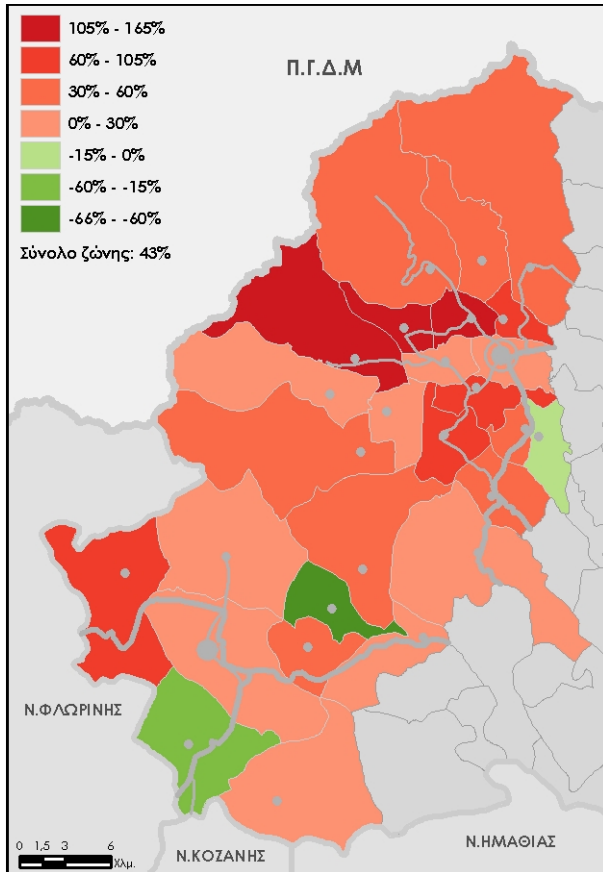
Χάρτης 3.2.9: Ρυθμός μεταβολής Ποσοστού απασχολούμενων στον Πρωτογενή τομέα 1991-2001

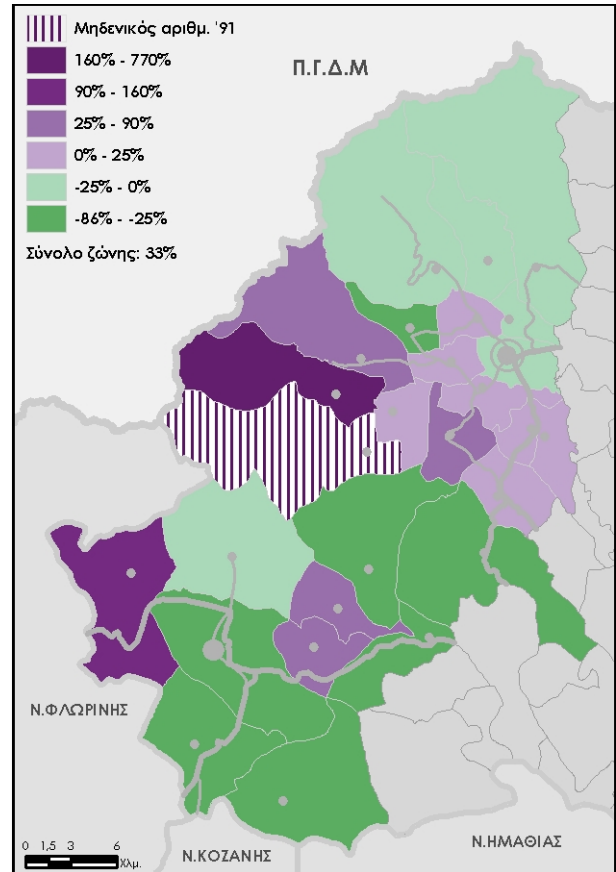
Χάρτης 3.2.10: Ρυθμός μεταβολής Ποσοστού απασχολούμενων στον Δευτερογενή τομέα 1991-2001

Στον πρωτογενή τομέα, εσωτερικά της ζώνης παρατηρείται μείωση της απασχόλησης σε όλα τα γειτονικά πεδινά Δ.Δ. της Αριδαίας και με την ακραία τιμή (25%) να εμφανίζεται στην ίδια. Σταθερότητα με τάσεις μείωσης παρουσιάζουν τα ορεινά. Εξαιρέση αποτελούν τα ημιορεινά Δ.Δ. στο ανατολικό όριο της ζώνης μεταξύ των δύο τοπικών κέντρων. Αντιπαραβάλλοντας τον χάρτη της μεταβολής πληθυσμού (χάρτης 3.1.3) με αυτόν της εξέλιξης της απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα (χάρτης 3.2.9), παρατηρούμε ότι τα Δ.Δ. που λειτουργούν ως πόλοι έλξης πληθυσμού καταγράφουν συγκριτικά τις μεγαλύτερες μειώσεις στην απασχόληση του πρωτογενή τομέα (Αριδαία) σε αντίθεση με τα Δ.Δ. που φθίνουν πληθυσμιακά και εμφανίζουν εξαιρετικά δυσμενές δημογραφικό προφίλ, το ειδικό βάρος του πρωτογενούς τομέα είναι υψηλότερο και μειώνεται με βραδείς ρυθμούς είτε αυξάνεται.

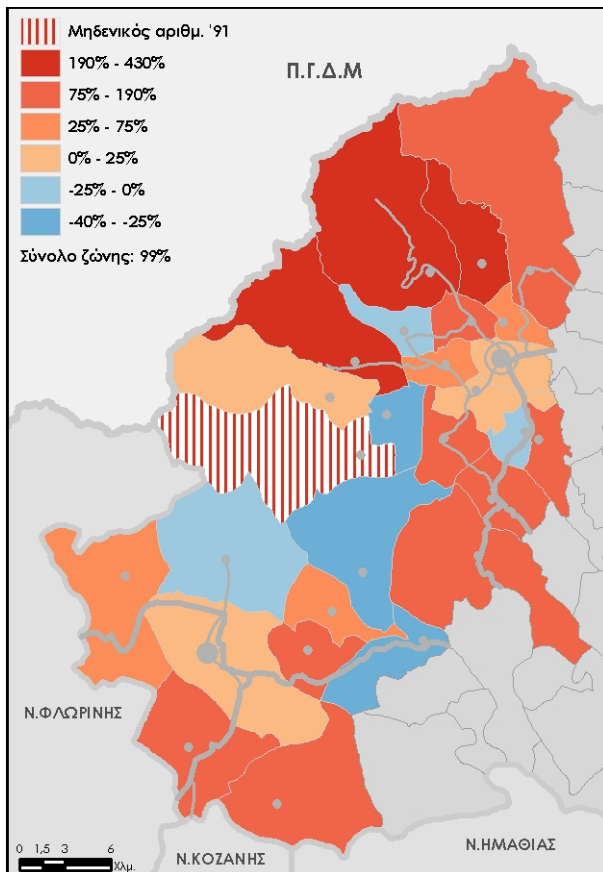
Ο δευτερογενής τομέας (χάρτης 3.2.10) παρουσιάζει μια ιδιαίτερη αύξηση στην περιοχή του Λουτρακίου και του Αγίου Αθανασίου εξαιτίας της ανάπτυξης της τουριστικής δραστηριότητας, η οποία εξαιτίας των αναγκών για τουριστικές υποδομές και 'β κατοικία, έχει δώσει μια σημαντική ώθηση στον κατασκευαστικό κλάδο (βλ. χάρτη 3.2.13). Σταθερότητα εμφανίζεται στην πεδινή περιοχή της Αριδαίας, ενώ στην ευρύτερη περιοχή της Άρνισσας παρατηρούνται μειώσεις της απασχόλησης στο δευτερογενή τομέα.

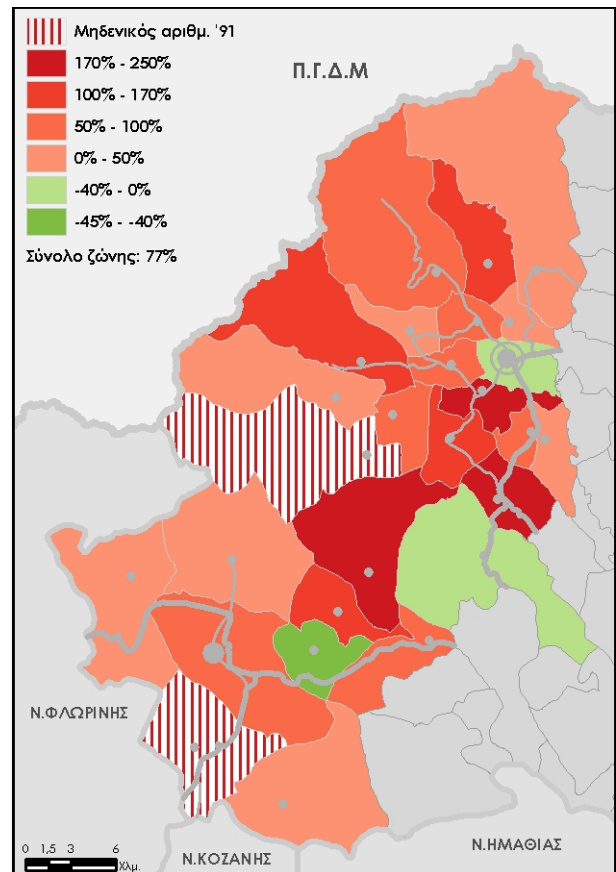
Χάρτης 3.2.11: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχ/μενων στον Τριτογενή τομέα 1991-2001

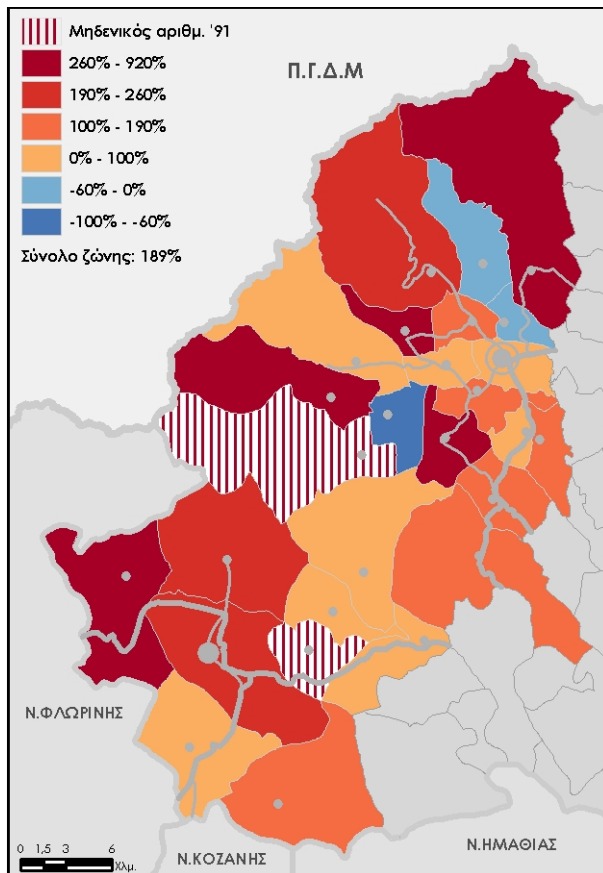
Χάρτης 3.2.12: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχ/μενων στις Μεταπι/κές βιομηχανίες 91-01

Χάρτης 3.2.13: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχολούμενων στις Κατασκευές 1991-2001

Χάρτης 3.2.14: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχ/νων στο Εμπόριο και στις επισκευές 91-01

Χάρτης 3.2.15: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού απασχολούμενων στα Ξενοδοχεία και εστιατόρια 1991-2001

Τέλος, η τριτογενοποίηση του χώρου στο σύνολο της ζώνης είναι εμφανής (βλ. χάρτη 3.2.11) με τις ακραίες θετικές τιμές να συγκεντρώνονται στα συνορεύοντα Δ.Δ. της Αριδαίας εξαιτίας της αύξησης των απασχολούμενων στο κλάδο του εμπορίου και των επισκευών (βλ. χάρτη 3.2.14) και στα τουριστικά κέντρα της περιοχής (Λουτράκι, Άγιος Αθανάσιος) καθώς η απασχόληση στον κλάδο των ξενοδοχείων και των εστιατορίων έχει «εκτοξευτεί» (βλ. Πίνακα 3.4.2: Λυκόστομο: 653,6%, Αγ. Αθανάσιος 546,5%). Συμπερασματικά στους κλάδους του τριτογενή τομέα τη σημαντικότερη αύξηση απασχολούμενων συγκεντρώνει ο κλάδος των ξενοδοχείων-εστιατορίων (Μ.Ο.: 189,2%). Αυτή η ένταση των μεταβολών υποδηλώνει ότι, κατά την εξεταζόμενη περίοδο, η ζώνη και δη τα τουριστικά κέντρα βρίσκονται σε αρχικό στάδιο τριτογενοποίησης (Ντυκέν και Κακλαμάνη, 2005). Μια τελευταία παρατήρηση, είναι ότι η διαδικασία αυτού του μετασχηματισμού φαίνεται να προκάλεσε αύξηση της προσφοράς στην αγορά εργασίας και να έδωσε θέσεις στους νέους, το οποίο αποτελεί ένα ακόμη παράγοντα της μείωσης των νέων ανέργων στην περιοχή (βλ. χάρτη 3.2.8).

3.4.3. Κτιριακή υποδομή και χρήσεις κτιρίων

Η εξέλιξη των χαρακτηριστικών της κτιριακής υποδομής και των χρήσεων της, αποτελεί ένα ακόμη σημαντικό εργαλείο για τον μελετητή-ερευνητή του υπαιθρου χώρου, καθώς αναδεικνύει τις ανάγκες και το μοντέλο διαβίωσης τους τοπικού πληθυσμού. Επίσης μέσα από την εξέλιξη των χρήσεων κτιρίων, εμφανίζονται οι τάσεις των οικονομικών δραστηριοτήτων της τοπικής κοινωνίας. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά παρουσιάζονται σε αυτή την ενότητα μέσα από τον πίνακα 3.4.3, το διάγραμμα 3.4.3 μια σειρά δέκα χαρτών (χάρτες 3.3.1 έως 3.3.10).

■ Οι τρεις πρώτες στήλες του πίνακα 3.4.3 παρουσιάζουν την εξέλιξη του συνολικού αριθμού κτιρίων σε απόλυτα και σχετικά μεγέθη. Από την παρατήρηση των απόλυτων μεγεθών και των χαρτών 3.3.1 και 3.3.2 διαπιστώνεται μια συγκέντρωση στην Αριδαία και περιφερειακά αυτής καθώς επίσης και από τη σύγκριση των δύο χαρτών προκύπτει ότι η τάση συγκέντρωσης ενισχύεται ακόμη περισσότερο από το 1990 στο 2000. Από τον Ρ.Μ. του συνόλου των κτιρίων διαπιστώνεται μια γενική τάση μείωσης στο σύνολο της ζώνης (Μ.Ο.-3,9%) με εξαίρεση τα τουριστικά κέντρα (Αγ. Αθανάσιος:47,3%, Λουτράκι:12,5% κ.α.) και τους χαρακτηρισμένους παραδοσιακούς οικισμούς (Άνω Γαρέφι), όπου διαπιστώνεται αύξηση της κτιριακής υποδομής εξαιτίας της ανάπτυξης της τουριστικής δραστηριότητας και της 'β κατοικίας. Οι δύο επόμενοι δείκτες περιγράφουν την εξέλιξη των κατοικιών³⁰

³⁰ Κατοικία είναι γενικά ένας χώρος από την κατασκευή του χωριστός και ανεξάρτητος, που χτίστηκε ή μετατράπηκε με σκοπό να χρησιμοποιηθεί για να καλύψει τις στεγαστικές ανάγκες ή χρησιμοποιείται για στέγαση κατά το χρόνο της απογραφής, έστω και αν δεν προορίζεται για το σκοπό αυτό. Δεν θεωρούμε κατοικίες τους χώρους που προορίζονται για κατοίκηση, αλλά χρησιμοποιούνται, κατά το χρόνο της απογραφής εξ' ολόκληρου για άλλο σκοπό και όχι για κατοίκηση και κανονική κατοικία είναι

Πίνακας 3.4.3: Η εξέλιξη των χαρακτηριστικών της κτιριακής υποδομής και των χρήσεων της στην ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας ανά Δημοτικό Διαμέρισμα την περίοδο 1991-2001

Δημοτικά Διαμερίσματα Ορεινής Ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας	Κτιριακή υποδομή και χρήσεις κτιρίων								Ηλικία κτιρίων	
	Σύνολο κτιρίων 1990	Σύνολο κτιρίων 2000	Ρυθμός μεταβολής συνόλου κτιρίων 1990-2000	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού κατοικιών 1990-2000	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού κανονικών κατοικιών 1990-2000	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού εργοστασίων-εργασιών 1990-2000	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού σχολικών κτιρίων 1990-2000	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού καταστημάτων-γραφείων 1990-2000	Λόγος παλαιών προς νέων κτιρίων (1960 και πριν/1986 και μετά)	Δείκτης νέων κτιρίων (1996 και μετά)
	Χάρτης 3.3.1	Χάρτης 3.3.2	Χάρτης 3.3.3	Χάρτης 3.3.4	Χάρτης 3.3.5	Χάρτης 3.3.6	Χάρτης 3.3.7	Χάρτης 3.3.8	Χάρτης 3.3.9	Χάρτης 3.3.10
Δ.Δ.Άγρα	506	386	-23,7	20,8	10,1	57,3	31,1	83,5	97,9	6,5
Δ.Δ.Βρυτών	379	244	-35,6	47,2	40,6	-48,2	366,0	210,7	31,7	2,0
Δ.Δ.Καρυδιάς	594	492	-17,2	19,9	61,1	61,0	-3,4	20,7	68,8	12,6
Δ.Δ.Νησίου	289	281	-2,8	5,4	40,4	-100,0	2,8	-38,3	47,1	11,7
Δ.Δ.Σωπήρας	517	345	-33,3	55,9	74,5	99,8	124,8	109,8	26,9	6,1
Δ.Δ.Αριδαίας	1.874	1.848	-1,4	7,8	36,9	-34,5	24,8	12,4	41,7	8,0
Δ.Δ.Αλώρου	694	239	-65,6	-7,0	-54,7	190,4	*	-81,9	3,0	2,5
Δ.Δ.Αψάλου	810	892	10,1	11,6	-2,0	27,1	-54,6	48,6	57,2	9,5
Δ.Δ.Βορεινού	871	884	1,5	2,6	10,7	-75,4	-40,9	-16,6	66,7	5,3
Δ.Δ.Γαρεφείου	445	482	8,3	-0,5	0,6	*	38,5	-17,9	86,5	7,9
Δ.Δ.Δωροθέας	506	577	14,0	-3,5	-6,8	16,9	-41,5	0,2	32,2	7,8
Δ.Δ.Λουτρακίου	526	592	12,5	-9,2	-0,2	-55,6	-40,8	77,7	51,8	11,7
Δ.Δ.Λυκοστόμου	271	258	-4,8	3,8	17,8	5,0	-47,5	-30,0	47,9	5,0
Δ.Δ.Μεγαλιλατάνου	510	438	-14,1	34,6	57,7	16,4	16,4	35,8	46,5	9,6
Δ.Δ.Ξιφιανής	342	392	14,6	-9,3	0,1	-56,4	30,9	74,5	14,7	7,7
Δ.Δ.Όρμης	470	411	-12,6	27,7	38,5	-61,9	14,4	586,1	79,5	13,6
Δ.Δ.Πιπεριών	466	476	2,1	-0,4	12,4	19,7	-2,1	-2,1	40,8	5,0
Δ.Δ.Πολυκαρπίου	613	711	16,0	-12,2	-12,6	-13,8	-42,5	95,9	50,0	6,0
Δ.Δ.Προμάχων	819	1.051	28,3	-12,7	-2,8	-31,8	55,9	6,3	108,3	7,1
Δ.Δ.Σαρακηνών	324	292	-9,9	28,7	43,3	11,0	66,4	343,8	37,4	14,7
Δ.Δ.Σωσάνδρας	728	773	6,2	6,6	26,2	69,5	-52,9	-19,3	44,8	7,9
Δ.Δ.Τσάκων	702	768	9,4	-4,8	4,7	-8,6	21,9	3,6	26,9	6,3
Δ.Δ.Αρνίσισης	1.156	875	-24,3	36,8	51,6	-67,0	32,1	63,2	126,2	6,9
Δ.Δ.Αγίου Αθανασίου	279	411	47,3	-8,7	31,1	*	*	782,5	117,1	1,7
Δ.Δ.Γραμματικού	329	350	6,4	1,0	3,2	-100,0	-53,0	41,0	122,0	2,9
Δ.Δ.Παναγίτσας	660	603	-8,6	7,2	41,2	337,8	-12,4	534,8	67,7	10,9
Δ.Δ.Περαίας	337	241	-28,5	29,1	57,2	*	179,7	599,2	80,3	8,3
Σύνολο / Μ.Ο	16.017	15.312	-3,9	10,3	21,5	10,8	24,6	130,5	60,1	7,6

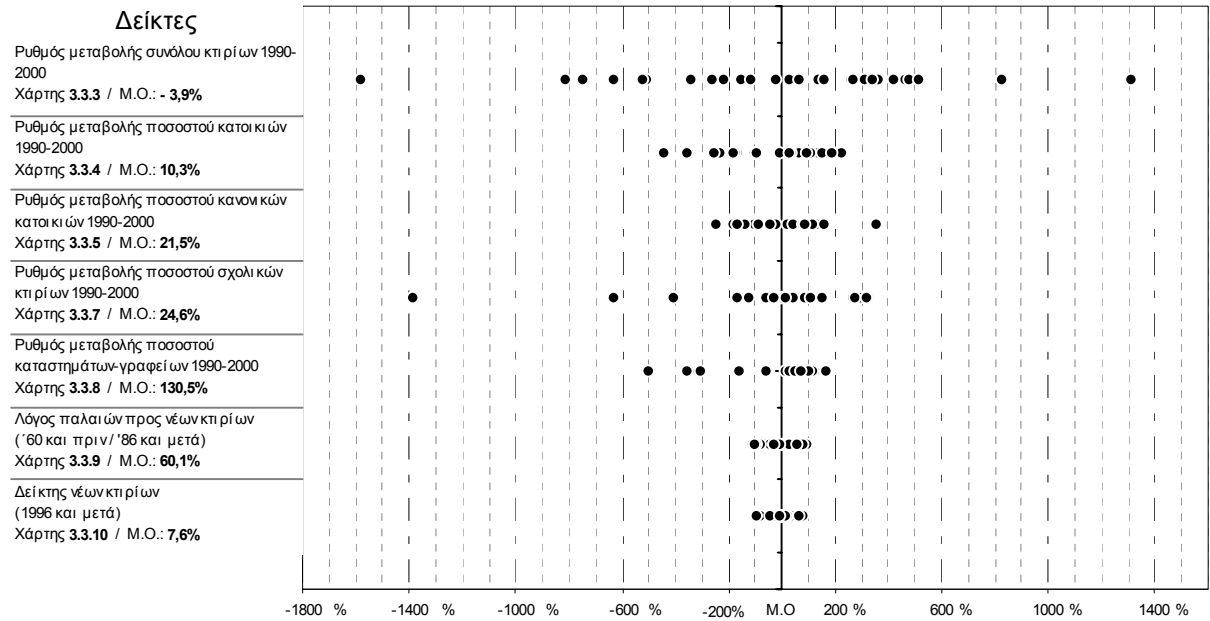
* Μηδενικός αριθμός το 1991

Πηγή: Απογραφή οικοδομών και κτιρίων, ΕΣΥΕ 1990-2000, ίδια επεξεργασία

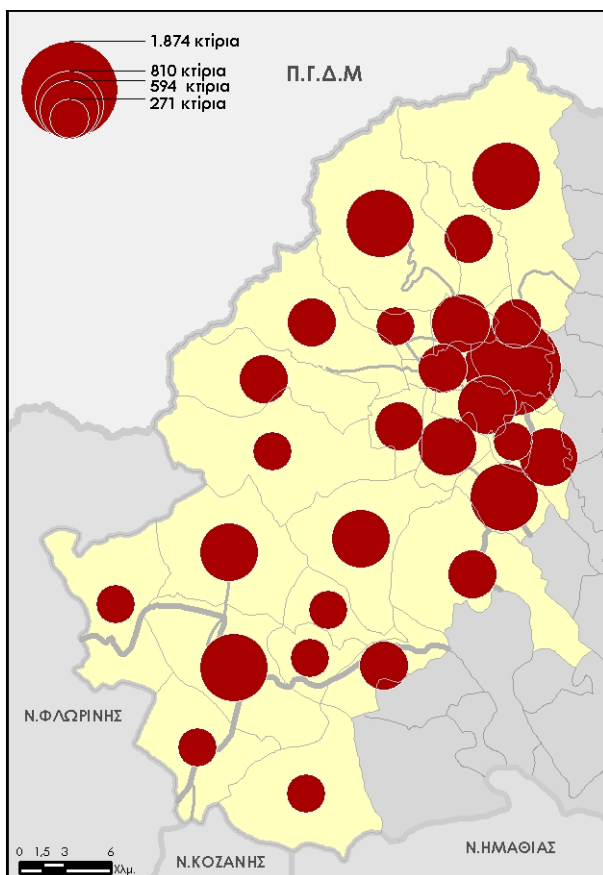
(Μ.Ο.: 10,3%) και των κανονικών κατοικιών (Μ.Ο.: 21,5%), όπου εσωτερικά της ζώνης παρουσιάζουν και οι δύο Ρ.Μ. ομοιογενείς τάσεις καθώς οι θετικές τιμές εμφανίζονται στα κεντρικά και νότια της ζώνης (βλ χάρτες 3.3.4 και 3.3.5).

η μόνιμη και αυτοτελής κατασκευή, η οποία αποτελείται από ένα τουλάχιστο κανονικό δωμάτιο και προορίζεται να χρησιμοποιηθεί για στέγαση του νοικοκυριού (Πηγή: <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/edu/case/7/KEIMENA%5CCPA.HTM>).

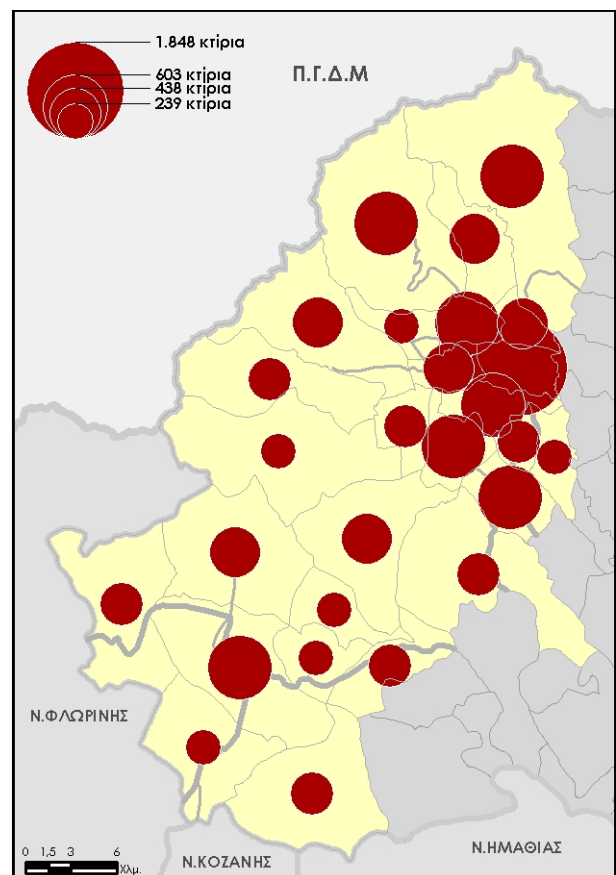
Διάγραμμα 3.4.3: Η κατανομή δεικτών των χαρακτηριστικών της κτιριακής υποδομής και των χρήσεων στην ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας

Πηγή: Απογραφή οικοδομών και κτιρίων, ΕΣΥΕ 1990-2000, ίδια επεξεργασία

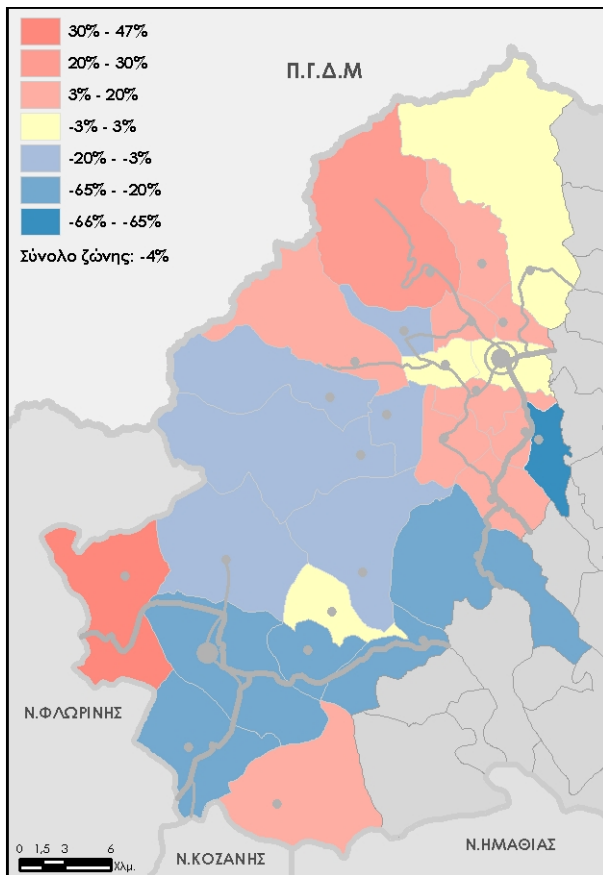

Χάρτης 3.3.1: Σύνολο κτιρίων 1990

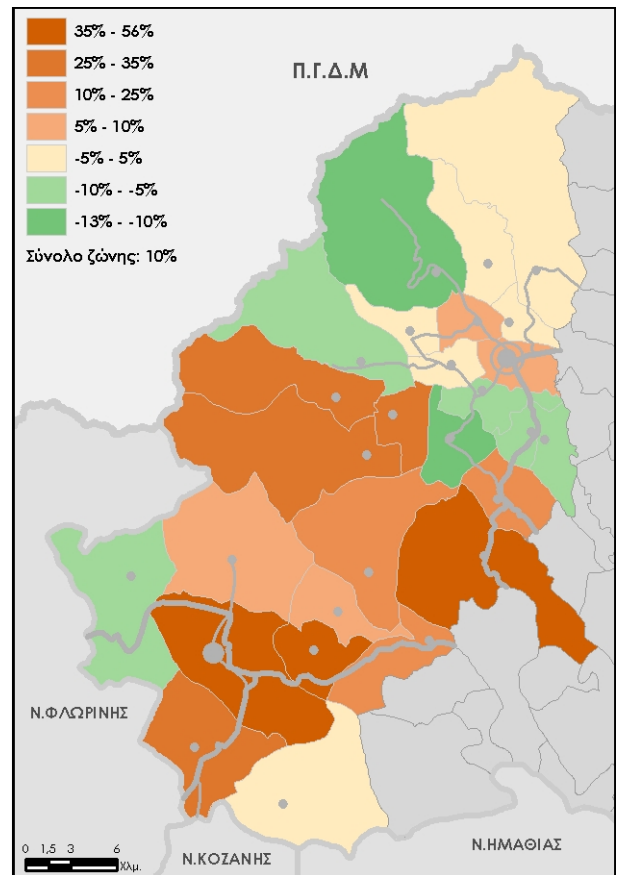

Χάρτης 3.3.2: Σύνολο κτιρίων 2000

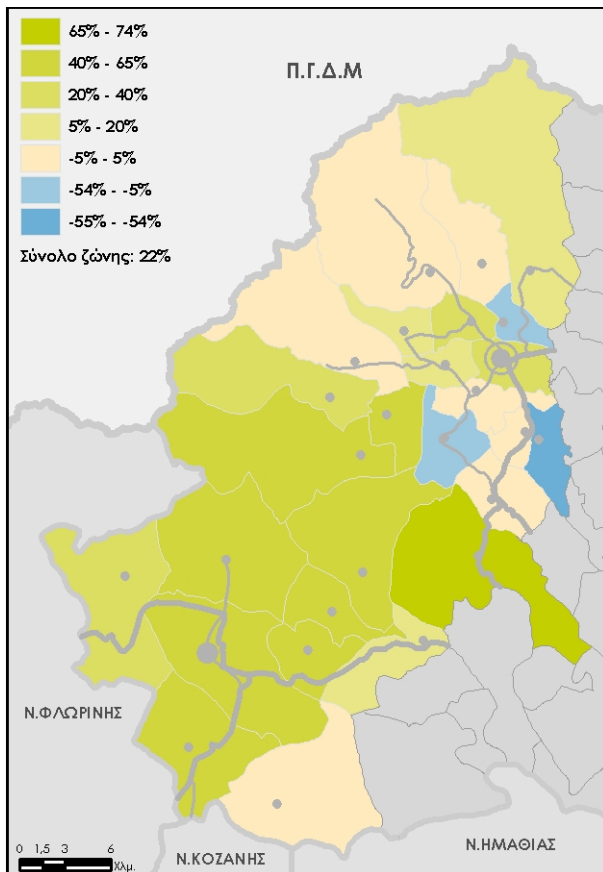
Στοιχεία αστικού εκσυγχρονισμού διαπιστώνονται στην περιοχή καθώς παρατηρείται αύξηση των εργαστηρίων (Μ.Ο.:10,8%), των σχολικών κτιρίων (Μ.Ο.:24,6%) και ιδιαίτερα των καταστημάτων-γραφείων (Μ.Ο.130,5%). Πιο συγκεκριμένα η χρήση των καταστημάτων-γραφείων ακολουθεί το

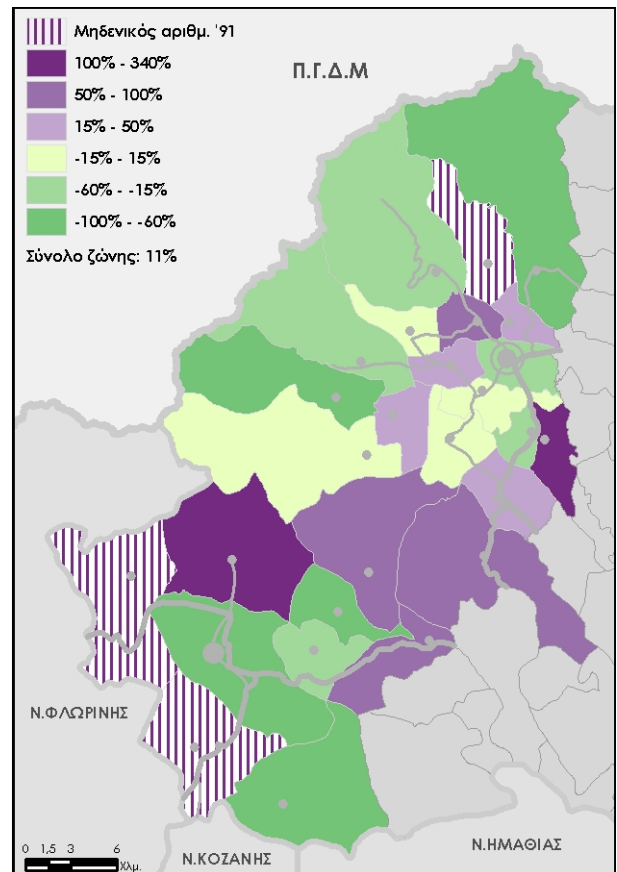
Χάρτης 3.3.3: Ρυθμός μεταβολής συνόλου κτιρίων 1990-2000

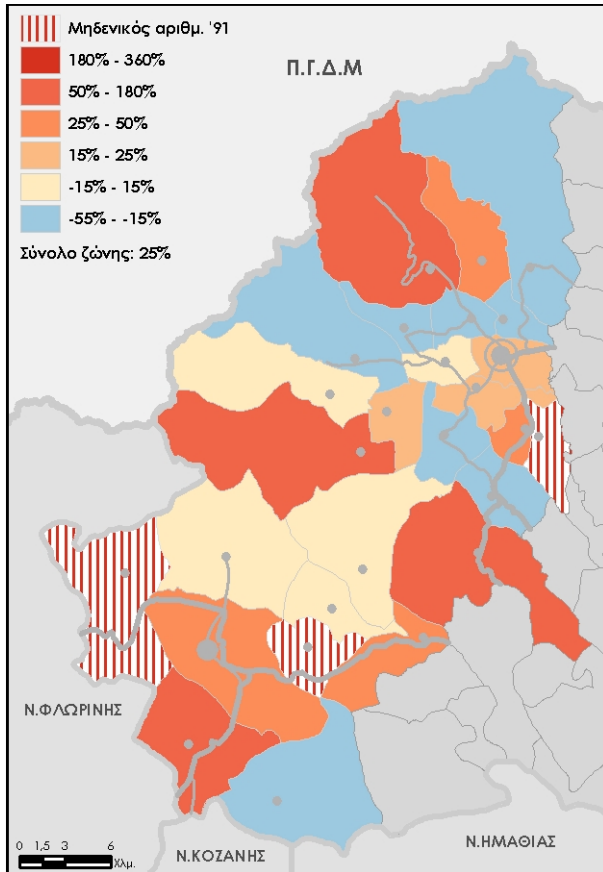
Χάρτης 3.3.4: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού κατοικιών 1990-2000

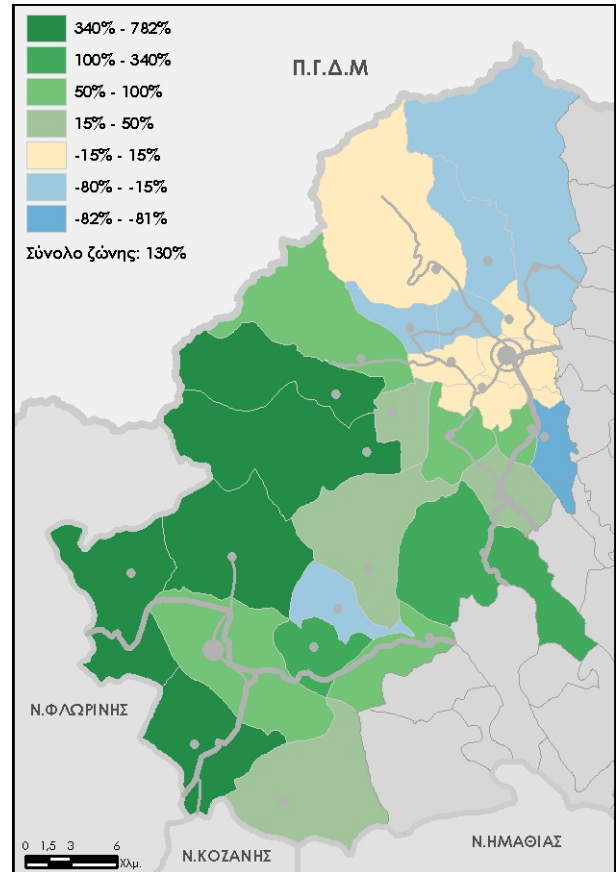
Χάρτης 3.3.5: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού κανονικών κατοικιών 1990-2000

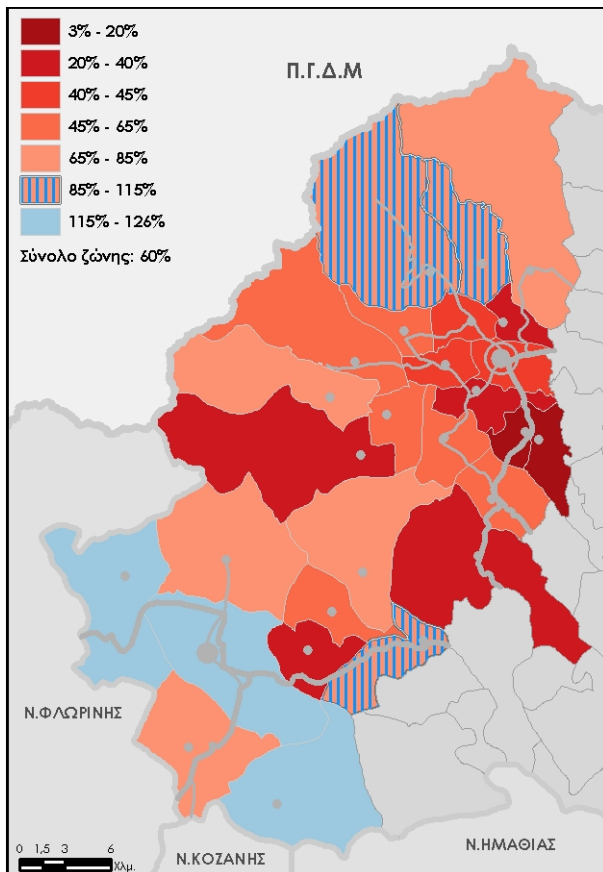
Χάρτης 3.3.6: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού εργοστασίων-εργαστηρίων 1990-2000

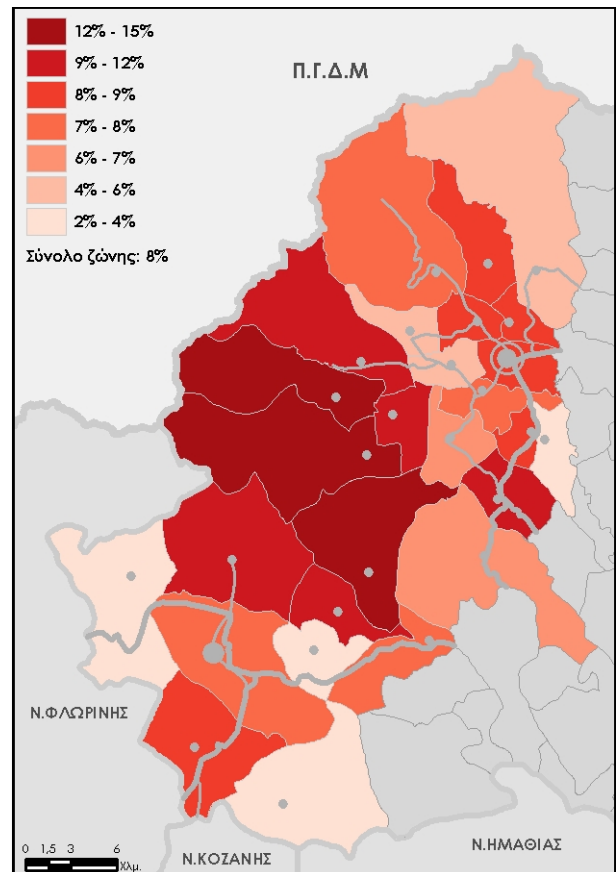
Χάρτης 3.3.7: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού σχολικών κτιρίων 1990-2000

Χάρτης 3.3.8: Ρυθμός μεταβολής ποσοστού καταστημάτων-γραφείων 1990-2000

Χάρτης 3.3.9: Λόγος παλαιών προς νέων κτιρίων (1960 και πριν/1986 και μετά)

Χάρτης 3.3.10: Δείκτης νέων κτιρίων (1996 και μετά)

μοντέλο ανάπτυξης της χρήσης της κατοικίας, δηλαδή παρουσιάζει τις θετικές τιμές στο κεντρικό και νότιο τμήμα της ζώνης με τις μεγαλύτερες τιμές να εντοπίζονται στα ορεινά Δ.Δ. του δυτικού ορίου της.

■ Οι δύο τελευταίες στήλες του πίνακα δίνουν πληροφορίες σχετικά με την ηλικιακή κατάσταση της κτιριακής υποδομής της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας μέσω δύο δεικτών. Ο πρώτος είναι ο λόγος παλιών προς νέων κτιρίων (1960 και πριν/1986 και μετά), ο οποίος αναδεικνύει ότι τα νέα κτίρια υπερισχύουν στο σύνολο της ζώνης με εξαίρεση τρία Δ.Δ. του καποδιστριακού δήμου της Βεγορίτιδας. Το γεγονός αυτό ενισχύει την άποψη ότι ο αγροτικός χώρος μετασχηματίζεται με έντονους ρυθμούς και οι κάτοικοι της υπαίθρου αποκτούν στεγαστικές ανάγκες και συνήθειες αστικού τύπου, καθώς εγκαταλείπουν τις παραδοσιακές αγροτικές κατοικίες με λιγότερες ανέσεις (βλ. κατοικίες χωρίς λουτρό, αποχωρητήριο εκτός οικίας κ.τ.λ.) και κατασκευάζουν νέες μονοκατοικίες με όλες τις σύγχρονες ανέσεις. Ο δεύτερος δείκτης παρουσιάζει το ποσοστό νέων κτιρίων (1996 και μετά) στο σύνολο των κτιρίων και αναδεικνύει την κατανομή της «νεανικότητας» των κτιρίων στην περιοχή μελέτης, η οποία παρουσιάζει τις υψηλότερες τις τιμές στα ορεινά Δ.Δ. φαινόμενο το οποίο αναδεικνύει την επιστροφή των καταγόμενων αστών στα ορεινά για 'β κατοικία (καταφύγιο αναψυχής) ή ακόμη και για πρώτη κατοικία, επεκτείνοντας την καθημερινή ακτίνα μετακίνησης, αναζητώντας ένα ποιοτικότερο τρόπο ζωής.

3.4.4. Γεωργία και κτηνοτροφία

Οι αλλαγές που παρατηρούνται στην κοινωνική διάρθρωση των αγροτικών περιοχών, η αυξημένη κρατική παρέμβαση στη γεωργία-κτηνοτροφία, η ολοένα αυξανόμενη καθετοποίηση της παραγωγής και η μεγέθυνση της σημασίας των αγροτο-βιομηχανικών επιχειρήσεων συνδέονται τόσο με τη μείωση της αυτονομίας των οικογενειακών εκμεταλλεύσεων όσο και με την αυξανόμενη διασύνδεση του αγροτικού με τον αστικό τομέα. Συχνά υπογραμμίζεται ότι η αγροτική κοινωνία χάνει το καθαρά «αγροτικό» της χαρακτήρα και ότι νέα αναλυτικά σχήματα απαιτούνται για την ερμηνεία του μετασχηματισμού της (Κασίμης και Παπαδόπουλος, 1996). Έτσι μέσα από την εξέταση και ανάλυση δεκαέξι δεικτών (πίνακας 3.4.4), επιχειρείται να απαντηθεί ο βαθμός αποαγροτοποίησης της ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας και οι αμφίροπες τάσεις που αναδεικνύονται στο εσωτερικό της.

■ Οι έξι πρώτες στήλες του πίνακα 3.4.4 και οι χάρτες 3.4.1 έως 3.4.6, παρουσιάζουν την εξέλιξη των εκμεταλλεύσεων και της χρησιμοποιούμενης γεωργικής έκτασης (Χ.Γ.Ε) σε απόλυτα και σχετικά μεγέθη. Από την παρατήρηση των απόλυτων μεγεθών (χάρτες με κυκλικούς τομείς: 3.4.1, 3.4.2, 3.4.4, 3.4.5), διαπιστώνεται κατ' αρχήν μια συγκέντρωση των εκμεταλλεύσεων αλλά και της Χ.Γ.Ε. στον κάμπο της ευρύτερης περιοχής της Αριδαίας και στα ημιορεινά Δ.Δ. του καποδιστριακού δήμου Βεγορίτιδας (Άρνισσα, Παναγίτσα, Περαία). Ο Ρ.Μ. εκμεταλλεύσεων με καλλιεργούμενες εκτάσεις (χάρτης 3.4.3), αποκαλύπτει τη μείωση των εκμεταλλεύσεων σε όλο το εύρος της ζώνης (Μ.Ο.: -14%), από την άλλη μεριά η Χ.Γ.Ε. αυξάνεται στο σύνολο της ζώνης καθώς ο Μ.Ο. του Ρ.Μ. της, είναι της τάξης του 8%. Αυτή η μείωση των εκμεταλλεύσεων και συνάμα η αύξηση των καλλιεργούμενων εκτάσεων, αναδεικνύει την εγκατάλειψη των οικογενειακών εκμεταλλεύσεων (μείωση της απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα, χάρτης 3.2.9), και την ανάληψη της γεωργικής παραγωγής από «οργανωμένους» αγρότες, οι οποίοι καλούνται ως «επιχειρηματίες» και καλλιεργούν περισσότερες εκτάσεις και χωράφια, εκμηχανίζοντας-αυτοματοποιώντας την παραγωγή, νοικιάζοντας εκτάσεις (βλ. χάρτη 3.4.7), απασχολώντας προσωπικό και όχι τις οικογένειές τους κ.α³¹.

31 Όσον αφορά τις διαφορές μεταξύ των εκμεταλλεύσεων των γεωργών και επιχειρηματιών, ο μέσος επιχειρηματίας έναντι του μέσου γεωργού, έχει μεγαλύτερη ιδιόκτητη έκταση, νοικιάζει περισσότερα χωράφια, καλλιεργεί περισσότερα χωράφια, έχει αγοράσει περισσότερη γεωργική έκταση, απασχολεί περισσότερους γεωργικούς ελκυστήρες, απασχολεί περισσότερες ξένες εργατομήρες, έχει προσανατολίσει προς το γεωργικό επάγγελμα, σε μεγαλύτερο ποσοστό, ένα τουλάχιστον μέλος της επιχείρησης για τη συνέχιση της δραστηριότητας της στην επόμενη γενιά (Δαουτόπουλος, 1995).

Πίνακας 3.4.4: Η εξέλιξη των χαρακτηριστικών της γεωργίας και της κτηνοτροφίας στην ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας ανά Δημοτικό Διαμέρισμα την περίοδο 1991-2001

Δημοτικά Διαμερίσματα Ορεινής Ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας	Γεωργία										Κτηνοτροφία									
	Εκμεταλλεύσεις με Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Έκταση 1990		Εκμεταλλεύσεις με Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Έκταση 2000		Ρυθμός μεταβολής Εκμεταλλεύσεων με καλλιεργούμενες εκτάσεις 1990-2000		Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Έκταση 1990		Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Έκταση 2000		Ρυθμός μεταβολής Χρησιμοποιούμενης Γεωργικής Έκτασης 1990-2000		Ρυθμός μεταβολής Μέσης νοικιασμένης έκτασης ανά εκμετάλλευση 1990-2000		Ρυθμός μεταβολής αρδευόμενων εκτάσεων 1990-2000		Ρυθμός μεταβολής Μέσης έκτασης ανά εκμετάλλευση ετήσιων καλλιεργειών 1990-2000		Ρυθμός μεταβολής Μέσης έκτασης ανά εκμετάλλευση δένδρων καλλιεργειών 1990-2000	
	Χάρτης 3.4.1	Χάρτης 3.4.2	Χάρτης 3.4.3	Χάρτης 3.4.4	Χάρτης 3.4.5	Χάρτης 3.4.6	Χάρτης 3.4.7	Χάρτης 3.4.8	Χάρτης 3.4.9	Χάρτης 3.4.10	Χάρτης 3.4.11	Χάρτης 3.4.12	Χάρτης 3.4.13	Χάρτης 3.4.14	Χάρτης 3.4.15	Χάρτης 3.4.16				
Δ.Δ. Άγρα	201	185	-8,0	5.615	4.543	-19,1	-36,9	29,9	87,9	-1,9	-56,5	23,5	184,2	-35,7	-9,0	41,5				
Δ.Δ. Βρυτών	127	114	-10,2	2.145	2.833	32,1	19,1	67,5	29,0	84,3	-79,4	28,6	524,5	9,1	13,1	3,7				
Δ.Δ. Καρυδιάς	191	184	-3,7	8.967	10.907	21,6	-22,3	767,0	40,9	36,5	-64,7	-56,2	24,0	4,8	33,5	27,5				
Δ.Δ. Νησιού	112	125	11,6	3.218	3.966	23,3	65,0	23,5	169,5	16,7	-50,0	216,0	532,0	-14,3	32,1	54,2				
Δ.Δ. Σωτήρας	127	118	-7,1	6.671	5.573	-16,5	14,0	1047,2	45,3	13,2	-73,6	-54,3	72,9	-25,0	1,4	35,2				
Δ.Δ. Αριδαίας	545	453	-16,9	10.514	9.054	-13,9	46,0	-14,5	9,1	-16,0	-46,2	-58,6	-23,1	111,1	100,5	-5,0				
Δ.Δ. Αλώρου	114	97	-14,9	3.157	3.020	-4,3	25,3	8,2	56,5	-36,9	-38,9	34,3	119,7	-45,5	79,8	229,7				
Δ.Δ. Αψάλου	307	213	-30,6	8.558	6.283	-26,6	24,1	-12,4	20,4	1,4	-69,6	98,8	553,3	-3,2	53,2	58,3				
Δ.Δ. Βορνεοῦ	363	276	-24,0	11.708	10.670	-8,9	33,1	25,2	31,5	0,4	-41,4	47,0	150,6	-5,8	48,6	57,7				
Δ.Δ. Γαρεφείου	151	130	-13,9	3.657	3.172	-13,3	6,5	-16,5	16,4	11,9	-26,9	62,3	122,0	31,3	166,8	103,2				
Δ.Δ. Δωροθέας	134	147	9,7	3.761	4.584	21,9	30,7	21,4	14,4	-20,0	-36,8	29,1	104,1	-45,5	180,9	415,0				
Δ.Δ. Λουτρακίου	257	251	-2,3	5.991	6.863	14,6	-31,1	11,3	22,1	2,4	-58,7	-30,9	67,5	-25,0	25,3	67,0				
Δ.Δ. Λυκοστόμου	92	74	-19,6	1.984	1.803	-9,1	12,0	-19,3	9,2	8,1	-45,5	3,1	89,0	6,7	15,8	8,6				
Δ.Δ. Μεγαλιπτανού	142	115	-19,0	4.612	4.928	6,9	58,9	16,3	52,7	17,3	-27,8	64,2	127,3	-25,0	320,3	460,5				
Δ.Δ. Ξιφιανής	225	165	-26,7	4.853	5.074	4,6	65,3	7,7	82,7	-11,0	-55,2	3,0	129,8	70,0	78,5	5,0				
Δ.Δ. Όρμης	153	120	-21,6	4.331	4.983	15,0	17,2	18,8	143,3	31,1	-51,7	-5,1	96,6	0,0	86,2	86,2				
Δ.Δ. Πιπεριών	128	116	-9,4	4.595	4.035	-12,2	-15,6	-8,6	5,6	-11,3	-29,0	41,3	99,1	14,3	-1,3	-13,6				
Δ.Δ. Πολυκαρπίου	323	272	-15,8	8.111	6.523	-19,6	14,1	-6,4	23,0	-12,9	-75,0	-52,5	90,1	133,3	260,5	54,5				
Δ.Δ. Προμάχων	453	375	-17,2	9.550	7.987	-16,4	32,1	14,4	33,3	16,6	-41,8	-32,4	16,3	23,5	71,5	38,8				
Δ.Δ. Σαρακηνών	114	95	-16,7	5.624	6.422	14,2	62,2	37,8	176,1	31,7	-46,2	2,9	91,2	-75,0	-75,9	-3,5				
Δ.Δ. Σωσάνδρας	237	246	3,8	4.728	6.010	27,1	49,3	32,7	22,0	7,6	-52,6	-15,8	77,8	28,6	56,6	21,8				
Δ.Δ. Τσάκων	250	192	-23,2	7.773	6.185	-20,4	51,1	-26,1	42,7	-9,5	-56,8	-44,7	27,9	33,3	102,7	52,0				
Δ.Δ. Αρνίσσης	391	320	-18,2	12.694	14.344	13,0	22,3	50,8	118,1	133,8	-58,0	53,1	264,6	-41,0	-31,0	17,0				
Δ.Δ. Αγίου Αθανασίου	90	87	-3,3	2.321	4.422	90,5	40,6	406,0	24,8	61,4	-61,4	112,4	449,7	-19,0	65,3	104,2				
Δ.Δ. Γραμματικού	74	51	-31,1	3.350	4.128	23,2	93,7	88,2	56,2	29,6	-25,5	26,8	70,2	-58,3	-49,2	22,0				
Δ.Δ. Παναγίτσας	255	237	-7,1	5.038	8.236	63,5	226,7	58,6	212,1	59,2	-72,4	47,2	432,8	30,0	92,9	48,4				
Δ.Δ. Περαίας	119	74	-37,8	6.428	7.894	22,8	36,0	103,7	73,2	70,8	-33,3	69,9	154,9	-33,3	-10,5	34,2				
Σύνολο / Μ.Ο	5.675	4.832	-13,8	159.954	164.443	7,9	34,8	101,2	59,9	19,1	-50,9	22,7	172,2	1,6	63,3	75,0				

Πηγή: Απογραφή γεωργίας και κτηνοτροφίας, ΕΣΥΕ 1990-2000, ίδια επεξεργασία

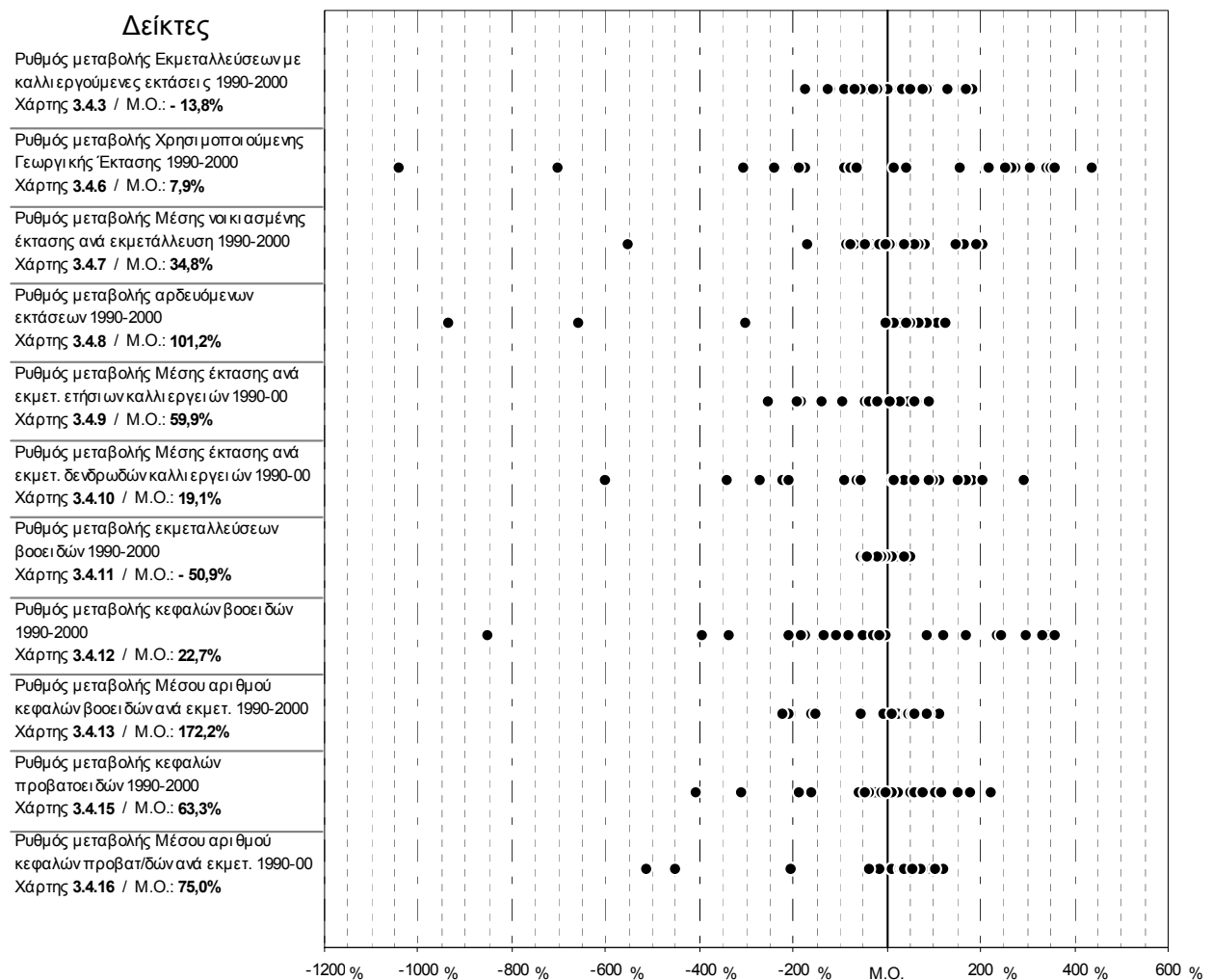
Εσωτερικά της ζώνης, οι εκμεταλλεύσεις μειώνονται σε όλη τη ζώνη με τις υψηλότερες τιμές να παρατηρούνται στα τοπικά κέντρα (Αριδαία, Άρνισσα) και στις περιφέρειες τους, καθώς ο τοπικός πληθυσμός προσανατολίζεται στον τομέα του εμπορίου και των υπηρεσιών (βλ. χάρτη 3.4.3). Οι καλλιεργούμενες εκτάσεις παρουσιάζουν αμφίρροπες τάσεις καθώς αυξάνονται στα κεντρικά και δυτικά της ζώνης (ορεινά και ημιορεινά) και μειώνονται κατά μήκος του ανατολικού ορίου της ζώνης (βλ. χάρτη 3.4.5).

■ Οι τέσσερις επόμενοι δείκτες, έρχονται να ενισχύσουν τις παραπάνω διαπιστώσεις για τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας και την ανάληψη της από τους επιχειρηματίες, καθώς παρατηρούνται αυξήσεις, στη μέση νοικιασμένη έκταση ανά εκμετάλλευση (Μ.Ο.: 34,8%), στις αρδευόμενες εκτάσεις (Μ.Ο.: 101,2%), στις μέσες εκτάσεις ανά εκμετάλλευση ετήσιων καλλιεργειών (Μ.Ο.: 59,9%) και στις μέσες εκτάσεις ανά εκμετάλλευση δένδρων καλλιεργειών (Μ.Ο.: 19,1%).

Από την παρατήρηση των αντίστοιχων χαρτών των παραπάνω δεικτών (3.4.7 έως 3.4.10), εσωτερικά της ζώνης διαπιστώνεται ότι οι μεγαλύτεροι και ευνοϊκοί μετασχηματισμοί εντοπίζονται στα ημιορεινά και ορεινά της ζώνης, καθώς είναι ο κατεξοχήν χώρος που γνώρισε τις μεγαλύτερες αλλαγές στα

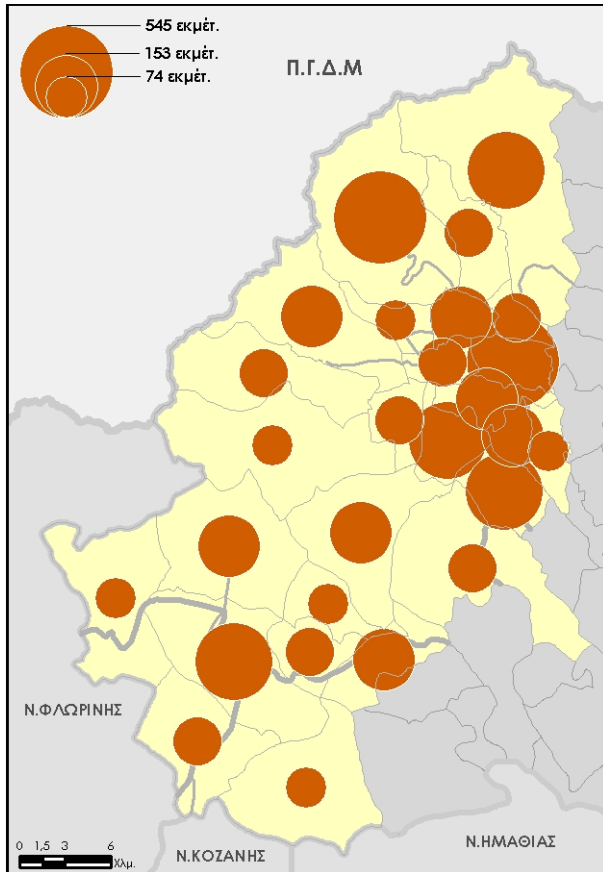
συστήματα παραγωγής, που μέχρι τότε και καθόλη τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου παρέμεινε ένα χώρος αναπτυξιακά στάσιμος, ένας χώρος «αναμονής», με την έννοια ότι το βάρος της αγροτικής πολιτικής επικεντρώθηκε ως επί το πλείστον στον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη των πεδινών. Τα ορεινά και τα ημιορεινά χαρακτηρίζονταν την περίοδο αυτή από χαμηλή κινητικότητα όσον αφορά την εξέλιξη του αγροτικού τομέα, παραμένοντας στα εκτατικά συστήματα παραγωγής μιας μικτής, ως επί το πλείστον, γεωργοκτηνοτροφικής εκμετάλλευσης (ξηρικές καλλιέργειες σιτηρών, ποιμενική αιγοπροβατοτροφία κ.ά.) (Μωυσίδης, 2001).

Διάγραμμα 3.4.4: Η κατανομή δεικτών των χαρακτηριστικών της γεωργίας και της κτηνοτροφίας στην ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας

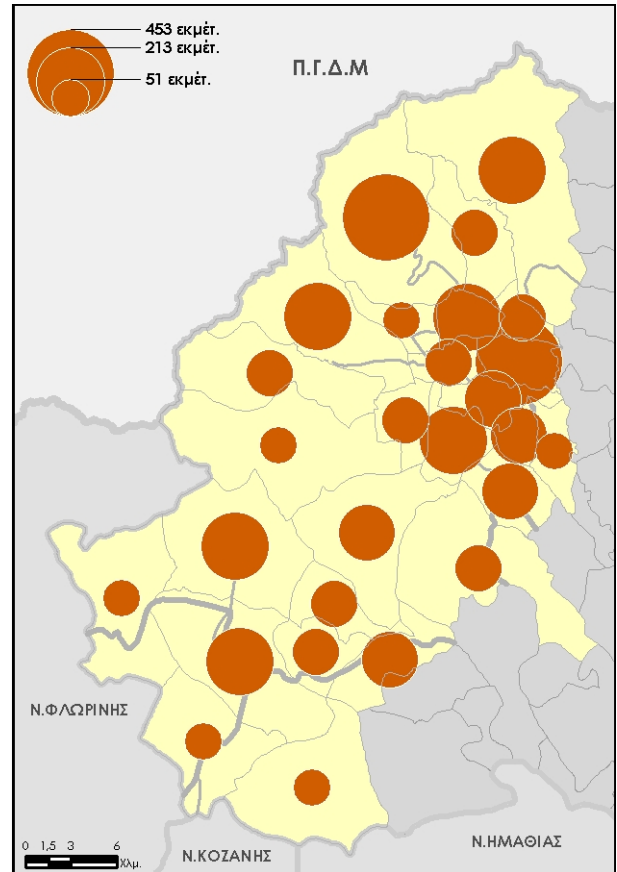

Πηγή: Απογραφή γεωργίας και κτηνοτροφίας, ΕΣΥΕ 1990-2000, Ιδία επεξεργασία

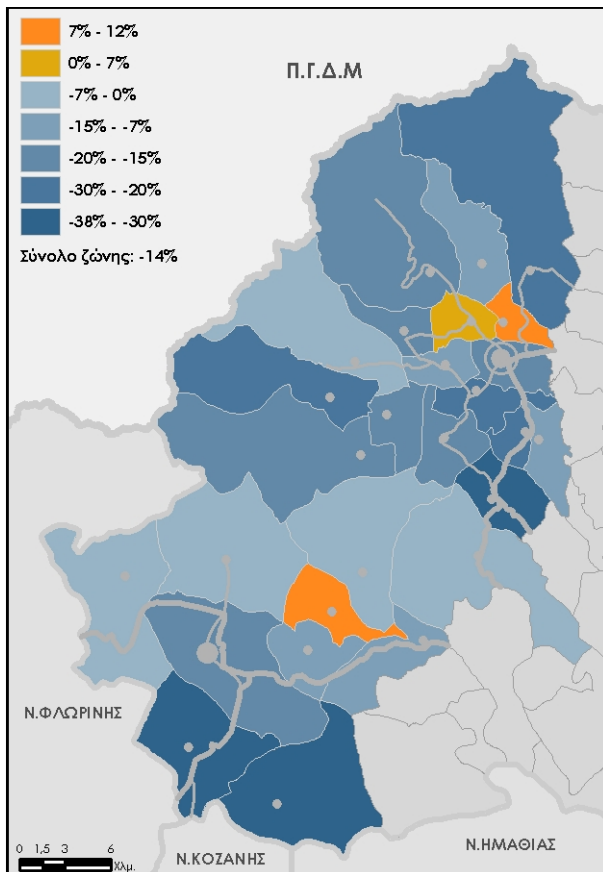
■ Τέλος, η εξέλιξη της κτηνοτροφίας παρουσιάζεται μέσω των έξι τελευταίων στηλών του πίνακα 3.4.4 και των χαρτών 3.4.11 έως 3.4.16, που περιγράφουν τους Ρ.Μ. εκμεταλλεύσεων βοοειδών (Μ.Ο.: -50,9%), κεφαλών βοοειδών (Μ.Ο.: 22,7%), μέσου αριθμού κεφαλών βοοειδών ανά εκμετάλλευση (Μ.Ο.: 172,2%), εκμεταλλεύσεων προβατοειδών (Μ.Ο.: 1,6%), κεφαλών προβατοειδών (Μ.Ο.: 63,3%) και μέσου αριθμού κεφαλών προβατοειδών ανά εκμετάλλευση (Μ.Ο.: 75%), όπου διαπιστώνεται το ίδιο μοντέλο ανάπτυξης με την γεωργία, καθώς εδώ οι παραδοσιακοί κτηνοτρόφοι φαίνεται να εγκαταλείπουν αυτή τη δραστηριότητα και αναλαμβάνουν τα ηνία οι επιχειρηματίες κτηνοτρόφοι. Εσωτερικά της ζώνης όμως, το φαινόμενο της εγκατάλειψης των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων εμφανίζει τις υψηλότερες τιμές μείωσης στα ορεινά και ημιορεινά καθώς ο εκσυγχρονισμός της κτηνοτροφίας ευνόησε την εντατική

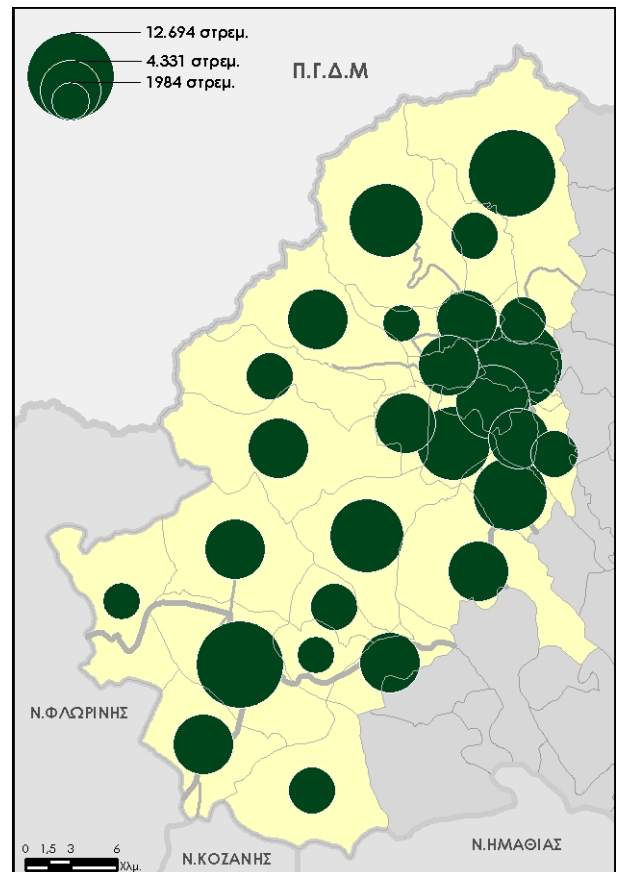
Χάρτης 3.4.1: Εκμεταλλεύσεις με Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Έκταση 1990

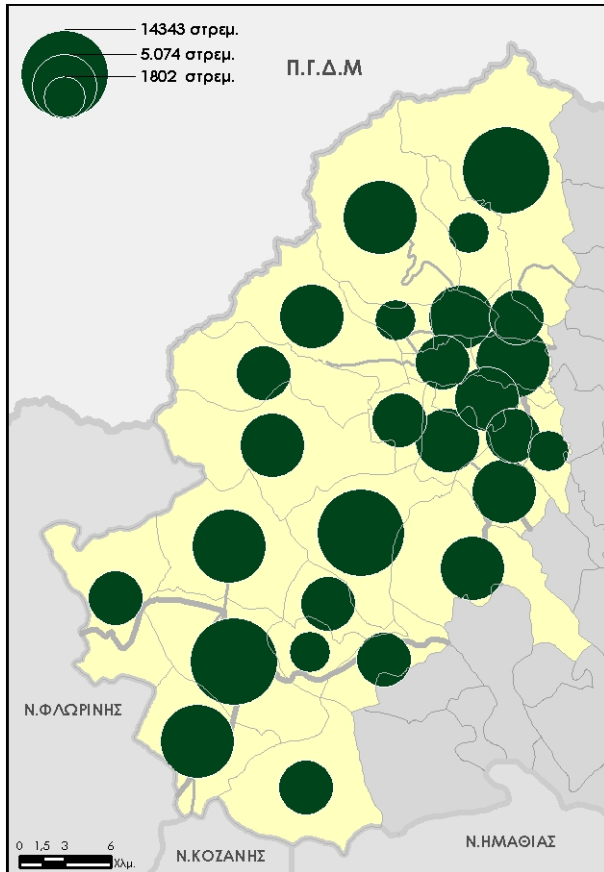
Χάρτης 3.4.2: Εκμεταλλεύσεις με Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Έκταση 2000

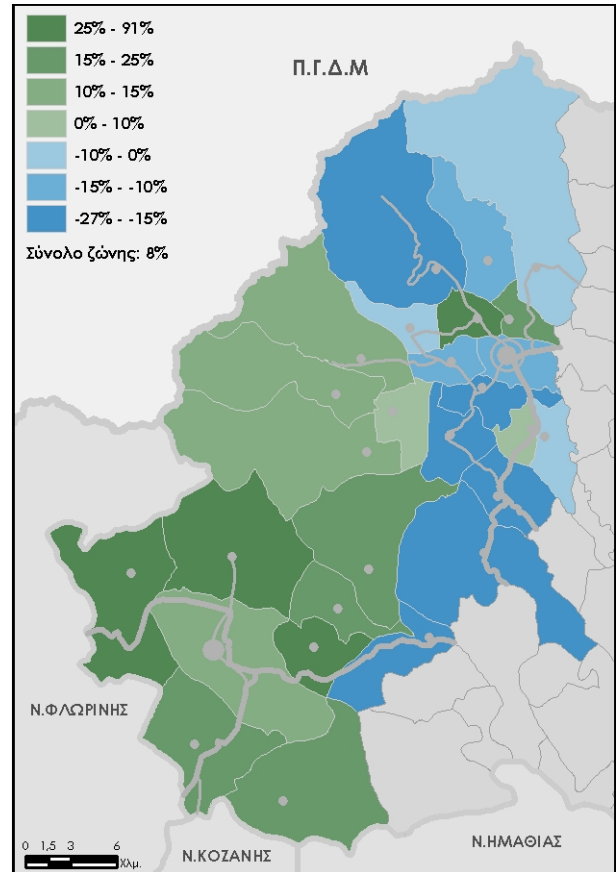
Χάρτης 3.4.3: Ρυθμός μεταβολής Εκμεταλλεύσεων με καλλιεργούμενες εκτάσεις 1990-2000

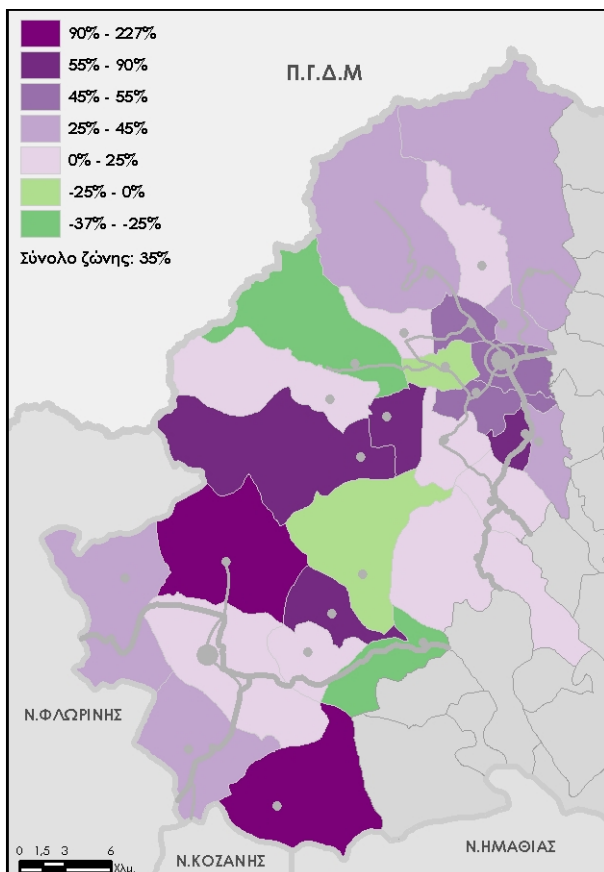
Χάρτης 3.4.4: Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Έκταση 1990

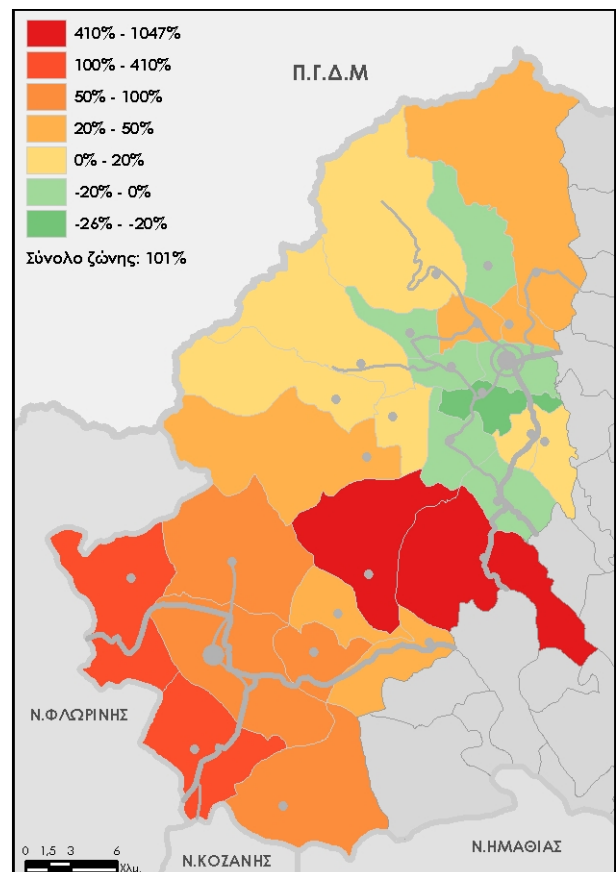
Χάρτης 3.4.5: Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Έκταση 2000

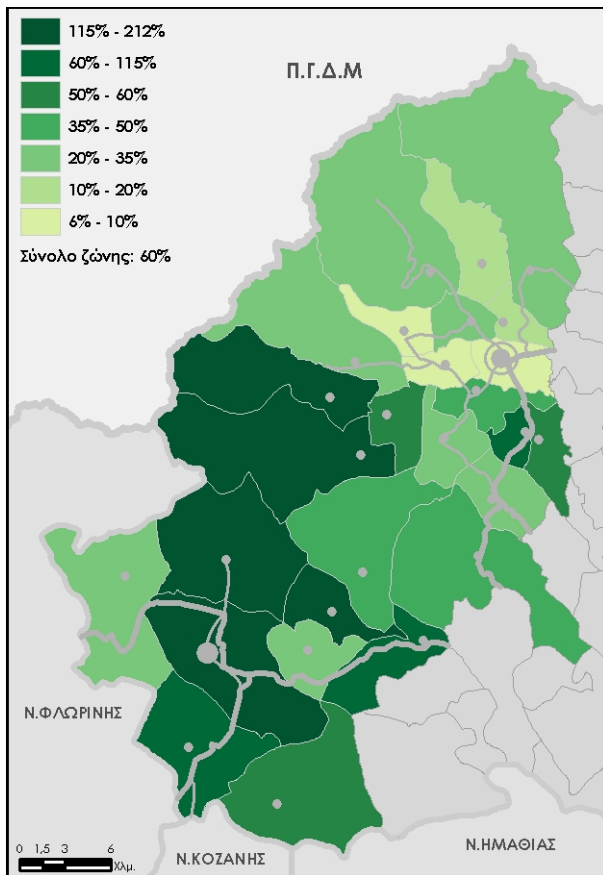
Χάρτης 3.4.6: Ρυθμός μεταβολής Χ.Γ.Ε. 1990-2000

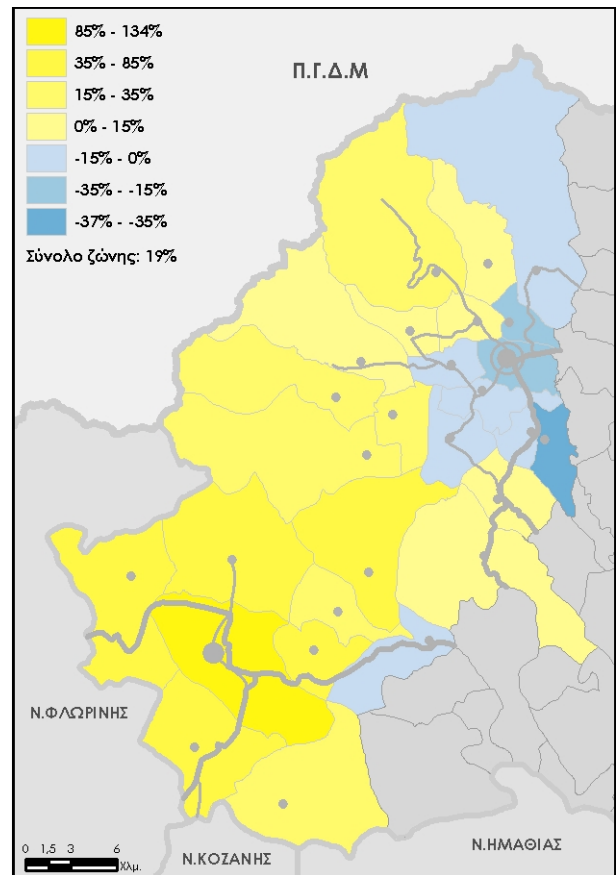
Χάρτης 3.4.7: Ρυθμός μεταβολής Μέσης νοικιασμένης έκτασης ανά εκμετ. 1990-2000

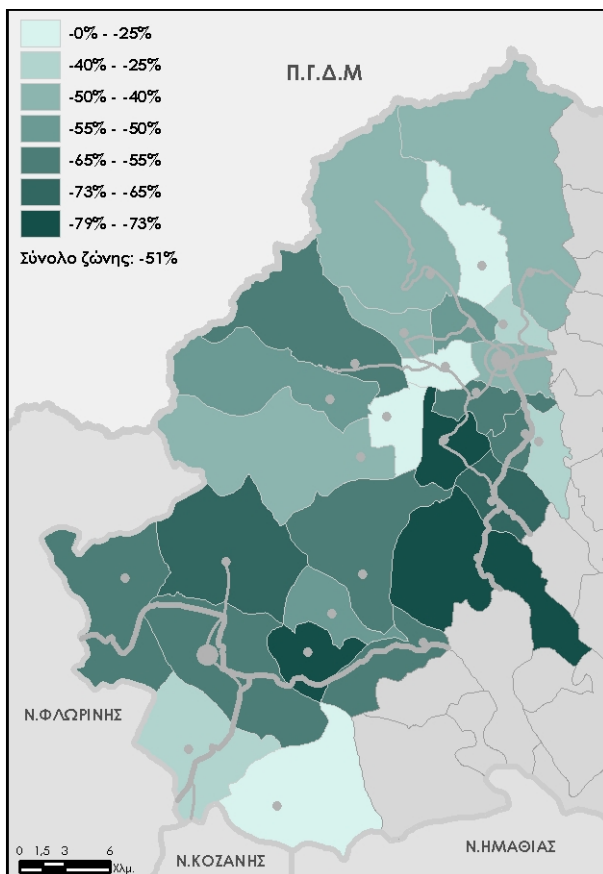
Χάρτης 3.4.8: Ρυθμός μεταβολής αρδευόμενων εκτάσεων 1990-2000

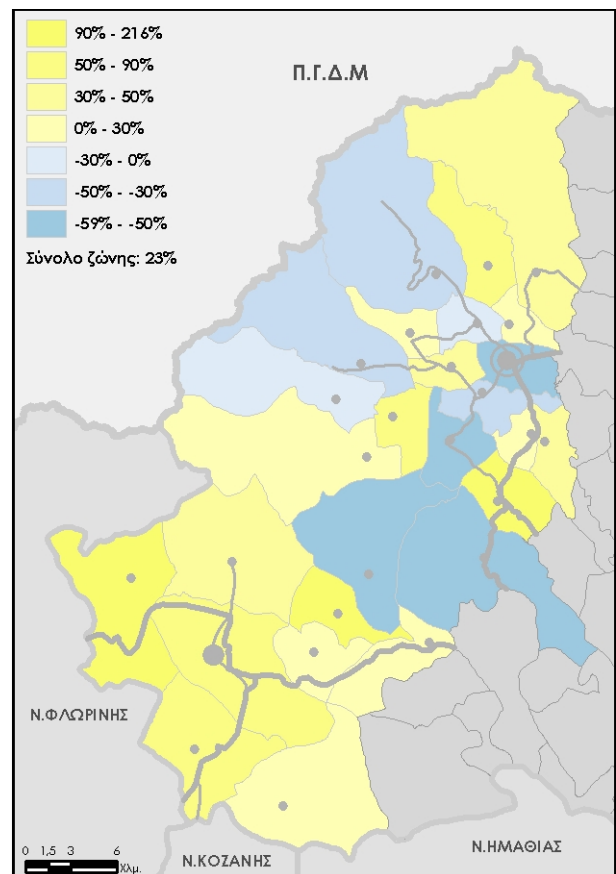
Χάρτης 3.4.9: Ρυθμός μεταβολής Μέσης έκτασης ανά εκμετ. ετήσιων καλλιεργειών 1990-2000

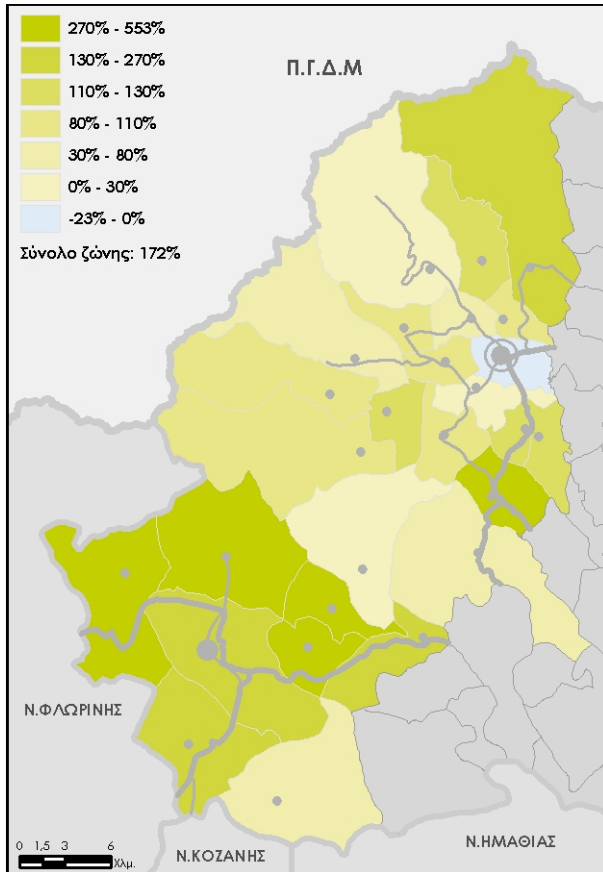
Χάρτης 3.4.10: Ρυθμός μεταβολής Μέσης έκτασης ανά εκμετ. δενδρωδών καλ/γειών 90-00

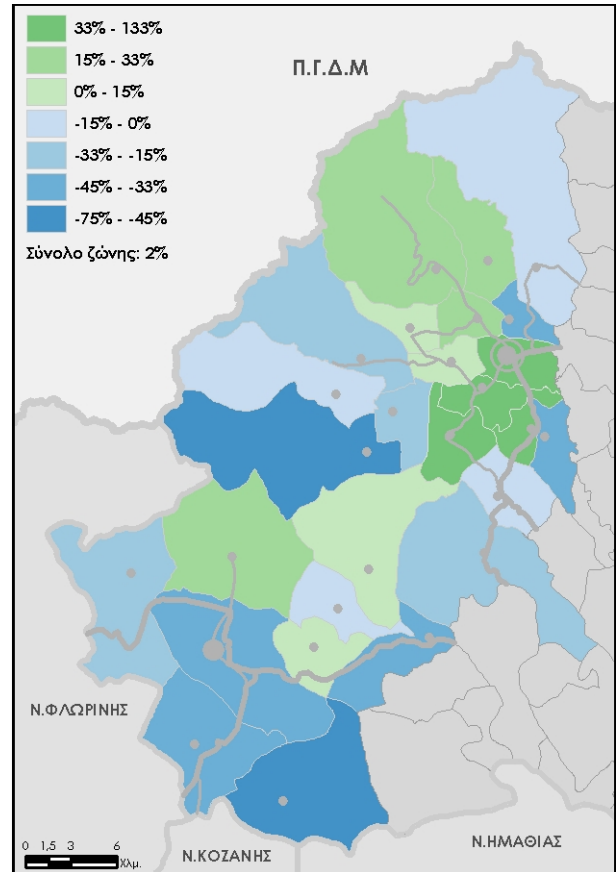
Χάρτης 3.4.11: Ρυθμός μεταβολής εκμεταλλεύσεων βοσειδών 1990-2000

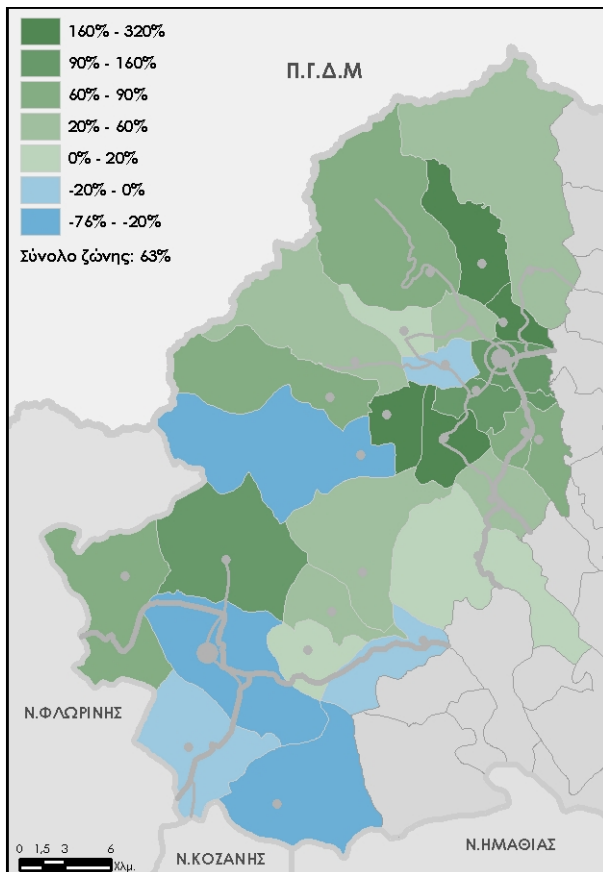
Χάρτης 3.4.12: Ρυθμός μεταβολής κεφαλών βοσειδών 1990-2000

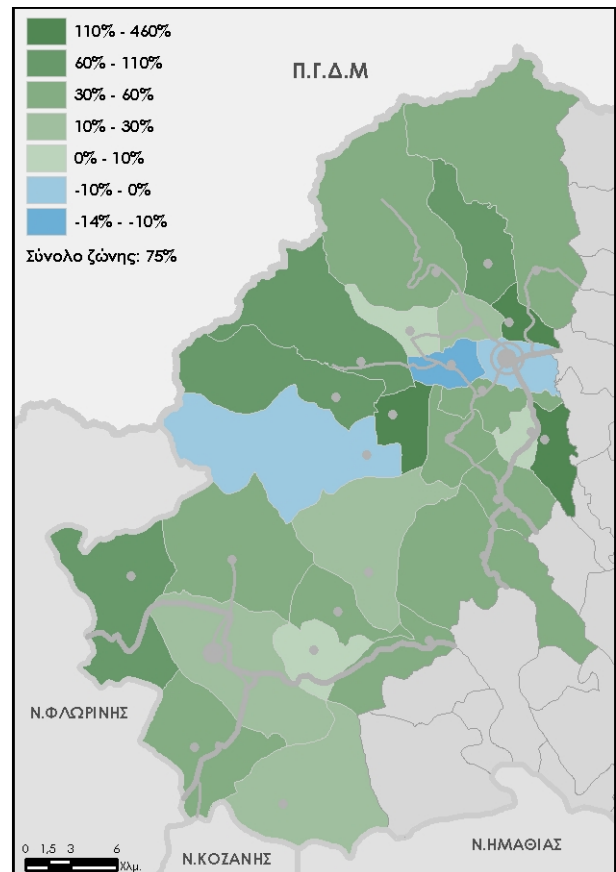
Χάρτης 3.4.13: Ρυθμός μεταβολής Μέσου αριθμού κεφαλών βοοειδών ανά εκμετ. 1990-2000

Χάρτης 3.4.14: Ρυθμός μεταβολής εκμεταλλεύσεων προβατοειδών 1990-2000

Χάρτης 3.4.15: Ρυθμός μεταβολής κεφαλών προβατοειδών 1990-2000

Χάρτης 3.4.16: Ρυθμός μεταβολής Μέσου αριθμού κεφαλών προβατοειδών ανά εκμετ. 90-00

παραγωγή (σύγχρονες μονάδες σταβλισμού, προβατοστάσια κ.λπ.), η οποία φαίνεται να αναπτύσσεται στα πεδινά και ημιορεινά και περιφερειακά των τοπικών κέντρων.

■ Συμπερασματικά, παρατηρείται μια μαζικότερη δραστηριοποίηση του τοπικού πληθυσμού σε επιχειρήσεις εκτός οικογενειακής εκμετάλλευσης και σε τομείς εκτός γεωργίας, η οποία συνδέεται και συμπίπτει περισσότερο με την ενίσχυση του λιανικού εμπορίου, του κοινωνικού εξοπλισμού των κωμοπόλεων και του τουρισμού, παρά με την ανάπτυξη της αγροτο-βιομηχανίας ή της βιοτεχνίας. Ένα μέρος απ' αυτούς τους νέους πολυδραστήριους θα επιλέξει για μόνιμη εγκατάσταση τη γειτονική κωμόπολη (Αριδαία, Άρνισσα) χωρίς όμως να εγκαταλείψει την απασχόληση στη γεωργία.

Φαίνεται, επομένως, ότι η δυναμική ενός αυξανόμενου τμήματος των αγροτικών οικογενειακών εκμεταλλεύσεων τείνει να μετατοπισθεί μέσω της ανάπτυξης του φαινομένου της πολυδραστηριότητας εκτός γεωργίας, γεγονός που εκφράζεται και από τον αντίστοιχο προσανατολισμό των οικογενειακών επενδύσεων ιδιαίτερα προς το εμπόριο.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί επομένως, ότι η σημερινή διάρθρωση του υφιστάμενου γεωργικού συστήματος επιτρέπει τη διατήρηση ενός σημαντικού γεωργικού και πολυαπασχολούμενου πληθυσμού στο εσωτερικό της ορεινής ζώνης. Ο σχετικά υψηλός βαθμός εκσυγχρονισμού των εκμεταλλεύσεων, οι ποικίλες μορφές συνεργασίας εξασφαλίζοντας τη λειτουργία και την αναπαραγωγή της οικογενειακής εκμετάλλευσης, επιτρέπουν με τη σειρά τους στο πληθυσμό αυτό ν' αναπτύξει συμπληρωματικές δραστηριότητες και να τονώσει την τοπική καταναλωτική αγοραστική δύναμη (Γούσιος, 1999/2004).

Χωρικό Προφίλ και Τυπολόγηση του Ύπαιθρου Χώρου μέσα από την Εξέλιξή του

4.1. Χωρικό προφίλ και τυπολόγηση της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας

Στόχος της θεώρησης αυτής είναι να προσδιοριστούν οι ομάδες κοινοτήτων με πανομοιότυπη φυσιογνωμία και κατ' ακολουθίαν η ένταξη τους σε έναν ευρύτερο ενιαίο χώρο, με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ενσωμάτωσης κοινωνικό-οικονομικού σχηματισμού και παράλληλα να καθοριστεί το επίπεδο ανάπτυξης τους.

Η αναλυτική παρουσίαση των χωρικών μετασχηματισμών και αλλαγών που έλαβαν χώρα στην ορεινή ζώνη Βόρα-Βεγορίτιδας, αποτέλεσε τη βάση για να δημιουργηθεί το χωρικό προφίλ και ταυτόχρονα μια τυπολόγηση της περιοχής μελέτης. Η βασική υπόθεση είναι ότι οι πραγματικές διαφοροποιήσεις δεν αναδεικνύονται με ικανοποιητικό βαθμό ακρίβειας μέσα από μία ανάλυση που προσεγγίζει διαχωρισμένες τις φυσιογνωμικές πλευρές του πληθυσμού και των δραστηριοτήτων του.

Έτσι, λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα της ανάλυσης που προηγήθηκε στο 3^ο κεφάλαιο, υλοποιήθηκε μια επιλογή δώδεκα δεικτών (πίνακας 4.1), οι οποίοι διαφαίνεται ότι διαφοροποιούνται κατά χαρακτηριστικό τρόπο και παράλληλα αναδεικνύουν το επίπεδο ανάπτυξης του χώρου έτσι ώστε να δημιουργηθεί το χωρικό πρότυπο της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας.

Πίνακας 4.1: Δείκτες διαφοροποίησης και επιπέδου ανάπτυξης

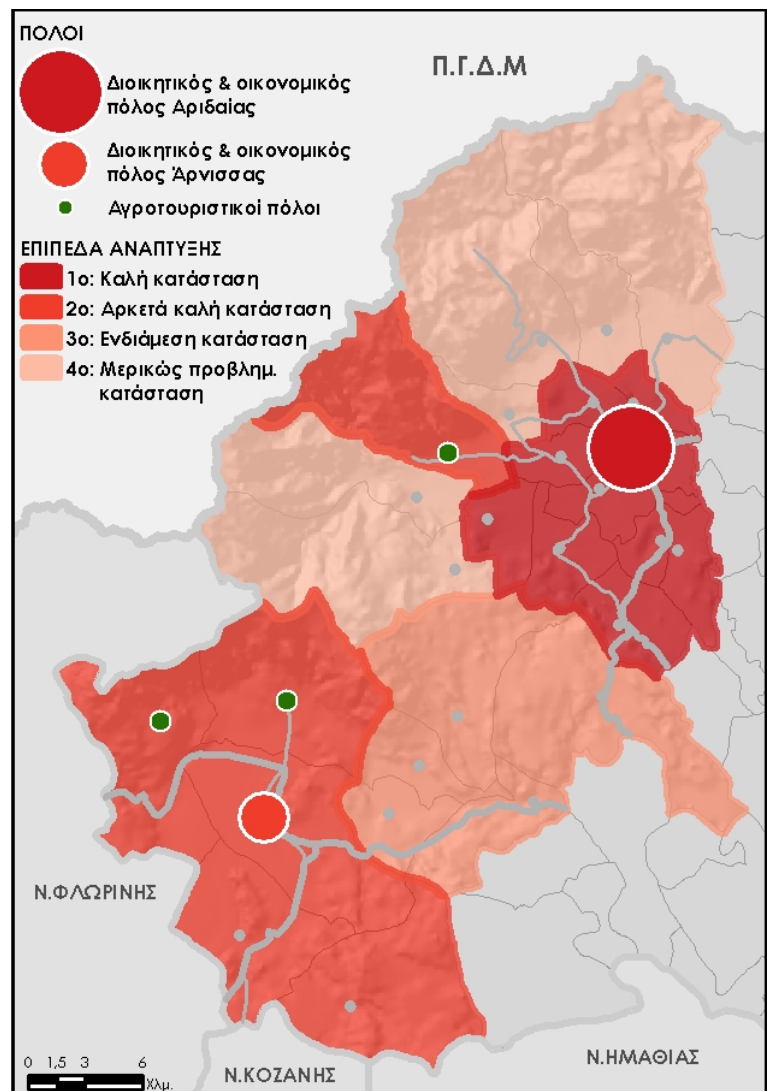
α/α	Δείκτες διαφοροποίησης και επιπέδου ανάπτυξης	Μ.Ο.	Χάρτης
1	Ρυθμός μεταβολής μόνιμου πληθυσμού 1991-2001	-2,8%	3.1.3
2	Ρυθμός μεταβολής Δείκτη νεανικότητας 1991-2001	-14,7%	3.1.6
3	Ρυθμός μεταβολής Δείκτη γήρανσης 1991-2001	98,7%	3.1.7
4	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού υψηλού μορφωτικού επιπέδου 1991-2001	50,4%	3.2.1
5	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού οικονομικά ενεργών ατόμων 1991-2001	-3,2%	3.2.3
6	Ρυθμός μεταβολής ποσοστού άνεργων ατόμων 1991-2001	180,1%	3.2.7
7	Ρυθμός μεταβολής Ποσοστού απασχολούμενων στον Δευτερογενή τομέα 1991-2001	9,6%	3.2.10
8	Ρυθμός μεταβολής Ποσοστού απασχολούμενων στον Τριτογενή τομέα 1991-2001	43,3%	3.2.11
9	Ρυθμός μεταβολής συνόλου κτιρίων 1990-2000	-3,9%	3.3.3
10	Δείκτης νέων κτιρίων (1996 και μετά)	7,6%	3.3.10
11	Ρυθμός μεταβολής Χρησιμοποιούμενης Γεωργικής Έκτασης 1990-2000	7,9%	3.4.6
12	Ρυθμός μεταβολής αρδευόμενων εκτάσεων 1990-2000	101,2%	3.4.8

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Από την εξέταση των δεδομένων και την ανάλυση των θεματικών χαρτών των παραπάνω δεικτών προέκυψε το χωρικό προφίλ και η τυπολόγηση της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας που παρουσιάζεται στον χάρτη 4.1. Στην περιοχή αναδεικνύονται σχέσεις συνάφειας μεταξύ των διαφόρων χαρακτηριστικών και διαφαίνεται ότι διαφοροποιούνται οι τάσεις ανάπτυξης, οι οποίες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον πολικό χαρακτήρα ανάπτυξης της ζώνης (Αριδαία, Άρνισσα), την χρονοαπόσταση των λοιπών οικισμών από τους συγκεκριμένους πόλους-τοπικά κέντρα και τα γειτονικά αστικά κέντρα ("Έδεσσα) (δυνατότητα πρόσβασης σε υπηρεσίες, αγορά, αναψυχή) σε συνδυασμό με τα φυσικά χαρακτηριστικά (ανάγλυφο εδάφους). Στην Αριδαία πρωταρχικά και δευτερευόντως στην Άρνισσα συγκεντρώνονται όλες οι απαραίτητες λειτουργίες υπηρεσιών, καθώς είναι τα μόνα κέντρα στην ορεινή ζώνη που έχουν τη δυνατότητα να καλύψουν τις ανάγκες σε κοινωνική υποδομή και να εξασφαλίσουν τη βελτίωση των τεχνικών υποδομών.

Έτσι διαπιστώνονται στην περιοχή, τέσσερις «βαθμίδες ανάπτυξης». Το πρώτο επίπεδο (καλή κατάσταση) εντοπίζεται στο σημαντικότερο πόλο της περιοχής (Αριδαία) και στα πεδινά γεινιάζοντα Δ.Δ. της. Η Αριδαία λειτουργεί ως κέντρο ενός ευρύτερου πλέγματος των ανωτέρω Δ.Δ., τα οποία τείνουν να μετεξελιχθούν σε οικισμούς, των οποίων η ομαλή επιβίωση, ή η όποια ενδεχόμενη ανάπτυξη είναι σαφώς εξαρτημένη από την δυναμική της. Η Αριδαία αποτελεί το κέντρο της επαρχίας Αλμωπίας και παρουσιάζει όλα τα χαρακτηριστικά ενός μικρού ημιαστικού κέντρου μίας ευρύτερης περιοχής της παραμεθόριας ζώνης. Δραστηριοποιείται σε όλους τους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας³² και συμβάλλει στην αναπτυξιακή προοπτική της ορεινής περιοχής.

Το επόμενο επίπεδο ανάπτυξης (αρκετά καλή κατάσταση) «ανήκει» στην χωροεδαφική ενότητα της Βεγορίτιδας (καποδιστριακός δήμος), καθώς στο κέντρο της υφίσταται ο δεύτερος σημαντικότερος πόλος της ορεινής ζώνης η Άρνισσα (έδρα του καποδιστριακού δήμου), η οποία συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά «εξάρτησης» στα γειτονικά Δ.Δ. που προαναφέρθηκαν για την περίπτωση της Αριδαίας σε μικρότερο βαθμό. Ακόμη σε αυτό το επίπεδο ανάπτυξης ανήκει και το Δ.Δ. του Λουτρακίου, το οποίο αποτελεί τουριστικό πόλο και «εμπεριέχει»

Χάρτης 4.1: Χωρικό προφίλ της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας

³² Με την υφιστάμενη υποδομή παρέχεται η δυνατότητα μεταποίησης των τοπικών πρώτων υλών, πολλές από τις οποίες παράγονται στην ορεινή ζώνη, δημιουργώντας προστιθέμενη αξία στο προϊόν. Αρκετά από τα μεταποιημένα τοπικά προϊόντα, κύρια τρόφιμα, επιστρέφουν στην ορεινή ζώνη καθώς προωθούνται στις τοπικές τουριστικές αγορές των Λουτρών Λουτρακίου, του Χιονοδρομικού Κέντρου Βόρας και των όμορων ορεινών οικισμών.

δυναμική εξαιτίας του θερμολιστικού τουρισμού που αναπτύσσεται στο Λουτράκι. Στην χωροεδαφική ενότητα της Βεγορίτιδας, επίσης σημαντική δυναμική παρουσιάζουν τα Δ.Δ. του Αγ. Αθανασίου³³ και της Παναγίτσας, εξαιτίας του αγροτουρισμού και του εναλλακτικού τουρισμού που αναπτύσσεται σε αυτά. Η περιοχή της Βεγορίτιδας, επιτυγχάνει να συνδυάσει την διατήρηση της γεωργικής της οικονομίας αφενός και την τουριστική ανάπτυξη αφετέρου.

Το τρίτο επίπεδο ανάπτυξης (ενδιάμεση κατάσταση) εντοπίζεται στα γεινιάζοντα Δ.Δ. της πόλης της Έδεσσας που ανήκουν στη ζώνη επιρροής της και εξαρτώνται από αυτή. Η ενδιάμεση κατάσταση που βρίσκεται η περιοχή οφείλεται στην σχετικά άμεση πρόσβαση του πληθυσμού της, σε όλες τις υπηρεσίες και εξυπηρετήσεις που προσδίδει το διοικητικό και οικονομικό κέντρο του Ν. Πέλλας.

Τέλος, τα ορεινά Δ.Δ. της ορεινής ζώνης που χρόνο-απέχουν αρκετά από κάποιο πόλο ανάπτυξης, χαρακτηρίζονται με το τελευταίο επίπεδο ανάπτυξης (μερικώς προβληματική κατάσταση), όπου εμφανίζονται οι περισσότερες αρνητικές τιμές των χωρικών δεικτών του πίνακα 4.1.

4.2. Γενικά συμπεράσματα: Αλλαγές στον ύπαιθρο χώρο και ο ρόλος της αγροτικής μικρής πόλης³⁴

Κάθε προσπάθεια ανάλυσης και διάγνωσης μιας αγροτικής περιοχής δεν μπορεί να θεωρηθεί ολοκληρωμένη αν δεν περιλαμβάνει ως αντικείμενο εξέτασης, εκτός από τη διαδικασία εξέλιξης του αγροτικού χώρου στο πλαίσιο της σχέσης της με τη γενικότερη κοινωνικο-οικονομική εξέλιξη, και τη σχέση του αγροτικού χώρου με το αστικό φαινόμενο (σχέσεις πόλη-ύπαιθρος), την οποία κάθε χωροταξική και αναπτυξιακή παρέμβαση στον αγροτικό χώρο είναι απαραίτητο να λαμβάνει υπ' όψη.

Η αστική αύξηση-επέκταση μεταβάλλεται σε μια αυτοπροωθούμενη διαδικασία ανεξάρτητα από το μέγεθος της πόλης. Η προώθηση έρχεται από την βιομηχανία και τις τοπικές υπηρεσίες. Ενώ η αγροτική παραγωγή χάνει συνεχώς σε σχετική αξία σε σχέση με την αστική παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών. Η εξέλιξη των συνθηκών της γεωργικής παραγωγής, ευνοεί την διάρρηξη των σχέσεων πόλης-ύπαιθρου.

Στον αγροτικό χώρο της Ελλάδας -όπως διαπιστώθηκε και από τη μελέτη περίπτωσης- παρατηρείται σύσφιξη σχέσεων της με το οικονομικό περιβάλλον της μικρής πόλης και την γειτονική της ύπαιθρο. Το μικρό ή μικρο-μεσαίο αγροτικό κέντρο κατορθώνει να ελέγχει σημαντικό μέρος από τις εισροές-εκροές που συνδέονται με τη παραγωγή και τη κατανάλωση.

Στη περίπτωση των μικρών πόλεων της αγροτικής ενδοχώρας, αυτές περιλαμβάνουν ένα σημαντικό αριθμό υπηρεσιών, διάφορα παραρτήματα της νομαρχιακής διοίκησης, τραπεζικών υποκαταστημάτων, εμπορικές και βιομηχανικές επιχειρήσεις τα οποία δημιουργούν ένα οικονομικό δίκτυο του οποίου η ποικιλία και η πυκνότητα εκπλήσσουν.

Αυτή η εξέλιξη και η κατάσταση επιβεβαιώνει και στην Ελλάδα τη φυσική και λειτουργική επέκταση της μικρής πόλης. Όπως και στις σχέσεις μεταξύ μεγάλου αστικού κέντρου και ύπαιθρου, έτσι και στην περίπτωση του χωρικού επιπέδου μικρής πόλης, εμφανίστηκαν ήδη οι πρώτες ενδείξεις μιας εξέλιξης

³³ Ο οικισμός του Παλαιού Αγ. Αθανασίου αποτελεί τον ταχύτερα αναπτυσσόμενο οικισμό της περιοχής. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ανάπτυξη του τροφοδοτείται αποκλειστικά από τον χειμερινό-χιονοδρομικό τουρισμό και ο ίδιος παρουσιάζουν όλα τα χαρακτηριστικά ενός «παραθεριστικού οικισμού». Έχει μια σημαντική ιδιομορφία καθώς ο αριθμός των μόνιμων κατοίκων κατά τους καλοκαιρινούς μήνες είναι πολύ μικρός (<20), ενώ και κατά τους χειμερινούς μεγάλο ποσοστό των κατοίκων-επιχειρηματιών δεν είναι μόνιμοι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής. Δεν πρέπει βεβαίως να υποτιμηθεί ο ρόλος του οικισμού, καθώς προσελκύει μεγάλο αριθμό επισκεπτών εκτός Νομού, με ευρύτερα οφέλη για ολόκληρη την περιοχή.

³⁴ Η ενότητα αυτή στηρίζεται κυρίως στο Γούσιος Δ., (2003)

όπου η αστική ζώνη επεκτείνεται σε βάρος της υπαίθρου και ο περιριαστικός μεταμορφισμός εισέρχεται στο στάδιο μετασχηματισμού των φυσικών συνθηκών επαφής πόλης υπαίθρου.

Ωστόσο, η διατήρηση ενός τοπικού εμπορίου τόσο σημαντικού μ' επίκεντρο την κωμόπολη, εξαρτάται κυρίως από τον δυναμισμό των σχέσεων συγγένειας και αλληλεγγύης στη διαδικασία διαμόρφωσης της πελατείας. Ο ρόλος αυτής της καταναλωτικής, τοπικής πελατείας φάνηκε σημαντικά ενισχυμένος και συνδέθηκε με την πρόσφατη ανύψωση του βιοτικού επιπέδου που προήλθε από τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας.

Οι κάτοικοι των αγροτικών οικισμών εξαρτώνται επομένως όλο και περισσότερο από τις εμπορικές υπηρεσίες της κωμόπολης. Κατά αυτό τον τρόπο η πρόοδος συμβάλλει και συντηρεί την συγκέντρωση. Η συγκέντρωση και η ποικιλία των υπηρεσιών και των εμπορικών εξοπλισμών στις κωμοπόλεις, οι άμεσες ή έμμεσες δυνατότητες δημιουργίας απασχόλησης και ο ίδιος ο αστικός πληθυσμός αποτελούν σημαντικό παράγοντα έλξης για τον αγροτικό πληθυσμό των οικισμών σε ακτίνα τουλάχιστον 20 χιλιόμετρα απ' αυτές. Η απόσταση αυτή εξαρτάται όπως είναι φυσικό από το μέγεθος, τη θέση και το ρόλο του γειτονικού μεσαιού αστικού κέντρου στο εσωτερικό του νομαρχιακού και περιφερειακού αστικού δικτύου.

Στην περίπτωση μας, η μικρή πόλη της Αριδαίας και σε δεύτερο βαθμό το τοπικό κέντρο της Άρτισσας, μοιάζουν να ικανοποιούν τα προηγούμενα χαρακτηριστικά και να παρουσιάζουν τάσεις συγκέντρωσης, τοπικής υπεροχής και ανάδειξης τους σε κέντρα και πόλεις ενός καινούριου τρόπου ανάπτυξης μετά από τις κοινωνικοοικονομικές μεταβολές ή «μεταλλάξεις» του παραδοσιακού αγροτικού χώρου, όπως και η πλειοψηφία της σύγχρονης βιβλιογραφίας διαπιστώνει και διαμορφώνει πλέον ένα νέο τύπο ή μοντέλο οργάνωσης. Το ενδιαφέρον πλέον σε τέτοιες έρευνες ανάγεται στην αναζήτηση της προέλευσης των μηχανισμών, ανθρώπινων και φυσικών, που οδηγούν σε τέτοια αποτελέσματα.

Η περίπτωση της ορεινής ζώνης Βόρα-Βεγορίτιδας, δεν είναι προφανώς η μοναδική στην Ελλάδα και η εμφάνιση πολλών τέτοιων περιπτώσεων αποτελούν για τους ερευνητές και μελετητές της φυσιογνωμίας του ελληνικού αγροτικού χώρου, ένα πεδίο έρευνας ιδιαίτερα ενδιαφέρον αλλά συγχρόνως πολυσύνθετο και εξαιρετικά ευαίσθητο. Η εργασία αυτή αποτελεί μια προσπάθεια μικρής συνεισφοράς σε αυτή την προοπτική.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

1. Ανθοπούλου Θ. και Ντυκέν Μ.Ν. (1994), 'Νησίδες αντίστασης στην κοινωνικο-οικονομική περιθωριοποίηση των μειονεκτικών ζωνών της Μεσογείου και δυνατότητες ενσωμάτωσής τους στα πλαίσια αναθεώρησης της ΚΑΠ', στο: *Ελληνική Γεωργία στα Πλαίσια της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς*, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, 73-92
2. Ανθοπούλου Θ. (2000), 'Από τα γεωργικά συστήματα στις νέες λειτουργίες του αγροτικού χώρου. Τάσεις και σύγχρονες προσεγγίσεις της Αγροτικής Γεωγραφίας', στο: *Διαστάσεις της Σύγχρονης Γεωγραφίας*, Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 105-122.
3. Αραχωβίτη Ε. και Λουλούδης Λ.(1995), 'Η σημασία των πολιτικών προστασίας της γεωργικής γης μετά την αναθεώρηση της ΚΑΠ', στο: *Περιφερειακή Ανάπτυξη, Χωροταξία και Περιβάλλον στο πλαίσιο της ΕΕ*, Αθήνα: Τόπος, τ.ΙΙΙ, 181-196.
4. Αρβανίτης Α. και Κουσουλάκου Α. (2006), *Σημειώσεις βάσεων δεδομένων και συστημάτων γεωγραφικών πληροφοριών*, Θεσσαλονίκη: Τμήμα εκδόσεων Α.Π.Θ.
5. ΑΝ.ΠΕ. ΑΕ (2001), 'Όλοκληρωμένο πρόγραμμα ανάπτυξης ορεινού όγκου Βόρα-Βεγορίτιδας: Ά Φάση', Έδεσσα: ΑΝ.ΠΕ.
6. ΑΝ.ΠΕ. ΑΕ (2007), 'Στρατηγικό και Επιχειρησιακό Σχέδιο Ν. Πέλλας: Ά Φάση', Έδεσσα: ΑΝ.ΠΕ.
7. Βαρβαρέσος Σ. και Σωτηριάδης Μ. (2004) 'Συγκριτική ανάλυση της ανάπτυξης περιοχών με ορεινό-χιονοδρομικό τουρισμό στις Άλπεις', *Γεωγραφίες*, **6**, 22-39
8. Γιαννόπουλος Π.(2005) 'Η διερεύνηση των αναπτυξιακών χαρακτηριστικών των Ορειών Περιοχών της Περιφέρειας Πελοποννήσου την δεκαετία του 1990', *ΤΟΠΟΣ - Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών*, **24-25**, 17-30
9. Γούσιος Δ., Ανθοπούλου Θ., Κατσαρός Δ. και Νικολαΐδης Ε. (1989), Η διερεύνηση του προβλήματος της ελληνικής κτηνοτροφίας στις γεωγραφικές και κοινωνικο-οικονομικές του διαστάσεις, Αθήνα: Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών (δακτυλογραφημένο κείμενο).
10. Γούσιος Δ. (1999/2004), "Υπαιθρος, αγροτικός χώρος και μικρή πόλη: Από την γεωργοποίηση στην τοπική ανάπτυξη", στο Οικονόμου Δ., Πετράκος Γ.(επ.) *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων*, Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας/Gutenberg, 157-207
11. Γούσιος Δ. και Ντυκέν Μ. (2000), «Δημογραφικές εξελίξεις, κοινωνικές λογικές και νέες χωρικές στον Υπαιθρο χώρο». *Πρακτικά Συνεδρίου "Οι χωρικές διαστάσεις των δημογραφικών δεδομένων"*, Βόλος, 4-5 Νοεμβρίου 2000
12. Γούσιος Δ. (2001), 'Χωρική προσέγγιση της οργάνωσης και ανάπτυξης της υπαίθρου. Χωρικά συστήματα μικρών πόλεων', στο Θ. Ανθοπούλου και Α. Μωυσίδης (επ.) *Από τον αγροτικό στον ύπαιθρο χώρο*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο/Gutenberg, 103-147.
13. Γούσιος Δ. (2003), *Ανάπτυξη αγροτικού χώρου*, Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας.
14. Γούσιος Δ. και Γκέσκου Ι. (2003), *Τοπική ανάπτυξη και τοπική αυτοδιοίκηση*, Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας.

15. Δαλάκης Ν. και Μπασδέκης Α. (2005), 'Από τον Αγροτικό Χώρο στον Πολυλειτουργικό Ύπαιθρο Χώρο. Η Πρόκληση του Δήμου Μουρικίου', Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.
16. Δαλάκης Ν., Βαδράτσικας Π., και Κουρκουρίδης Δ. (2008α) 'Προστασία, Διαχείριση και Ανάδειξη Φυσικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Το Παράδειγμα της Δυτικής Μακεδονίας', Πρακτικά συνεδρίου "3ο Περιβαλλοντικό Συνέδριο Μακεδονίας", Θεσσαλονίκη, 14-17 Μαρτίου 2008
17. Δαλάκης Ν., Κουρκουρίδης Δ., Λαφαζάνη Π., Μυρίδης Μ. και Χρυστοδούλου Α. (2008β), «Η χαρτογραφική διερεύνηση των χωρικών ανισοτήτων της περιφέρειας Ηπείρου μέσα από την επεξεργασία γεωγραφικών δεικτών». Πρακτικά 10^{ου} Εθνικού Συνεδρίου Χαρτογραφίας: " Η Χαρτογραφία της Ηπειρωτικής Περιφέρειας. Όρια-Φραγμοί-Άξονες-Πρότυπα-Ποιότητα", Ιωάννινα, 2008
18. Δαμιανάκος Σ. (1987), 'Εισαγωγή', στο Δαμιανάκος Σ. (επ.) Διαδικασίες κοινωνικού μετασχηματισμού στην αγροτική Ελλάδα, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο κοινωνικών Ερευνών
19. Δαμιανάκος Σ. (2003) 'Η «αγροτική έξοδος» στο Νομό Ιωαννίνων. Στατιστικό εννοιολόγημα και κοινωνική παρατήρηση (1961-1991)', Γεωγραφίες, **5**, 148-167
20. Δαμιανός Δ., Κασίμης Χ., Μωυσίδης Α. και Ντεμούσης Μ. (1994), Η πολυαπασχόληση στον αγροτικό τομέα και η αναπτυξιακή πολιτική στην Ελλάδα, Αθήνα: Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών.
21. Δαουτόπουλος Γ. (1995), 'Γεωργοί και επιχειρηματίες. Η περίπτωση ενός χωριού στον κάμπο των Γιαννιτσών', επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών, **88**, 122-136
22. ΕΕΚ (1993), Το μέλλον της γεωργίας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, Βρυξέλλες.
23. ΕΕΚ (1995), Τα διαρθρωτικά προγράμματα στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, Βρυξέλλες.
24. Ζακοπούλου Ε. (1999), 'Πολυαπασχολούμενοι και Γεωργία: προς μία νέα ανίχνευση ενός πολυδιάστατου φαινομένου', στο Χ. Κασίμης και Λ. Λουλούδης (επ.) Η Ελληνική Αγροτική Κοινωνία στο τέλος του Εικοστού Αιώνα, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Ερευνών/Πλέθρον.
25. Θεωδωροπούλου Ε. και Αποστολόπουλος Κ. (2003), 'Συνδυασμός οικο-αγροτουρισμού και βιολογικής γεωργίας: Μια εναλλακτική μορφή ανάπτυξης της ελληνικής υπαίθρου', στο Μπεριάτος Η. και Ψαλτόπουλος Δ. (επ.) 'Περιβάλλον και ανάπτυξη της υπαίθρου. Οικονομικές, γεωγραφικές και περιβαλλοντικές πτυχές', Αθήνα: Θεμέλιο, 154-165
26. Ιακωβίδου Ο. (1991), 'Απασχόληση στον τουρισμό: Διέξοδος για τον αγροτικό πληθυσμό της Χαλκιδικής', επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών, **83**, 32-47
27. Καμαριανάκης Γ., Κοντός Δ. (2004) 'Ταξινόμηση των δήμων της Ελλάδας σύμφωνα με τα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά τους όπως προκύπτουν από την Απογραφή του 2001', Αειχώρος - Κείμενα χωροταξίας, Πολεοδομίας και Ανάπτυξης, **2(1)**, 154-170
28. Καρανικόλας Π. (2001) 'Αγροτική ανάπτυξη σε παραμεθόριες περιοχές αξιοποίηση φυσικών πόρων και ανθρώπινου δυναμικού', ΤΟΠΟΣ - Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών, **16**, 155-159
29. Καρανικόλας Π. και Μαρτίνος Ν. (1999), 'Χωρική διαφοροποίηση της ελληνικής γεωργίας με ορίζοντα το 2010', στο: Ν. Μαραβέγιας (επ.) Η ελληνική γεωργία στο χρονικό ορίζοντα 2010, Αθήνα: Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών/Παπαζήσης, 245-307.

30. Καρνάβου Ε., Γριτζάς Γ. και Τσαπάρης Θ. (2000), «Ζητήματα γεωγραφικής ανάλυσης πληθυσμιακών μεταβολών 1981-1991». Πρακτικά Συνεδρίου "Οι χωρικές διαστάσεις των δημογραφικών δεδομένων", Βόλος, 4-5 Νοεμβρίου 2000
31. Καρνάβου Ε. (2002), *Υποδομή Χωρικών Δεδομένων και Γεωγραφικά Συστήματα Πληροφοριών για την σύγχρονη Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Παρατηρητής
32. Κασίμης Χ. και Παπαδόπουλος Α. (1996), 'Η ανάπτυξη του αγρο-τροφικού συμπλέγματος και η πολιτική οικονομία του αγροτικού μετασχηματισμού', *επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών*, **89-90**, 19-52
33. Κατσακιώρη Ζ. (1999), 'Χωρικοί μετασχηματισμοί & διοικητικές μεταρρυθμίσεις στο χωρικό σύστημα μικρών πόλεων: Η περίπτωση των Φαρσάλων', Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.
34. Καυκαλός Γ. (2002), 'Η σχέση πόλης υπαίθρου'. Εισήγηση στα Πρακτικά Ημερίδας με θέμα: Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, Βόλος.
35. Καφφέ-Γιδαράκου Ι. (1999), 'Η πολυδραστηριότητα στο γεωργικό τομέα. Μία συνολική προσέγγιση του φαινομένου στον κόσμο και στην χώρα μας', στο Λ. Λουλούδης και Ν. Μπετόπουλος (επ.) *Κριτικές προσεγγίσεις της ανάπτυξης και της προστασίας του περιβάλλοντος της Υπαιθρου*, Αθήνα: Εκδόσεις Στοχαστής.
36. Κοτζαμάνης Β. και Ανδρουλάκη Ε. (2001 α), *Στοιχεία Δημογραφίας*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας
37. Κοτζαμάνης Β. (2001 β), *Εισαγωγή στις μεθόδους κοινωνική έρευνας*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας
38. Κούζης Δ. (2005) 'Αξιολόγηση της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης των ΟΤΑ στην Ελλάδα και της αποτελεσματικότητας του συστήματος κρατικών επιχορηγήσεων, μετά τη νέα διοικητική διαίρεση της χώρας', *ΤΟΠΟΣ - Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών*, **24-25**, 155-175
39. Λαμπριανίδης Λ. (2001/2002), *Οικονομική γεωγραφία*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη
40. Λαμπριανίδης Λ. (2003), ' Τοπικά προϊόντα ως μέσο για τη υποβοήθηση της ανάπτυξης των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών της ευρωπαϊκής υπαίθρου', στο *Αειχώρος 2(1)*, Κείμενα χωροταξίας, Πολεοδομίας και Ανάπτυξης, Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας
41. Λαφαζάνη Π. (2005α), "Το «Ορεινό Τρίγωνο» της Ηπείρου: Κονιτσοχώρια – Ζαγοροχώρια – Τζουμερκοχώρια – Μέτσοβο", *Πρακτικά 8^{ου} Εθνικού Συνεδρίου Χαρτογραφίας: "Η Χαρτογραφία του Ευ Ζην"*, Θεσσαλονίκη, 2005
42. Λαφαζάνη Π. (2005β), *Σημειώσεις Περιφερειακής Γεωγραφίας*, Θεσσαλονίκη: Τμήμα εκδόσεων Α.Π.Θ
43. Λαφαζάνη Π. (2006), *Πανεπιστημιακές παραδόσεις των γεωγραφικών μεθόδων ανάλυσης*, Θεσσαλονίκη: Τμήμα εκδόσεων Α.Π.Θ
44. Λιβιεράτος Ε. (1980), *Σημειώσεις θεματικής χαρτογραφίας*, Θεσσαλονίκη: Τμήμα εκδόσεων Α.Π.Θ.
45. Λιβιεράτος Ε. (1985/1988), *Γενική χαρτογραφία και εισαγωγή στη θεματική χαρτογραφία*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη
46. Λουλούδης Λ. (1991) 'Γεωργικός εκσυγχρονισμός και μετασχηματισμός των αγροτικών δήμων', *ΤΟΠΟΣ - Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών*, **2**, 165-169

47. Λουλουδής Λ. (2003) 'Από το «πραγικό» στο «μαγικό» βουνό. «Υπερτοπικές» συνέργειες επιβίωσης της ορεινής κοινωνίας', *Γεωγραφίες*, **5**, 36-56
48. Μακρυγιάννη Α. (1998) 'Φαινόμενα Τριτογενοποίησης στην Ελληνική Οικονομία', *ΤΟΠΟΣ - Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών*, **15**, 145-152
49. Μακρυγιάννη Α. (2001) 'Φαινόμενα τριτογενοποίησης της απασχόλησης', *ΤΟΠΟΣ - Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών*, **17**, 75-92
50. Μαραβέγιας Ν. και Τσινισιζέλης Μ. (1990), *Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση: θεωρία και πολιτική*, Εκδόσεις Θεμέλιο
51. Μαραβέγιας Ν., Μουτσάτσος Δ. και Ντυκέν Μ.Ν. (1999), *Η συμφωνία της GATT και οι επιπτώσεις της στην Ελληνική Γεωργία*, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΚΕΜ.
52. Μπεόπουλος Ν. (1997), 'Περιβάλλον και οικονομική ανάπτυξη στον αγροτικό χώρο: Η συμβολή της βιολογικής γεωργίας', *επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών*, **92-93**, 183-203
53. Μπεριάτος Η. (1990), 'Εξελίξεις και επιπτώσεις της μεταναστευτικής κίνησης στον νησιωτικό χώρο. Η περίπτωση των νήσων Κεφαλονιάς και Ιθάκης', *επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών*, **77**, 62-96
54. Μπίθας Κ., Καραγιάννης Α., Κοζυράκης Γ. και Χαραλάμπους Α. (2005) 'Δείκτες βιώσιμης ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο στην Ελλάδα. Εργαλείο αξιολόγησης και προγραμματισμού', *ΤΟΠΟΣ - Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών*, **24-25**, 61-79
55. Μυριδής Μ. (1987), *Σημειώσεις Γεωγραφίας*, Θεσσαλονίκη: Τμήμα εκδόσεων Α.Π.Θ.
56. Μυριδής Μ., Λαφαζάνη Π., Καρανικόλας Ν., και Ράμναλης Δ. (2000), «Απερήμωση των Ορεινών Οικισμών της Βόρειας Ελλάδας: Σχεδιάζοντας ένα "παρατηρητήριο" για τις αλλοιώσεις του Οικιστικού Δικτύου των Χωρών της Βαλκανικής». Διεθνές Συνέδριο: "Οικονομικός, κοινωνικός, περιβαλλοντικός και πολεοδομικός επανασχεδιασμός υποβαθμισμένων ή κατεστραμμένων περιοχών της Ευρώπης", Θεσσαλονίκη, 2001. *Πρακτικά Συνεδρίου: "Επανασχεδιασμός Υποβαθμισμένων και Κατεστραμμένων Περιοχών της Ευρώπης"*, Θεσσαλονίκη, σελ. 81 – 95
57. Μυριδής Μ., Λαφαζάνη Π., Κουσουλάκου Α. και Καρανικόλας Ν. (2000), «Ένας 'δημογραφικός απολογισμός' για την περιφέρεια Κ. Μακεδονίας (1951-1991). Χαρτογραφική απεικόνιση και παρουσίαση της πληθυσμιακής συμπεριφοράς και των διαστάσεων της». *Πρακτικά Συνεδρίου "Οι χωρικές διαστάσεις των δημογραφικών δεδομένων"*, Βόλος, 4-5 Νοεμβρίου 2000
58. Μυριδής Μ., Λαφαζάνη Π., Καρανικόλας Ν., και Ράμναλης Δ. (2003) 'Η απερήμωση των ορεινών οικισμών της Ηπείρου τον 20ό αιώνα. Μια χαρτογραφική κατόπτευση', *Γεωγραφίες*, **5**, 18-35
59. Μυριδής Μ. (2007), *Θέματα γεωγραφικής ανάλυσης και οργάνωσης του Ελλαδικού χώρου*, Θεσσαλονίκη: Τμήμα εκδόσεων Α.Π.Θ.
60. Μωυσίδης Α. (1993), *Οικογενειακή γεωργία και αξιοποίηση παραγωγικών πόρων. Μερικές πτυχές του προβλήματος στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εκδόσεις Αγροτική Τράπεζα Ελλάδας ΑΕ.
61. Μωυσίδης Α. (1995), 'Μορφολογία της απασχόλησης και της πολυαπασχόλησης στον Αγροτικό Τομέα', Τετράδια του ΙΝΕ, Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος.
62. Μωυσίδης Α. (2001), 'Σύγχρονα διαρθρωτικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του αγροτικού χώρου. Σε αναζήτηση ενός νέου ρόλου για την αγροτική εκμετάλλευση', στο Θ. Ανθοπούλου και Α. Μωυσίδης (επ.) *Από τον αγροτικό στον ύπαιθρο χώρο*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο/Gutenberg, 53-102.

63. Μωυσίδης Α., Ζιώγα Ν. και Ντυκέν Μ.Ν. (1996), *Περισστικός αγροτικός χώρος: Λειτουργίες, μεταμορφώσεις, προοπτικές*, Αθήνα: Εκδόσεις Αγροτική Τράπεζα Ελλάδας ΑΕ.
64. Ντισιάκος Β. (1993), *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσεύς.
65. Ντυκέν Μ. και Κακλαμάνη Τ.(2005), 'Πληθυσμός ορεινών περιοχών: Προτυποποίηση δημογραφικών & οικονομικών δεικτών ταξινόμησης', στο Β. Κοτζαμάνης και Β. Παππάς (επ.) *Χώρος και πληθυσμός. Αναλυτικές προσεγγίσεις*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας
66. Παπαδόπουλος Α. (1998), 'Η αγροτική αναδιάρθρωση και η γεωργία: Προς μια πολιτική οικονομία του αγροτικού χώρου', *επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών*, **95**, 125-157
67. Παπαδόπουλος Γ. και Πατρώνης Β. (2003), 'Αειφόρος αγροτική ανάπτυξη: Πολυλειτουργικότητα της γεωργίας και κοινωνική οικονομία', στο Μπεριάτος Η. και Ψαλτόπουλος Δ. (επ.) *'Περιβάλλον και ανάπτυξη της υπαίθρου. Οικονομικές, γεωγραφικές και περιβαλλοντικές πτυχές'*, Αθήνα: Θεμέλιο, 181-202
68. Παπαδοπούλου Μ. (2004), *Πανεπιστημιακές παραδόσεις εισαγωγής στη χαρτογραφία*, Θεσσαλονίκη: Τμήμα εκδόσεων Α.Π.Θ.
69. Πετράκος Γ. και Ψυχάρης Γ. (2004), *Περιφερειακή ανάπτυξη στην Ελλάδα*, Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας
70. Πουλακίδας Δ. και Ποζουκίδου Γ. (1996), 'Ανάδειξη της φυσιογνωμίας ενός δήμου μεσαιού μεγέθους. Ανάλυση κτιριακών, δημογραφικών & κοινωνικό-οικονομικών δεδομένων, με τη χρήση Γ.Σ.Π. για το σχεδιασμό και τη λήψη αποφάσεων στο δήμο Βόλου', *Διπλωματική Εργασία*, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.
71. Ταπεινός Γ.-Φ.(2002), *Δημογραφία*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας
72. Τομάρας Π. και Λαγός Δ.(2005) 'Ο Αγροτουρισμός ως παράγοντας Τοπικής Ανάπτυξης. Η περίπτωση της Ελλάδας', *ΤΟΠΟΣ - Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών*, **24-25**, 5-16
73. ΥΠΕΧΩΔΕ (1998), 'Μελέτη-έρευνα του αγροτικού χώρου: Τελική Έκθεση' (Ευστράτογλου Σ. - επιστημονική υπεύθυνος), Αθήνα: Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών (χρηματοδότηση ΥΠΕΧΩΔΕ-ΕΤΠΑ).
74. Χατζημιχάλης Κ. (2005) 'Γεωγραφικές φαντασίες της υπαίθρου στη νέα Ευρώπη και διλήμματα χωροταξικής πολιτικής', *Γεωγραφίες*, **9**, 13-28
75. Ψυχογιός Δ. (1985), 'Οικονομικός και κοινωνικός μετασχηματισμός αγροτικών κοινοτήτων', *επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών*, **58**, 3-31

Ξενογλώσση

76. Anthoroulou T., Duquenne M.N., Goussios D. (2000), 'Agricultures Familiales et Développement Rural en Méditerranée. Grèce', in RAFAC, *Agricultures familiales et développement rural en Méditerranée*, KARTHALA-CIHEAM, Paris, 260-319.
77. Borton J.-C. (1993), 'La reprise demographique confirmee', in B. Kayser (dir.) *Naissance de nouvelles campagnes*, Datar, Editions de l'aube, 23-36.
78. Brewer C. (2005), *Designing Better Maps: A Guide for GIS Users*, ESRI Press
79. Brewer C. (2008), *Designed Maps: A Sourcebook for GIS Users*, ESRI Press

80. Goussios D., Tsiboukas C. (1993), Relations de parente et solidarité économique dans l'agriculture familiale de plaine en Grèce', *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*. Tome 63, Fascic. 2, 1992-1993.
81. Goussios D. (1996), 'Stratégies d'adaptation économique et spatiale du système exploitation-famille en Grèce', in M. Elloumi (ed.) *Politiques agricoles et stratégies paysannes au Maghreb et en Méditerranée occidentale*, Tunis: ALIF/IRCM, 342-359.
82. Gray J. (2000), 'The common agricultural policy and the re-invention of the rural in the European Community', in *Sociologia Ruralis*, vol. 40, 30-51.
83. Kayser B. (1990), *La renaissance rurale. Sociologie des campagnes du monde occidental*, Paris : Armand Colin.
84. Kayser B. (1993), 'Des campagnes vivantes', in B. Kayser (dir.) *Naissance de nouvelles campagnes*, Datar, Editions de l'aube, 7-22.
85. Kayser B., Brun A., Cavailhes J., Lacombe P. (1994), *Pour une ruralité choisie*, Datar, Editions de l'aube.
86. Le Coz J. (1990), *Espaces méditerranéens et dynamiques agraires. Etat territorial et communautés rurales*, Montpellier: CIHEAM-UNESCO/MAB, 157-159.
87. MEDEF (1992) (ed.: Bazin G., Roux B.), *Les facteurs de résistance a la marginalisation dans les zones de montagne et défavorisées méditerranéennes communautaires*, Bruxelles: CECA-CEE-CEEA.
88. Poulle Francois et Gorgeu Yves (1997), *Essai sur l'Urbanité Rurale*, Paris : Ed. Syros.
89. Ray C. (1997), 'Towards a theory of the dialectic of local rural development within the European Union', in *Sociologia Ruralis*, vol. 37, no 3, 345-362.
90. Renard J. (1998), 'Recomposition des espaces ruraux et nouvelles territorialités', in G. Allaire, B. Hubert, A. Langlet (ed.) *Nouvelles fonctions de l'agriculture et de l'espace rural – Enjeux et défis identifiés par la recherche*, vol. 2, INRA, Toulouse, 59-64.
91. SEGESA (1969), *Cartes de types d'espaces ruraux publiées dans La France*, Paris: Espace Géographique

